B L I O T H E C A
VM GRAECORVM ET ROMANORVM
E V B N E R I A N A

MANILIVS
ASTRONOMICA

EDIDIT

I. VAN WAGENINGEN

L I P S I A E
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

Manilius, Marcus

M. MANILII
ASTRONOMICA

EDIDIT

IACOBUS VAN WAGENINGEN

LIPSIAE IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI MCMXV

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI

PRAEFATIO

Ex iis quae Paulus Thielscher[1]) de librorum Manilianorum recensione disputavit, satis apparet omnes illos libros (amplius viginti quinque) ex uno eodemque exemplari fluxisse[2]), deinde duos vel tres (nam de tertio non constat inter viros Manilianos) codices esse, qui ex ipso archetypo[3]) emanarunt quibusque textum Astronomicon niti oportet, tum reliquos codices omnes ex iis descriptos esse. Cum autem ipse archetypus perierit, magni momenti esse videtur et indolem trium illorum accuratius describere et necessitudinem, quae inter eos intercedit, pluribus verbis demonstrare.

Primum autem locum obtinet codex chartaceus Matri- M
tensis (bibliothecae nationalis **M** 31), cuius imaginem phototypicam, a v. cl. Gabrieli Ochoa Blanco confectam, ipse domi meae perpetuo conferre potui. Constat hic codex, quem Poggio anno 1417 per hominem „ignorantissimum omnium viventium" ex archetypo describendum curavit[4]), ex duabus partibus, quarum prior (fol. 1—59) Manilii Astronomica, posterior (fol. 60—115) Statii Silvas exhibet, utrumque opus eadem manu conscriptum. Illius partis prioris sunt quinque seniones, quorum primi quod quondam erat primum folium nunc amissum est, quo facto Manilii versus I

1) Philol. NF. XX p. 85—134; Garrod, Man. Astr. l. II Introd. p. XXXIV—XXXIX; Breiter, Man. Astr. Praef. I—XI.

2) Praeter argumenta a Thielschero p. 107 allata cf. adn. crit. ad IV 539, 745, 800; V 299, 425^{a}, 656.

3) De archetypi forma Thielscher p. 129, Garrod p. XIX sqq.

4) Statii Silvae, ed. Klotz, praef. V; Stangl, BphW. 1913, no. 38 Sp. 1214.

1—82 interierunt[1]), et pro sexaginta foliis undesexaginta tantum remanserunt (fol. 1—59). Ipse autem Manilii textus occupat fol. 1—54^r, qua de causa ultimi senionis undecim paginae (fol. 54^v—59^v) vacuae sunt. Singulae paginae plerumque quadragenos versus continent praeter eas, in quibus tituli vel capitula in textum inserta occurrunt. Litterae nitide exaratae sunt, sed non facile distinguas inter *u m n*. Librarius cum omnino nihil intellegeret eorum quae describeret, saepissime vocabula archetypi stulte depravavit aut male divisit, qui errores non numquam lineis transversis inter litteras ductis sublati sunt, sed plurimis locis manserunt. Matritensis nusquam interpolatus, raro correctus est, verum passim in margine, etsi numerus non ita magnus est, alias praebet lectiones, fortasse additas, cum iam in Italia codex lectorum manibus versaretur. Eo ipso quod interpolationes desunt, ante alios nobis consulendus est, verum cognoscere ipsius archetypi lectiones prae multis illis erroribus nobis non liceret, nisi altero archetypi apographo
L adiuvaremur. Est codex Lipsiensis 1465 (**L**) membranaceus, qui benevole ab eo qui bibliothecae academicae Lipsiensi praeest, Groningam missus, ibi a me aestate anni 1913 in bibliotheca universitatis rursus collatus est. Hic codex, folia nonaginta sex continens, versus autem in quavis pagina scriptos vicenos ternos, vulgo dicitur ad saeculum XI pertinere, sed fortasse iam decimo saeculo exaratus est.[2]) Quam difficilis lectu archetypus fuerit, etiam ex Lipsiensi perspicuum est, cui multa vitia cum Matritensi communia sunt, sed quandoquidem descriptus cum ipso archetypo rur-

---

U 1) In hac parte (I 1—82) nobis adeundi sunt codd. Urbinates 667 et 668, qui fideliter Matritense exemplar expresserunt, cf. Breiter, Praef. p. X, Bechert, de M. em. r. p. 14.

2) Cf. L. Traubei de librorum **LG** aetate iudicium apud Thielscherum, p. 122: „an sich scheint auch mir die Schrift von **L** eher im allgemeinen etwas älter als die von **G**. Ich habe den Eindruck als habe dem Schreiber von **L**, nicht aber dem von **G**, direkt eine alte Hs vorgelegen. **L** ist wohl in der Gegend von **G** zu Haus. . . . In den Diözesen Lüttich und Metz.“

sus collatus esse videtur, neque ipse librarius homo plane indoctus fuit, multis locis genuinam lectionem nobis servavit. Non una manu scriptus est, ut Matritensis, sed inde a versu V 1 (fol. 80) altera manus litteras paulo maiores pingens incipit et officio suo fungitur usque ad V 289 (fol. 86^{r}), ubi prior manus quinque versus exaravit, deinde sequitur altera usque ad v. 395 (fol. 88^{v}), ubi iterum quinque versus a manu priore scripti sunt (395—398), tum altera opus suum continuat usque ad v. 556 (fol. 92^{r}), ubi prior tertium redit et usque ad finem versus Manilianos describere pergit. Etiam in correctionibus plures (tres) manus possunt distingui, quae non uno eodemque tempore codici operam dederunt. Ubicumque **M** et **L** inter se consentiunt, certum est ipsam archetypi lectionem nobis exhiberi, nam librarius codicis **M** semper dedit quod legere sibi videbatur, nihil mutavit, nihil addidit, tamquam machina quaedam scripsit, **L** vero in scribendo nonnumquam fallitur, menda sua vel archetypi, quae cuivis lectori luce clariora sunt, corrigit, etiam ad archetypum revertitur, ut veram lectionem quaerat, rarissime interpolavit.[1]) Ita codices alter alteri succurrunt, sed cum iam archetypus mendosior fuisse videatur, ad ipsa Manilii verba penetrare sine ingenio Scaligeri, Bentleii aliorumque saepe nequimus.

Restat tertius codex Gemblacensis (**G**), olim monasterii Gemblacensis, nunc Bruxellensis bibliothecae regiae (no. 10012), membranaceus, saeculo XI perscriptus[2]), forma octonaria foliorum 125 in quaternionum modum complicatorum, quorum folia 1—100 carmen Manilii, reliqua Prisciani grammatici Periegesin exhibent. Singulae paginae sunt versuum vicenorum singulorum, sed inde a folio 49 (III 96) hic numerus ad vicenos binos auctus est.[3]) Usus sum collatione huius codicis, quam v. cl. P. Thomasius in Lucubrationibus Manilianis (anno 1888) edidit, nec minus G

1) Cf. V 389: *olo taureus* **M**, *color aureus* **L**, *olor aureus* Reg.
2) Cf. Traubeum apud Thielscherum, p. 122.
3) Bechert, de M. Manilii emendandi ratione (anno 1878) p. 4—5.

ipse codicem in bibliotheca Universitatis Groninganae contuli, sed ubique Thomasii diligentiam singularem expertus et admiratus sum. Iure ab eo praeter manum primam, quae titulos et paucas lectiones varias versibus interiecit (**G**^{2}), raro menda correxit, tres manus recentiores distinguuntur (saec. XV, XVI, XVII), ex quibus una in primi folii margine supremo addidit verba *Mālius poeta*, reliquae notas adscripserunt atque lacunas suppleverunt.

De Gemblacensis pretio viri Maniliani inter se dissentiunt, ita ut Garrodius[1]) eiusque censor Kraemerus[2]) Gemblacensem pluris aestimandum Lipsiensi eumque passim ex fonte puriore, quam archetypus codicum Lipsiensis et Matritensis fuerit, hausisse putent, Thielscher vero et Traubeus eum ex Lipsiensi esse descriptum, idque a prudenti librario, qui neque interpolationibus neque coniecturis abstinuerit, censeant. Etsi Thielscher argumentis satis firmis iam demonstravit[3]) Gemblacensem esse Lipsiensis apographum[4]), tamen quia hodie plures ad Gemblacensis pretium augendum inclinant, Thielscheri argumenta meis confirmare non inutile iudico. Ex omnibus locis, unde effici potest, qualis inter L et **G** necessitudo fuerit, gravissimus est IV 422. Ibi **M** recte praebet:

laudatique cadit post paulum gratia ponti.

Sed librarius codicis Lipsiensis, vocabulo *paulum* inductus, scripsit dormiens:

laudatique cadit post paulum gratia Christi (xpī)

deinde alius locum correxit supra scribendo *ponti.* Quid **G**? Solam habet lectionem *Christi*, quoniam ex **L** ante descriptus est, quam altera manus hanc correctionem addidit, nam quominus hoc vitium iam in archetypo fuisse credamus,

1) Garrod p. XXXI.
2) Krämer, BphW. (1913) no. 30 Sp. 933—936.
3) Phil. NF. XX p. 112.
4) Cf. IV 511, 659, V 101. Hoc tantummodo statui licet Gemblacensem lemmata sumpsisse ex archetypo ipso, cf. Thielscher l. l. p. 114.

impedit lectio vera Matritensis, neque veri simile est duos librarios in eiusmodi errorem separatim incidisse. Adde haec exempla: IV 447 *laudet* **ML**, *gaudet* **G**; IV 524 *dote* **M**, *docte* **L**, *nocte* **G**; IV 541 *revocet* **ML**^{2}, *reticet* **L**^{1}, *retitet* **G**; IV 731 et 732 habet **M**, om. **LG**. Egregie librarius codicis **G** erravit in describendo IV 796. Ibi legitur in **M**: *aestibus*, in **L**^{1}: *astibus*, sed suprascriptum est non, ut primo obtutu videtur: *letibus*, quod **G** dedit, sed: *ictibus* (cf. adn. crit. ad I 171). In prima littera (*i*) facile aliquis falli potest et *l* pro *i* legere, sed de secunda littera nulla dubitatio est. Re vera *c* ibi exaratum est. Porro conferendi sunt hi loci: V 250 *craterum moris* **ML**, *craterum mortis* **G**; V 287 *destructos* **ML** (ubi **L** *x* supra *des-* scriptum habet), unde **G**: *exstructos*; V 322 *amoris* **ML**^{1}, *amaris* **L**^{2}**G**; V 351 *agitavit onus* **M**, *agitavit aut omis* **L**^{1} (*aut* dittographia est exitus *-avit*), sed **L**^{2} lineam transversam ducit sub *-avit*, unde **G** exhibet: *agit automis*; V 377 *ducis* **ML**, *dulcis* **G**; V 488 *rotantis* **ML**^{1}, *rorantis* **L**^{2}, *portantis* **G**; V 512 *ub* **M**, *vili* **L**, *vib*(?) **G**; V 528 *perfunditque* **ML**^{2}, *perfuntoque* **L**^{1}, *perfunctoque* **G**; V 600 *laxumque per* **ML**^{2}, *laxum per* **L**^{1}, *laxum per et* **G**; V 626 *vindentis* **ML**^{1}, *vincentis* **L**^{2}**G**; V 716.

Contra afferuntur loci, praesertim a Garrodio [1]), ubi **G** solus veram lectionem servasse videtur. Sed plerisque illis locis eadem lectio etiam in **L**^{2} invenitur, aut vera lectio facile coniectura poterat restitui, velut V 301 *teloque*, V 315 *pectora*, V 438 *in genus* (quod iam videtur inesse in **L**^{2}: *ingeniis*, ubi *ii* facile cum *u* confundi potest), aut Garrodius erravit, sicut II 19, ubi *notavit* coniectura Francii est, **G**^{1} *notarit*, **G**^{2} *rogarit* exhibet, vel IV 282, ubi *agilem* coniectura Susii est, **G** *illuc aligem* legit [2]) quod finxit ex lectione **L**: *huc caliginem*. Inter lectiones, unde quis suspicari possit librario codicis **G** aliud exemplar praesto fuisse atque **L**, hae sunt: II 137 *condam* **G**, *quondam* **ML**; II 184 *calorem* **G**, *colorem* **ML**; II 254 *pectore* **G**^{1}, *corpore* **MLG**^{2}; II 665 *iungitur* **G**, *ciugitur* **M**, *pingitur* **L**; II 584 *lis* **G**^{2}, *levis*

---

1) Pg. XXXI. 2) Cf. V 62.

G^1**LM**; III 659 *ducens* **G**, *ducem* **ML**; V 393 *peploque* **GC**, *populoque* **ML**, sed etiam haec exempla facile ex coniectura explicari possunt, praesertim cum lectio *peploque* in **C** quoque inest, qui codex sine ulla dubitatione Lipsiensis apographum est.[1])

Reliqui codices non possunt adhiberi ad archetypum Manilianum restituendum, ne Venetus quidem (qui hodie periit), quem aliquando Io. Frid. Gronovius contulit, cuius collationem Iac. Gronovius cum Bentleio communicavit.[2]) Sive hic codex ex Lipsiensi descriptus est, ut Thielscher vult, sive e codice vetustiore, nobis ignoto, quae Garrodii sententia est[3]), interpolationis certe vestigia prae se fert atque idcirco caute usurpandus est. Quod idem valet de reliquis Manilii codicibus, quorum lectiones, si a **MLG** discrepant, nobis coniecturarum instar esse debent.

Inter eos imprimis nominandus est codex Bruxellensis
C 10699, olim Cusanus (saec. XII) **C**, de cuius indole iam recte iudicavit Iacobus (praef. edit. p. IX). Est enim Lipsiensis apographon, eo tempore confectum, postquam ille iam correctoris manum passus est. Ex **C** profluxerunt Flo-
F rentinus Laurentianus plut. 30, 15 chartaceus (saec. XV) **F**, qui 'quasi fons lectionis vulgatae' est[4]) et Monacensis 15743
M^{on} (saec. XV) **M**^{on}, quorum uterque mihi notus est ex Becherti collationibus. Ipse excussi Vossianum 390 sive Leidensem 3,
V$_2$ anno 1470 scriptum, **V**$_2$ a Iacobo appellatum, cuius altera pars (inde a II 692) Matritensis apographon est, non omni ex parte fidele, sed lectionibus e codice quodam familiae Lipsiensis foedatum.[5]) His deterioribus (**C F M**^{on} **V**$_2$) usus sum, quotienscumque in iis certa quaedam emendatio reperiebatur loci in **MLG** corrupti, sed, ut iam supra dixi,

---

1) Cf. Phil. NF. XX p. 116.

2) Bentley, praef. ed. Manil. 1739, p. XIV.

3) Garrod p. LIV.

4) Bechert, ed. Manil. p. VI.

5) Thielscher p. 118. In priore parte **V**$_2$ miro modo cum **V**$_1$ (= Vossiano 237 sive Leidensi 18) conspirat, qui Cusani similis est, cf. Iacob praef. ed. Man. p. IX, Bechert de Man. em. rat. p. 11—12.

lectiones illae non pluris faciendae quam coniecturae virorum doctorum, inter quos praecipue mihi laudandi sunt Regiomontanus, qui multo melius de textu meruit quam aequalis eius Bonincontrius, Scaliger vir in Manilio emendando sagacissimus, Bentleius, Fayus, Pingreus, Iacobus, Bechertius, Breiter, ut taceam de aliis, qui etiam nunc 'auras vitales carpunt'.

De M. Manilii vita[1]) nihil nobis traditum est, quin etiam nomen eius varie in Matritensi scribitur. Subscriptio autem libri I haec est: *M. Manilii Astronomicon liber primus explicit* cet. (nulla subscriptio in **LG**[1]), libri II: *M. Manlii Boetii* (ita exaratum est, non *Boeni*, ut Mnem. 42, 111 demonstravi) *Astronomicon liber II explicit felicit* cet. (nullum nomen in **LG**), libri III: *M. Milnili Astronomicon lib. III explic.* cet. (nullum nomen in **LG**). Itaque nomen plenum fuisse videtur: M. Manilius Boethius, sive hoc cognomen iam antiquitus ei inditum erat, sive postea ei datum est, cum Astronomicon poeta confusus est cum auctore librorum *de consolatione philosophiae*, Anicio Manlio Torquato Severino Boethio. Vita

Plura exstant indicia temporis, quo Manilius carmen suum condidit. In qua re investiganda nobis initium faciendum est a certissimo indicio in l. I 898—903, ubi clades illa Variana (9 p. Chr. n.) ita describitur, ut memoria eius, etsi non recens, at tamen non oblitterata, in poetae mente adhuc haerere videatur. Deinde saepius in libro primo (vv. 7, 385, 800[2]), 913) Augustus commemoratur tamquam vivus, neque principem, cum Manilius verba illa de Capricorno[3]),

---

1) Woltjer p. 25: 'cum igitur de Manilii aetate constet eum floruisse Augusti regno exeunte (et Tiberii ineunte fortasse) fere omnia de eo diximus, quae investigari possunt'.

2) Recte Ellisius N. M. p. 22 hunc locum cum Hor. C. III 3, 11—12 comparavit.

3) Optime exposuit Housmanus (Cl. Q. 1913 p. 110) Augustum „a. d. VIII Kal. Oct. paulo ante solis exortum natum“ (Suet. Aug. 5) horoscopum habuisse in Libra, sed eo temporis mo-

horoscopo eius, in II 509 *(quid enim mirabitur ille maius, in Augusti felix cum fulserit ortum?)* pangeret, iam mortuum fuisse credibile est. Libri igitur I et II compositi esse videntur inter a[m] 9 et a[m] 14 p. Chr. Ex reliquis libris solus quartus temporis indicia continet (vv. 766, 776, 935), quae omnia ad aetatem spectant, qua Tiberius [1]) iam rerum potitus erat, Augustus modo mortem obierat (anno 14 p. Chr.), cf. IV 934—935:

iam facis ipse deos mittisque ad sidera numen,
maius et Augusto crescet sub principe caelum,

nam, ut recte animadvertit Garrodius [2]), Manilius sine dubio animum Tiberii offendisset, si Augusto iam diu in deorum numerum recepto ultima verba *Augusto sub principe* usurpasset. Neque minus periculosum poetae fuisset Tiberii secessus Rhodii mentionem facere (IV 764) atque ita vetera vulnera retractare, nisi tempus ea iam callo obduxisset et principatus dulcedo amaritudinem exsilii consolata esset. Quae si recte disputata sunt, librum quartum anno 15 p. Chr. finitum esse nobis statuere licet. Restat liber quintus, cuius exordium tale est, ut poeta ortu et occasu siderum (*τῶν παρανατελλόντων*) pertractato summam manum operi suo impositurus videatur. At id quod non semel in libris superioribus pollicitus erat, se de vi ac potestate planetarum acturum esse [3]), non praestitit, sive quia arte mathematicorum senatus consulto damnata [4]) metuebat, ne opere perfecto consulentes de genitura cum suo periculo edoceret, quomodo verus horoscopus inveniendus esset [5]), sive quod

mento in Capricorno fuisse Lunam, quae secundum aliam mathematicorum rationem „ortus nascentium moderari" dicitur (Cic. de div. II 91). Quae ratio ne Manilio quidem ignota est, ut II 726 nos docet; cf. Nicklin, Cl. R. (1914) 28, p. 271—274.

1) De Tiberio sub Libra nato cf. Bickel RhMPh 65 p. 233; Man. IV 547 sqq. 2) p. LXIV.

3) Velut II 750: *verum haec posterius proprio cuncta ordine reddam*; 965; III 156, 585; V 4.

4) Tac. ann. II 32, Suet. Tib. 36.

5) Garrod Intr. p. LXXII.

morte impeditus est, quominus carmen suum absolveret (I 115). Atque hanc causam illa veri similiorem esse puto, quoniam toto carmine satis multa vestigia animadvertuntur, quae extremam illam manum operi non accessisse dilucide ostendant.[1]) Etiam pauci exstant versus, qui quamvis ab ipso poeta profecti, tamen iuxta vicinos ferri non possunt atque ex margine Manilii autographi librariorum culpa in textum irrepsisse videntur, quos ego asterisco signavi et quasi alteri recensioni tribui, velut I 428, 429, 743, II 374.

Iam inde a temporibus Bentleii (ed. praef. p. X) multi fuerunt, qui putarent Manilium peregrinum fuisse, sive in Asia, sive in Africa, sive in Gallia natum, ad quam sententiam inducti sunt partim cognomine illo Boenus, quod nonnullis ex Poenus depravatum esse videbatur, partim poetae sermone duro parumque dilucido. De cognomine iam supra (p. IX) a me disputatum est, elocutionem autem Manilianam instituta accurata inquisitione in usum scriptoris, cum aliorum scriptis comparatum, defenderunt Woltjerus (p. 30—40) et Adolfus Cramer (p. 21—55), ex quorum dissertationibus satis apparet Manilii genus dicendi neque barbarum neque absonum a legibus linguae Latinae fuisse, etsi 'idiotismi' non desunt, qui cum asperitate materiae tum egestate Latini sermonis facile excusantur (Scal. proleg. p. 3—4). Accedit quod ipse Manilius non semel significat se Romanum esse, suumque sermonem Graeco opponit, velut I 7, II 888, III 40—42, IV 37—42; II 897, 909, 916, 937, IV 818, 848, V 646, de quibus locis praeter Woltjerum etiam fuse egit Bechertius (de M. Man. Astr. poeta p. 8sqq.). Haec testimonia certo testantur poetam fuisse Romanum aut certe Italum.[2]) Patria

1) Anno 17 p. Chr. n. Astronomica iam nota fuisse Germanico egregie demonstravit J. Moeller, Stud. Man. p. 41, imprimis nisus Germ. Arat. 184 cum Man. V 23 comparato. Nullum sextum librum a Manilio scriptum exstitisse, quem Firmicus adierit, ostendit Boll Sph. p. 388 et 404.

2) Cf. A. Krämer (diss. Marburg 1890), Appendix de Manilii patria p. 70.

Neque audiendus est idem Bentleius contendens Romanos adeo mature nondum astrologiae operam dedisse, nam iam ante Manilium scientiae siderali studuerunt M. Terentius Varro, cuius disciplinarum liber sextus totus erat de astrologia [1]) et P. Nigidius Figulus, in cuius opere separatim sphaera graecanica et sphaera barbarica tractabantur [2]), et L. Tarutius Firmanus, qui Varrone amico rogante horoscopum urbis Romae computavit.[3]) Nullum tamen horum auctorum Manilius adiit vel consuluit in carmine suo condendo, sicut ipse profitetur in exordio (I 1 sqq.):

carmine divinas artes et conscia fati
sidera, diversos hominum variantia casus,
caelestis rationis opus, deducere mundo
aggredior primusque novis Helicona movere
cantibus et viridi nutantis vertice silvas,
hospita sacra ferens nulli memorata priorum,

neque minus superbe, postquam vates superiores percensuit, carminis sui novitatem testatur II 57 sqq.:

nostra loquar: nulli vatum debebimus ora
nec furtum sed opus veniet, soloque volamus
in caelum curru, propria rate pellimus undas.

Itaque Manilius gloriatur non aliorum poetarum [4]) se insistere vestigiis sed novam materiem primum Romanorum versibus tractare, deinde se 'hospita sacra ferre', h. e. se carmen pangere e fontibus peregrinis (= Graecis) haustum. Fontes Qui fontes illi fuerint, multi viri docti indagare studuerunt, post Woltjerum [5]) et Lansonum [6]), imprimis Fr. Bol-

1) Bechert de M. Man. Astr. poeta p. 7.
2) Boll Sphaera p. 357. 3) Id. p. 373.
4) Bechert l. l. p. 20: 'atqui talia poetam de se praedicaturum fuisse non est credibile, si etiamtunc Augusti nepos Arateorum Phaenomenon versionem Latinam in lucem edidisset', cf. p. XI.
5) Woltjer Progr. Gron. (1881/2) p. 50: 'Hipparchum ei ignotum fuisse videbimus . . . Arati Phaenomena legit'.
6) Lanson de Man. p. (1887) p. 53.

lius [1]), Fr. Malchinus [2]), Eduinus Muellerus [3]), postquam sententia Gruppii [4]) existimantis Varronis doctrinam in carmine Maniliano reperiri a Dielsio [5]) refutata erat. Si illas investigationes paucis complector, haec summa est. Multa debet Manilius Posidonio, praesertim in libro primo et quarto, sive agit de ipsa doctrina astronomica, sive de fato, de mundi ordine et συμπαθείᾳ, de animi humani natura et origine divina et immortali, de rerum futurarum praedictione, de generis humani cultu et eruditione, sive astrologicam geographicam lectoribus proponit.[6]) Quae sumpta a Manilio videntur partim ex Posidonii opere, quod inscribitur περὶ μετεώρων, partim ex Protreptico eius (sc. argumenta philosophica), partim — quod attinet ad res geographicas — ex libro quem περὶ ὠκεανοῦ composuerat. Sed iuxta Apamenum Manilius etiam alio fonte in libro primo usus est. Iam Maassius in Arati Phaenomenon editione adnotavit, quibus locis poeta Romanus carmen Graecum adhibuerit, nec minus Malchinus (p. 47 sqq.) hos locos inter se comparavit et versuum comparatione absoluta hoc sibi persuasum habet Manilium talem Arati editionem usurpasse, cuius in margine interpretationis causa ad singulos versus scholia adscripta essent.

Verum diu latebat, unde Manilius scientiam ipsius artis astrologicae sumpsisset. Eduinus Mueller (p. 29) Riessium [7]) secutus suspicabatur poetae quoddam enchiridion artis astro-

1) Boll, Stud. ü. Claud. Ptolemaeus (1894) p. 218—235.

2) Malchin, de auctoribus quibusdam qui Posidonii libros meteorologicos adhibuerunt (1893) p. 11, 23, 51, 54.

3) E. Müller, de Posidonio Manilii auctore (1901) p. 1, 35.

4) Gruppe, Hermes II (1876) p. 235—239: 'vielmehr muß Manilius das vollständigste varronische Werk dieses Faches vor sich gehabt haben, d. h. wahrscheinlich das sechste Buch der Disciplinae'.

5) Diels, Rhein. Mus. 34 (1879) p. 487; Doxogr. p. 196, 3.

6) Contulit Manilium cum Posidonii fragmentis, a Gemino, Achille, Ps-Aristotele περὶ κόσμου servatis Malchinus p. 1—40. Addiderunt non pauca et correxerunt nonnulla Bollius l. l. p. 229 et Ed. Müller p. 1—28.

7) Pauly-Wissowa, Realencycl. II p. 1819.

logicae praesto fuisse, sed in hac re perscrutanda non longius progressus est. Forte fortuna paucis annis ante a Fr. Cumontio[1]) in codice Angelicano Gr. 29 (s. XIV) f. 120ᵛ caput inventum est, ubi de sideribus sphaerae barbaricae agitur, deque indole hominum qui sub iis nati sunt, quod caput a Bollio in Sph. p. 543 et a B. A. Muellero (de Asclepiade Myrleano p. 22) editum est. Postrema verba illius fragmenti haec sunt: *ταῦτα δ' ἡμῖν καὶ Ἀσκληπιάδης ὁ Μυρλεανὸς ἐν τῇ βαρβαρικῇ σφαίρᾳ δεδήλωκε.* Cum autem ab Asclepiade (qui aetate Pompeii fuit et studiis suis Arateis pellectus astronomiae operam navasse videtur) plus decem sidera ibi enumerantur, quibus orientibus eadem vis ab eo tribuitur, quae a Manilio in libro quinto (cf. v. 262 sqq.), non sine causa Bollius suspicatus est Myrleanum in fontium Manilii numero habendum esse. Praeterea idem liber quintus Manilii, in quo describitur, quid efficiant sidera *παρανατέλλοντα* una cum parte quadam Zodiaci consurgentia, multa habet communia cum Teucri Babylonii fragmentis, quae sub nomine 'textus alterius Teucri' a Bollio edita sunt (Sphaera p. 31 sqq.). Quoniam autem Teucer, qui primo p. Chr. n. saeculo vixit, nonnullis sideribus sphaerae barbaricae eadem nomina dedit atque Asclepiades Myrleanus (Sphaera p. 545), consentaneum est similitudinem, quae inter Manilium et Teucrum intercedit, ita explicandam esse, ut utrumque ex eodem fonte hausisse statuamus. Sed haec quaestio nondum ad finem perducta est.

Scribit Firmicus in prooemio libri tertii § 4: 'quare illi divini viri atque omni admiratione digni Petosiris ⟨et⟩ Nechepso, quorum prudentia ad ipsa secreta divinitatis accessit, etiam mundi genituram divino nobis scientiae magisterio tradiderunt, ut ostenderent atque monstrarent hominem ad naturam mundi similitudinemque formatum isdem principiis, quibus ipse mundus regitur et continetur, perenniter perpetuitatis sustentari fomitibus'. Constat hodie scripta illa sub nomine Nechepsonis et Petosiridis vulgata, ab anti-

---

1) Cat. codd. astr. Gr. V 1. p. 188.

quis plurimi aestimata (quorum fragmenta ab Ernestio Riessio[1]) summa cura collecta sunt) inter a^{m} 170 et a^{m} 100 a. Chr. n. emissa esse, ut Krollius[2]) docuit, ad cuius sententiam etiam Bollius[3]) accessit. Si illa scientia Aegyptiaca, qua etiam L. Tarutius Firmanus in urbis Romae horoscopo computando usus est[4]), iam eo tempore pernotuit, admodum veri simile Manilium in libris II et III componendis hunc fontem haud sprevisse, qui signorum dispositionem ei dabat eumque *περὶ δωδεκατημορίων*, *περὶ τῶν ἑπτὰ κλήρων*, *περὶ τῆς τῶν δώδεκα τόπων πινακικῆς ἐκθέσεως*[5]) edocebat. Et profecto quae a Manilio disputantur de Fortunae loco computando (III 195—196):

si quis erit, qui tum materna excesserit alvo,
verte vias, sicut naturae vertitur ordo

similitudinem magnam praebent cum Nech. et Pet. fragm. 19a (Rieß p. 363): *ὅταν κλῆρον τύχης λαμβάνῃς, ἡμέρας μὲν ἀπὸ ἡλίου ἐπὶ σελήνην ἀρίθμει καὶ τὰ ἴσα ἀπὸ ὡροσκόπου καὶ ἐπὶ τὰ ἑπόμενα τῶν ζῳδίων ἀπόλυε, νυκτὸς δὲ τὸ ἀνάπαλιν. τὸ ἀνάπαλιν δὲ τί ἐστιν; ἵνα ἀπὸ σελήνης ἐπὶ ἥλιον ποιήσῃς καὶ μηκέτι εἰς τὰ ἑπόμενα, ἀλλ' εἰς τὰ ἡγούμενα ἀπολύσῃς* (cf. 'verte vias').[6])

Sed quoniam Manilius planetas carmine suo exclusit neque deos Aegyptiacos in zodiaci decanos recepit (Man. IV 292sqq.; Firm. IV 22, 2), pro quibus ipsa signa substituit, non mirum est, si in hac parte nulla similitudinis vestigia apparent.[7])

---

1) Philol. Suppl. VI p. 327—378.
2) N. J. (1901) 7 p. 577.
3) Sphaera p. 374; Cat. codd. astr. VII 130: 'vix post a. 150 a. Chr. n.' 4) Plut. Rom. XII; Boll Sphaera p. 373.
5) Nech. et Pet. fragm. p. 364.
6) Non igitur recte Breiter Comm. p. 85: 'ich glaube, daß die Aegyptier den Manilius richtig auffassen', sed contra Manilius bene intellexit Aegyptios.
7) De Man. I 44: 'quas secat Euphrates, in quas et *Nilus* inundat' cet. cf. Rieß, Philol. 54, 188, 3.

Ornatus poeticus

Iam a multis [1]) animadversum est, quantopere Manilius, praesertim in prooemiis, Lucretium imitatus esset, quamvis in philosophia omnino ab eo abhorreret. Sed fieri non poterat, quin is qui primus carmen de astronomia conderet, exemplum sibi sumeret poema Latinum, quod de rerum natura scriptum esset. Simul poeta Stoicus gratam sibi occasionem arripiebat adversarium Epicureum vel impugnandi vel oblique perstringendi. Verum imitatio non ubique directa et simplex est, sed saepius contaminata et intricata, cum Manilius, rhetorum [2]) discipulus, non modo in priscorum, sed etiam in aequalium poetarum operibus multum versatus sit, ita ut verba Lucretiana identidem iis quae a Vergilio vel Ovidio mutuatus erat, emendare studuerit. Tota haec res egregie exposita est ab H. Roeschio [3]), qui explorandi viam ingressus est, quam Hosius in libello de imitatione scriptorum Romanorum cet. (anno 1907) monstraverat. Ornatum vero poeticum et mythologicum, quatenus Manilius sumpsit ex Catulli Vergilii Ovidii carminibus, collegit Adolfus Cramer.[4]) Quod ad Culicem attinet, pauca eaque notabilia exempla similitudinis idem Roeschius [5]) protulit. De Grattio disseruit Eduinus Mueller.[6]) Si re vera carmen, quod Aetna inscribitur, paulo

1) Woltjer, Progr. Gron., p. 53sqq.; Boll, Stud. ü. Cl. Ptol., p. 218, 1.

2) Edw. Müller, zur Charakteristik des Man., Philol. 62 (1903) N. F. 16, p. 82—85.

3) Hans Rösch, Manilius und Lucrez (diss. Kiel 1911) p. 6, 32, 47, 61, 77, 90, 115 (index).

4) De Manilii qui dicitur elocutione (Argentorati 1882), p. 59—89. Ipse de poetis, quos Man. imitatus est, incommentario agam.

5) Operae pretium est ipsa verba eius laudare (l. l. p. 46): 'Culex 370f. weist also Teile von Man. I 792, Lucr. III 1034, ja vielleicht auch von Verg. Aen. VI 842/3 auf, was nach dem Gesagten zu dem Schlusse zwingt, daß unser Culex nach Man. V 207 (cf. Cul. 220) fällt und somit nicht der Vergils sein kann, auf den sich die klassischen Zeugnisse beziehen'.

6) Philol. 62 (N. F. 16), p. 68sqq.: Man. I 90 et Grat. Cyn. 8; Man. V 217 et Grat. Cyn. 445, cf. Jacob in ed. s. v. *metus* p. 213. Num Lygdamus IV 38 exemplo fuerit Manilio (V 331), ut Muellerus arbitratur (p. 80), dubium.

post Vergilii Georgica editum est[1]), non negandum est fieri potuisse, ut Manilius id poema cognosceret et nonnullas verborum iuncturas ex eo sumeret (velut Aetna 247: *quo vocet Orion* et Man. V 12: *hinc vocat Orion*; Aetna 230 et Man. III 55), sed pleraque exempla similitudinis (plus viginti), quae Aetnae editor doctissimus in adnotatione et in ipsa praefatione (p. 93) attulit, mihi magis casui aut cognationi cuidam studiorum quam imitationi cogitatae et quaesitae tribuenda esse videntur (cf. Woltjer p. 19).

Manilii imitatores

Restat, ut de scriptoribus, qui Manilium imitati sunt, nonnulla addam. Eorum numerus parvus est[2]), nimirum quia argumenti difficultas multos ab Astronomicis legendis deterruit. Primus Lucanus, astrologiae non fastidiosus, quippe qui etiam Nigidii scripta nosse videatur (de bello civ. I 639 sqq.), Astronomica legisse se ostendit et compluribus locis[3]) conformatione quadam verborum utitur, quae versus Manilianos in memoriam nostram redigat. Post eum Iuvenalis (IX 32) notum illud fata regunt orbem (Man. IV 14) ab oblivione hominum vindicavit (cf. etiam Iuv. X 175 sqq. (Mayor) et Man. I 776; Iuv. X 257 sqq. et Man. IV 45 sqq.). Porro inveniuntur pauca imitationis vestigia apud Nemesianum[4]), Claudianum[5]), Dracontium.[6]) Denique saeculo quarto p. Chr. n. Iulius Firmicus Maternus, spoliator magis quam imitator Manilii, in Matheseos libro octavo per longas ambages et inflatos ambitus orationis solutae Manilii librum quintum de ortu siderum quae παρανατέλλοντα vocantur reddidit[7]) auctoris nomine suppresso[8]) addiditque de suo ea, quae ad eorundem

1) Sudhaus, Aetna, praef. p. 83.
2) Boll, Stud. ü. Cl. Ptol., p. 219, 3.
3) Hosius, Rhein. Mus. 48 (1893), p. 393 sqq.
4) cf. Man. I 760. 5) Birt, praef. p. CCII.
6) Roßberg, Fl. Jahrb. 119 (1879), p. 476 (Man. I 800).
7) Boll, Sphaera, p. 394—411.
8) Uno tantum loco (VIII 6, 7) Manilium tecte significare videtur: 'in Arietis parte XXX .... exoritur Capra, quam fabulosi poetae alimenta volunt Iovi immulsisse nutricia', quocum cf. Man. V 132.

siderum occasum pertinent. In illa parte apparet Firmicum saepius verba poetae perperam intellexisse, ut iam Skutschius docuit [1]), quae exempla facile possunt augeri.[2]) Sed interdum verba eius viam monstrant emendandi versus Manilianos, velut Man. V 355, ubi in **O** traditum est *mutarunt*, quod cum Postgatio mutandum est in *mularum*, quemadmodum Firm. VIII 13, 3 (*mulomedicus*) probat. Num Man. V 135 pro *fidae* legendum sit *trepidae*, ut Skutschius proposuit fretus Firm. VIII 6, 7: 'erunt nimia *mentis trepidatione* solliciti', dubium mihi videtur.

Postulavit Bollius [3]) a futuro Manilii editore, ut etiam exploraret, quali Astronomicon codice Firmicus usus esset, an inter codices adhuc exstantes familia quaedam inveniri posset, ad quam codex a Firmico adhibitus propius accederet. Sed eiusmodi investigatio magnopere impeditur eo quod Firmicus nusquam versus Manilianos ad verbum attulit sed ubique circuitionibus et anfractibus gavisus est ad exemplum suum exprimendum, ita ut hodie verba cum verbis, non lectiones cum lectionibus conferri possint. Accedit quod textus Manilii, ut supra demonstratum est (p. III) talibus codicibus nobis traditus est, ut omnes ab uno archetypo originem ducere videantur neque plures classes familiaeque distingui possint. Ex archetypo codices **M** et **L**, ex **L** descriptus est **G**, nonnumquam cum archetypo collatus, ubi lemmata addenda erant (p. VI, 4), sed omnes reliqui codices ab **M** aut ab **L** orti sunt. Itaque origo librorum manuscriptorum plane simplex est. Re vera nonnulli existimarunt in **G** vestigia alterius archetypi obvia esse, quam opinionem supra (p. VII) refutavi, sed etiam illa suspicio non potest lectionibus e Firmico prolatis corroborari.

---

1) Skutsch, Rhein. Mus. 65 (1910), p. 627; Firm. VIII 12, 1 et Man. V 295.

2) Firm. VIII 10, 7 et Man. V 246.

3) Sphaera p. 398, ann. 1: „die eigentliche Aufgabe wäre eben die, zu untersuchen, ob in unserer Maniliusüberlieferung sich noch eine Gruppe heraushebt, die dem Maniliustext nahekommt, und diese dann auf ihren Wert genau zu prüfen".

Haec sunt imitationis exempla, quae indagare potui. Fortasse initio saeculi quinti Martianus Capella[1]) Manilium legit, nam scribit VIII 812 (p. 301 ed. Eyssenhardt): 'haec enim verecundae arbitror probitatis motus cursusque proprios ipsis edisserere qui moventur docereque deos velle quod faciunt', quae verba videntur respicere ad Man. IV 915 sqq.:

atque adeo faciem caeli non invidet orbi
ipse deus vultusque suos corpusque recludit
semper volvendo seque ipsum inculcat et offert,
ut bene cognosci possit doceatque videntis,
qualis eat, cogatque suas attendere leges,

sed post eum nusquam mentio fit neque Manilii neque eius operis. Etiam medio aevo poeta latebat, nam verba in epistula, quam Gerbertus (postea pontifex maximus electus nomine accepto Sylvestri II) anno 988 ad Rainandum Monachum scripsit[2]): 'age ergo et te solo conscio ex tuis sumptibus fac ut mihi scribantur M. Manlius de astrologia' cet., non referenda sunt ad huius Manilii Astronomica, sed ad octo volumina, quae Anicius Manlius Torquatus Severinus Boethius (cf. p. IX) de astrologia scripsit, ut perspicuum est ex alia Gerberti ad Adalbertum epistula (8), ubi haec eadem volumina commemorantur. Littera autem M. ante nomen 'Manlius' in priore epistula e dittographia orta esse videtur.[3])

Primus Poggio codice Manilii invento (anno 1417) rursus hominum litteratorum animos ad poetam in oblivione iacentem convertit (cf. p. III) primusque Iohannes Regiomontanus typis describenda Astronomica curavit (cf. p. XX).

1) Woltjer l. l. p. 16.
2) Epist 130 in opere quod inscribitur: du Chesne Hist. Francorum vol. II p. 819; Havet p. 117; Woltjer l. l. p. 14.
3) Garrod, Class. Quat. 3 (1909), p. 56.

EDITIONES

saec. XV:

Regiomontana (1474) ex officina Iohannis de Regiomonte („Johann Müller von Königsberg") habitantis in Nuremberga oppido Germaniae celebratissimo.
Neapolitana prior (1475).
Editio in quarto *sine loco et anno.*
Neapolitana altera (1475—1480).
Bononiensis (1474?).
Bonincontrii (1484).
Dulcinii, Mediolani (1489).
Aldina prima, Venetiis (1499).

saec. XVI—XX:

Romana (1510)
Pruckneri Basileae (1533 et 1551)
Antonii Molinii (1551 et 1561) } Aldinam reddunt paucis rebus mutatis.
Ios. Scaligeri I Parisiis (1579) (cui similis est editio 1590, Heidelbergensis; accedunt variae lectiones Francisci Iunii), II Lugduni (1600), III Argentorati (1655, accedunt Bullialdi et Reinesii notae).
Edw. Sherburnii version, London 1675.
Mich. Fayi in usum Delph. Parisiis (1679). Insunt P. D. Huetii animadversiones et index vocabulorum.
Th. Creechii version, London 1697.
Gasp. Bandini trad. in verso sciotto in corp. vet. poet. Lat. Mediolani (1737), tom. XVI et XVII.
Rich. Bentleii, Londini (1739).
Eliae Stoeberi, Argentorati (1767).
Edm. Burtoni, Londinii (1783).
Pingrei cum interpretatione Gallica et notis, Parisiis (1786).
Weberi in corp. poet. Lat. Francofurti ad Moenum p. 601 sqq. (1833).
Ios. Merkelii, Des Marc. Man. Himmelskugel Lat. u. Deutsch Aschaffenburg (I 1844; II 1857).
Frid. Jacobi, Berolini (1846).
Ludovici Ricouarti, Les cinq livres des Astr. de M. M., traduction en vers, Paris (1883).
A. Covini, M. Manilio Astronomicon libro I trodotto e illustrato con note e con un planisferio celeste, Torino (1895).
Malw. Becherti ed. in fascic. III p. 6--46 corp. poet. Lat. a Postgatio ed., Londini (1900).
A. E. Housmani M. Man. Astr. liber primus; accedunt emend. lib. II III IV, Londinii (1903).

Theod. Breiteri M. Man. Astr. I Carmina, II Kommentar, Lipsiae (1907 et 1908).
C. L. Rossetti, Man. Astr. libro primo, versione italiana, Romae (1907).
H. W. Garrodi Man. Astr. liber II, Oxonii (1911).
A. E. Housmani Man. Astr. liber II, Londinii (1912).
J. van Wageningen, 'M. Man. Astr. in het Nederlandsch vertaald', Leiden (1914).

DISSERTATIONES ET ADNOTATIONES

Baehrens, Aem., Krit. Satura, Fleckeis. ann. 105, 1872, p. 626 sqq.
Barone, M., Xenia Romana, p. 29 (ad I 354—360), Romae 1907.
Barthii, Casp. Advers. comment. lib. LX, Francofurti 1624.
Bechert, Malw., de Man. emend. ratione, Leipz. Stud. I, 1878, p. 3 sqq.
— —, zu Man., Fleckeis. ann. 1879, p. 798 et 1889, p. 845 sqq.
— —, de M. Manilio Astr. poeta, Lipsiae 1891.
— —, Prolegomena in M. Man., Cl. R. XIV 1900, p. 296 sqq.
Bickel, E., de Manilio et Tiberio Caesare, RhMPh. 65 (1910), p. 233—248.
— —, ad Man. I 285, RhMPh. 69 (1914), p. 419.
Bitterauf, H., Obs. Man. diss. Erlangensis 1898.
Brackenhofer, J. J., Obs. ad Man. ex ed. Stoeberi, Argentorati 1767.
Breiter, Th., de emendatione Manilii, Hamm 1854.
— —, zu Man. Fleckeis. ann. 1889, p. 193 sqq., 693 sqq., 845 sqq.; 1893, p. 417 sqq.
— —, WklPh. XXI (1904), p. 689 sqq.
— —, die Planeten bei Man., Philol. 1905, p. 154 sqq.
Brodribb, C. W., Man. II 189—191, Cl. R. 27, 3, p. 93.
Burmanni, P., Obs. misc. I p. 85 sqq., IV p. 362 (1732).
Carrionis, L., ant. lect. comm. III, Antverpiae 1576.
Cramer, Ad., de Man. qui dicitur elocutione, Argentorati 1882.
— —, der Infinitiv bei Man., Straßburg 1889.
— —, über die ältesten Ausg. v. Man., Ratibor 1893.
Diels, H., ad Man. I 718 sqq. RhMPh. 34 p. 490 sqq. (1879).
Dorvillii, J. Ph., Char. Aphrod. libri VIII, Lipsiae, 1783.
Ellis, R., Noctes Manilianae, Oxonii 1891.
— —, Collation of the Matritensis Cl. R. 7, 310 sqq., 356 sqq., 406 sqq.; 8 p. 4 sqq., 138 sqq., 285 sqq.
— —, on Manilius, Ha 8 p. 261 sqq. (1893).
— —, the literary relations of Longinus and Man. Cl. R. 13 p. 294.
Freier, B., de M. Man. aetate, Göttingen 1880.
Garrod, H. W., Cl. Q. 1909 p. 54—55.

Genthe, Burs. Jahr. 1880, II p. 173 et 1883, II p. 251.
Gevartii, Casp., Elect. lib. III, Lutetiae Par. 1619.
Gronovii, J. T., Obs. lib. tres, ed. II Lugd. Bat. 1662.
Gruppe, O., zum sogen. Man., Herm. 11 p. 235 sqq. (1876).
Haupt, M., Opusc. II p. 341, III p. 43, 473, 577, 583, Berolini 1898.
Heringae, Adr., Obs. crit. liber singularis, Leovardiae 1749.
Hosius, C., Lucan und seine Quellen, RhMPh. 1893 p. 393 sqq.
Housman, A. E., Emendations JPh. 26 p. 60 sqq. (1898); 27 p. 162 sqq. (1900).
— —, ad Man. I 423, Cl. R. 17 p. 343 (1903).
— —, Man. Augustus Tiberius Capricornus and Libra Cl. Q. 7, 2, p. 109—114 (1913).
Huber, D., Tent. obs. in Man. Astr., Basileae 1789.
Jacob, Fr., de M. Manilio poeta, quinque progr. Lübeck 1832—1836.
Jortin, J., Critical remarks on Man., misc. II London 1790.
Iunii Biturigis, Fr., notae in off. Sanctandreana 1590.
Kleingünther, H., Quaestiones ad Astronomicon libros qui sub Man. nomine feruntur pertinentes, diss. Jena 1905.
— —, Textkrit. und exeg. Beiträge zum astrol. Lehrgedicht des sogen. Man., Leipzig 1907.
Köstlin, H., ad Man. II 1 et IV 189, Philol. 40 p. 182 (1881).
Krämer, Aug., de Man. qui fertur Astronomicis, diss. Marburg 1890.
— —, Ort und Zeit der Abfassung d. Astr. Man. Frankfurt a. M. 1904.
— —, de locis quibusdam . . . in astr. . . . l. I ab Housmano . . . corruptis, Frankfurt a. M. 1906
— —, Burs. Jahr. 139, 234 (anni 1902—1908).
Kroll, W., ad Man. IV 17; 27; I 25 RhMPh. 60 p. 558 (1905).
Lachmann, C., de aetate Man., Göttingen 1815 (Kl Schr. II 42).
Lanson, G., de Man. poeta eiusque ingenio, Paris 1887.
Malchin, F., de auctoribus quibusdam, qui Posidonii libr. meteorol. adhibuerunt, diss. Rostock 1893.
Melillo, M., Maniliana, Napoli 1907.
Möller, J., Studia Maniliana, diss. Marburg 1901.
— —, ad Man. V 341 ALL. 12 p. 463 (1902).
Müller, B. A., de Asclepiade Myrleano, diss. Leipzig 1903 (cf. Boll, Sph. p. 543).
Müller, Ed., de Posidonio Manilii auctore, diss. Leipzig 1901.
— —, zur Charakteristik des Man., Philol. 62 p. 64 (1903).
Müller, Luc., zu Man. IV 37—42, Phil. 15 p. 490.
— —, Krit. Beitr. RhMPh. 17 p. 188 (1862).
Nolte, J. H., zu Man I 21, Jahns Arch. 19 p. 471.
Pierleoni, G., l'alliterazione nell' Astronomicon di Manilio, 1907.
Postgate, J. P., Silva Maniliana, Cantabrigiae 1897.

Postgate, J. P., Silvae Man. appendix, JPh. 25 p. 266 (1897).
— —, upon Man. Cl. R. 12 p. 292 (1898).
— —, emend. of Man. V 372, Cl. R. 13 p. 402 (1899).
— —, on Man. V 555 and 133, Cl. R. 14 p. 63 (1900).
— —, on Man. III 590—617, Cl. Q. 3 p. 590—617 (1908).
Prinz, K., Die zeitlichen Indizien in den Astr. des Man., ZöGy. 63, 7 p. 673—693.
Ramorini, Fel., Quo annorum spatio Man. Astr. libros composuerit, Stud. Ital. di Fil. Class. VI p. 318—352 (1898).
Rhoer, J. de, ad Man. in Fer. Daventr. s. misc. II c. 9 (1758).
Rieß, E., ad Man. I 44, Philol. 54, 188, 3.
Rösch, H., Manilius und Lucrez, diss. Kiel (1911).
Rossberg, K., zu Man., Fleck. ann. 139 p. 705; 145 p. 74 (1889, 1892).
Salmasius, Cl., de annis climact. et ant. astrol. diatr. Lugd. Bat. 1648.
Schmidt, M., zu Man. Philol. VIII p. 750 (1853); ZG. VIII p. 94, IX p. 422 (1854—1855).
Schrader, J., lib. emendat. Leovardiae 1776.
Schwarz, C. G., Commentatio de ed. Regiomontana, Altorf 1764.
Skutsch, F., Firmiciana, RhMPh. 65 p. 627 (1910).
Smyly, J. G., the second book of Manilius, Ha 38 p. 137—168 (1912).
Soldati, B., ad Man. II 952, Riv. di filol. et d'istr. class. 28 p. 287.
Susius, H. D., Coni. crit. in Gurlittii anim. ad auct. vet. III Hamburgae 1806.
Tappertz, Ed., de coniunctionum usu apud Man., diss. Münster 1892.
Thielscher, P., de Statii Silvarum Silii Manilii scripta memoria Philol. 66 (N. F. 20) p. 85—134 (1907); RhMPh. 62 p. 485 sqq., 1907 (de Vaticanis 5160 et 1711, Parisino 8022, Monacensi 15743).
— —, Man. I 25—29, RhMPh. 63 p. 311 (1908).
Thomas, P., Lucubrationes Manilianae. Inest cod. Gembl. coll., Gandavi 1888.
— —, ad Man. V 124 et 349, RIP. 32 p. 374.
— —, Notes et conjectures sur Man., Gand 1891.
— —, Notes critiques sur Man. etc. Bull. Ac. royale de Belg. 29 p. 548 (1895).
Tolkiehn, J., ad Man. I 880—891, WklPh. 1897 p. 782; 1912 (14) no. 33/34. Burs. Jahr. 1912 p. 45, 46, 51.
Tristan, J., Comm. hist., Paris 1635.
Unger, R., Man. IV 146 in Lexid. Friedland 1862 p. 11.
Voigt, W. de, Unter welchen Gestirnen wurden Caesar, Agrippa und Tiberius geboren? Philol. 58 p. 170 (1899).

Wageningen, J. van, Maniliana, Mnem. 41 p. 194—206; 42 p. 110—118 (1913—1914).
Woltjer, J., de Manilio poeta, Progr. Gymn. Groningen, 1881 —1882.

OPERA AD ANTIQUORUM ASTRONOMIAM ET ASTROLOGIAM PERTINENTIA

Boll, F., Sphaera, Leipzig 1903.
— —, Studien über Claudius Ptolemaeus, Jahrb. für class. Philol., Suppl. 21 p. 51—243 (1894).
Bouché-Leclercq, A., L'astrologie Grecque, Paris 1899.
Catalogus codd. astr. Graec., ed. Boll, Cumont, Kroll, Olivieri, vol. I—VII, Bruxellis (1898—1912).
Cumont, F., Astrology and Religion among the Gr. and Rom., London 1912.
Heiberg, J. L., Einleitung in die Altertumsw. II p. 408—411, Astronomie und Astrologie.
Kroll, W., Aus der Geschichte der Astrologie, NJklA. 7 p. 559 —577.
Maaß, E., Aratea, Philol. Unt. 12 p. 1—416 (1892).
— —, Comm. in Arati rel., Berolini 1898.
Rieß, E., Nechepsonis et Petosiridis fragm. magica, Philol. Suppl. 6 p. 327—388 (1891).
— — (Pauly-Wissowa-Kroll, Real-Enc.) Astrologie.
Thiele, G., Antike Himmelsbilder, Berlin 1898.

ORTHOGRAPHICA ET PALAEOGRAPHICA

Quod ad orthographiam attinet, haec lectores monere velim. Ubique scripsi: *caelum, monimenta* (cf. I 323), *valetudo* (I 404 *valitudo* **O**), *gyros* (I 440 *giros* **O**), *Bacchum* (II 17 *Bachum* **O**), *exsiliit* (I 166 *exiliit* **O**), *exsurgit* (I 439 *exurgit* **O**), *conexo* (III 348 connexo **MG**), *idcirco* (IV 709 *iccirco* **G**), etiam contra codicum auctoritatem. Nec minus assimilationem adhibui in *assuetas* (I 273 *adsuetas* **LM**), *immensum* (I 295 *inmensum* **O**) et eiusmodi formis. Porro edidi: *tremesceret* cum **M** (I 101), *umor*, *umidus* cum eodem (I 138, 141), *harena* cum **G** (I 160), *claudentis* (I 274 *cludentis* **LM**) cum eodem, *aetheriosque* (I 282) cum **M**. Ubi codices in exitu accusativi plur. III decl. inter se dis-

crepant, Matritensem tamquam fidele archetypi apographum secutus sum, velut I 155 *natantis* (**ML**).

Saepissime, praesertim in **M**, inter se confunduntur *s* et *f* (II 135, 158, 272, 607; III 243; V 407, 669), *quot* et *quod* (I 508—509), *census* et *sensus* (II 69, 457, 516), *rabidus* et *rapidus* (II 550; V 224); in **L** perpetuo *ae* et *e* (*speciae* I 450). Deinde ad indolem scripturae archetypi cognoscendam conferendi sunt hi loci, ubi **M** et **L** non idem ex eo exscripserunt: I 128 (*in idem* **L**, *unde* **M**), II 195 (*vernis* **M**, *ver tus* **L**[1]), II 228 (*posidque* **M**, *positique* **L**), III 82 (*modum* **M**, *mundo* **L**), III 292 (*cadendi* **M**, *canendi* **L**[1]), III 508 (*sint* **M**, *stant* **L**[1]), V 50 (*utra* **M**, *vera* **L**), V 146 (*frocitisque* **M**, *fortisque* **L**[1]), V 470 (*Cefeus* **M**, *cestus* **L**[1]), V 567 (*privatis* **M**, *primatis* **L**[1]), V 563 (*rupes* **M**, *ripes* **L**[1]). Ad quam codicum discrepantiam si addas etiam vitia Matritensis propria, in quo singula vocabula toties prave divisa sunt, facile conicias archetypum litteris grandibus (scriptura capitali rustica?) exaratum fuisse.[1])

Restat, ut gratias agam Guilielmo Vollgraff, collegae amicissimo, quod in plagulis corrigendis strenue me adiuvit.

Scripsi Groningae mense Martio a. MCMXIV.

J. van Wageningen.

1) Discrepantiae lectionis, quales sunt VTRA et VERA (V 50), POSIDQVE et POSITIQVE (II 228) cet. potius ex scriptura capitali rustica quam ex unciali ortae videntur. Raro inter se confunduntur *d* et *cl*, cf. IV 916, V 373, II 863 (*seclis* pro *sedis* **G**).

CONSPECTUS SIGLORUM

M = Matritensis 31 (anno 1417) incipit a I 83.
L = Lipsiensis 1465 (saec. XI).
G = Gemblacensis 10012/3 (saec. XI).
O = MLG.

Deteriores.

C = Cusanus Bruxellensis 10699 (saec. XII).
$\mathbf{U}_1$ = Urbinas 668 (802) (saec. XV) } adhibentur tantum modo in
$\mathbf{U}_2$ = Urbinas 667 (803) (saec. XV) } I 1—83 deficiente M.
F = Florentinus Laurentianus 30, 15 (saec. XV).
$\mathbf{M}^{on}$ = Monacensis 15743 (saec. XV).
$\mathbf{V}_2$ = Vossianus 390 sive Leidensis 3 (anno 1470).
$\mathbf{V}_1$ = Vossianus 237 sive Leidensis 18 (saec. XV).
$\mathbf{V}^{en}$ = codex Venetus.

Bech. = *Bechert*, *Bentl.* = *Bentley*, *Bon.* = *Bonincontrius*, *Br.* = *Breiter*, *Burm.* = *P. Burman*, *Gron.* = *J. F. Gronovius*, *Housm.* = *Housman*, *Huet.* = *Huetius*, *Kleing.* = *Kleingünther*, *Lachm.* = *Lachmann*, *Markl.* = *Markland*, *L. Mue.* = *L. Mueller*, *Postg.* = *Postgate*, *Reg.* = *Regiomontanus*, *Rein.* = *Reinesius*, *Scal.* = *Scaliger*, *Thom.* = *P. Thomas*, *ss.* = *supra scriptum* vel *scripsit*, *in m.* = *in margine*, *man. rec.* = *manus recentior*.

LIBER PRIMUS

Carmine divinas artes et conscia fati
sidera, diversos hominum variantia casus,
caelestis rationis opus, deducere mundo
aggredior primusque novis Helicona movere
cantibus et viridi nutantis vertice silvas,
hospita sacra ferens nulli memorata priorum.
hunc mihi tu, Caesar, patriae princepsque paterque,
qui regis augustis parentem legibus orbem
concessumque patri mundum deus ipse mereris,
das animum viresque facis ad tanta canenda.
iam propiusque favet mundus scrutantibus ipsum
et cupit aetherios per carmina pandere census.
hoc sub pace vacat tantum; iuvat ire per ipsum
aera et immenso spatiantem vivere caelo
signaque et adversos stellarum noscere cursus.
quod solum novisse parum est. impensius ipsa
scire iuvat magni penitus praecordia mundi,
quaque regat generetque suis animalia signis,
cernere et in numerum Phoebo modulante referre.
bina mihi positis lucent altaria flammis,
ad duo templa precor duplici circumdatus aestu

---

10 Lucan. I 66 **13—15** Germ. Arat. I 10—13

('usque ad versum 83 deest in **M**')

Arati Philosophi Astronomicon liber primus incipit prelibatio **L** (Marci Manilii *ss. man. saec. XVI*); *inscriptio genuina erasa in* **G** (Mālius poeta *man. saec. XV*); *de* **M** *cf. ad I 83.*

5 nutantis **LU$_2$** nutantes **G** imitantes **U$_1$** **11** propius mundusque favet **U$_{1.2}$** **12** census *Scal.* sensus **LG** **13** hoc **LG** hac **U$_{1.2}$** vacat **GU$_1$** (*in m.*) vocat **LU$_{1.2}$** tantum **LGU$_1$** (*in m.*) tandem **U$_{1.2}$** **18** quaque *Scal.* quaeque **LG**

carminis et rerum; certa cum lege canentem
mundus et immenso vatem circumstrepit orbe
vixque soluta suis immittit verba figuris.
quem primum interius licuit cognoscere terris
munere caelestum. quis enim condentibus illis
clepsisset furto mundum, quo cuncta reguntur?
quis foret humano conatus pectore tantum,
invitis ut dis cuperet deus ipse videri?
tu princeps auctorque sacri, Cyllenie, tanti;
per te iam caelum interius, iam sidera nota
sublimis aperire vias imumque sub orbem,
et per inane suis parentia finibus astra
nominaque et cursus signorum, pondera, vires,
maior uti facies mundi foret et veneranda
non species tantum, sed et ipsa potentia rerum,
sentirentque deum gentes quam maximus esset.
[qui sua disposuit per tempora, cognita ut essent
omnibus et mundi facies caelumque supernum.]
et natura dedit vires seque ipsa reclusit,
regalis animos primum dignata movere
proxima tangentis rerum fastigia caelo,
qui domuere feras gentes oriente sub ipso,
quas secat Euphrates, in quas et Nilus inundat,
qua mundus redit et nigras super evolat urbes.
tunc qui templa sacris coluerunt omne per aevum
delectique sacerdotes in publica vota
officio vinxere deum, quibus ipsa potentis
numinis accendit castam praesentia mentem,
inque deum deus ipse tulit patuitque ministris.
hi tantum movere decus primique per artem
sideribus videre vagis pendentia fata.

---

22 rerum **LGU$_1$** (*in m.*) circum **U$_{1.2}$** 25 lucuit **G** 26 munere **G^2** munera **LG^{1}U$_{1.2}$** 29 invitis **LG** immitis **U$_2$** dis] diis **GU$_{1.2}$** 32 imumque] unumque **U$_1$**; 32–34 *post 29 coll. Scal.* 37 *interpolatum putat Breiter* 38–39 *inseruit Bon. desunt in* **O** 40 et naturaque **L^1** 44 serat **U$_2$**; *versum delevit Bentl.* 46 tunc **O** 48 iunxere **U$_2$** 50 in quem **U$_1$**

singula nam proprio signarunt tempora casu,
longa per assiduas complexi saecula curas:
nascendi quae cuique dies, quae vita fuisset,
in quas fortunae leges quaeque hora valeret,
quantaque quam parvi facerent discrimina motus.
postquam omnis caeli species redeuntibus astris
percepta in proprias sedes, et reddita certis
fatorum ordinibus sua cuique potentia formae,
per varios usus artem experientia fecit
exemplo monstrante viam speculataque longe
deprendit tacitis dominantia legibus astra
et totum aeterna mundum ratione moveri
fatorumque vices certis discernere signis.
nam rudis ante illos nullo discrimine vita
in speciem conversa operum ratione carebat
et stupefacta novo pendebat lumine mundi,
tum velut amissis maerens, tum laeta renatis
sideribus, variosque dies incertaque noctis
tempora nec similis umbras iam sole regresso,
iam propiore suis poterant discernere causis.
necdum etiam doctas sollertia fecerat artes,
terraque sub rudibus cessabat vasta colonis;
tumque in desertis habitabat montibus aurum,
immotusque novos pontus subduxerat orbes;
nec vitam pelago nec ventis credere vota
audebant; se quisque satis novisse putabant.
sed cum longa dies acuit mortalia corda
et labor ingenium miseris dedit et sua quemque
advigilare sibi iussit fortuna premendo,

---

62 Claud. c. min. IX 45 73 Claud. Rapt. III 32

---

53 signari **$U_{1.2}$** (*corr. in m.*) 59 percepta **$U_{1.2}$** praecepta **LG** 64 aeterna *Scal.* alterna **LG** mundum **$GU_{1.2}$** mundi **L** 65 discernere] discurrere *Scal.* 70 variosque] variosne *Postg. signo interrogationis posito post* causis (*v. 72*) 71 nec] non *Ellis* 72 discernere] haud cernere *ego dubitanter* 76 immotusque **LG** ignotusque **$U_{1.2}$** 78 se **$LGU_{1.2}$** sed **C** *Jacob*

seducta in varias certarunt pectora curas,
et quodcumque sagax temptando repperit usus,
in commune bonum commentum laeta dederunt.
tunc et lingua suas accepit barbara leges,
et fera diversis exercita frugibus arva,
et vagus in caecum penetravit navita pontum,
fecit et ignotis itiner commercia terris.
tum belli pacisque artes commenta vetustas;
semper enim ex aliis alias proseminat usus.
ne vulgata canam: linguas didicere volucrum,
consultare fibras et rumpere vocibus angues,
sollicitare umbras imumque Acheronta movere
in noctemque dies, in lucem vertere noctes.
omnia conando docilis sollertia vicit.
nec prius imposuit rebus finemque manumque,
quam caelum ascendit ratio cepitque profundam
naturam rerum causis viditque quod usquam est;
nubila cur tanto quaterentur pulsa fragore,
hiberna aestiva nix grandine mollior esset,
arderent terrae solidusque tremesceret orbis,
cur imbres ruerent, ventos quae causa moveret,
pervidit solvitque animis miracula rerum
eripuitque Iovi fulmen viresque tonantis
et sonitum ventis concessit, nubibus ignem.
quae postquam in proprias deduxit singula causas,
vicinam ex alto mundi cognoscere molem
intendit totumque animo comprendere caelum,

---

84 Lucan. II 390: 'in commune bonus'

---

82 seducta] diducta *Jacob* **83** *ab hoc versu incipit* **M**, *in quo hic titulus:* Manilii Astronomicon et Statii Papinii Sylvae et Asconii Pediani in Ciceronem et Valerii Flacci nonnulla **84** commentum **M**^{2}**LG** commenta **M**^{1} commentis *Reg.* laeta **MLG** docta **M** (*in m.*) **88** itiner **LG** inter **M** iter in *Ven.* linter *Housm.* ignotas inter commercia terras *ego* **90** alias **F** alia **O** **91** ne **G** nec **ML** **96** manumque] modumque *Scal.* **98** naturam] naturam et **M**^{2} causis **M**^{1}**LG** causas **M**^{2} **101** tremesceret **M** tremisceret **LG** **104** tonanti *Breiter* tonandi *Bentl.* **105** sonitum **F** solitum **O** ventis] mentis **M**

attribuitque suas formas, sua nomina signis,
quasque vices agerent certa sub sorte notavit,
omniaque ad numen mundi faciemque moveri,
sideribus vario mutantibus ordine fata.
hoc mihi surgit opus non ullis ante sacratum
carminibus. faveat magno fortuna labori,
annosa et molli contingat vita senecta,
ut possim rerum tantas emergere moles
magnaque cum parvis simili percurrere cura.
  et quoniam caelo descendit carmen ab alto,
et venit in terras fatorum conditus ordo,
ipsa mihi primum naturae forma canenda est,
ponendusque sua totus sub imagine mundus.
quem sive ex nullis repetentem semina rebus
natali quoque egere placet semperque fuisse
et fore principio pariter fatoque carentem;
seu permixta chaos rerum primordia quondam
discrevit partu, mundumque enixa nitentem
fugit in infernas caligo pulsa tenebras;
sive individuis in idem reditura soluta
principiis natura manet post saecula mille,
et paene ex nihilo summa est nihilumque futurum,
caecaque materies caelum perfecit et orbem;
sive ignis fabricavit opus flammaeque micantes,
quae mundi fecere oculos habitantque per omne
corpus et in caelo vibrantia fulmina fingunt;
seu liquor hoc peperit, sine quo riget arida rerum
materies ipsumque vorat, quo solvitur, ignem;
aut neque terra patrem novit nec flamma nec aer
aut umor, faciuntque deum per quattuor artus
et mundi struxere globum prohibentque requiri

---

111 numen **MLG** numerum **M** (*in m.*) **112** variis **G** **113** non ullis **MG** nonnullis **L** **117** *post h. v.*: de origine mundi **O** **118** et **ML²G** at **L¹** **128** in idem **LG** unde **M¹** unde est **M²** **130** summa *Bech.* summum **ML¹** sumptum **L²G** sumpta *Breiter* **135** hoc **O** haec V_2 **138** umor **M¹** humor **M²LG**; dium **M** **139** prohibentque **F** prohibetque **O**

ultra se quicquam, cum per se cuncta creentur,
frigida nec calidis desint, aut umida siccis,
spiritus aut solidis, sitque haec discordia concors,
quae nexus habilis et opus generabile fingit,
atque omnis partus elementa capacia reddit; —
semper erit genus in pugna, dubiumque manebit
quod latet et tantum supra est hominemque deumque;
sed facies quaecumque tamen sub origine rerum,
convenit et certo digestum est ordine corpus.
  ignis in aetherias volucer se sustulit oras
summaque complexus stellantis culmina caeli
flammarum vallo naturae moenia fecit.
proximus in tenuis descendit spiritus auras
aeraque extendit medium per inania mundi;
ignem flatus alit vicinis subditus astris.
tertia sors undas stravit fluctusque natantis
aequora per fudit toto nascentia ponto,
ut liquor exhalet tenuis atque evomat auras
aeraque ex ipso ducentem semina pascat.
ultima subsedit glomerato pondere tellus,
convenitque vagis permixtus limus harenis
paulatim ad summum tenui fugiente liquore;
quoque magis puras umor secessit in auras,
et siccata magis struxerunt aequora terram,
adiacuitque cavis fluidum convallibus aequor,
emersere fretis montes, orbisque per undas
exsiliit vasto clausus tamen undique ponto.

---

140 creentur **L**[2] creantur **L**[1]**MG** **141** nec] ne **G** umida **M**[1] humida **M**[2]**LG** **142** consors **L**[1] **143** quae *Scal.* quem **O** habilis **M**[1]**LG** labilis **M**[2] **144** capacia *Scal.* rapacia **O** **146** tantum] captum *Huet* hominemque **LG** hominumque **M** *Huet* deumque **LG** diumque **M** **147** facie quacumque *Breiter* facies quacumque *Scal.* *post* rerum *interp. Jacob* **149** oras *Bentl.* auras **O** **155** fluctusque **G** flatusque **ML** **156** aequora **L**[2]**G** aequore **ML**[1] perfundit **M**[1] **158** aeraque **F** aeraeque **L** aereque **MG** **160** harenis **G** arenis **ML** **162** auras *Bentl.* undas **O** **163** siccata **LG** fetata **M** struxerunt **O** strinxerunt **C** **166** exiliit **O**

imaque de cunctis mediam tenet undique sedem,
idcircoque manet stabilis, quia totus ab illa
tantundem refugit mundus fecitque cadendo
undique ne caderet (medium totius et imum est),
ictaque contractis consistunt corpora plagis
et concurrendo prohibent in longius ire.
quodni librato penderet pondere tellus,
non ageret cursus mundi subeuntibus astris
Phoebus ad occasum et numquam remearet ad ortus,
lunave submersos regeret per inania cursus,
nec matutinis fulgeret Lucifer horis,
Hesperos emenso dederat qui lumen Olympo.
nunc quia non imo tellus deiecta profundo,
sed medio suspensa manet, sunt pervia cuncta,
qua cadat et subeat caelum rursusque resurgat.
nam neque fortuitos ortus surgentibus astris
nec totiens possum nascentem credere mundum
solisve assiduos partus et fata diurna,
cum facies eadem signis per saecula constet,
idem Phoebus eat caeli de partibus isdem,
lunaque per totidem luces mutetur et orbes,
et natura vias servet, quas fecerat ipsa,
nec tirocinio peccet circumque feratur
aeterna cum luce dies, qui tempora monstrat
nunc his nunc illis eadem regionibus orbis,
semper et ulterior vadentibus ortus ad ortum,
occasumve obitus, caelum et cum sole perennet.

---

168 Lucan. IX 469: 'stabilis manet' **187** Lucan. I 91

---

167 mediam et *Jacob* **168** illa *Scal.* illo **O** **170** imum **ML^{2}G** unum **L^1** **171** ictaque **L** itaque **G** letaque **M** contractis] contra actis *Jacob* contra ictis *Breiter* **172** prohibent in **O** prohibentur *Huet* **175** et *om.* **M** **177** fulgerent **G^1** **178** emenso *Bentl.* immenso (inmenso) **O** **179** imo **LG** uno **M** **181** cadat et subeat *Fayus* caderet subeat **O** **184** fata **ML^2** facta **L^{1}G** **186** iisdem **G** **190** qui **V_2** quod **O** monstrat **F** monstrant **O** **192** ad ortum *Scal.* ad ortus **O** **193** occasumve **LG** occasum ne **M** et *om.* **L** perennet **G** perheanet **ML** *post h. v.*: quare terra sit rotunda **O**

nec vero natura tibi admiranda videri
pendentis terrae debet. cum pendeat ipse
mundus et in nullo ponat vestigia fundo,
quod patet ex ipso motu cursuque volantis,
cum suspensus eat Phoebus currusque reflectat
huc illuc agiles et servet in aethere metas,
cum luna et stellae volitent per inania mundi,
terra quoque aerias leges imitata pependit.
est igitur tellus mediam sortita cavernam
aeris et toto pariter sublata profundo
nec patulas distenta plagas, sed condita in orbem
undique surgentem pariter pariterque cadentem.
haec est naturae facies; sic mundus et ipse
in convexa volans teretes facit esse figuras
stellarum; solisque orbem lunaeque rotundum
aspicimus, tumido quaerentis corpore lumen,
quod globus obliquos totus non accipit ignes.
haec aeterna manet divisque simillima forma,
cui neque principium est usquam, nec finis in ipsa,
sed similis toto ore manet perque omnia par est.
sic tellus glomerata manet mundique figura.
idcirco terris non omnibus omnia signa
conspicimus. nusquam invenies fulgere Canopum,
donec Niliacas per pontum veneris oras;
sed quaerent Helicen, quibus ille supervenit ignis,
quod laterum tractus habitant, medioque tumore
eripiunt terrae caelum visusque coercent.
te testem dat, luna, sui glomeraminis orbis,
quae cum mersa nigris per noctem deficis umbris.

---

194 natura tibi **M**^{on} tibi natura **O** 198 currusque *Bentl.* cursumque **O** 212 ipsa *Bentl.* ipso **O** 213 toto ore manet *Breiter* toto remanet **O** 214 tellus *Jacob* stellas **M** stellis **LG** *Scal.* manet *Scal.* manent **O** mundique *ego* mundumque **O** *Jacob* figura *Scal.* figurant **O** figurat *Jacob* 217 Niliacas **M** (*in m.*) **G** ad Niliacas **L** adeiacas **M** 220 coercent] cohercent **L**^{2}**G** coherent **ML**^{1} 221 glomeraminis *Gron.* glomerabilis **O** 222 deficis **L**^{1}**G** deficit **ML**^{2}

non omnis pariter confundis sidere dempto,
sed prius eoae quaerunt tua lumina gentes,
post, medio subiecta polo quaecumque coluntur,
ultima ad hesperios infectis volveris alis
seraque in extremis quatiuntur gentibus aera.
quodsi plana foret tellus, semel orta per omnem
deficeret pariter toti miserabilis orbi.
sed quia per teretem deducta est terra tumorem,
his modo, post illis apparet Delia terris
exoriens simul atque cadens; quia fertur in orbem
ventris et acclivis pariter declivia iungit
atque alios superat gyros aliosque relinquit.
ex quo colligitur terrarum forma rotunda.
hanc circum variae gentes hominum atque ferarum
aeriaeque colunt volucres. pars eius ad arctos
eminet, austrinis pars est habitabilis oris
sub pedibusque iacet nostris supraque videtur
ipsa sibi fallente solo declivia longa
et pariter surgente via pariterque cadente.
hanc ubi ad occasus nostros sol aspicit ortus,
illic orta dies sopitas excitat urbes
et cum luce refert operum vadimonia terris;
nos in nocte sumus somnosque in membra vocamus.
pontus utrosque suis distinguit et alligat undis.
hoc opus immensi constructum corpore mundi
membraque naturae diversa condita forma
aeris atque ignis terrae pelagique iacentis
vis animae divina regit, sacroque meatu
conspirat deus et tacita ratione gubernat
mutuaque in cunctas dispensat foedera partes,
altera ut alterius vires faciatque feratque,

223 confundis G confundit ML dempto *Boll* gentes O (*cf. v. 224*) 226 volveris] volucris L *versibus 223 224 225 226 appictae sunt litterae* a d c b *in* L 229 toti ML^2G toto L^1 237 adortos M^1 238 oris ML horis G 243 orbes M^1 245 somnosque ML somnos G vocamus *Burm.* locamus O 252 mutuaque *Bentl.* multa quod M^1 et multa M^2LG 253 altera *Fayus* alter O

summaque per varias maneat cognata figuras.
nunc tibi signorum lucentis undique flammas
ordinibus certis referam, primumque canentur
quae media obliquo praecingunt ordine mundum
solemque alternis vicibus per tempora portant
atque alia adverso luctantia sidera mundo;
omnia, quae possis caelo numerare sereno;
e quibus et ratio fatorum ducitur omnis,
ut sit idem mundi primum quod continet arcem.
aurato princeps Aries in vellere fulgens
respicit admirans aversum surgere Taurum
summisso vultu Geminos et fronte vocantem.
quos sequitur Cancer, Cancrum Leo, Virgo Leonem.
aequato tum Libra die cum tempore noctis
attrahit ardenti fulgentem Scorpion astro.
in cuius caudam contento dirigit arcu
mixtus equo volucrem missurus iamque sagittam.
tum venit angusto Capricornus sidere flexus;
post hunc inflexa defundit Aquarius urna
Piscibus assuetas avide subeuntibus undas,
quos Aries tangit claudentis ultima signa.
at qua fulgentis caelum consurgit ad Arctos,
omnia quae summo despectant sidera mundo,
nec norunt obitus unoque in vertice tendunt.
in diversa situ caelumque et sidera torquens
aera per gelidum tenuis deducitur axis
libratumque regit diverso cardine mundum.

---

272 Germ. Arat. I 387: 'defundit Aquarius undas'

---

262 *post h. v.*: de XII signis de ariete **L** de XII signis et primo de ariete **M** (*in m.*) 264 aversum **M** adversum **LG** 265 vocantem M^1**LG** nocantem M^2 271 angusto **LG** augusto **M**

272 inflexa defundit Aquarius urna **M** inflexam diffundit A. urnam **LG** 274 claudentis **G** cludentis **ML** 275 at qua *Scal.* atque **M** atqui **LG** caelum **M** caelo **LG** *in m.*: axis **M** de axe **L** 276 mundo **O** caelo **C** 277 unoque **LG** imoque **M** tendunt *Schrader* tantum **O** 278 torquens *Schrader* torquent **O** 280 liberatumque L^1

sidereus circa medium quem volvitur orbis
aetheriosque rotat cursus; immotus at ille
in binas Arctos magni per inania mundi
perque ipsum terrae directus constitit orbem.
nec vero e solido stat robore † corporis eius,
nec grave pondus habet, quod onus ferat aetheris alti;
sed cum aer omnis semper volvatur in orbem,
quoque semel coepit, totus volet undique in ipsum,
quodcumque in medio est, circa quod cuncta moventur,
usque adeo tenue, ut verti non possit in ipsum
nec iam inclinari nec se convertere in orbem,
hoc dixere axem, quia motum non habet ullum,
ipse videt circa volitantia cuncta moveri.
summa tenent eius miseris notissima nautis
signa per immensum cupidos ducentia pontum:
maioremque Helice maior decircinat arcum,
septem illam stellae certantes lumine signant,
qua duce per fluctus Graiae dant vela carinae.
angusto Cynosura brevis torquetur in orbe
quam spatio, tam luce minor; sed iudice vincit
maiorem Tyrio. Poenis haec certior auctor,
non apparentem pelago quaerentibus orbem.
nec paribus positae sunt frontibus; utraque caudam
vergit in alterius rostro sequiturque sequentem.
has inter fusus circumque amplexus utramque
dividit et cingit stellis ardentibus Anguis,
ne coeant abeantve suis a sedibus umquam.
hunc inter mediumque orbem, quo sidera septem

---

301 Germ. Arat. I 45: 'certior est Cynosura'

---

282 aetheriosque **M** aethereosque **LG** **284** constitit *Scal.* conspicit **O** **285** stat robore **O** corporis eius (ei') **M** corporis ei **LG** corpus in illo *ego* corporis axis *Bech.* corporis aerẽi *Bickel* corporeusque *Housm.* **290** possit **LG** posset **M** **294** notissima **LG** novissima **M** (*in m.* notissima) de Argonautis **ML** (*in m.*) **295** pontus **L**[1] **296** Helicen **M** arciom **M** (*ss.* u; *in m.* arcum) arctum **LG** **298** Graia ... carine **M** **304** rostrum *Bentl.* **305** de angue **L** (*in m.*)

per bis sena volant contra nitentia signa
mixta ex diversis consurgunt viribus astra
hinc vicina polo Phoebique hinc proxima flammis;
quae quia dissimilis, qua pugnat, temperat aer,
frugiferum sub se reddunt mortalibus orbem.
proxima frigentis Arctos boreamque rigentem
nixa venit species genibus sibi conscia causae.
a tergo nitet Arctophylax, idemque Bootes,
quod stimulis iunctis instat de more iuvencis,
Arcturumque rapit medio sub pectore secum.
at parte ex alia claro volat orbe Corona,
luce micans varia; nam stella vincitur una
circulus, in media radiat quae maxima fronte
candidaque ardenti distinguit lumina flamma:
Gnosia desertae fulgent monimenta puellae.
at Lyra diductis per caelum cornibus inter
sidera conspicitur, qua quondam ceperat Orpheus
omne quod attigerat cantu manesque per ipsos
fecit iter domuitque infernas carmine leges.
hinc caelestis honos similisque potentia causae:
tunc silvas et saxa trahens, nunc sidera ducit
et rapit immensum mundi revolubilis orbem.
Serpentem magnis Ophiuchus nomine signis
dividit, ut toto cingentem corpore corpus
explicet et nodos sinuataque terga per orbes;

---

309 nitentia **LG** nicentia $\mathbf{M}^1$ lucentia $\mathbf{M}^2$ **311** vicina] vicena **M** polo *Pingreus* poli **LG** caeli huic **M** (*in m.* solo hic caeli, *quibus verbis deletis ss.* poli caelique hinc) Phoebique *Schrader* caelique **LG** **314** rigentem **LG** regentem **M** **316** *post 313* **LG** *ad h. v.*: Arctophilax **M** Artofilax **L** **317** stimulis *Bentl.* similis **O** **321** media **MG** medio **L** radiat **M** radians **L** radiant **G** **323** fulgent **M** et fulgent **LG** **324** at *Scal.* et **O** diductis *Scal.* deductis **O** **326** manesque $\mathbf{ML}^2$ manensque $\mathbf{L}^1$ manansque **G** **331** serpentem **LG** ingentem **M** magnis] Graiis *Bentl.* Ophiucus **LG** Orpheu de **M** (*in m.* nō Ophiucus) signis] dictus *Bentl.* **332** ut toto *ego* et toto **M** //etiam toto **L** (*in litura* et) atque etiam toto **G** cingentem $\mathbf{M}^2$ (*etiam in m.*) ingentem $\mathbf{M}^1\mathbf{L}$ ingens **G** **333** explicet $\mathbf{MLG}^1$ explicat $\mathbf{G}^2$ et **G** ut **ML**

respicit ille tamen molli cervice reflexus
et redit effusis per laxa volumina palmis:
semper erit paribus bellum, quia viribus aequant.
proxima sors Cycni, quem caelo Iuppiter ipse
imposuit, formae pretium, qua cepit amantem,
cum deus in niveum descendit versus olorem
tergaque fidenti subiecit plumea Ledae.
nunc quoque diductas volitat stellatus in alas.
hinc imitata nitent cursumque habitumque Sagittae
sidera. tum magni Iovis ales fertur in altum,
assueto volitans gestet ceu fulmina mundo,
digna Iove et caelo, quod sacris instruit armis.
tum quoque de ponto surgit Delphinus ad astra,
oceani caelique decus, per utrumque sacratus.
quem rapido conatus Equus comprendere cursu
festinat pectus fulgenti sidere clarus.
et finitur in Andromeda; [quam Perseus armis
eripit et sociat sibi, cui] succedit iniquo
divisum spatio, quod tertia lampada dispar
conspicitur paribus, Deltoton nomine sidus,
ex simili dictum; Cepheusque et Cassiepia
in poenas signata suas iuxtaque relictam
Andromedam vastos metuentem pristis hiatus,

355—356 Germ. Arat. I 199—200 'planctura relictam Andromedam'

---

335 redit *Bentl.* dedit **O** effusis] elusis *Bentl.* 338 pretium **ML** pretio **G** 339 in niveum **LG** inimicum **M** (imicum *deletum, in m. laevo* niveum) 340 plumea **M** (*in m.*) **G** plurima **ML** 341 diductas *Scal.* deductas **O** 344 assueto **LG** adsudet et **M** ceu **ML** cui **G** mundo *Bentl.* mundi **O** 347 oceani **M²LG** octavi **M¹** 348 equus **LG** divo **M** 349 clarus **LG** claris **M** 350 Andromedam *Jacob* 350/1 quam ... cui *delevit Bentl.* eripit **LG** et ripit **M** 352 divisum *Reg.* divisus **O** tertia lampada **O** cui lampas tertia *Housm.* dispar **LGM** (*in m.*) dispas **M** 353 Deltoton **LG** de toto **M** (l *post* de *erasum*) 354 Casiepia **LG** Casieppa **M** *post h. v. sequuntur: 399—442, deinde 355—398, tum 443—529, 566—611, 530—565, 612—u. a. f.* **O** *ordinem restituit Scal. cf. Garrod p. XX* 355 signati **L¹** relicta *Bentl.* 356 pristis *Gron.* piscis **O**

expositam ponto deflet scopulisque revinctam,
ni veterem Perseus caelo quoque servet amorem
auxilioque iuvet fugiendaque Gorgonis ora
sustineat spoliumque sibi pestemque videnti.
tum vicina ferens nixo vestigia Tauro
Heniochus studio mundumque et nomen adeptus,
quem primum curru volitantem Iuppiter alto
quadriiugis conspexit equis caeloque sacravit.
hunc subeunt Haedi claudentes sidere pontum,
nobilis et mundi nutrito rege Capella,
cuius ab uberibus magnum ille ascendit Olympum.
lacte fero crescens ad fulmina vimque tonandi;
hanc ergo aeternis merito sacravit in astris
Iuppiter et caeli caelum mercede rependit.
Pleiadesque Hyadesque feri pars utraque Tauri
in boream scandunt. haec sunt aquilonia signa.
  aspice nunc infra solis surgentia cursus,
quae super exustas labuntur sidera terras
quaeque inter gelidum Capricorni sidus et axe
imo subnixum vertuntur lumina mundum,
altera pars orbis sub quis iacet invia nobis
ignotaeque hominum gentes nec transita regna,
commune ex uno lumen ducentia sole
diversasque umbras laevaque cadentia signa
et dextros ortus caelo spectantia verso.
nec minor est illis mundus nec lumine peior,
nec numerosa minus nascuntur sidera in orbem.
cetera non cedunt; uno vincuntur in astro,

---

358 ni $\mathbf{V_2}$ ne **M** in **LG** servet $\mathbf{MLG^2}$ fervet $\mathbf{G^1}$ 359 exilioque **G** **360** pestemque *Launoius* testemque **O** **361** nixo *Scal.* nexo **O** 363 primum **F** primo **O** 364 quari iugis **G** 365 hunc $\mathbf{M^2L^2}$ tunc $\mathbf{M^1L^1G}$ claudentes sidere **LG** eludentes sidera **M** 366 nobilis **G** nubilis **ML** 371 utraque **O** 372 Borean **G** 375 inter *Housm.* intra **O** axe *Scal.* axem **O** 376 lumina **ML** sidera **G** mundum **G** mundo **ML** 377 iacet *om.* $\mathbf{G^1}$ aquis iacet *addidit m. saec. XVII* **G** (*in m.*) 380 laevaque **M** laevamque **LG** 383 orbem *Bentl.* orbe **O**

Augusto, sidus nostro quod contigit orbi,
Caesar nunc terris, post caelo maximus auctor.
cernere vicinum Geminis licet Oriona,
in magnam caeli tendentem bracchia partem
nec minus extento surgentem ad sidera passu,
singula fulgentis umeros cui lumina signant
et tribus obliquis demissus ducitur ensis.
at caput Orion excelso immersus Olympo
per tria subducto signatur lumina vultu,
non quod clara minus, sed quod magis alta recedunt.
hoc duce per totum decurrunt sidera mundum.
subsequitur rapido contenta Canicula cursu,
qua nullum terris violentius advenit astrum
nec gravius cedit; nunc horrida frigore surgit,
nunc vacuum soli fulgentem deserit orbem:
sic in utrumque movet mundum et contraria reddit.
hanc qui surgentem, primo cum redditur ortu,
montis ab excelso speculantur vertice Tauri,
eventus frugum varios et tempora dicunt,
quaeque valetudo veniat, concordia quanta;
bella facit pacemque refert varieque revertens
sic movet, ut vidit mundum, vultuque gubernat.
magna fides hoc posse color cursusque micantis
in radios: vix sole minor, nisi quod procul haerens
frigida caeruleo contorquet lumina vultu.
cetera vincuntur specie, nec clarius astrum
tinguitur oceano caelumve revisit ab undis.
tunc Procyon veloxque Lepus, tum nobilis Argo

---

386 Germ. Arat. I 2: 'maximus auctor' **401** Germ. Arat. I 340: 'sidus (Caniculam) primo speculatur ab ortu'

385—386 *damnat Breiter* **389** ad **M** *om.* **LG** **392** excelso **M** (*in m.*) **LG** exesso **M** immersus *Scal.* inmensus **O** **393** signatur **LG** signantur **M** **394** recedunt *Breiter* recedant **O** **398** nunc *Breiter* nec **O** surgit **ML** saevit **G** *post hunc versum sequuntur 443—529* **O** **399** nunc *Breiter* ne **M** haec **LG** soli *Housm.* solis **O** **401** qui **MG** quam **L** **403** dicunt **ML** ducunt **G** **412** Procyon] Prochion **O** lepus **ML** lupus **G**

in caelum subducta mari, quod prima cucurrit,
emeritum magnis mundum tenet acta periclis,
servando dea facta deos. cui proximus Anguis
squamea dispositis imitatur lumina flammis.
et Phoebo sacer Ales et una gratus Iaccho
Crater et duplici Centaurus imagine fulget,
pars hominis, tergo pectus commissus equino.
ipsius hinc mundo templum est, victrixque solutis
Ara nitet sacris, vastos cum terra gigantes
in caelum furibunda tulit. tum di quoque magnos
quaesivere deos; dubitavit Iuppiter ipse,
quod poterat non posse timens, cum surgere terram
cerneret, ut verti naturam crederet omnem,
montibus atque aliis aggestos crescere montes,
et tam vicinos fugientia sidera colles,
*arma importantis et rupta matre creatos,
*discordes vultum permixtaque corpora partus.
necdum pestiferum sibi quemquam ⟨aut⟩ numina norat
si qua forent maiora suis. tunc Iuppiter Arae
sidera constituit, quae nunc quoque maxima fulgent.
quam propter Cetus convolvens squamea terga
orbibus insurgit tortis et fluctuat alvo,
intentans morsum, similis iam iamque tenenti,
qualis ad expositae fatum Cepheidos undis
expulit adveniens ultra sua litora pontum.

---

433 Germ. Arat. I 721: 'squamea terga'

---

414 periclis **O** procellis **FM**^{on} 416 imitatur **LGM** (*in m.*) mutantur (*deleto* n) **M** 420 hinc **G** hic **ML** victrixque] matrisque **M**^{2} (*in m.*) 421 gigantes **LG** gigantas **M** 422 tum di *Scal.* tumidi **O** 423 dubitavit **LG** esurcione **M** (*in m.* extrudere) 425 ut *Housm.* et **O** 426 altis *Ellis* aggestos **LG** adgressos **M**^{1} aggressos **M**^{2} 428 et] e *Jacob* creatos **ML** coactos **G** 429 vultum *Jacob* vultu **O** corpora **M**^{2}**LG** corpore **M**^{1}
430 pestiferum *Scal.* hostiferum **O** ⟨aut⟩ *Jacob* norat *Bentl.* norant **O** 431 tunc Iuppiter arae **LG** oravit et are (arae *in m.*) **M**^{1} tunc Iuppiter axem **M**^{2} (*in m.*) 433 Cetus] coeptos **M**^{1} coetus **M**^{2} 434 tortis **ML**^{2}**G** tortus **L**^{1} 435 morsum similis **G** morsu similis **L** similem morsum **M**^{1} similis morsu **M**^{2}

tum notius Piscis venti de nomine dictus
exsurgit de parte noti; cui iuncta feruntur
flexa per ingentis stellarum flumina gyros.
alterius capiti coniungit Aquarius undas
amnis, et in medium coeunt et sidera miscent.
his, inter solisque vias Arctosque latentes
axem quae mundi stridentem pondere torquent,
orbe peregrino caelum depingitur astris,
quae notia antiqui dixerunt sidera vates.
ultima quae mundo semper volvuntur in imo,
quis innixa manent caeli fulgentia templa,
nusquam in conspectum redeuntia, cardine verso
sublimis speciem mundi similisque figuras
astrorum referunt. et versas frontibus Arctos
uno distingui medias claudique Dracone
credimus exemplo. quamvis fugientia visus
hunc orbem caeli vertentis sidera cursu
cardine tam simili fultum, quam vertice, pingunt.
haec igitur magno divisas aethere sedes
signa tenent mundi totum deducta per orbem.
tu modo corporeis similis ne quaere figuras,
omnia ut aequali fulgentia membra colore
deficiat nihil aut vacuum qua lumine cesset.
non poterit mundus sufferre incendia tanta,
omnia si plenis ardebunt sidera membris.
quicquid subduxit flammis, natura pepercit
succubitura oneri, formas disiungere tantum
contenta et stellis ostendere sidera certis.
linea designat species, atque ignibus ignes

---

438 tunc **G** nothbius **LG** 439 porti **L**[1] iuncta *Scal.* cuncta **O** 441 alterius **MG** ulterius **L** 442 *post h. v. sequuntur 355—398* **O** 446 notia **L**[2] nocia **L**[1]**M** nothia **G** sidere **L**[1] 448 innixa *Scal.* innexa **O** templa **ML** signa **G** 449 conspectum **L** conspectu **MG** 450 speciem **M** speciae **L** spetie **G** 453 fugientia *Bentl.* fulgentia **O** 455 pingunt *Bentl.* pingit **O** 459 omnia ut **M**[2]**G** omnia aut **M**[1] omni aut **L** 460 aut *Bentl.* et **O** cesset V_2 cessit **O**

respondent, media extremis atque ultima summis
creduntur; satis est, si se non omnia celant.
praecipue medio cum luna implebitur orbe,
certa nitent mundo tum lumina, conditur omne
stellarum vulgus, fugiunt sine nomine signa.
pura licet vacuo tum cernere sidera caelo,
nec fallunt numero, parvis nec mixta feruntur.
et quo clara magis possis cognoscere signa,
non varios obitus norunt variosque recursus,
certa sed in proprias oriuntur sidera luces,
natalesque suos occasumque ordine servant.
nec quicquam in tanta magis est mirabile mole,
quam ratio et certis quod legibus omnia parent.
nusquam turba nocet, nihil ullis partibus errat,
laxius aut brevius mutatove ordine fertur.
quid tam confusum specie, quid tam vice certum est?
  ac mihi tam praesens ratio non ulla videtur,
qua pateat mundum divino numine verti
atque ipsum esse deum nec forte coisse magistra,
ut voluit credi, qui primus moenia mundi
seminibus struxit minimis inque illa resolvit,
e quis et maria et terras et sidera caeli
aetheraque immensis fabricantem finibus orbes
solventemque alios constare et cuncta reverti
in sua principia et rerum mutare figuras.
quis credat tantas operum sine numine moles,
ex minimis caecoque creatum foedere mundum?
si fors ista dedit nobis, fors ipsa gubernet;
at cur dispositis vicibus consurgere signa

---

467 media FV_2 mediae O 469 impletur in *Woltjer* 470 tum *Postg.* cum O lumina M^1 luna M^2LG conditur ML^2 ceditur L^1 caeditur G 472 pura *Scal.* plura O 474 quod L^1 475 variosve *Bentl.* 479 caeteris L^1 480 errat M^2LG errant M^1 errans *L. Mueller* 481 laxius] partibus M^1 aut *Carrio* et O brevius *Bentl.* levius O 482 *post h. v.*: de aeternitate mundi O 484 qua M quam LG 489 immensis *Bentl.* inmensos O 492 credat LG credit M 493 caecoque LG celoque M

et velut imperio praescriptos reddere cursus
cernimus ac nullis properantibus ulla relinqui?
cur eadem aestivas exornant sidera noctes
semper et hibernas eadem, certamque figuram
quisque dies reddit mundo certamque relinquit?
iam tum, cum Graiae verterunt Pergama gentes,
Arctos et Orion adversis frontibus ibant,
haec contenta suos in vertice flectere gyros,
ille ex diverso vertentem surgere contra
obvius et toto semper decurrere mundo.
temporaque obscurae noctis deprendere signis
iam poterant, caelumque suas distinxerat horas.
quot post excidium Troiae sunt eruta regna!
quot capti populi! quotiens fortuna per orbem
servitium imperiumque tulit varieque revertit!
Troianos cineres in quantum oblita refovit
imperium! fatis Asiae iam Graecia pressa est.
saecula dinumerare piget, quotiensque recurrens
lustrarit mundum vario sol igneus orbe.
omnia mortali mutantur lege creata,
nec se cognoscunt terrae vertentibus annis
exutas variam faciem per saecula gentes.
at manet incolumis mundus suaque omnia servat,
quae nec longa dies auget minuitque senectus,
nec motus puncto curvat cursusque fatigat:
idem semper erit, quoniam semper fuit idem.
non alium videre patres aliumve nepotes
aspicient: deus est, qui non mutatur in aevo.

---

496 reddere **LG** credere **M** **498** aestivo **L**[1] **501** Graiae verterunt **G** Graia everterunt **M**[1]**L** Graie everterunt **M**[2] Pergama] per magna **M**[1] **502** Arctos **M**[1] Arctus **M**[2]**LG** **505** mundo] caelo **G**[1] **507** poterat **G** **508** quot **G** quod **ML** **509** quot **G** quod **ML** **514** lustrarit **G** lustraret **L**[1] lustrari **M** lustrarat **L**[2] **516** terra evertentibus **M** annis **LG** annos **M** **517** exutas variam **M**[2]**G** lunariam exutam **M**[1] xutas variam **L** (e *initiale deest*) **519** minuitve *Bentl.* **520** puncto **ML**[2] ponto **L**[1]**G** curvat **MG** currat **L** cursusve *Bentl.* **521** idem **G** isdem **ML**

numquam transversas solem decurrere ad Arctos
nec mutare vias et in ortum vertere cursus
auroramque novis nascentem ostendere terris,
nec lunam certos excedere luminis orbes
sed servare modum, quo crescat quove recedat,
nec cadere in terram pendentia sidera caelo
sed dimensa suis consumere tempora signis:
non casus opus est, magni sed numinis ordo.
  haec igitur texunt aequali sidera tractu
ignibus in varias caelum laqueantia formas.
altius his nihil est; haec sunt fastigia mundi;
publica naturae domus his contenta tenetur
finibus amplectens pontum terrasque iacentis.
omnia concordi tractu veniuntque caduntque,
qua semel incubuit caelum versumque resurgit.
  ipse autem quantum convexo mundus Olympo
obtineat spatium, quantis bis sena ferantur
finibus astra, docet ratio, cui nulla resistunt
claustra nec immensae moles, ceduntque recessus,
omnia succumbunt, ipsum est penetrabile caelum.
nam quantum a terris atque aequore signa recedunt,
tantum bina patent. quacumque inciditur orbis
per medium, pars efficitur tum tertia gyri,
exiguo dirimens solidam discrimine summam.
summum igitur caelum bis bina refugit ab imo
astra, ⟨e⟩ bis senis ut sit pars tertia signis.
sed quia per medium est tellus suspensa profundum,
binis a summo signis discedit et imo.
hinc igitur quodcumque supra te suspicis ipse,
qua per inane meant oculi quaque ire recusant,

529 *post h. v.*: de parallelis circulis **ML** (*in m.* **G**) *deinde sequuntur 566—611* **O** 532 sidere L^1 533 in varias caelum ML^2 in caelum varias L^1G 535 contenta] est tecta **M** 538 *post h. v. sequitur*: de latitudine et magnitudine mundi et signorum **M** de m. et l. m. et s. **LG** 545 quarumque **M** 548 refigit G^2 549 astra] altera **G** *man. rec. in m.* ⟨e⟩ *Bentl.* 551 imo] uno **G** 552 hinc igitur] hac geritur **M** 553 qua **G** //ua **L** que **M** quaque L^2G quique L^1 queque **M**

binis aequandum est signis, sex tanta rotundae
efficiunt orbem zonae, qua signa feruntur
bis sex aequali spatio texentia caelum.
nec mirere vagos partus eadem esse per astra
et mixtum ingenti generis discrimine fatum,
singula cum tantum teneant tantoque ferantur
tempore; sex tota surgentia sidera luce

* * * *

restat ut aetherios fines tibi reddere coner
filaque dispositis vicibus comitantia caelum
per quae dirigitur signorum flammeus ordo.
[circulus a summo nascentem vertice mundum
permeat Arctophylaca petens per terga draconis]
circulus ad boream fulgentem sustinet Arcton
sexque fugit solidas a caeli vertice partes.
alter ad extremi decurrens sidera Cancri,
in quo consummat Phoebus lucemque moramque
tardaque per longos circumfert lumina flexus,
aestivum medio nomen sibi sumit ab aestu
temporis et titulo potitur metamque volantis
solis et extremos designat fervidus actus
et quinque in partes aquilonis distat ab orbe.
tertius in media mundi regione locatus
ingenti spira totum praecingit Olympum
parte ab utraque videns axem, quo limite Phoebus
componit paribus numeris noctemque diemque
veris et autumni currens per tempora mixta,
cum medium aequali distinguit limite caelum

---

554 tanta **L²G** tantam **L¹** tante **M** **558** fatum **LG** fetum **M** **559** singula] signa **M** **560** *post* luce *versum excidisse putat Jacob* de coluris **LG** (*in m. man. rec.*) de circulis caelestibus de coluris **M** **564—565** *delevit Scal.; post 565 in* **M**: tangit et Origenen (*lege* Erigonen) chelarum summa regidit (*lege* recidit) sexque fugit solidas caeli vertice partes; *deinde sequuntur 612—926* **566** *post h. v.*: de parallelis circulis **MG** (*in m.*) **571** aestivom **M¹** **572** metamque *Bentl.* metaque **O** **576** spira *Scal.* spera **O** **577** quo limite *Scal.* quo lumine **O** qua lumine *Housm.* **580** medio **G¹** limite **ML** lumine **G**

quattuor et gradibus sua fila reducit ab aestu.
proximus hunc ultra brumalis nomine limes
ultima designat fugientis limina solis
invidaque obliqua radiorum munera flamma
dat per iter minimum nobis; sed finibus illis,
quos super incubuit, longa stant tempora luce,
vixque dies transit candentem extenta per aestum,
bisque iacet binis summotus partibus orbis.
unus ab his superest extremo proximus axi
circulus, austrinas qui stringit et obsidet Arctos.
hic quoque brumalem per partes quinque relinquit,
et quantum a nostro sublimis cardine gyrus,
distat ab adverso tantundem proximus illi.
[sic tibi per binas vertex a vertice partes
divisus duplici summa circumdat Olympum
et per quinque notat signantis tempora fines.]
his eadem est via quae mundo pariterque rotantur
inclines sociosque ortus occasibus aequant,
quandoquidem secti, qua totus volvitur orbis,
fila trahunt alti cursum comitantia caeli
intervalla pari servantes limite semper
divisosque semel fines sortemque dicatam.
sunt duo, quos recipit ductos a vertice vertex,
inter se adversi, qui cunctos ante relatos
seque secant gemino coeuntes cardine mundi
transversoque polo rectum ducuntur in axem,
tempora signantes anni caelumque per astra
quattuor in partes divisum mensibus aequis.
alter ab excelso decurrens limes Olympo

---

582 limes *Ellis* timens **M** tingens L^1 tangens L^2G cingens L^3 **583** fugientis limina *Scal.* fulgentis lumina **O** **584** invidaque *Scal.* inviaque **O** **585** nobis V_2 vobis **O** **590** austrinas *Reg.* astrinu M^1 austrinus M^2LG stringit] stringet **M** **591** hinc **M** **594—596** *interpolatori tribuit Housm.* **595** summam **M** **599** quandoquidem] quando vidiem M^1 (*in m.* viam) secti qua *Bentl.* sexto quo **M** sexti quo **LG** **602** fines sortemque **MG** sortem finesque **L** **603** a vertite vertice M^1 *in m.*: coluri **G** (*man. rec.*) **606** recto M^1

serpentis caudam siccas et dividit Arctos,
et iuga Chelarum medio volitantia gyro
extremamque secans Hydram mediumque sub austris
Centaurum adverso concurrit rursus in axe
et redit in caelum squamosaque tergora Ceti
Lanigerique notat fines clarumque Trigonum
Andromedaeque sinus imos, vestigia matris
principiumque suum repetito cardine claudit.
alter in hunc medium summumque incumbit in axem
perque pedes primos cervicem transit et Ursae,
quam septem stellae primam iam sole remoto
producunt nigrae praebentem lumina nocti,
et Geminis Cancrum dirimit stringitque flagrantem
ore Canem clavumque Ratis, quae vicerat aequor.
inde axem occultum per gyri signa prioris
transversa atque illo rursus de limite tangit
te, Capricorne, tuisque Aquilam designat ab astris,
perque Lyram inversam currens spirasque Draconis
posteriora pedum Cynosurae praeterit astra
transversamque secat vicino cardine caudam.
hic iterum coit ipse sibi memor, unde profectus.
  atque hos aeterna fixerunt tempora sede
immotis per signa modis statione perenni.
hos volucris fecere duos; namque alter ab ipsa
consurgens Helice medium praecidit Olympum
discernitque diem sextamque examinat horam
et paribus spatiis occasus cernit et ortus.

---

635 Lucan. VIII 467: 'Libra pares examinat horas'

---

611 *post h. v. sequuntur 530—565* **O** 612 secans] serans **M** austris **F** astris **O** 614 caelum **M** caetum **LG** squamosaque] in qua mosaque **M** Ceti] caeti **G** coeti **ML** 616 vestigia **ML²** fastigia **L¹G** 619 transit et] pectus **M¹** 621 lumina] lumilia **M** 622 stringit fragrantem **M** 623 canum **M** 625 dilimite **M** 627 currensque spiras **M¹** 628 praeterit] preterit **M** perterit **LG** 630 unde] inde **M** *post h. v.*: de anabibazonte et horizonte **LG**, *nihil in* **M** 631 hos *Housm.* hoc **O** aeterna . . . sede **M** aeternam . . . sedem **LG** 635 diemque sextam exhuminat **M**

hic mutat per signa vices; seu si quis eoos
seu petit hesperios, supra se circinat orbem
verticibus super astantem mediumque secantem
caelum et diviso signantem culmine mundum
(quando aliis aliud medium est; volat hora per orbem),
cumque loco terrae caelumque et tempora mutat.
atque ubi se primis extollit Phoebus ab undis,
illis sexta manet, quos tum premit aureus orbis.
rursus ad hesperios sexta est, ubi cedit in umbras;
nos primam ac summam sextam numeramus utramque
et gelidum extremo lumen sentimus ab igni.
alterius fines si vis cognoscere gyri,
circumfer faciles oculos vultumque per orbem.
quicquid erit caelique imum terraeque supremum,
qua coit ipse sibi nullo discrimine mundus
redditque aut recipit fulgentia sidera ponto,
praecingit tenui transversum limite mundum.
haec quoque per totum volitabit linea caelum,
non tantum ad medium vergens mediumque repente
orbem, nunc septem ad stellas nec mota sub astra,
sed quacumque vagae tulerint vestigia plantae
has modo terrarum nunc has gradientis in oras,
semper erit novus et terris mutabitur arcus;
quippe aliud caelum ostendens aliudque relinquens
dimidium teget et referet varioque notabit
fine et cum visu pariter sua fila movente.

---

637 seu] ceu *Br. (cf. ad I 835)* nam *Bentl.* **638** parit **M** **640** culminat **M** **641** *versum bis scriptum in* **M**, *sed semel deletum (fol. VII^{v}) post 642 transposuit Scal.; parenthesis est* **642** et] *om.* **M** **643** abundus **M** **644** tum] tamen **M** **646** utramque] utranque **G** utraque **LM**^{2} utroque **M**^{1} **647** extremum **M** **648** si vis] suos **M** gyri] giri **L**^{1}**G** giris **ML**^{2} **649** vultumque] multum per **M** **650** terraeque **G** terraque **ML** **655** non] nunc *Reg.* tantum] tractum *Housm.* mediumque repente] mundique tepentem *Housm.* **656** nec mota *Housm.* nunc mota **O** **657** quacumque *Bentl.* quaecumque **O** **658** oras **F** horas **O** **661** teget *Scal.* tegit **MG** regit **L** referet *Scal.* refert **O**

hic terrestris erit, quia terram amplectitur orbis,
[et mundum pleno praecingit limite gyrus]
atque a fine trahens titulum memoratur horizon.
his adice obliquos adversaque fila trahentis
inter se gyros, quorum fulgentia signa
alter habet, per quae Phoebus moderatur habenas,
subsequiturque suo solem vaga Delia curru,
et quinque adverso luctantia sidera mundo
exercent varias naturae lege choreas.
hunc tenet a summo Cancer, Capricornus ab imo,
bis recipit, lucem qui circulus aequat et umbras,
Lanigeri et Librae signo sua fila secantem.
sic per tres gyros inflexus ducitur orbis
rectaque devexo fallit vestigia clivo;
nec visus aciemque fugit tantumque notari
mente potest, sicut cernuntur mente priores,
sed nitet ingenti stellatus balteus orbe
insignemque facit caelato lumine mundum
et ter vicenas partes patet atque trecentas
in longum; bis sex latescit fascia partes,
quae cohibet vario labentia sidera cursu.
alter in adversum positus succedit ad Arctos
et paulum a boreae gyro sua fila reducit
transitque inversae per sidera Cassiepiae.
inde per obliquum descendens tangit Olorem
aestivosque secat fines Aquilamque supinam
temporaque aequantem gyrum zonamque ferentem
Solis equos inter caudam, qua Scorpius ardet,
extremamque Sagittari laevam atque Sagittam.
inde suos sinuat flexus per crura pedesque
Centauri alterius rursusque ascendere caelum

---

664 pleno **M** plano **LG**; *versum damnavit Bentl.* 665 horizon] orizon **LG** orison **M** *post h. v.*: de zodiaco et lacteo circulis **L** (*in m.* **M**) de zodiaco lacteo **G** 669 *om.* **M** 675 tres **LG** terris **M** 683 cursum **M** 684 positus *Bentl.* positos **ML**[1] positas **L**[2]**G** 685 ad boreae giros **G** 686 transque **M** Cassioe pie **M** Casiepiae **LG** 690 equis **M**

incipit Argivumque Ratem per aplustria summa
et medium mundi gyrum Geminosque per ima
signa secat, subit Heniochum, teque, unde profectus,
Cassiepia, petens super ipsum Persea transit
orbemque ex illa coeptum concludit in ipsa
trisque secat medios gyros et signa ferentem
partibus e binis, quotiens praeciditur ipse.
nec quaerendus erit: visus incurrit in ipsos
sponte sua seque ipse docet cogitque notari.
namque in caeruleo candens nitet orbita mundo
ceu missura diem subito caelumque recludens.
ac veluti virides discernit semita campos,
quam terit assiduo renovans iter orbita tractu;
[inter divisas aequalibus est via partis]
ut freta canescunt sulcum ducente carina
accipiuntque viam fluctus spumantibus undis,
quam tortus verso movit de gurgite vertex,
candidus in nigro lucet sic limes Olympo
caeruleum findens ingenti lumine mundum.
utque suos arcus per nubila circinat Iris,
sic superincumbit signato culmine limes
candidus et resupina facit mortalibus ora,
dum nova per caecam mirantur lumina noctem
inquiruntque sacras humano pectore causas,
num se diductis conetur solvere moles
segminibus, raraque labent compagine rimae
admittantque novum laxato tegmine lumen; —

---

694 Germ Arat. 345: 'Argoae . . aplustria puppis'

---

694 Argunemque M[1] amplustria M 695 ima O imum C 697 Casique pia M[1] Casiopea M[2] Casiepia LG petens *om.* M[1] 699 secant M 704 subitum M 706 tractu] tactum M 707 divisas L[2]G[2] divisis ML[1]G[1] aequalibus] aequabilis *Scal.* via] quia *Ellis; v. delevit Bentl.* 712 findens ML[2] fingens L[1]G 713 nubilat . . . hiris M 716 caecam] tactam M mirantur V[en] vibrantur O 718 diductis *Scal.* deductis O 719 segminibus *Scal.* seminibus O compagine rimae M[1]LG compage carinae M[2] 720 admutantque L[1]

quid sibi non timeant, magni cum vulnera caeli
conspiciant, feriatque oculos iniuria mundi? —
an coeat mundus, duplicisque extrema cavernae
conveniant caelique oras et sidera iungant,
perque ipsos fiat nexus manifesta cicatrix
fusuram faciens mundi, stipatus et orbis
aeriam in nebulam clara compagine versus
in cuneos alti cogat fundamina caeli.
an melius manet illa fides, per saecula prisca
illac solis equos diversis cursibus isse
atque aliam trivisse viam, longumque per aevum
exustas sedes incoctaque sidera flammis
caeruleam verso speciem mutasse colore,
infusumque loco cinerem mundumque sepultum?
fama etiam antiquis ad nos descendit ab annis
Phaethontem patrio curru per signa volantem,
dum nova miratur propius spectacula mundi
et puer in caelo ludit curruque superbus
luxuriat mundo, cupit et maiora parente,
monstratas liquisse vias orbemque rigenti
imposuisse polo; nec signa insueta tulisse
errantis meta flammas cursumque solutum,
*deflexum solito cursu curvisque quadrigis.
quid querimur flammas totum saevisse per orbem,
terrarumque rogum cunctas arsisse per urbes,
cum vaga dispersi fluitarunt lumina currus,
et caelum exustum est? luit ipse incendia mundus,

---

721 sibi *Gron.* quasi **O** 723 mundus **M** mundum **LG** nondum *Ellis* 724 oras **M** horas **LG** 726 fusuram **ML**[1]**G** fissuram **L**[2] 728 altique **M** 730 illa **M**[1] 732 exustas **ML**[2]**G** exutas **L**[1] 734 infusumque **MG** infusum **L** 736 cursu **M** 738 curruque **G** cursuque **ML** 739 parente **M**[2] parentem **LG** patente **M**[1] 740 rigenti *Jacob* rigentem **G** regentem **ML** 742 meta *Bentl.* nutu **M**[2]**L**[2]**G** natu **M**[1]**L**[1] cursumque **M**[1] currumque **M**[2]**LG** 743 *post 739 transposuit Postg., post 741 Jacob, alteri recensioni ego tribui* 744 quid **M** quod **L**[1] quo **L**[2]**G** 745 que *om.* **L** urbes **LG** orbes **M** 747 luit] ut **M**[1] ipse] ipsa **M**[2]

et nova vicinis flagrarunt sidera flammis
nunc quoque praeteriti faciem referentia casus.
nec mihi celanda est famae vulgata vetustas
mollior: e niveo lactis fluxisse liquorem
pectore reginae divum caelumque colore
infecisse suo. quapropter lacteus orbis
dicitur, et nomen causa descendit ab ipsa.
an maior densa stellarum turba corona
convexit flammas et crasso lumine candet,
et fulgore nitet collato clarior orbis?
an fortes animae dignataque nomina caelo
corporibus resoluta suis terraeque remissa
huc migrant ex orbe suumque habitantia caelum
aetherios vivunt annos mundoque fruuntur?
atque hic Aeacidas, hic et veneramur Atridas
Tydidemque ferum terraeque marisque triumphis
naturae victorem Ithacum Pyliumque senecta
insignem triplici Danaumque ad Pergama reges,
[castra ducum et caeli victamque sub Hectore Troiam]
Auroraeque nigrum partum stirpemque Tonantis
rectorem Lyciae; nec te, Mavortia virgo,
praeteream regesque alios, quos Thraecia misit
atque Asiae gentes et Magno maxima Pella;
quique animi vires et strictae pondera mentis
prudentes habuere viri, quibus omnis in ipsis
census erat, iustusque Solon fortisque Lycurgus,
aetheriusque Platon et qui fabricaverat illum

---

761 Nemes. I 40: 'mundoque fruuntur'

---

748 nova vicinis] vicina novis *Bentl.* 749 referentia **M** reserantia **L**^{2}**G** reserentia **L**^{1} 750 celandi **L**^{1} vulgata fama vetusta *Housm.* 755 densa **G** densat **ML** 756 convexit **L**^{1}**G** contexit **L**^{2}**M** 758 nomina **G** nomine **L**^{1}**M** numina **L**^{2} lumina **C** 760 que *om.* **M** 761 feruntur **M**^{1} (fruuntur *in m.*) 762 veneramur **O** venerantur **C** 763 Tydidemque] Tididenque **M** Titidemque **LG** 764 Pyliumque] Piliumque **M** Iliumque **LG** (*ss.* Nestorem) 766 *delevit Scal.* 769 Thraecia *Housm.* Graecia **ML** Grecia **G** 771 strictae pondera mentis *Bentl.* strictas pondere mentes **O** (mentis **M**) 774 et **F** nec **O**

damnatusque suas melius damnavit Athenas,
Persidis et victor, straratquae classibus aequor.
Romanique viri, quorum iam maxima turba est:
Tarquinioque minus reges, et Horatia proles,
tota acies partus, nec non et Scaevola trunco
nobilior, maiorque viris et Cloelia virgo,
et Romana ferens, quae texit, moenia Cocles,
et commilitio volucris Corvinus adeptus
et spolia et nomen, qui gestat in alite Phoebum,
et Iove qui meruit caelum Romamque Camillus
servando posuit, Brutusque a rege receptae
conditor, et Pyrrhi per bella Papirius ultor,
Fabricius Curiusque pares, et tertia palma
Marcellus, Cossusque prior de rege necato,
certantesque Deci votis similesque triumphis,
invictusque mora Fabius, victorque necantis
Livius Hasdrubalis socio per bella Nerone,
Scipiadaeque duces, fatum Carthaginis unum,
Pompeiusque orbis domitor per trisque triumphos
ante deum princeps, et censu Tullius oris
emeritus caelum, et ⟨tu,⟩ Claudi magna propago,
Aemiliaeque domus proceres, clarique Metelli,
et Cato fortunae victor, matrisque sub armis
miles Agrippa suae. Venerisque ab origine proles
Iulia descendit caelo caelumque replevit,

776 Iuv. X 175 787 Lucan. X 152: 'Fabricios Curiosque graves' 792 Cul. 370 797 Claud. I 39

776 quae **F** qui **O** 780 et Cloelia *Scal.* eo Colia **LG** est et Colia **M** et Delia V_2 et Coclia *Reg. Bon.* 782 commilitio *Scal.* cum milicio **O** Corvinus V_2 Corvitus **LG** cor intus **M** adeptus V_2 ademtus **M** ademptus **LG** 784 Camillus M^2L^2 Camillis L^1G Cavillis M^1 785 receptae **F** recepta **O** 787 pares **C** parens **LG** patens **M** 788 necato **F** natato **M** notato **LG** 789 Deci **F** Decii **O** 790 Fabius **F** Flavius **LG** flammis **M** necantis *ego* necati **O** tenacis *Housm.* 795 et ⟨tu⟩ *Kleing.* et **O** Claudi *Scal.* Claudia **ML** Claudii **G** 797 armis **LG** arvis **M** 798 Venerisque **M** ventrisque **LG** 799 replebit *Housm.*

quod regit Augustus socio per signa Tonante,
cernit et in coetu divum magnumque Quirinum
altius aetherii quam candet circulus orbis.
illa deum sedes, haec illis proxima, divum
qui virtute sua similes vestigia tangunt.

ac prius incipiam stellis quam reddere vires
signorumque canam fatalia carmine iura,
implenda est mundi facies, corpusque per omne
quid, quod ubique nitet, vigeat quandoque, notandum est.
sunt alia adverso pugnantia sidera mundo,
quae terram caelumque inter volitantia pendent.
[Saturni, Iovis et Martis Solisque, sub illis
Mercurius Venerem inter agit Lunamque locatus.]
sunt etiam raris orti natalibus ignes,
protinus et rapti. subitas candescere flammas
aera per liquidum tractosque perire cometas
rara per ingentis viderunt saecula motus.
sive, quod ingenitum terra spirante vaporem
umidior sicca superatur spiritus aura,
nubila cum longo cessant dispulsa sereno,
et solis radiis arescit torridus aer,
apta alimenta sibi demissus corripit ignis
materiamque sui deprendit flamma capacem. —
et quia non solidum est corpus, sed rara vagantur
principia aurarum volucrique simillima fumo,

---

802 Drac. V 326: 'aetherii qua candet circulus orbis'

---

800 reget *Woltjer* **801** cernet *Woltjer* Magnum atque *Br.* Quirinum **ML** Quirini **G** **802** candet L^{2} candit L^{1}**MG** **804** *post h. v. sequuntur 809—812 in* **O** *deinde*: de cometis **M** (*in m.* **G**) *tum 805—808, 813 sqq.* **805** ac **G** c (a *initiale om.*) **ML** nunc *Bentl.* **808** quid, quod *ego* (*cf. II 814, 844* L^{1}, *V 90* L^{1}) quidquam **M** quicquid **LG** notandum est *om.* **G** (*addidit man. rec.*) **811—812** *damnavit Bentl.* **813** raris orti natalibus ignes *Bentl.* rari sorti natalis euntes **LG** rari sorti subitas candescere lammas **M** (*om.* ignes protinus et rapti) **814** protinus **G** protenus **L** flammas L^{2} lammas L^{1}**MG** **819** dispulsa **M** depulsa **LG** **820** cordibus **G** **821** apta *Reg.* acta **LG** aera **M** demissus *Reg.* dimissus **O**

in breve vivit opus coeptaque incendia fine
subsistunt pariterque cadunt fulgentque cometae.
quod nisi vicinos agerent occasibus ortus
et tam parva forent accensis tempora flammis,
alter nocte dies esset caelumque rediret
inversum et somno totum deprenderet orbem.
tum quia non una specie dispergitur omnis
aridior terrae vapor et comprenditur igni,
diversas quoque per facies accensa feruntur
lumina, quae subitis exsistunt nata tenebris.
nam modo, ceu longi fluitent de vertice crines,
flamma comas imitata volat, tenuisque capillos
diffusos radiis ardentibus explicat ignis.
nunc prior haec facies dispersis crinibus exit,
et glomus ardentis sequitur sub imagine barbae
hirta figurantis tremulo sub lumine menta.
interdum aequali laterum compagine ductus
quadratamve trabem fingit teretemve columnam.
quin etiam tumidis exaequat dolia flammis
procere distenta uteros, parvosque catillos
mentitur curvos ignis glomeratus in orbes.
lampadas et fissas ramosos fundit in ignes.
praecipites stellae passimque volare videntur,
cum vaga per nitidum scintillant lumina mundum

---

825 coeptaque **M** ceptaque **LG** fine **ML**^{2} finem **L**^{1}**G** 826 subsistant **M** cometae **G** cometa **ML** 827 ortis **M** 828 prava **M** accessis **M** 829 diesque **M** reditque **M** 830 inversum *Br.* immensum (inm.) **O** totum] positum *Housm.* deprenderet **L**^{2}**G** deprehenderit **L**^{1} deprehenderet **M** 831 tum *Reg.* tunc **O** 832 terrae **MG** terraeque **L** comprenditur **G** comprehenditur **ML** 833 *deest in* **G** 835 ceu **LG** seu **M** 836 capillos **ML**^{2} capillis **L**^{1} capillus **G** 838 facies **ML** species **G** 839 glomus *Bentl.* globus **O** *post h. v. Br. posuit v. 845* 841 quadratamque . . . teretemque **G** 845 tremido **M** limine **M** menta *Bentl.* menses **O** 843 procere **L**^{1}**G** procero **L**^{2}**M** uteros **ML**^{1}**G** utero **L**^{2} parvosque **F** partosque **LG** partasque **M** catillos *Br.* capillos **L**^{2}**G** capellos **L**^{1} capellas **M** 844 curvos *Br.* parvos **ML**^{2} parvis **L**^{1}**G** ignis *Scal.* signis **O** glomeratus **G** glomeratur **ML** 846 lampada et **M** 848 nitidum **LG** mundum **M** liquidum **C**

et tenuem longis iaculantur crinibus ignem;
excurruntque procul volucris imitata sagittas,
arida cum gracili tenuatur semita filo.
sunt autem cunctis permixti partibus ignes,
qui gravidas habitant fabricantis fulmina nubes
et penetrant terras Aetnamque minantur Olympo
et calidas reddunt ipsis in fontibus undas
ac silice in dura viridique in cortice sedem
inveniunt, cum silva sibi collisa crematur:
ignibus usque adeo natura est omnis abundans.
ne mirere faces subitas erumpere caelo
aeraque accensum flammis lucere coruscis
arida complexum spirantis semina terrae,
quae volucer pascens ignis sequiturque fugitque,
fulgura cum videas tremulum vibrantia lumen,
imbribus e mediis et caelum fulmine ruptum, —
sive igitur ratio praebentis semina terrae
in volucres ignes potuit generare cometas,
sive illas natura faces ut cuncta creavit
sidera per tenues caelo lucentia flammas,
(sed trahit ad semet rapido Titanius aestu
involvitque suo flammantis igne cometas,
ac modo dimittit, sicut Cyllenius orbis
et Venus, accenso cum ducit vespere noctem,
saepe nitent falluntque oculos rursusque revisunt)
seu deus instantis fati miseratus in orbem
signa per affectus caelique incendia mittit;
numquam futtilibus excanduit ignibus aether:
squalidaque elusi deplorant arva coloni,
et sterilis inter sulcos defessus arator
ad iuga maerentis cogit frustrata iuvencos.

---

850 excurruntque *Bentl.* exuruntque **O** procul] viam **M** 851 ardua *Bon.* 852 cuncti **M** permixta L^1 855 ipsas **M** 859 subita se rumpere **M** 863 cum ML^2 ne L^1G 864 e mediis *Scal.* et mediis **O** 866 potuit *Scal.* posuit **O** 867 ut *Bentl.* ob **O** 873 rursumque **G** 874 miseratus V_2 miseratur **O** 876 furtilibus **M** excandunt **G** ignis **M** 877 elusi **F** effusi **O**

aut gravibus morbis et lenta corpora tabe
corripit exustis letalis flamma medullis
labentisque rapit populos, totasque per urbes
publica succensis peraguntur fata sepulcris.
qualis Erechtheos pestis populata colonos
extulit antiquas per funera pacis Athenas,
alter in alterius labens cum fata ruebant.
nec locus artis erat medicae nec vota valebant;
cesserat officium morbis, et funera deerant
mortibus et lacrimae; lassus defecerat ignis,
et coacervatis ardebant corpora membris,
ac tanto quondam populo vix contigit heres.
talia significant lucentes saepe cometae:
funera cum facibus veniunt terrisque minantur
ardentis sine fine rogos, cum mundus et ipsa
aegrotet natura, hominum sortita sepulcrum.
quin et bella canunt ignes subitosque tumultus
et clandestinis surgentia fraudibus arma,
externas modo per gentes, — ut foedere rupto
cum fera ductorem rapuit Germania Varum
infecitque trium legionum sanguine campos,
arserunt toto passim minitantia mundo
lumina, et ipsa tulit bellum natura per ignes
opposuitque suas vires finemque minata est.
nec mirere graves rerumque hominumque ruinas:
saepe domi culpa est; nescimus credere caelo; —
civilis etiam motus cognataque bella
significant. nec plura alias incendia mundus
sustinuit, quam cum ducibus iurata cruentis
arma Philippeos implerunt agmine campos.

---

881 Lucan. V 811: 'flamma tacitas urente medullas'

---

882 orbes **L**[1] 883 succensi . . . sepulchri **G** 884 Erechtheos] Erectecos **ML**[1] Erictonios **L**[2] Ericteos **G** 887 medicae **M** medici **LG** votis **L**[1] 890 membris] morbis **C** 891 vix V_2 via **O** 895 hominum *ego* omnium **M** novum **LG** 901 minitantia **G** imitancia **M** munitantia **L** 904 nec **LG** ne **M** mirere] mirereque **M** 906 et nam **M**

vixque etiam sicca miles Romanus harena
ossa virum lacerosque prius superastitit artus,
imperiumque suis conflixit viribus ipsum,
perque patris pater Augustus vestigia vicit.
necdum finis erat: restabant Actia bella
dotali commissa acie, repetitaque rerum
alea, et in ponto quaesitus rector Olympi,
femineum sortita iugum cum Roma pependit,
atque ipsa Isiaco certarunt fulmina sistro.
restabant profugo servilia milite bella,
cum patrios armis imitatus filius hostis
aequora Pompeius cepit defensa parenti.
sed satis hoc fatis fuerit. iam bella quiescant,
atque adamanteis discordia vincta catenis
aeternos habeat frenos in carcere clausa.
sit pater invictus patriae, sit Roma sub illo,
cumque deum caelo dederit, non quaerat in orbe.

---

910 Lucan. VII 854: 'siccos . . . campos' **918** Lucan. X 63 **919** Lucan. I 43: 'servilia bella'; VI 420

---

910 vix **G** **911** laserosque . . . ari **M** **912** conflixit] cum flexit **M** **916** alea **G** . . lea **L** alia **M** **917** Roma **F** pompa **O** pependit *Susius* rependit **O** **920** imitatur **M** **923** mutra **M** **925** sit . . . sit] sic . . . sic **M** **926** quaerat] querit **M** *p. h. v. sequitur in* **M**: M. Manili Astronomicon liber primus explicit, incipit secundus; *nulla subscriptio* **LG**[1], explicit liber primus, incipit secundus **G** (*m. saec. XV*). *In* **ML** *sequuntur capitula libri secundi:* quae signa masculina sunt et quae feminina / quae humana quae duplicia et quae biforma / quae nocturna aut diurna / quae humida quae terrena aut communia / quae fecunda quae currentia aut recta / quae sedentia aut latentia quae debilia / quae verna aestivalia autumnalia et hiberna / quae cauta et eorum dextra et sinistra / de mensura trigonorum et quadratorum in partes / de signis exagonis de coniunctis quae sexto loco sint / de contrariis ad cuius tutelam quaeque signa referuntur / quorum membrorum in homine / quodque signum tutelam habeat / signorum inter se commercia visus auditus odia / de duodecim cathemoriis.

LIBER SECUNDUS

Maximus Iliacae gentis certamina vates
et quinquaginta regum regemque patremque
Hectoreamque facem tutamque sub Hectore Troiam,
erroremque ducis totidem quot vicerat annis
instantem bello geminata per agmina ponto
ultimaque in patria captisque penatibus arma
ore sacro cecinit; patriae qui iura petenti
dum dabat eripuit, cuiusque ex ore profusos
omnis posteritas latices in carmina duxit
amnemque in tenues ausa est diducere rivos,
unius fecunda bonis; sed proximus illi
Hesiodus memorat divos divumque parentis
et chaos enixum terras orbemque sub illo
infantem et primos titubantia sidera cursus
Titanasque senes, Iovis et cunabula magni,
et sub fratre viri nomen, sine matre parentis,
atque iterum patrio nascentem corpore Bacchum,
omniaque immenso volitantia lumina mundo.
quin etiam ruris cultus legesque notavit
militiamque soli; quod colles Bacchus amaret,

4 Claud. c. min. 30, 27

3 Hectoreamque facem *Scal.* Hectoreumque facit **O** 4 quot **M**^{2}**G** quod **M**^{1}**L** 5 agmina **O** aequora **C** 6 captisque **M**^{2}**L** capitisque **M**^{1} captis **G** 7 patriae qui iura petenti *ego*, patriae cui iura petenti *Gron.* patria quae iura petentem **O** *post h. v. sequitur in* **M** omnia pervolitans (*cf. II 66*) 8 dabit **M** cuiusque] tunisque **M**^{1} (*supra* tu *scripto* ri) profusos **L** profusus **M** profusas **G** 9 latices **M**^{2} latites **M**^{1} lances **LG** duxit] dixit **G** 10 diducere *Markl.* deducere **O** 12 parentis **L**^{1}**G** parentes **L**^{2} potentis **M** 14 cursus *Bech.* corpus **O** passus *Loewe* 15 Iovis et **G** iuvisse **ML** 16 matre *Hug* fratre **O** 18 lumina **C** numina **M**^{2}**LG** rumina **M**^{1} *versum damnavit Br.* 19 quin] quique **G**^{1} notavit *Francius* notarit **G**^{1} rogarit **MLG**^{2} novandi *Bentl.* 20 quid **L**^{1} amarit **G**^{2}

quod fecunda Ceres campos, quod Pallas utrumque,
atque arbusta vagis essent quod adultera pomis,
silvarumque deos sacrataque flumina nymphis,
pacis opus magnos naturae condit in usus.
astrorum quidam varias dixere figuras
signaque diffuso passim labentia caelo
in proprium cuiusque genus causasque tulere:
Persea et Andromeden poena matremque dolentem
solventemque patrem raptamque Lycaone natam
officioque Iovis Cynosuram, lacte Capellam,
et furto Cycnum, pietate ad sidera ductam
Erigonen ictuque Nepam spolioque Leonem
et morsu Cancrum, Pisces Cythereide versa,
Lanigerum victo ducentem sidera ponto,
ceteraque ex variis pendentia casibus astra
aethera per summum voluerunt fixa revolvi.
quorum carminibus nihil est nisi fabula caelum,
terraque composuit caelum, quae pendet ab illo.
quin etiam pecorum ritus et Pana sonantem
in calamos Sicula memorat tellure creatus;
nec silvis silvestre canit perque horrida motus
rura serit dulcis musamque inducit in arva.
ecce alius pictas volucres ac bella ferarum,
ille venenatos anguis, hic naviter herbas
fata refert vitamque sua radice ferentis.
quin etiam tenebris immersum tartaron atra

26 Lucan. VIII 172: 'labentia caelo'

21 Pallas *Creech* Bachus **O** 23 flumina *Thom.* numina **LG** rumina **M** nymphis] lymphis *Br.* numina *retinens* 28 Persea *Scal.* Persi **LG** Parsi **M** (*in m.* pars) Andromeden *Bentl.* Andromede **O** poena *Bentl.* poenas **O** 29 solantemque $\mathbf{V}^{en}$ *Bentl.* raptuque *Bentl.* 35 ceterasque $\mathbf{M}^1$ 38 terrave $\mathbf{V}_2$; caelumque dependet **M** 39 pecorum ritus **MG** ritus pecorum **L** ritus pastorum *Bentl.* 40 creatus $\mathbf{ML}^2$ creatis $\mathbf{L}^1\mathbf{G}$ 41 per quod **M** 42 arva *Scal.* auras **O** antra *Bentl.* 44 venenatos anguis **G** venenato sanguis $\mathbf{ML}^1$ (sangues $\mathbf{L}^2$) hic naviter *ego* hic nata per **O** aconitaque et *Housm.* 45 sua $\mathbf{M}^{on}$ suam **O** 46 immersum tartaron *Scal.* inmensum tartara **O** atra *Vossius* natram **G** nacta **M** natum **L**

in lucem de nocte vocant orbemque revolvunt
interius versum naturae foedere rupto.
omne genus rerum doctae cecinere sorores;
omnis ad accessus Heliconis semita trita est,
et iam confusi manant de fontibus amnes
nec capiunt haustum turbamque ad nota ruentem.
integra quaeramus rorantis prata per herbas,
undamque occultis meditantem murmur in antris,
quam neque durato gustarint ore volucres,
ipse nec aetherio Phoebus libaverit igni.
nostra loquar; nulli vatum debebimus ora,
nec furtum, sed opus veniet, soloque volamus
in caelum curru, propria rate pellimus undas.
namque canam tacita naturae mente potentem
infusumque deum caelo terrisque fretoque
ingentem aequali moderantem foedere molem,
totumque alterno consensu vivere mundum
et rationis agi motu, cum spiritus unus
per cunctas habitet partes atque irriget orbem
omnia pervolitans corpusque animale figuret.
quod nisi cognatis membris contexta maneret
machina et imposito pareret tota magistro,
ac tantum mundi regeret prudentia censum,
non esset statio terris, non ambitus astris,
haereretque vagus mundus standoque rigeret,
nec sua dispositos servarent sidera cursus,
noxque alterna diem fugeret rursumque fugaret;
non imbres alerent terras, non aethera venti,
nec pontus gravidas nubes, nec flumina pontum,
nec pelagus fontis, nec staret summa per omnis

63 (68) Claud. Theod. 102

50 Heliconis *Reg.* Helicones **O** 52 nota] vota **M** nata **C** 53 rotantis **M** 54 antris] nautri **M** 55 gustarint L^2**G** gustarunt **M**L^1 56 libaverit V_2 liberaverit **M**L^1 (*in ras.*) libra verit L^2 libraverit **G** 57 ora] orsa *Scal.* 58 volavi **M** 59 proprio L^1 60 naturam *Bentl.* 65 aeque **M** 69 censum *Scal.* sensum **O** 71 regeret **M**

par semper partis aequo digesta parente,
ut neque deficerent undae nec sideret orbis,
nec caelum iusto maiusve minusve volaret.
motus alit, non mutat opus; sic omnia toto
dispensata manent mundo dominumque sequuntur.
hic igitur deus et ratio, quae cuncta gubernat,
ducit ab aetheriis terrena animalia signis.
quae quamquam longo cogit summota recessu
sentiri tamen, ut vitas ac fata ministrent
gentibus ac proprios per singula corpora mores.
nec nimis est quaerenda fides: sic temperat arva
caelum, sic varias fruges redditque rapitque,
sic pontum movet ac terris immittit et aufert; —
atque haec seditio pelagus nunc sidere lunae
mota tenet, nunc diverso stimulata recessu,
nunc anni spatio Phoebum comitata volantem; —
sic submersa fretis concharum et carcere clausa
ad lunae motum variant animalia corpus
et tua damna, tuas imitantur, Delia, vires;
tu quoque fraternis sic reddis curribus ora
atque iterum ex isdem repetis, quantumque reliquit
aut dedit ille, refers et sidus sidere constas.
denique sic pecudes et muta animalia terris,
cum maneant ignara sui legisque per aevum,
natura tamen ad mundum revocante parentem
attollunt animos caelumque et sidera servant

---

96 Lucan. I 538: 'Phoebe toto fratrem cum redderet orbe'

---

77 par F pars O 78 sideret *Bentl.* sidera O orbis ML[1]G[1] nobis L[2]G[2] 79 minusve L minusque MG 83 aetheriis *Bon.* aeternis O 84 summara M 85 vitas G vita ML 86 proprius L[1] 87 nec nimis *Bentl.* nec minus LG nec munus M temperat] temptat M 89 ac terris LG a terra M 90 sidere *Scal.* sidera O 91 tenet V[en] tenent O diverso *ed. Rom. 1510* diviso O recessu] recessum M 92 spacium M voluntatem M 93 sic M si LG 95 tua *Bentl.* tum M cum LG 96 cruribus L[1] 97 repperis M reliquit F relinquis O 98 refers *Scal.* refert O constas G constans ML 100 ignata M 102 ac tollunt M

corporaque ad lunae nascentis cornua lustrant
venturasque vident hiemes, reditura serena:
quis dubitet post haec hominem coniungere caelo?
eximium natura dedit linguamque capaxque
ingenium volucremque animum, quem denique in unum
descendit deus atque habitat seque ipse requirit.
mitto alias artes, quarum est permissa facultas,
infidas adeo nec nostri munera census,
mitto, quod aequali nihil est sub lege tributum,
[quod patet auctores summi non corporis esse]
mitto quod ⟨et⟩ certum est et inevitabile fatum,
materiaeque datum est cogi, sed cogere mundo.
quis caelum posset nisi caeli munere nosse
et reperire deum, nisi qui pars ipse deorum est,
atque hanc convexi molem sine fine patentis
signorumque choros ac mundi flammea tecta
aeternum et stellis adversus sidera bellum
[ac terras caeloque fretum subiectaque utrisque]
cernere et angusto sub pectore claudere posset,
ni tantos animis oculos natura dedisset
cognatamque sui mentem vertisset ad ipsam
et tantum dictasset opus, caeloque veniret
quod vocat in caelum sacra ad commercia rerum
et primas quas dant leges nascentibus astra?
quis neget esse nefas invitum prendere mundum
et velut in semet captum deducere in orbem?

---

106 eximium] cui xenium *Bentl.* consilium *Garrod* eximiam *Reg.* **108** habitet **M** seque ipse **O** ipsumque **C** requirit **L**^{2}**G** requiret **ML**^{1} **109** mitto **L**^{1}(?)**G** mitte **ML**^{2} est] haut *Bentl.* **110** infidas **V**^{en} infidos **O** **112** summi **V**$_2$ summam **M** summa **LG** corporis] pectoris *Garrod; versum damnavit Bentl.* **113** ⟨et⟩ certum *Scal.* certum **O** **114** materiaeque] que *delevit* **L**^{1} datum est **M** fatum est **L** sat est **G** **115** posset **G** (*cf. vv. 121, 122*) possit **ML** munere nosse *Gron.* munera nosset **O** **116** nisi qui pars] nisi ipsa pars (*om.* qui) **M** ipse *Scal.* ipsa **O** **117** atque] quisve *Bentl.* sine **ML**^{2} nisi **L**^{1}**G** patentis *Scal.* parentis **O** **120** *seclusit Bentl.* **121** posset **G** possit **ML** **122** animis **G** animi **ML** **126** prima **M** **127** invitum] mutum **M**

sed ne circuitu longo manifesta probentur,
ipsa fides operi faciet pondusque fidemque.
nam neque decipitur ratio nec decipit umquam;
rite sequenda via est ac veris credita causis,
eventusque datur, qualis praedicitur ante.
quod fortuna ratum faciat, quis dicere falsum
audeat et tantae suffragia vincere sortis?
haec ego divino cupiam cum ad sidera flatu
ferre, nec in turba nec turbae carmina condam,
sed solus vacuo veluti vectatus in orbe
liber agam currus, non occursantibus ullis
nec per iter socios commune gerentibus actus,
sed caelo noscenda canam mirantibus astris
et gaudente sui mundo per carmina vatis,
vel quibus illa sacros non invidere meatus
notitiamque sui, minima est quae turba per orbem;
illa fluit, quae divitias, quae diligit aurum,
imperia et fasces mollemque per otia luxum
et blandis adversa sonis dulcemque per aures
affectum, ut modico noscenda ad fata labore.
hoc quoque fatorum est, legem perdiscere fati.

et primum astrorum varia est natura notanda
carminibus per utrumque genus. nam mascula sex sunt,
diversi totidem generis sub principe Tauro.
cernis ut aversus redeundo surgat in arcum?

150sqq. cf. Firm. II 11, 1; II 1, 3

---

130 pontusque **M** 132 sequenda *Fayus* secunda **O** secanda *Scal.* 134 ratum faciat **L**G^{2} faciat ratum **M** ratum faciet G^{1} 135 fortis **M** 136 flatu **LG** flatum **M** fato **C** 137 in turba *Br.* in turbam **O** carmina] carmine L^{1} condam **G** quondam **ML** 138 vectatur L^{1} 139 liber agam currus *Bentl.* ubera tam currus **M**L^{1} umbrato curru L^{2}**G** librato curru *Br.* ullis] illis **M** 140 per iter] ptim **M** 141 nascenda **M** mirantibus L^{2}**G** tyrantibus (*mutatum in* gyrantibus) L^{1} rexantibus **M** 143 vel] ut **M** meatus] meatis **M** 147 adversa] diversa *Scal.* 149 *post h. v.*: quae signa masculina sint quae feminina et quae humana **MG**, *spatium duarum linearum in* **L** 150 et **MG** t (*om. littera initiali*) **L** ac *Jacob* 153 aversus *Scal.* adversus **O** redeundo *om.* G^{1} (*addidit in m. man. rec.*)

alternant genus et vicibus variantur in orbem.
  humanas etiam species in parte videbis.
nec mores distant. pecudum pars atque ferarum
ingenium facient; quae iam signanda sagaci
singula sunt animo, propria quae sorte feruntur.
  nunc binis insiste; dabunt geminata potentis
per socium effectus; multum comes addit et aufert,
ambiguisque valent, quis sunt collegia, fatis
ad meritum noxamque. duos per sidera Pisces
et totidem Geminos nudatis aspice membris.
his coniuncta manent alterno bracchia nexu;
dissimile est illis iter in contraria versis;
par numerus; sed enim dispar natura notanda est.
atque haec ex paribus toto gaudentia censu
signa meant; nihil exterius mirantur in ipsis
amissumve dolent, quaedam quod parte recisa
atque ex diverso commissis corpore membris,
ut Capricornus ⟨et⟩ intentum qui dirigit arcum
iunctus equo; pars huic hominis, sed nulla priori.
hoc quoque servandum est alta discrimen in arte;
distat enim gemina duo sint duplane figura.
quin etiam Erigone binis numeratur in astris,
nec facie, ratione duplex; nam desinit aestas,
incipit autumnus media sub Virgine utrimque.
idcirco tropicis praecedunt omnibus astra
bina, ut Lanigero, Chelis Cancroque Caproque,

---

158 sorte **L** forte **MG** *post h. v.*: quae signa duplicia sint et que biformia **M** quae signa dupla sint et biforma **G** *spatium unius lineae in* **L** 160 addit L^2**G** addet L^1**M** 161 ambiguisque **M** ambiguusque **L** ambiguis **G** quis sunt **LG** qui sunt **M** qui sint **C** 168 exterius mirantur L^2**G** exterminantur L^1**M** 169 amissumve **F** admissumve **ML** admissumque **G** dolent L^2**G** dolens L^1**M** 171 ut L^1**G** utque L^2 ut quae **M** ⟨et⟩ *Jacob* Capricornus intentum qui **M** C. qui intentum **L** C. et hic qui intentum **G** 172 hominis **M** oris **LG** priori **M** prioris **LG** 174 gemina *Scal.* gemini **O** sint] sunt L^1 duplane L^1**G** duplave L^2**M** 176 ratione *Bentl.* ratio **O** 177 utrimque L^2 utrumque L^1**MG**

quod duplicis retinent conexo tempore vires;
ut quos subsequitur Cancer per sidera fratres,
e Geminis alter florentia tempora veris
sufficit, aestatem sitientem provehit alter,
nudus uterque tamen, sentit quia uterque calorem,
ille senescentis veris, subeuntis at ille
aestatis; par est primae sors ultima parti.
nec non Arcitenens, qui te, Capricorne, sub ipso
promittit, duplici formatus imagine fertur.
mitior autumnus mollis sibi vindicat artus
materiamque hominis; fera tergo membra rigentem
excipiunt hiemem mutantque in tempora signum.
quosque Aries prae se mittit, duo tempora Pisces
bina dicant; hiemem claudit, ver inchoat alter,
cum sol aequoreis revolans decurrit in astris,
hiberni coeunt cum vernis roribus imbres;
utraque sors umoris habet fluitantia signa.
quin tria signa novem signis coniuncta repugnant,
et quasi seditio caelum tenet: aspice Taurum
clunibus et Geminos pedibus, testudine Cancrum
surgere, cum rectis oriantur cetera membris.
ne mirere moras, cum sol aversa per astra
aestivum tardis attollat mensibus annum.
nec te praetereat, nocturna diurnaque signa

---

180 retinent *Reg.* retinet **O** 181 quos *Reg.* quod **O** 182 e **M** et **LG** veris *Reg.* viris **M** vires **LG** 184 calorem **G** colorem **ML** 185 veris *Dulcinius* vires **O** at *Scal.* et **O** 186 aestatis L^1G aetatis L^2 aeratis **M** par **M** pars **LG** 187 nec non L^2G^2 nec iam **M** haec iam L^1G^1 190 hominis **M** oris **LG** fera tergo **G** ferat ergo **L** fera ergo **M** rigentem] ferentem **M** 191 mutantque *Jacob* nunciamque **L** nunc iamque **G** nunciaque **M** nunc itque in frigora signum *Brodribb* 192 munit **M** 194 sola et aequoreis revolvans **M** 195 vernis **M** ver//tus L^1 ver tunc L^2G roribus *Scal.* roboris **O** imbres] umbres **M** 196 sors umoris *Scal.* sursum oris **O** *post h. v.*: quae sint adversa **MG** 197 quin *Scal.* quod **O** coniuncta L^2G quod iuncta L^1M repugnant] repugna **M** 201 ne **ML** nec **G** aversa *Bullialdus* adversa **O** 202 attollit **C** *post h. v.*: quae nocturna aut diurna (habeantur) **O** 203 praetereat *Bon.* praetereant **O**

quae sint perspicere et propria deducere lege,
non tenebris aut luce suam peragentia sortem.
nam commune foret nullo discrimine nomen,
omnia quod certis vicibus per tempora fulgent,
et nunc illa dies, nunc noctes illa sequuntur,
sed quibus illa parens mundi natura sacratas
temporis attribuit partes statione perenni.
namque Sagittari signum rabidique Leonis
et sua respiciens aurato vellere terga,
tunc Pisces et Cancer et acri Scorpios ictu
aut vicina loco, divisa aut partibus aequis,
omnia dicuntur simili sub sorte diurna;
cetera nec numero dissortia, nec vice sedis,
interiecta locis totidem nocturna feruntur.
quin etiam sex continuis dixere diurnas
esse vices astris, quae sunt a principe signo
Lanigeri; sex a Chelis nocturna videri.
sunt quibus esse diurna placet, quae mascula surgunt;
feminea in noctem tutis gaudere tenebris.
  quin nonnulla tibi nullo monstrante loquuntur,
Neptuno debere genus: scopulosus in undis
Cancer et effuso gaudentes aequore Pisces.
sunt quae terrena censentur sidera sorte,
princeps armenti Taurus regnoque superbus
lanigeri gregis est Aries pestisque duorum
praedatorque Leo ⟨et⟩ dumosis Scorpius arvis.

---

182 Cul. 410 212 Germ. Arat. I 532: 'aurato vellere'

---

207 cernis **M** 209 parens **L²G** pars **L¹M** sacratas *Scal.* sacrata est **O** 210 perenni **G** perhenni **L** perentum **M** 211 rabidique **G** rapidique **LM** 213 tunc **V**ᵉⁿ nunc **O** pisces et **M**ᵒⁿ pisces **O** et acri Scorpios *Scal.* et Cancri Scorpion **O** 216 dissortia *Ellis* consortia **O** 219 astris *Bentl.* castris **O** 220 Chelis *Bentl* libris **LG** libra **M** 221 mascula *om.* **M** 222 *post h. v.*: quae humida (humana **G**) aut terrena aut communia **MG** 223 quin *Scal.* quid **M** quod **LG** tibi *Lannoius* sibi **O** 225 gaudentes **M**ᵒⁿ gaudentes in **O** 226 sunt *Thom.* ut **O** 228 est] ecce *Thom.* pestisque *Gron.* positique **LG** posidque **M** 229 ⟨et⟩ *Bentl.*

sunt etiam mediae legis communia signa,
ambiguus terrae Capricornus, Aquarius undis,
[parsque marina nitens fundentis semper Aquari]
umida terrenis aequali foedere mixta.
  non licet a minimis animum deflectere curis,
nec quicquam rationis eget frustrave creatum.
fecundum est proprie Cancri genus, acer et ictu
Scorpios et partu complentes aequora Pisces.
sed sterilis Virgo est simili coniuncta Leoni;
nec capit aut captos effundit Aquarius ortus.
inter utrumque manet Capricornus corpore mixto,
et qui Cretaeo fulget Centaurus in arcu,
communisque Aries aequantem tempora Libram
et Geminos Taurumque pari sub sorte recenset.
  nec tu nulla putes in eo commenta locasse
naturam rerum, quod sunt currentia quaedam,
ut Leo et Arcitenens Ariesque in cornua tortus;
aut quae recta suis librantur stantia membris,
ut Virgo et Gemini fundens et Aquarius undas.
vel quae fessa sedent pigras referentia mentes,
Taurus depositis collo sopitus aratris,
Libra sub emerito considens orbe laborum,
tuque tuo, Capricorne, gelu contractus in astris.
contra iacet Cancer patulam distentus in alvum,
Scorpios incumbens plano sub pectore terrae,
in latus obliqui Pisces semperque iacentes.

---

231 ambiguus **L**^{2}**G** ambiguis **M** ambigius **L**^{1} 232 nitens] tutens **M**; *versum damnavit Bentl.* 233 aequali *Scal.* atque illi **O** foedere *Scal.* degenere **M** degere **LG** *post h. v.*: quae facunda habeantur **M** quae faecunda **G** 238 simili **L**^{2}**G** similis **L**^{1}**M** 239 et fundit **M** 240 mixtum **L**^{1} 242 tempora **M** tempore **LG** 243 genuos **M** taurum **M** *post h. v.*: quae sint currentia aut recia **M** quae currentia aut recta **G** 244 locasse *Bentl.* vocasse **O** 247 librantur **MG** librentur **L** 248 *post h. v.*: quae sedentia aut iacentia **MG** 253 contra **ML** contrat **G** contra tu (*expuncto* iacet) *Kleing.* iacet **O** iacent *Bentl.* 254 pectore **G**^{1} corpore **LMG**^{2} 255 obliquis **L** *post h. v.*: quae sint debilia **MG**

quodsi sollerti circumspicis omnia cura,
fraudata invenies amissis sidera membris.
Scorpios in Libra consumit bracchia, Taurus
succidit in curvo claudus pede, lumina Cancro
desunt, Centauro superest et quaeritur unum.
sic nostros casus solatur mundus in astris
exemploque docet patienter damna subire,
omnis cum caelo fortunae pendeat ordo,
ipsaque debilibus formentur sidera membris.
temporibus quoque sunt propriis pollentia signa:
aestas a Geminis, autumnus Virgine surgit,
bruma Sagittifero, ver Piscibus incipit esse.
quattuor in partes scribuntur sidera terrae,
hiberna aestivis, autumnis verna repugnant.
nec satis est proprias signorum noscere formas;
consensu quoque fata movent et foedere gaudent
atque aliis aliae succedunt sorte locoque.
circulus ut dextro signorum clauditur orbe,
in tris aequalis discurrit linea ductus,
inque vicem extremis iungit se finibus ipsa,
et quaecumque ferit, dicuntur signa trigona,
in tria partitus quod ter cadit angulus astra,
quae divisa manent ternis distantia signis.
Laniger ex paribus spatiis duo signa, Leonis
atque Sagittari, diverso conspicit ortu.
Virginis et Tauri Capricorno consonat astrum.
cetera sunt simili ratione triangula signa
per totidem sortis distant quae condita mundo;

282 cf. Firm. II 22, 3 sqq.

259 perde **M** Cancro *Reg.* Cancri **O** **260** urium **M** **261** nostro **M** **262** pacientur **M** **264** *post h. v.*: quae verna estivalia autumnalia hiemalia **M** quae vernalia aestualia autumnalia hiemalia **G** **267** vir **M** **268** terrae] terna *Fayus* **269** *post h. v.*: quae cauta et eorum dextra aut sinistra **M** quae eorum dextra aut sinistra **G** **272** sorte **G**[1]**C** forte **MLG**[2] **273** dextro] flexo *Bentl.* **277** partitus **M** partitur **LG** **279** ex *Ellis* et **O** **283** sortis *Scal.* tortis **O** distant *L. Mue.* desunt **O** desunt quae *cet.* (*v. 283*) *usque ad* exemplo est (*v. 287*) *damnat Bentl.*

sed discrimen erit, dextra an sint laeva: sinistra,
quae subeunt, quae praecedunt, dextra esse feruntur.
dexter erit Tauro Capricornus, Virgo sinistra.
hoc satis exemplo est. at quae divisa quaternis
partibus aequali laterum sunt condita ductu,
quorum designat normalis virgula sedes,
haec quadrata ferunt: Libram Capricornus et illum
conspicit hinc Aries, atque ipsum a partibus aequis
Cancer, et hunc laeva subeuntis sidera Librae.
semper enim dextris censentur signa priora.
sic licet in totidem partes diducere cuncta
ternaque bis senis quadrata effingere signis,
quorum proposito reddentur in ordine vires.
  sed si quis contentus erit numerasse quadrata,
divisum ⟨ut⟩ signis mundum putet esse quaternis,
aut tria sub quinis signis ornare trigonum,
ut socias vires et amicos exigat ortus
foederaque inveniat mundi cognata per astra,
falsus erit. nam quina licet sint undique signa,
qui tamen ex signis, quae quinto quoque feruntur
astra loco, fuerint nati, sentire trigoni
non poterunt vires, licet illud nomine servent;
amisere loco dotes numerisque repugnant.
nam cum sint partes orbis per signa trecentae
et ter vicenae, quas Phoebi circuit ardor,
tertia pars eius numeri latus efficit unum

284 dextra an sint laeva *Jacob* dextris seu causa **O** (eusa **M**) 286 dextera **L**V^{en} 287 at **M** ad **LG** quae] huc **M** 290 haec ⟨quadra⟩ta *Bentl.* haec ta **MG** haecca **L** ferunt **LG** fer̄ **M** Libram Capricornus et **ML** Libram tortus C. V_2 Libram C. spectat et **F** Libram C. et (spectat *man. rec. in m.*) **G** 291 hinc **M** hanc L^1 hunc L^2**G** atque ipsum a **O** atque illum **C**V_2**F** 294 sic licet *Scal.* scilicet **O** diducere *Bech.* deducere **O** 295 ternaque V_2 terraque **O** terra bis **C** quadrata V_2 quadrate **O** effingere *Bentl.* fringere **O** (*prius* r *erasum in* **L**) 296 reddentur *Bentl.* redduntur **O** *post h. v.*: de mensura eorum signiliter atque partiliter **MG**, *spatium unius versus in* **L** *vacuum relictum* 298 ⟨ut⟩ *Scal.* 304 fuerunt **M** nati **G** natis **ML** 305 nomine L^2**G** nomina L^1**M** 308 ter L^2 tunc L^1**MG**

in tris perducti partes per signa trigoni.
hanc autem numeri non reddit linea summam,
si signum a signo, non pars a parte notetur.
quod quamvis duo sint ternis dirimentibus astra,
si tamen extremam laevi primamque prioris
inter se conferre voles numerumque notare,
ter quinquagenas implebunt ordine partes;
transibit numerus normam finesque sequentis
consumet ductus. licet ergo signa trigona
dicantur, partes non servant illa trigonas.
haec eadem species fallet per signa quadrata;
quod cum totius numeri, qui construit orbem,
ter triginta quadrum partes per sidera reddant,
evenit, ut, prima signi de parte prioris
si partem ad summam ducatur virga sequentis,
bis sexagenas faciat; sin summa prioris
et pars confertur subiuncti prima, duorum
signorum in medio numerum transitque refertque;
triginta duplicat partes, pars tertia deerit;
et quamvis quartum a quarto quis computet astrum,
naufragium facient partes unius in ipsis.
non igitur satis est signis numerasse trigona
quadrative fidem caeli per signa quaterna,
quadrati si forte voles effingere formam,
aut trinis paribus facies cum membra trigoni,
hic poscit quintam partem centesima summa,
illic amittit decimam. sic convenit ordo.
et quiscumque quater iunctus favet angulus usque,

---

310 perducti **L**^{2} praeducti **L**^{1}**MG** 313 sint **C** sunt **O** ternis dirimentibus *Bentl.* adiri (andri **M**) mentibus **O** 314 extremam *Reg.* extremum **O** primamque **M** primamve **L**^{2}**G** primam **L**^{1} 315 voles **ML**^{2} volens **L**^{1}**G** numerumque **L**^{2}**G** numerique **ML**^{1} 317 normam *ego* formam **O** 322 ter trigintă quadrum] ter quadra triginta *Jacob* (*in praef.*) 323 *post 325 collocat* **G** et venit **ML**^{1} 325 in summa **L**^{1}**G** 326 subiuncti *Reg.* subiunctis **O** subeuntis *Garrod* 331 trigona **M** trigonas **LG** 332 quaterna **MLG**^{2} quadrata (*linea subducta*) tuaterna **G**^{1} 334 aut trinis paribus] partibus aut trinis *Garrod* 337 iunctus *Reg.* cunctis **O** iunctis *Scal.*

quaeque loca in triplici signarit linea ductu,
cum signata viae linquet dispendia recta,
his natura dedit communi foedera lege,
inque vicem affectus et mutua iura favoris.
quocirca non omnis habet genitura trigonis
[consumet ductus. licet ergo signa trigona
dicantur, partis non servant illa trigonis]
consensum signis, nec cum sunt forte quadrata,
continuo inter se servant commercia rerum.
distat enim, [an] partis consumat linea iustas,
detractetve modum numeri, quem circulus ambit,
nunc tris efficiat, nunc quattuor undique ductus,
quos in plura iubet ratio procedere signa
interdum, quam sunt numeris memorata per orbem.
sed longe maior vis est per signa trigoni
quam quibus est titulus sub quarto quoque quadratis.
altior est horum summoto linea templo,
illa magis vicina meat caeloque recedit,
et propius terras accedit visus eorum
aeraque infectum nostras demittit ad auras.
  debilia alternis data sunt commercia signis
mutua nec magno consensu foedera servant,
invita angusto quod linea flectitur orbe.
nam cum praeteriens formatur singula limes
sidera, et alterno devertitur angulus astro
sexque per anfractus curvatur virgula in orbem:

---

338 signarit L^{2}G signaret L^{1}M 339 signata] sinuata *Pingreus* linquet] liquet L^1 342 trigonis L^{1}M trigonos L^{2}G 343/4 *male repetitos ex 318—319 seclusit Bentl.* consummet G 345 concensum M nec cum] necum L^1 vecum M 346 continuo *Reg.* continua O 347 an *delevit Bentl.* 348 detractetve *Bentl.* detractetque O 349 efficiat *Scal.* efficiet O 350 iubet *Scal.* iuvet O 353 quadratus G^1 355 credit M 356 proprius L^1 357 infectum L^{2}G in effectum L^{1}M demittit F dimittit O *post h. v.*: de signis exagonis (-iis) MG (*in m.* L) 358 debilia *Jacob* duvaque M dubiaque G^1 (*ss.* devia) eviaque L quin dubia *Garrod* 361 praeteriens *Housm.* pr(a)edales ML^1 pertales L^{2}G formatur *Ellis* formantur O 363 curvantur ML^1

a Tauro venit in Cancrum, tum Virgine tacta
Scorpion ingreditur, tum te, Capricorne, rigentem
et geminos a te Pisces aversaque Tauri
sidera contingens finit qua coeperat orbem.
alterius ductus locus est per transita signa,
utque ea praetereas, quae sunt mihi singula dicta,
flexibus ex totidem similis fit circulus illi.
transversos igitur fugiunt subeuntia visus,
quod nimis inclinant aciem limisque videntur
vicinoque latent; ex recto certior ictus.
* [tertia converso conduntur signa recessu.]
et quae succedit convexo linea caelo,
singula circuitu quae tantum transeat astra,
vis eius procul est altoque vagatur Olympo,
et tenuis vires ex longo mittit in orbem.
sed tamen est illis foedus sub lege propinqua,
quod non diversum genus est subeuntibus astris,
mascula sed maribus respondent, cetera sexus
feminei secum iungunt commercia mundi.
sic quicquam alternis paret natura figuris,
et cognata iacent generis sub legibus astra.
iam vero nulla est haerentibus addita signis
gratia; nam consensus hebet, quia visus ademptus.

---

382 Claud. Rapt. I 91: 'geminoque facis commercia mundo'

---

365 tum *Bentl.* quo **O** quin *Br.* regentem **M** **366** aversaque Tauri *Huet* adversaque Tauro **O** **368** alterius **MC** alternis **LG** est *Scal.* et **O** *368 post 369 collocat* **G** **370** ex *Ellis* et **O** fit M^{on} in ML^1 it **G** sit L^2 circulis L^1 illi *Fayus* illis **O** **372** nimis] nemis ML^1 inclinant M^{on} inclinat **LG** inclinata **M** aciem *Reg.* anne L^1G acne L^2 cue **M** **374** *alteri recensioni tribui* **375** quae L^2G quia **M** q. L^1 **377** vagatur **F** vagantur ML^2G vaganter L^1 **379** foedus *Scal.* Ph(o)ebus **LG** Foebus **M** **380** est *om.* **G** subeuntibus *Br.* quod euntibus **O** **381** sed] sex *Scal.* **382** secum iungunt *Bentl.* se coniungunt **O** **383** quicquam] quamquam *Bentl.* alternis **L** alterius **MG** **384** iacet L^1 *post h. v.*: de inconiunctis (coniunctis **L**) signis et quae sexto loco s't (sunt) **MG** (*in m.* **L**) **386** hebet *Scal.* habet **O** *post* consensus *et post* visus, *non post* hebet *interpunxit Garrod*

in seducta ferunt animos, quae cernere possunt.
sunt etiam adversi generis conexa per orbem
mascula femineis semperque obsessa vicissim:
disparibus non ulla datur concordia signis.
   sexta quoque in nullas numerantur commoda vires,
virgula per totum quod par non ducitur orbem,
sed duo signa ferit mediis summota quaternis,
tertius absumpto ductus non sufficit orbe.
   at quae diversis ex partibus astra refulgent
per medium adverso mundum pendentia vultu
et toto divisa manent contraria caelo,
septima quaeque loco quamvis summota feruntur,
ex longo tamen illa valent viresque ministrant
vel bello vel pace suas, ut tempora poscunt,
nunc foedus stellis nunc et dictantibus iras.
quod si forte libet, quae sunt contraria signa,
per titulos celebrare suos sedesque, memento
solstitium brumae, Capricornum opponere Cancro,
Lanigerum Librae — par nox in utroque diesque est —,
Piscibus Erigonen Iuvenique urnaeque Leonem;
Scorpios e summo cum fulget, Taurus in imo est,
et cadit Arcitenens Geminis orientibus orbe.
hos servant inter sese contraria cursus.
sed quamquam adversis fulgent contraria signis,
natura tamen interdum sociata feruntur,
et genere ex simili concordia mutua surgit,

---

391 sqq. cf. Firm. II 23, 7

---

387 possunt **O** **392** par *Scal.* pars **O** **393** ferit *Bentl.* fecit **L** facit **GC** ferunt **M** **394** absumpto *Reg.* adsumpto $\mathbf{L}^1$**M** assumpto $\mathbf{L}^2$**G** *post h. v.*: de contrariis signis **M** de contrariis **G** (*in m.*) **395** at quae *Scal.* atque ea **O** (tqu; ea **L**) **396** adversos $\mathbf{L}^1$ **397** manent $\mathbf{L}^2$**G** manet $\mathbf{L}^1$**M** **399** ex] et **M** valent **M**$\mathbf{L}^2$**G** manent $\mathbf{L}^1$ **401** foedus *Bentl.* Ph(o)ebo **O** ditantibus istas **M** **402** sunt **ML** sint **G** **405** diesque est **ML** diesque **G** **406** Erigonē **O** **408** cadit $\mathbf{L}^2$**G** cadet $\mathbf{L}^1$**M** **409** hos servant *Jacob* observant **O** *versum damnat Bentl.* **410** adversus **M** **412** genere **F** genera **O** ex simili *ego* exemplis **O**

mascula si paribus vel si diversa suorum
respondent generi; Pisces et Virginis astra
adversi volitant, sed amant communia iura,
et vincit natura locum; sed vincitur ipsa
temporibus, Cancerque tibi, Capricorne, repugnat,
femina femineo, quia brumae dissidet aestas.
hinc rigor et glacies nivibusque albentia rura,
hinc sitis et sudor nudusque in solibus orbis,
aestivosque dies aequans nox frigida brumae.
sic bellum natura gerit, discordat et annus,
nec mirere in ea pugnantia sidera parte.
at non Lanigeri signum Libraeque repugnat
in totum, quia ver autumno tempore differt,
fructibus hic implet maturis, floribus illud,
sed ratione pari est aequatis nocte diebus,
temporaque efficiunt simili concordia textu
permixtosque dies mediis hiemem inter et aestum
articulis uno servantis tempore utrumque.
quo minus infesto decertent sidera bello,
talis erit ratio diversis addita signis.
his animadversis rebus quae proxima cura?
noscere tutelas adiectaque numina signis,
et quae cuique deo rerum natura dicavit,
cum divina dedit magnis virtutibus ora
condidit et varias sacro sub nomine vires,

---

413 mascula **ML^1** mascua **L^2** miscua **L^{3}G** suorum *Scal.* suorum est **O** **414** virgines **L^1** **417** repugnant **M^1** **419** huic **M** **420** solibus *Bentl.* collibus **O** **421** aestivosque *Reg.* aestivoque **O** aequans *Br.* aequant **O** *fortasse 421 ante 420 ponendus* **422** annus *Scal.* annum **O** **423** nec **GC** ne **L** neu **M** mirere **ML^2** miserere **L^{1}G** **426** fructibus **G** fluctibus **ML** hic **F** hoc **O** **427** parest **M** aequatis **F** aequalis **LG** xquatis **M** **428** tempora quae **L** **430** servantis *Br.* servantia **O** **431** decertent **L^{2}G** decernent **L^{1}M** **432** *damnavit Bentl.* *post h. v.:* sub cuius dei tutela quaeque signa sint **M** (*in m.* **L**) signorum commercia et quae cuique deo attribuantur signa **G** **433** rebus] debes *Garrod* (— quae proxima cura — *parenthesin intellegens*) **435** quae cuique **F** quae quique **M** quaecumque **LG** **437** ut **L^1** numine **L^2**

pondus uti rebus persona imponere possit.
Lanigerum Pallas, Taurum Cytherea tuetur,
formosos Phoebus Geminos; Cyllenie, Cancrum,
Iuppiter et cum matre deum regis ipse Leonem,
spicifera est Virgo Cereris fabricataque Libra
Vulcani, pugnax Mavorti Scorpios haeret;
venantem Diana virum, sed partis equinae,
atque angusta fovet Capricorni sidera Vesta,
ex Iovis adverso Iunonis Aquarius astrum est,
agnoscitque suos Neptunus in aequore Pisces.
hinc quoque magna tibi venient momenta futuri.
cum ratio tua per stellas et sidera curret,
argumenta petes omni de parte viasque
artis, ut ingenio divina potentia surgat,
exaequentque fidem caelo mortalia corda.
  accipe divisas hominis per sidera partes
singulaque in propriis parentia membra figuris,
in quis praecipuas toto de corpore vires
exercent. Aries caput est ante omnia princeps
sortitus, censusque sui pulcherrima colla
Taurus, et in Geminos aequali bracchia sorte
scribuntur conexa umeris, pectusque locatum
sub Cancro est, laterum regnum scapulaeque Leonis;
Virginis in propriam descendunt ilia sortem;
Libra regit clunes, et Scorpios inguine gaudet;
Centauro femina accedunt, Capricornus utrisque

453 sqq. cf. Firm. II 24 466 sqq. Firm. VIII 3

438 *post h. v.*: signorum commercia **G** 441 Iuppiter et] tuque pater *Bentl.* regis **MG** regit **L** 443 Mavorti *Reg.* Mavortis **O** 444 patris **M** 445 augusta **M** 446 ex *Ellis* et **O** et Iovis adversum *Bon.* 447 aethere *Bentl.* 448 futuri **MG** futura **L** 449 per V^{en} fert L^2G fers **M** fer L^1 curret **M**L^1 curat L^2G 451 divina *Bon.* divisa **O** 452 exaequentque L^2G exe . . . . . L^1 exeuquen **M** *post h. v.*: quae membra humana cuique signo attributa sint (attribuantur **G**) **MG** 454 propriis L^2G proprias L^1M 455 praecipua **M** 457 sortitus *Scal.* sortitur **O** sensusque **M** colla **F** collo **O** 458 geminos *Bentl.* geminis **O** 462 regit L^2G reget L^1M

imperitat genibus, crurum fundentis Aquari
arbitrium est, Piscesque pedum sibi iura reposcunt.
quin etiam propriis inter se legibus astra
conveniunt, ut certa gerant commercia rerum;
inque vicem praestant visus atque auribus haerent,
aut odium foedusve gerunt, conversaque quaedam
in semet proprio ducuntur plena favore.
idcirco adversis non numquam gratia signis,
et bellum sociata gerunt, alienaque sede
inter se generant coniunctos omne per aevum,
at triquetris orti pugnant fugiuntque vicissim:
quod deus, in leges mundum cum conderet omnem,
affectus quoque divisit variantibus astris
atque aliorum oculos, aliorum contulit aures,
iunxit amicitias horum sub foedere certo,
cernere ut inter se possent audireque quaedam,
diligerent alia et noxas bellumque moverent,
his etiam propriae foret indulgentia sortis,
ut se diligerent semper sibique ipsa placerent:
sic ut naturas hominum plerasque videmus,
qui genus ex signis ducunt formantibus ortus.
consilium ipse suum est Aries, ut principe dignum est;
audit se Libramque videt, frustratur amando
Taurum, Lanigero qui fraudem nectit et ultra
fulgentis videt atque audit per sidera Pisces;
Virgine mens capitur, sic quondam vexerat ante
Europam dorso retinentem cornua laeva
indutusque Iovi ⟨est.⟩ Geminorum ducitur auris
ad Iuvenem aeternas fundentem Piscibus undas,
inque ipsos animus Pisces oculique Leonem.

---

464 imperitat *Bentl.* imperat et **O** **465** *post h. v.*: signorum commercia auditus visus mores odia **M** (*in m.* **L**) signorum commercia **G** **471** numquam **G** umquam **LM** **473** se **ML**[1] sese **L**[2]**G** generant **G** gerant **ML** **474** at triquetris orti *Garrod* utrique trisorti **ML**[1] (tri *in ras.* **L**) utrique sorti **L**[2]**G** **476** astra **L**[1] **479** possent **G** possint **ML** **486** se *Scal.* si **O** **487** nectit *om.* **G** *supplevit in m. man. rec.* **491** ⟨est⟩ *Bentl.* **493** animus *Scal.* animum **O**

Cancer et adverso Capricornus conditus astro
in semet vertunt oculos, in mutua tendunt
auribus, et Cancri captatur Aquarius astro.
at Leo cum Geminis aciem coniungit et aurem
Centauro gemino, Capricorni diligit astrum.
Erigone Taurum spectat, sed Scorpion audit,
atque Sagittifero conatur nectere fraudem.
Libra suos sequitur sensus solumque videndo
Lanigerum atque animo complexa est Scorpion infra.
ille videt Pisces oditque per omnia Libram.
nec non Arcitenens magno parere Leoni
auribus atque oculis sinum fundentis Aquari
conspicere adsuevit solamque ex omnibus astris
diligit Erigonen. contra Capricornus in ipsum
convertit visus — quid enim mirabitur ille
maius, in Augusti felix cum fulserit ortum? —
auribus et summi captat fastigia Cancri.
at nudus Geminis intendit Aquarius aurem
sublimemque colit Cancrum spectatque reducta
tela Sagittiferi. Pisces ad Scorpion acrem
direxere aciem cupiuntque attendere Taurum.
has natura vices tribuit, cum sidera fixit.
his orti similes referunt per mutua sensus,
audire ut cupiant alios aliosque videre,
horum odio, nunc horum idem ducantur amore,
illis insidias tendant, captentur ab illis.
    quin adversa meant et tota trigona trigonis

---

494 conditus *Scal.* conditur $L^{2}G$ conditor L^{1} condito rastro M 495 in semet vertunt G in semet vertitur ML^{1} vertitur in semet L^{2} oculos *Bentl.* oculis ML oculusque G^{1} oculosque G^{2} in mutua G in muta M immutaque L 496 Cancri M Cancer LG 498 Centauro gemino *Bentl.* Centaurus geminos $L^{2}G$ Centaurus geminos et $L^{1}M$ 502 infra *om.* G *addidit in m. man. rec.* 503 oditque *Bentl.* auditque O 509 angusti L 511 adundus M aurem $L^{2}G$ aurum $L^{1}M$ 513 arrem M 516 sensus $V_{2}F$ census O 517 alios $L^{2}G$ alius $L^{1}M$ 518 ducantur G ducuntur ML 519 captantur L^{2} 520 et tota *Bentl.* etiam $L^{1}MG$ etiamque L^{2}

alteraque in bellum diverso limite ducit
linea; sic veri per totum consonat ordo.
namque Aries, Leo et Arcitenens, sociata trigono
signa, negant Chelis foedus totique trigono,
quod Gemini excipiunt fundens et Aquarius undas;
idque duplex ratio cogit verum esse fateri,
quod tria signa tribus signis contraria fulgent,
quodque aeterna manent hominum bella atque ferarum;
humana est facies Librae, diversa Leonis;
idcirco et cedunt pecudes, quod viribus amplis
consilium est maius; victus Leo fulget in astris,
aurea Lanigero concessit sidera pellis;
ipse ferae partis Centaurus tergore cedit;
usque adeo est homini victus. quo mirer ab illis
nascentis Librae superari posse trigono.
quin etiam brevior ratio est per signa sequenda.
nam quaecumque nitent humana condita forma
astra, manent illis inimica et victa ferarum.
sed tamen in proprias secedunt singula mentes
et privata gerunt secretis hostibus arma.
Lanigero genitis bellum est cum Virgine natis
et Libra et Geminis et si quos protulit Urna.
in partus Tauri sub Cancro nata feruntur
pectora et in Chelis et quae dat Scorpius acer,
et Pisces. at quos Geminorum sidera formant,
his cum Lanigero bellum est eiusque trigono.
in Cancro genitos Capricorni semina laedunt

---

523 trigono **L**^{2}**M** trigona **L**^{1}**G** 524 trigono **L**^{2}**G** trigona **L**^{1} *versus deest in* **MC** 528 quodque **G** quoque **ML** 533 ferae *Bentl.* suae **O** tergore cedit **L**^{2} ergo recedit **L**^{1}**GM** 534 homini *Jacob* hominis **O** quo **G** quod **ML** quid *Postg.* 535 nascentis **LG** nascenti **M** superare **L**^{1} trigono **ML**^{1} trigonum **L**^{2}**G** 536 *expunxit Garrod* 541 genitis **L**^{2} gentis **L**^{1}**MG** 542 et Geminis et si quos *Bentl.* gemini pisces quos **LG** protulit *Scal.* pertulit **LG** urna *Bentl.* unda **LG** gemini pisces .... unda *om.* **M** 543 partus *Gron.* partes **O** nato **M** 545 at quos *Scal.* atque hos **O** 547 genitus Capricornis **L**^{1} semina **MG** femina **L**

et Librae partus et quos dat Virginis astrum
quique sub aversi numerantur sidere Tauri.
Lanigeri communis erit rabidique Leonis
hostis et a totidem bellum subscribitur astris.
Erigone Cancrumque timet geminumque sub arcu
Centaurum et Pisces et te, Capricorne, rigentem.
maxima turba petit Libram: Capricornus et illi
adversus Cancer, Chelis quod utrumque quadratum est,
quaeque in Lanigeri numerantur signa trigonum.
Scorpios in totidem fecundus creditur hostis,
aequoreum Iuvenem, Geminos, Taurum atque Leonem,
Erigonen, Libramque fugit metuendus et ipse.
quique Sagittari veniunt de sidere partus,
hos Geminis nati Libraque et Virgine et Urna
depressisse volunt natura et lege iubente.
haec eadem, Capricorne, tuis inimica feruntur.
at quos aeternis perfundit Aquarius undis,
ad pugnam Nemeaeus agit totumque trigonum,
turba sub unius Iuvenis virtute ferarum.
Piscibus exortos vicinus Aquarius urguet
et Gemini fratres et quos dat Virginis astrum,
quique Sagittari descendunt sidere nati.
nec sola est ratio, quae dat nascentibus arma
inque odium generat partus et mutua bella,
sed plerumque manent inimica tertia quaeque
lege, in transversum vultu defixa maligno,
quippe manent quaecumque loco contraria signa

---

549 aversi **F** adversi **O** 550 rabidique **F** rapidique **O** 551 et a *Gron.* sed **O** 552 Erigone] et rigone **M** Cancrumque *Bentl.* Taurumque **O** 554 et *om.* L^1 que L^2 556 quaeque *Reg.* quique **O** 559 Erigonē **L** Erigone **G** et rigone **M** 560 Sagittari *Scal.* Sagittarii L^1**MG** Sagittiferi L^2 *Reg. Bon.* 561 Libraque L^2**G** Libramque L^1**M** 562 iubentem L^1 565 ad **LG** in **M** Nemeaeus *Bentl.* Nemeus **O** 567 Piscibus *Scal.* pisces **O** exortos V^{en} exortus **O** 569 Sagittarii L^1**MG** sagittiferi L^2 sidere L^2**G** sidera L^1**M** nati] muti L^1 571 generat *Reg.* generet **O** bella *Housm.* velle **O** 574 quippe *Housm.* quoque **O** quaecumque V_2 quicumque **O**

adversosque gerunt inter se septima visus,
tertia quaeque illis utriusque trigona feruntur:
ne sit mirandum, si foedus non datur astris,
quae sunt adversi signis cognata trigoni.
per tot signorum species contraria surgunt
corpora totque modis totiens inimica creantur.
idcirco nihil ex semet natura creavit
pectore amicitiae maius nec rarius umquam.
unus erat Pylades, unus qui mallet Orestes
ipse mori; lis una fuit per saecula mortis,
alter quod raperet fatum, non cederet alter.
et duo, qui potuere sequi. vix noxia poenis,
optavitque reum sponsor non posse reverti,
sponsoremque reus timuit, ne solveret ipsum.
perque tot aetates hominum, tot tempora et annos,
tot bella et varios etiam sub pace labores,
cum fortuna fidem quaerat, vix invenit usquam.
at quanta est scelerum moles per saecula cuncta,
quamque onus invidiae non excusabile terris!
⟨quid loquar infectos fraterno sanguine fratres,⟩
venales ad fata patres matrumque sepulcra
⟨quid loquar ut subitam sceleratis gentibus olim⟩
imposuit Phoebus noctem terrasque reliquit.
quid loquar eversas urbes et prodita templa
et varias pacis clades et mixta venena
insidiasque fori, caedes in moenibus ipsis
et sub amicitiae grassantem nomine turbam?
in populo scelus est et abundant cuncta furoris.

---

577 ne sit *Reg.* nec sit **M** nescit **LG** foedus *Scal.* Phoebus **O** 578 adversi **L¹M** adversis **L²G** trigoni *Reg.* trigona **O** 580 totiens *Bentl.* quotiens **O** 583 erat **F** erit **O** 584 lis **G²** levis **G¹LM** 585 quod] quom *Postg.* *hunc v. et 586 seclusit Garrod* 587 sponsor *Reg.* sponso **O** 588 reus *Reg.* reum **O** timuitve **M** 592 at] ac **M** quanta est] quantae **G** moles *Scal.* mores **ML** mortes **G** 593 quaque **M** 593ª *et* 594ª *inseruit Garrod* 595 reliquit **G** relinquit **ML** 596 quod **L¹** 598 caedes **O** caedesque **FV₂** 599 grassantem **G** crassantem **ML** 600 populo **L** populos **MG**

et fas atque nefas mixtum legesque per ipsas
saevit nequities; poenas iam noxia vincit.
scilicet in multis quoniam discordia signis
corpora nascuntur, pax est sublata per orbem
et fidei rarum foedus paucisque tributum;
utque sibi caelum, sic tellus dissidet ipsa
atque hominum gentes inimica sorte feruntur.
si tamen et cognata cupis dignoscere signa,
quae iungant animos et amica sorte ferantur,
Lanigeri partus cum toto iunge trigono.
simplicior tamen est Aries meliusque Leone
prosequitur genitos et te, Centaure, creatos,
quam colitur. namque est natura mitius astrum
expositumque suae noxae, nec fraudibus ullis
nec minus ingenio molli quam corpore constans.
illis est feritas signis praedaeque cupido,
venalisque animus non numquam excedere cogit
commoditate fidem, nec longa est gratia facti,
atque in Lanigerum partus sub utroque trigono
non pacem sed rara gerit pro tempore bella,
quod feritas utriusque magis ⟨quam iniuria⟩ cogit.
plus tamen in duplici numerandum est roboris esse,
cui commixtus homo est, quam te, Nemeaee, sub uno;
idcirco et pax est signis et mixta querela.
quin etiam Tauri Capricorno iungitur astrum,
nec magis illorum coeunt ad foedera mentes.
Virgineos etiam partus, quicumque creantur
Tauro, complecti cupiunt, sed saepe queruntur.
quosque dabunt Chelae Geminique et Aquarius ortus

---

602 nequities L^2G nequicies **M** nequitias L^1 vincat L^1 604 pax *Reg.* pars **O** est *Scal.* et **O** 605 paucisque *Bentl.* pacisque **O** 607 forte **M** 608 dignoscere V^{en} dinoscere **O** 609 feruntur G^1 610 Lanigerum ML^1 611 est tamen est **M** 615 constans *Bentl.* constant **O** 619 atque in *Ellis* at quin **G** at cum **ML** Lanigerum *Postg.* Lanigeri **O** 620 pacem *Postg.* parcet L^1M parcit L^2G 621 feritas] veritas **M** quam iniuria *Garrod* pro tempore **O** (*cf. v. 620*: pro tempore bella) 629 Geminique et *Jacob* et quos dat **O**

unum pectus habent fideique immobile vinclum,
[magnus erit Geminis amor et concordia duplex]
magnus et in multos veniet successus amicos.
Scorpius et Cancer fraterna in nomina ducunt
ex semet genitos; nec non et Piscibus orti
concordant illis. saepe est et subdolus actus.
Scorpius aspergit noxas sub nomine amici;
at quibus in lucem Pisces venientibus adsunt,
his non una manet semper sententia cordi;
commutant animos interdum et foedera rumpunt
ac repetunt, tectaeque lues sub fronte vagantur.
sic erit ex signis odium tibi paxque notanda;
in terris geniti tali sub lege creantur.
  nec satis hoc tantum, solis insistere signis;
[contemplare locum caeli sedemque vagarum;]
parte genus variant, et vires linea mutat.
nam sua quadratis veniunt, sua iura trigonis,
et quae per senos decurrit virgula tractus,
quaeque secat medium transverso limite caelum.
hinc modo dat mundus vires, modo deterit idem,
quaeque illic sumunt iras, huc acta reponunt.
[distat enim surgatne eadem subeatne cadatne]
crebrius adversis odium est. cognata quadratis
corpora censentur signis et amica trigonis.
nec ratio obscura est; nam quartum quodque locavit
eiusdem generis signum natura per orbem.
quattuor aequali caelum discrimine signant,
in quibus articulos anni deus ipse creavit:
ver Aries, Cererem Cancer, Bacchumque ministrans
Libra, Caper brumam genitusque ad frigora piscis.
nec non et duplici quae sunt conexa figura.

---

648 Lucan. II 412: 'transverso limite ducens'

---

631 *deest in* **O** *effinxit Bon expunxit Bentl.* 633 fraterna in] m̃ fraterna in **M** 635 saepe est et **G** saepe et **ML** ⟨sed⟩ saepe et *Garrod* 641 ex *Reg.* e **MG** et **L** 644 *expunxit Bentl.* 648 secat **L**²**G** secant **L**¹**M** 649 deterit **O** detrahit **V**₂ 651 *expunxit Bentl.* 654 quodque **G** quoque **ML**

quartum quemque locum retinent. duo cernere Pisces,
et Geminos iuvenes duplicemque in Virgine formam
et duo Centauri licet uno corpora textu.
sic et simplicibus signis stat forma quadrata.
nam neque Taurus habet comitem, nec iungitur ulli
horrendus Leo, nec metuit sine compare quemquam
Scorpius, atque uno censetur Aquarius astro.
sic quaecumque manent quadrato condita templo
signa, parem referunt numeris aut tempore sortem
ac veluti cognata manent sub foedere tali.
idcirco affines signant gradibusque propinquis
accedunt unaque tenent sub imagine natos.
[quotquot cardinibus proprie variante moventur.]
quae quamquam in partes divisi quattuor orbis
sidera quadrata efficiunt, non lege quadrati
censentur. minor est numeri, quam cardinis usus.
longior in spatium porrecta est linea maius,
quae tribus emensis signis facit astra trigona.
haec ad amicitias imitantes iura gradumque
sanguinis atque animis haerentia pectora ducunt.
utque ipsa ex longo coeunt summota recessu,
sic nos coniungunt maioribus intervallis.
haec meliora putant, mentes quae iungere possunt,
quam quae non numquam foedus sub sanguine fallunt.
proxima vicinis subscribunt, tertia quaeque
hospitibus. sic astrorum servabitur ordo.
 adde suas partes signis, sua partibus astra.
nam nihil in totum servit sibi, mixta feruntur,

---

681 Lucan. III 477: 'ex longo ... recessu'

---

663 uno corpora *Bentl.* uno corpore **ML** uno in corpore **G** textu *Bentl.* textum **MLG^2** mixtum **G^1** 665 iungitur **G** pingitur **L** ne ciugitur **M** 666 compare *Dorvillius* corpore **O** 667 censetur **L^{2}M** censentur **L^{1}G** 671 gradibusque *Scal.* gravibusque **ML** gravibus **G** 672 *post h. v. sequuntur in* **O** *677—686, 673—676, 687 sqq., ordinem restituit Jacob* 673 *seclusit Br.* quotquot **L^{2}G** quod quod **L^{1}M** propriae **L** 674 divisi *Scal.* divisit **O** 678 mensis **M** 679 mutantes **M** 681 atque **M**; ex] a **V_2**

ipsis dant fines astris capiuntque vicissim.
quae mihi mox certo digesta sub ordine surgent.
omnibus ex istis ratio est repetenda per artem,
pacata infestis signa ut perdiscere possis.
  perspice nunc tenuem visu rem, pondere magnam
et tantum Graio signari nomine passam,
dodecatemoria in titulo signantia causas.
nam cum tricenas per partis sidera constent,
rursus bis senis numerus diducitur omnis.
ipsa igitur ratio binas in partibus esse
dimidiasque docet partes. his finibus esse
dodecatemorium constat, bis senaque cuncta
omnibus in signis, quae mundi conditor ille
attribuit totidem numero fulgentibus astris,
ut sociata forent alterna sidera sorte,
et similis sibi mundus et omnia in omnibus astra,
quorum mixturis regeret concordia corpus,
et tutela foret communi mutua causa.
idcirco quamquam signis nascantur eisdem,
diversos referunt mores inimicaque vota;
et saepe in pecudes errat natura, maremque
femina subsequitur; miscentur sidere partus,
singula divisis variant quod partibus astra
dodecatemoriis proprias mutantia vires.
nunc quot sint cuiusque canam, quove ordine constent,

695 cf. Firm. II 13, 1—2

689 ipsis] ex ipsis **M** i///psis **L** 690 mox certo *om.* **M** *spatio relicto novem litterarum* 692 pacata **G** pacatam **ML** infestis **G** infectis **L** inferens **M** perdiscere] dignoscere *Pingreus* possis **LG** poscis **M** *post h. v.*: de duodecat ne moriis (duodecathemoriis **L**) quae sint et quas vires habent **M** (*in m.* **L**) 694 signare **L**^{1} passam **G** passum **L**^{1}**M** passim **L**^{2} 695 duodecatemoria **O** titulo *Scal.* titulos **O** 699 *om.* **G** 700 duodecatemorium **O** constat *Bon.* constant **O** 702 numero *Reg.* numeros **M** numeris **LG** 703 ut] et **G** 709 errat **L**^{2}**G** errant **L**^{1}**M** natura **LGM**^{2} matura **M**^{1} 710 sidere **F** sidera **O** 712 duodecat(h)emoriis **O** 713 quot *Garrod* quod **M** quid **LG** sint V_1 sit **O** constent **C** constant **L** constet **MG**

ne vagus ignotis signorum partibus erres.
ipsa suo retinent primas in corpore partes
sidera; vicinae subeuntibus attribuuntur.
cetera pro numero ducunt ex ordine partes,
ultima et extremis ratio conceditur astris.
singula sic retinent binas in sidere quoque
dimidiasque sui partes et summa repletur
sortibus exactis triginta sidere in omni.
  nec genus est unum, ratio nec prodita simplex,
pluribus inque modis rerum natura locavit
diduxitque vias voluitque per omnia quaeri.
haec quoque comperta est ratio sub nomine eodem:
quacumque in parti nascentum tempore luna
constiterit, numeris hanc ter dispone quaternis,
sublimi totidem quia fulgent sidera mundo.
inde suas illi signo, quo luna refulsit,
quaeve hinc defuerint, partes numerare memento.
proxima tricenas pariterque sequentia ducunt.
hic ubi deficiet numerus, tunc summa relicta
in binas sortes adiecta parte locetur
dimidia, reliquis tribuatur ut ordine signis;
in quo destituent, eius tum luna tenebit
dodecatemorium signi. post cetera ducet

---

727 cf. Firm. II 13, 3

---

714 ne L^2 nec L^{1}MG 715 suo L^2 sua L^{1}MG 716 vicinae *Bentl.* vicinis O 719 sidere *Bentl.* sidera O 723 inque L^{2}G in L^{1}M 724 diduxitque *Scal.* deduxitque O 726 quacumque *Reg.* quocumque O parti *Scal.* partu O tempore *Reg.* tempora O 728 quia ML^2 quae L^{1}G fulgent *om.* M 730 quaeve hinc defuerint *Dixon* quae et hinc defuerant L^{2}G qua et hunc defuerant L^{1}M 731 pariterque L^{1}M pariter L^{2}G sequentia *Reg.* sententia O ducunt ML ducit G 732 ubi L^3 ibi L^{1}G tibi L^{2}M *732—734 seclusit Bentl.* 734 dimidia M dimidiam LG tribuatur F tribuantur O ut] ut in L 735 quo *Bentl.* qua O destituent eius tum *Bentl.* destituent te (destituente M) iustum O 736 duodecathemorium M duo decathemoriis L duodecathe moriis G

ordine quaeque suo, sicut stant astra locata.
haec quoque te ratio ne fallat, perspice paucis,
(maior in effectu, minor est in partibus ipsis)
dodecatemorii quid sit quod dicitur esse
dodecatemorium. namque id per quinque notatur
partis; nam totidem praefulgent sidera caelo,
quae vaga dicuntur, ducunt et singula sortes
dimidias viresque in eis et iura capessunt.
in quocumque igitur stellae quandoque locatae
dodecatemorio fuerint, spectare decebit;
cuius enim stella in fines in sidere quoque
inciderit, dabit effectus in viribus eius.
undique miscenda est ratio, per quam omnia constant.
verum haec posterius proprio cuncta ordine reddam;
nunc satis est docuisse suos ignota per usus,
ut, cum perceptis steterit fiducia membris,
sic totum corpus facili ratione notetur,
et bene de summa veniat post singula carmen.
ut rudibus pueris monstratur littera primum
per faciem nomenque suum, tum ponitur usus;
tunc coniuncta suis formatur syllaba nodis;
hinc verbis structura venit per membra ligandis;
tunc rerum vires atque artis traditur usus,
perque pedes proprios nascentia carmina surgunt;
singulaque in summa prodest didicisse priora;

---

737 quaeque *Scal.* quoque **O** suo **M** *om.* **LG** sicut **ML** velut **G** stant **LG** sunt **M** *post h. v.*: de duodecathemoriis **M** (*in m.* **L**) 738 fallit perspicere **M** 739 in partibus *ego* quod partibus **O** *versum post 822 transposuit Garrod* 740 duodecathemorii **ML** duodecathemoriis **G** quid sit **L**^{2} quod sit **L**^{1}**MG** 741 duodecathemorium **O** 744 vires *om.* **L**^{1}**G** que *(prius)* **F** qui **O** in eis **L**^{2}**G** in meis **L**^{1} mueis **M** iura *Reg.* cura **O** 746 duodecima temorio **M** duodecathemorio **G** duodeca///temorio **L** fuerint **G** fluerint **ML** 747 stella in fines in *Bentl.* stellae in fine sint **O** 748 inciderit *Bentl.* inciderint **O** 750 prorior **M** cuncta *om.* **ML**^{1} 756 per faciem **ML** et faciem **G** tum ponitur *Scal.* componitur **O** 758 hinc **L**^{2} hic **L**^{1}**MG** verbi *Bentl.* membra *Scal.* verba **O** ligandis *Garrod* legendi **O** legenti *Iunius* 760 per quod **M**

quae nisi constiterint primis fundata elementis,
764 effluat in vanum rerum praeposterus ordo,
763 versaque, quae propere dederint praecepta magistri:
sic mihi per totum volitanti carmine mundum
erutaque abstrusa penitus caligine fata
Pieridum numeris etiam modulata canenti,
quoque deus regnat revocanti numen in arte,
per partes ducenda fides, et singula rerum
sunt gradibus tradenda suis, ut cum omnia certa
notitia steterint, proprios revocentur ad usus.
ac velut in nudis cum surgunt montibus urbes,
conditor et vacuos muris circumdare colles
destinat, ante manus quam temptet scindere fossas,
versat opus: ruit ecce nemus, saltusque vetusti
procumbunt solemque novum, nova sidera cernunt;
pellitur omne loco volucrum genus atque ferarum,
antiquasque domos et nota cubilia linquunt;
ast alii silicem in muros et marmora templis
rimantur, ferrique rigor per tempora nota
quaeritur, hinc artes, hinc omnis convenit usus;
tunc demum consurgit opus, cum cuncta supersunt,
ne medios rumpat cursus praepostera cura:
sic mihi cunctanti tantae succedere moli
materies primum rerum ratione remota
tradenda est, ratio sit ne post irrita, neve
argumenta novis stupeant nascentia rebus.
  ergo age, noscendis animum compone sagacem

---

788 sqq. cf. Firm. II 15

763—764 *inter se transposuit Br.* 764 effluat **L**^{2} et fluat **L**^{1}**G** ut fluat **M** 765 mundi **L** 767 canenti *Reg.* canendi **O** 768 artem *Immisch* 770 ut *Scal.* et **O** 771 nuncia stiterint **M** revocentur *Reg.* revocantur **O** 772 nudis] undis **M** cum surgunt *Scal.* consurgunt **O** urbes *Reg.* orbes **O** 773 conditor *Reg.* conditur **O** 775 versat *Bentl.* vertit **O** 778 linquit **G**^{1} 779 templis *Scal.* templi **O** 781 hinc artes **ML** huic artes **G** omnis *om.* **M** 787 *post h. v.*: de cardinibus mundi **MG** (*in m.* **L**)

cardinibus, qui per mundum sunt quattuor omnes
dispositi semper mutantque volantia signa.
unus ab exortu caeli nascentis in orbem,
qua primum terras aequali limite cernit;
alter ab adversa respondens aetheris ora,
unde fugit mundus praecepsque in tartara tendit.
tertius excelsi signat fastigia caeli,
qua defessus equis Phoebus subsistit anhelis
declinatque diem mediasque examinat umbras.
ima tenet quartus fundato nobilis orbe,
in quo principium est reditus finisque cadendi
sideribus, pariterque occasus cernit et ortus.
haec loca praecipuas vires summosque per artem
fatorum effectus referunt, quod totus in illis
nititur aetheriis veluti compagibus orbis.
quem nisi perpetuis alterna sorte volantem
cursibus excipiant nectantque in vincula bina
per latera atque imum templi summumque cacumen,
dissociata fluat resoluto machina mundo.
  sed diversa tamen vis est in cardine quoque,
et pro sorte loci variant utque ordine distant.
primus erit, summi qui regnat culmine caeli
et medium tenui partitur limite mundum,
quem capit excelsa sublimem gloria sede.
scilicet haec tutela decet fastigia summa,
quicquid ut emineat sibi vindicet et decus omne
asserat et varios tribuendo regnet honores;
hinc favor et species atque omnis gratia vulgi:

---

807 Lucan. I 79: 'totaque discors/machina divolsi turbabit foedera mundi' 810 sqq. cf. Firm. II 19, 2 sqq.

---

792 qua **ML** qui **G** 794 princepsque **M** 795 fastigia M^{on} vestigia **O** 796 qua *Br.* quo **O** anhelis M^{on} habenis **O** 799 cadendi L^2 canendi L^1G cavendi **M** 804 quem *Garrod* quae **O** alterna] *an* aeterna? *ego* 806 unum **M** 809 utque *Garrod* atque **O** 814 quicquod L^1 decus *Dulcinius* $\overline{ds}$ **O** omne V_1 omni **O** 815 regnet *Scal.* reget **O** regnat *Reg. Bon.* 816 omnis *Scal.* omni **O**

reddere iura foro, componere legibus orbem
foederibusque suis externas iungere gentes
et pro sorte sua cuiusque extollere nomen.
proximus, extrema quamquam statione locatus,
sustinet aeternis nixum radicibus orbem.
effectu minor in specie, sed maior in usu,
fundamenta tenet rerum censusque gubernat:
quam rata sint fossis scrutatur vota metallis
atque ex occulto quantum contingere possis.
tertius aequali pollens in parte, nitentem
qui tenet exortum, qua primum sidera surgunt,
unde dies redit et tempus discribit in horas, —
hinc inter Graias horoscopus editur urbes,
nec capit externum, proprio quia nomine gaudet, —
hic tenet arbitrium vitae, hic regula morum est,
fortunamque dabit rebus ducetque per artes,
qualiaque excipiant nascentis tempora prima,
quos capiant cultus, quali sint sede creati,
utcumque admixtis subscribent viribus astra.
ultimus emenso qui condit sidera mundo
occasumque tenens submersum despicit orbem,
pertinet ad rerum summas finemque laborum,
coniugia atque epulas extremaque tempora vitae
otiaque et coetus hominum cultusque deorum.

---

824 Firm. II 19, 5: 'quicquid ad latentes et repositas patrimonii pertinet facultates' 839 cf. Firm. II 19, 8: 'ex hoc loco qualitatem et quantitatem quaeramus nuptiarum'

---

820 extrema *Garrod* est ima **O** 821 aeternis *Bentl.* alternis **LG** alterius **M** nixum M^{on} mixtum ML^2G muxtum L^1 822 specie *Scal.* species **O** 824 rata ML^2 rara L^1G scrutatur *Reg.* scrutantur **O** 826 aequali *Bentl.* atque illi **O** pollens *Scal.* tollens **O** 828 unde *Scal.* una **O** redit *Reg.* dedit **O** discribit *Bech.* describet **O** horas] aras **G** 830 nec] haec G^1 externum **M** extremum **LG** quia ML^2 qua L^1G nomine M^{on} numine ML^2G minime L^1 831 hic tenet *Scal.* hunc tenet **O** 839 coniugia atque *Bentl.* coniugiatque atque **M** coniugeatque L^1 coniungitque L^2G 840 ovaque **M** *post h. v.*: divisio aetatis in partes caeli **MG** (*in m.* **L**)

nec contentus eris percepto cardine quoquam;
intervalla etiam memori sunt mente notanda
per maius dimensa suas reddentia vires.
quicquid ab exortu summum curvatur in orbem,
aetatis primae nascentisque asserit annos.
quod summo premitur devexum culmine mundi,
donec ad occasum veniat, puerilibus annis
succedit teneramque regit sub sede iuventam.
quae pars occasus infra est imumque sub orbem
descendit, regit haec maturae tempora vitae
et propria serie varioque exercita cursu.
at qua perficitur cursus redeuntis ab imo,
tarda supinatum lassatis viribus arcum
ascendens seros demum complectitur annos,
labentemque diem vitae tremulamque senectam.
omne quidem signum sub qualicumque figura
partibus inficitur mundi; locus imperat astris
et dotes noxamque facit; vertuntur in orbem
singula et accipiunt vires caeloque remittunt.
vincit enim natura genus legesque ministrat
finibus in propriis et praetereuntia cogit
esse sui moris, vario nunc dives honore,
nunc sterilis, poenam referentia sidera sedis.
quae super exortum est a summo tertia caelo,
infelix regio rebusque inimica futuris
et vitio fecunda nimis; nec sola, sed illi
par erit, adverso quae fulget sidere sedes
iuncta sub occasu; vel praestite cardine mundi

841 quoda **M** 844 quic quod L^1 845 aestatis **G** 847 occasum V_1 occasus **O** 849 quae *Reg.* qua **O** infra ⟨est⟩ imumque *Bentl.* interimumque **L** interminumque **M** interimum quam **G** 850 regit haec maturae **C** maturae (mature) regit ML^1G regit mature (*ss.* hoc) L^2 851 et propria serie] at p. s. **G** set propera serie *Ellis* 852 redeuntis ab *Ellis* redeunte sub ML^1G redeunti sub L^2 859 cardoque **M** 860 natura] positura *Jacob* 863 poenam referentia *Bentl.* poenamque ferentia **O** seclis **G** 868 vel *Garrod* neu **O** praestite *Jacob* prestet **L** prestit **M** praestat **G**

utraque praetenta fertur deiecta ruina;
ora laboris erit; scandendum est atque cadendum.
nec melior super occasus contraque sub ortu
sors agitur mundi. praeceps haec, illa superne
pendens aut metuit vicino cardine finem,
aut fraudata cadet. merito Typhonis habentur
horrendae sedes, quem tellus saeva profudit,
cum bellum caelo peperit, nec matre minores
exstiterunt partus. sed fulmine rursus in altum
compulsi, montesque super rediere cadentes,
cessit et in tumulum belli vitaeque Typhoeus.
ipsa tremit mater flagrantis monte sub Aetna.
at quae fulgentis sequitur fastigia caeli
proxima, non ipsi cedat, cui iungitur, astro;
spe melior palmamque petens victrixque priorum
altius insurgit, summae comes addita finis;
in peiusque manent cursus, nec vota supersunt.
quocirca minime mirum, si proxima summo
atque eadem inferior veneranda sorte dicatur,
cui titulus felix. censum sic proxima Graiae
nostra subit linguae vertitque a nomine nomen.
Iuppiter hac habitat. fortunae crede regenti.
huic in perversum similis deiecta sub orbe
imaque submersi contingens fulmina mundi,

---

870 Firm. II 19, 3: 'inferna appellatur porta' (locus secundus) **887** cf. Firm. II 16, 1: 'Dea Deus Bona Fortuna ac Bonus daemon' **890** cf. Firm. II 19, 12: 'est autem locus Iovis'

---

870 ora **L^{2}G** orta **L^{1}M** porta *Scal.* **872** superne *Scal.* superna **LG** supina **M** **877** exstiterunt *Scal.* ex(s)titerint **O** rursum **M** **879** et *om.* **G** **880** flagrantis **L^{2}G** fraglantis **L^{1}M** sub Aetna **ML^2** *om.* **L^{1}G** **881** at quae fulgentis . . . caeli *Bentl.* atque refulgentis (refulgenti **L^2**) . . . caelo **O** **882** non **M** nec **LG** vix *Bentl.* cui iungitur *Huet* qui fungitur **O** **883** priorum **M** piorum **LG** **887** inferior *Bon.* interior **O** dicatur] locatur *Garrod* **888** cui *Scal.* quod **O** sic *Bentl.* si **O** **889** vertitque *Scal.* virtutique **O** **890** hac *Reg.* hoc **O** crede regenti *Scal.* credere genti **O** **892** contingens *Scal.* contingent **O** fulmina **O** cingens fulcimina *Garrod, sed cf. Nelson, Eran. XII 200*

adversa quae parte nitet, defessa peracta
militia rursusque novo devota labori
cardinis et subitura iugum sortemque potentem;
nondum sentit onus mundi, iam sperat honorem.
daemonien memorant Grai, Romana per ora
quaeritur in versum titulus. sub corde sagaci
conde locum numenque dei nomenque potentis,
quae tibi posterius magnos revocantur ad usus.
hic momenta manent nostrae plerumque salutis
bellaque morborum caecis pugnantia telis,
viribus ambiguum geminis casusne deine,
nunc huc nunc illuc sortem mutantis utramque.
sed medium post articulum curvataque primum
culmina nutantis summo de vertice mundi
aethera Phoebus habet. sub quo quia corpora nostra
declinant vitia et fortunam ex viribus eius
concipiunt, deus ille locus sub nomine Graio
dicitur. huic adversa nitens, quae prima resurgit
sedibus ex imis iterumque reducit Olympum,
pars mundi furvumque nitet noctesque gubernat
et dominam agnoscit Phoeben fraterna videntem
regna per adversas caeli fulgentia partes

---

907 Firm. II 19, 10: 'est autem dei Solis locus' **910** Firm. II 19, 4: 'huic loco Dea nomen est'

---

893 adversa quae **G** diversa qua **M** adversaq. **L** peracta **ML** subacta G^1 superacta G^2 adversaque nitet defessa parte peracta L^2 **896** onus *Scal*. opus **O** **898** in versum *ego* in versu **O** inversus *Housm.* **899** condelo cumnumenque **ML** dei nomenque] demovemque **M** **900** magnus **M** **902** *post h. v.*: per tanta pericula mortis **M** *spatium unius lineae vacuum relictum in* **L** *nihil in* **G** **903** geminum **G** casusne deine *Br.* causasque deique ML^1G causaque deique L^2 **904** utramque **G** utraque **ML** **905** articulum *Bentl.* astra diem **O** castra diem *Scal.* **906** nutantis] nictantis **M** mutantis V_2 **907** habet *Reg.* aut **O** amat *Scal.* quo quia *Ellis* quoque **O** **908** declinant *Jacob* decernunt **O** detergent *Garrod* **909** concipiunt *Reg.* concupiunt MGL^2 concupivit L^1 **910** huic *Reg.* huc **O** **911** iterumque L^2 iterum L^1G verum **M** **912** furvumque *Bentl.* fulvumque **O** noctesque *Scal.* mortisque **O**

fataque damnosis imitantem finibus orbis.
huic parti Dea nomen erit Romana per ora;
Graecia voce sua titulum designat eundem.
arce sed in caeli, qua summa acclivia finem
inveniunt, qua principium declivia sumunt,
culminaque insurgunt occasus inter et ortus
suspenduntque suo libratum examine mundum,
asserit hanc Cytherea sibi per sidera sedem
et veluti faciem mundi sua collocat ora,
per quae humana regit. propria est haec reddita parti
vis: et conubia et thalamos taedasque gubernat.
haec tutela docet Venerem sua tela movere.
nomen erit Fortuna loco. quo percipe mentem,
ut brevia in longo compendia carmine praestem.
at qua subsidit converso cardine mundus
fundamenta tenens, adversum et suspicit orbem,
ac media sub nocte iacet, Saturnus in illa
parte suas agitat vires, deiectus et ipse
imperio quondam mundi solioque deorum.
et pater in patrios exercet numina casūs
fortunamque senum; priva est tutela duorum.
[nascentum atque patrum, quae tali condita parte est.]
asper erit templis titulus, quem Graecia fecit
Daemonium, signatque suas pro nomine vires.
nunc age, surgentem primo de cardine mundum

918 cf. Firm. II 19, 11

915 mutantem **M** orbis *Bon.* oris **O** 918 acclivia *Bon.* declivia **O** 920 culminaque *Scal.* culmineque **LG** culmuicque **M** 921 libratum **M** librarum **LG** 922 sedent **M** 924 per quae *Scal.* perque **O** haec **M** hac **LG** huic *Garrod* reddita] redita **ML**[1] addita **C** 925 vis et] niset **M** conubia **LG** coniugia **M** 926 ventrem **G** 927 quod . . . mente *Scal.* 928 praestem *Scal.* pr(a)estent **O** 929 at **L**[2] ad **L**[1]**M** aut **G** 930 suspicit **F** suscipit **LG** inspicit **M** 932 sua fatigat **M** 935 priva *Garrod* prima **O** una *Housm.* 936 *seclusit Br.* nascentum **L**[2]**G** nascendum **L**[1] nascendumque **M**[1] parte *Bentl.* pars **O** 937 asper *Bentl.* asperum **O** erit **M** erat **LG** templis *Garrod* templum **M** tempus **LG** quem] quae **G** fecit *Bon.* feci **O**

respice, qua solitos nascentia signa recursus
incipiunt, viridis gelidis et Phoebus ab undis
enatat et fulvo paulatim accenditur igne,
haec tua templa ferunt Maia, Cyllenie, nate,
[o facies signata nota, quod nomen et ipsi
auctores tibi dant artis, quae ducit Olympum]
in quo fortunam natorum condidit omnem
natura, ex illo suspendit vota parentum.
unus in occasu locus est super: ille ruentem
praecipitat mundum tenebris et sidera mersat
tergaque prospectat Phoebi, qui viderat ora.
ne mirere, nigri si Ditis ianua fertur
et finem retinet vitae [mortique locatur].
hic etiam ipse dies moritur terrasque per orbem
subripit et noctis captum sub carcere claudit.
nec non et fidei tutelam vindicat ipsam
pectoris et pondus. tanta est in sede potestas,
quae vocat et condit Phoebum recipitque refertque
consummatque diem. tali sub lege notandae
templorum tibi sunt vires, quae pervolat omnis
astrorum series ducitque et commodat illis
ipsa suas leges, stellaeque ex ordine certo,
ut natura sinit, lustrant variasque locorum
efficiunt vires, utcumque aliena capessunt
regna et in externis subsidunt hospita castris.
haec mihi sub certa stellarum parte canentur;
nunc satis est, caeli partes titulosque notasse

---

955 sqq. cf. Firm. II 2

---

940 solitos . . . recursus *Bentl.* solido . . . recursu **LGM**^{2} qua soli dona scencia signare cursu **M**^{1} 944 o facies signata nota] et facies, si gnata notas, *Garrod* 945 artis quae *Scal.* artes qua **O** ducit] vicit *Garrod* 946 quo *Jacob* qua **O** 949 tenebris *Bentl.* terris **O** mersat *Reg.* mersit **O** 950 tergaque *Scal.* terraque **O** 952 *post* vitae *lacuna* **O** mortique locatur *supplevit man. rec. in* **G** 953 hic *Bentl.* hinc **O** 958 consummatque **ML** consumatque **G** talis **G** lege **ML**^{1} nocte **L**^{2}**G** 959 quae *Bentl.* quas **O** 964 subsidunt **ML** subsistunt **G**

effectusque loci per se cuiusque deosque.
[cui parti nomen posuit, qui condidit artem,
octotopos, per quod stellae diversa volantes
quos reddant motus, proprio venit ordine rerum.]

---

969 cf. Firm. II 14: 'de octo locis'

---

967 effectusque **L**^{2}**G** effectosque **L**^{1}**M** **968** cui *Scal.* qui **O** artem **M** arcem **LG** **969** octotopos *Scal.* octotropos **O** *967—970 inclusit Housm.*

M. Manlii Boetii *) Astronomicon liber II explicit feliciter, incipit tertius **M** explicit liber secundus, praefatio libri tertii **G**, *nulla subscriptio in* **L**

---

*) Boetii *inest, non* Boeni, *ut vulgo editur, cf.* **M** *fol.* 43^{r} *IV 817, ubi litterae* ti *in titulo* eclipticis *eodem modo depictae sunt atque hoc loco. Iam* *Vollmer* *BPhW. 1904, 107 ann. coniecit* Boethi *legendum esse.*

LIBER TERTIUS

In nova surgentem maioraque viribus ausum
nec per inaccessos metuentem vadere saltus
ducite Pierides. vestros extendere fines
conor, et dignos in carmina ducere cantus.
non ego in excidium caeli nascentia bella
fulminis et flammis partus in matre sepultos,
non coniuratos reges Troiaque cadente
Hectora venalem cineri Priamumque ferentem,
Colchida nec referam vendentem regna parentis
et lacerum fratrem stupro segetesque virorum
taurorumque trucis flammas vigilemque draconem
et reduces annos auroque incendia facta
et male conceptos partus peiusque necatos.
non annosa canam Messanae bella nocentis
septenosque duces ereptaque fulmine flammis
moenia Thebarum et victam, quia vicerat, urbem
germanosque patris referam matrisque nepotes
natorumque epulas conversaque sidera retro
ereptumque diem; nec Persica bella profundo
indicta et magna pontum sub classe latentem
immissumque fretum terris, iter aequoris undis.

---

13 Lucan. IV 595: 'terribilem Libycis partum concepit'

---

2 vadere **G** invadere **ML** saltus **L**[2]**G** saltos **L**[1]**M** 3—4 conor fines *Br.* 4 et dignos **ML** et indignos **G** et indictos *Bech. cum cod. Bodl.* carmina **MG** carmine **L** 6 flammis **ML**[1] flammas **L**[2]**G** partus **O** partusque **M**[on] 7 *hunc v. post 37 exhibent* **LG** *hoc loco* **MV**$_2$ coniuratos **M** curatos **L**[1] ad curatos **L**[2]**G** Troiaque] Troiasque *Rossberg* (*probans* cadentes) cadente **M** cadentes **LG** 9 Colchica **G** 12 auro **M** 14 *inter 21 et 22 posuit Br.* 15 fulmine *Scal.* fulmina **M** flumina **LG** 16 urbem **M**[on] orbem **O** 19 bello **M**

non regis magni spatio maiore canenda,
quam sint acta, loquor; Romanae gentis origo
totque duces urbis, tot bella atque otia, et omnis
in populi unius leges ut cesserit orbis,
differtur. facile est, ventis dare vela secundis
fecundumque solum varias agitare per artes
auroque atque ebori decus addere, cum rudis ipsa
materies niteat. speciosis condere rebus
carmina vulgatum est opus et componere simplex.
at mihi per numeros ignotaque nomina rerum
temporaque et varios casus momentaque mundi
signorumque vices partesque in partibus ipsis
luctandum est, quae nosse nimis, quid? dicere quantum est?
carmine quid proprio? pedibus quid iungere certis?
huc ades, o quicunque meis advertere coeptis
aurem oculosque potes, veras et percipe voces.
impendas animum; nec dulcia carmina quaeras.
ornari res ipsa negat contenta doceri.
et si qua externa referentur nomina lingua,
hoc operis, non vatis erit; non omnia flecti
possunt et propria melius sub voce notantur.
nunc age subtili rem summam perspice cura,
quae tibi praecipuos usus monstrata ministrat
et certas dat in arte vias ad fata videnda,
si bene constiterit vigilanti condita sensu.

31—34 Firm. IV prooem. 5: 'quod quibusdam difficillimum videbatur propter Latini sermonis angustias'

---

22 magni **M** magno **LG** 23 sint acta **M** sit acta **L** si tacta **G** loquor **LG** liquor **M** 24 urbis *Bentl.* orbis **L**^{2}**G** orbes **L**^{1}**M** 32 casus *om.* **ML**^{1} 33 signorumque *Bentl.* quorumque **ML**^{1} quorum quaeque **L**^{2}**G** 34 quid **M** quod **LG** 35 quid iungere **M** quod iungere **LG** 36 o *om.* **M** 37 *post h. v. sequitur v. 7 in* **LG** 38 animos **G** 40 referuntur **G** 42 *post h. v.*: de athlis, quid sit athlum et quot sint ea et quae nomina et quas vires et quem ordinem habeant **M** explicit praefatio **G** *spatium duarum linearum vacuum relictum in* **L** 45 dat **MG** det **L**

principium rerum et custos natura latentum
cum tantas strueret moles per moenia mundi
et circumfusis orbem concluderet astris
undique pendentem in medium diversaque membra
ordinibus certis sociaret corpus in unum
aeraque et terras flammamque undamque natantem
mutua in alternum praebere alimenta iuberet,
ut tot pugnantis regeret concordia causas,
staretque aeterno religatus foedere mundus,
exceptum a summa ne quid ratione maneret,
et quod erat mundi, mundo regeretur ab ipso:
fata quoque et vitas hominum suspendit ab astris,
quae summas operum partes, quae lucis honorem,
quae famam assererent, quae numquam fessa volarent;
quae quasi per mediam mundi praecordia partem
disposita obtineant, Phoebum lunamque vagasque
et vincant stellas nec non vincantur et ipsa.
his regimen natura dedit propriasque sacravit
unicuique vices sanxitque per omnia, summam
undique uti fati ratio traheretur in unam.
nam quodcumque genus rerum, quodcumque laborum,
quaeque opera atque artes, quicumque per omnia casus
humana in vita poterant contingere sorte,
complexa est tot et in partes, quot et astra locarat,
disposuit certasque vices, sua nomina cuique
attribuit totumque hominis per sidera censum

---

55 Claud. Ruf. I 4: 'quaesissem foedera mundi'

---

47 latentum **L^2G^2** latentem **L^1G^1M** 52 flammamque **M** flammam **LG** 55 aeterno *Bentl.* alterno **O** 56 summa *Reg.* summo **O** 60 volaret **G^1** 62 disposita **LG** deposita **M** vagasque **LG** vagasve **M** 63 et vincant *Br.* et vincunt **LG** evincunt **M** evincant **M^{on}** vincantur *Reg.* vincitur **M** vincetur **L^1** vincentur **L^2G** 65 sanxitque] sane sitque **M** summam *Scal.* summa **O** 66 uti] uni **L^1** fati *Scal.* fatum **O** unam *Scal.* unum **O** 67 labores **M** 68 quaecumque **G^1** 69 sorte **G** sortem **ML** 70 tot et in **MG** tot in **L** quot et] quod et **ML** quot **G** locarat *Bentl.* vocarant **O** 71 disposuit *Bentl.* res posuit **O**

ordine sub certo duxit, pars semper ut eidem
confinis parti vicinis staret in arvis.
horum operum sortes ad singula signa locavit,
non ut in aeterna caeli statione manerent
et cunctos hominum pariter traherentur in ortus
ex eisdem repetita locis, sed tempore sedes
nascentum acciperent proprias signisque migrarent,
atque alias ⟨alii⟩ sors quaeque accederet astro,
ut caperet genitura novam per sidera formam
nec tamen incerto confunderet omnia motu.
sed cum pars operum, quae prima condita sorte est,
accepit propriam nascentis tempore sedem,
cetera succedunt signisque sequentibus haerent.
ordo ducem sequitur, donec venit orbis in orbem.
has autem facies rerum per signa locatas,
in quibus omnis erit fortunae condita summa,
utcumque ⟨aut⟩ stellae septem laeduntve iuvantve,
cardinibusve movet divina potentia mundi,
sic felix aut triste venit per singula fatum,
talis et illius sors est speranda negoti.
haec mihi sollemni sunt ordine cuncta canenda
et titulis signanda suis rerumque figuris,
ut pateat positura operum nomenque genusque.
fortunae sors prima data est. hoc illa per artem
censetur titulo, quia proxima continet in se
fundamenta domus domuique haerentia cuncta,
qui modus in servis, qui sit concessus in arvis,
quamque datum magnas operum componere moles;

---

73 eidem **MG** idem **L** 74 arvis **LG** astris **M** 76 maneret **L**^{1} 77 traheretur **G** 78 eisdem **M** hisdem **LG** isdem **C** 80 alias *Scal.* alius **O** aliis **F** ⟨alii⟩ *Bentl. om.* **O** alio **F** 82 motu **L**^{2}**G** mundo **L**^{1} modum **M** 83 sorte *Bentl.* parte **LG** arte **M** 86 orbem *Reg.* orbe **O** 87 autem] aut **M** 88 fortunae **G** fortuna et **ML** 89 utcumque **M** ut cum **L** ut sit cum **G** ut cum iam **F** ⟨aut⟩ *Bentl.* 90 movet **M** movent **LG** 92 illius] ullius *Bentl.* negoti] nego **M** *versum damnat Br.* 93 cavenda **M** 98 domuique **F** dominoque **O** cuncta **F** cauta **O** 99 qui sit **M** quis sit **LG**

ut vaga fulgentis concordant sidera caeli.
post hinc militiae locus est, qua quicquid in armis
quodque peregrinas inter versantibus urbes
accidere assuevit, titulo comprenditur uno.
tertia ad urbanos statio est numeranda labores.
hoc quoque militiae genus est civilibus actis
compositum fideique tenet parentia vincla,
format amicitias et saepe cadentia frustra
officia, et cultus contingant praemia quanta,
edocet; appositis cum mundus consonat astris.
iudiciorum opus in quarta natura locavit
fortunamque fori: fundentem verba patronum
pendentemque reum lingua, rostrisque loquentem
impositum et populo nudantem condita iura,
atque expensa sua solventem iurgia fronte,
cum iudex veri nihil amplius advocat ipso.
quicquid propositas inter facundia leges
efficit, hoc totum partem concessit in unam
atque, utcumque regunt dominantia sidera, paret.
quintus coniugio gradus est per signa dicatus
et socios tenet et comites, ⟨hic⟩ hospitis una
iungitur et similis coniungens foedus amicos.
in sexta dives numeratur copia sede,
atque adiuncta salus rerum, quarum altera, quanti
contingant usus, monet, altera, quam diuturni;
sidera ut inclinant vires et templa gubernant.
septima censetur saevis horrenda periclis,
si male subscribunt stellae per signa locatae.
nobilitas tenet octavam, qua constat honoris

---

103 quodque *Scal.* quoque **M** quaeque **LG** 104 accidere *Scal.* accipere **O** comprehenditur **M** 105 est *om.* **M** 106 hocq; **M** 111 quarta (*sc.* statione) *Bentl.* quarto **O** 112 fortunamque **G** fortunaque **ML** 113 loquentem *Scal.* loquentis **O** 114 impositum **M** imposita **LG** 119 regunt **F** gerunt **O** paret *Fayus* parent **O** 121 tenet et] tenet **M** comites **L** committem **M** comitantes **G** ⟨hic⟩ *Jacob* 122 iungitur] ius datur *Freier* icitur *Br.* 127 censetur *Reg.* censentur **O** 129 qua *Reg.* quo **O**

condicio et famae modus et genus et specioso
gratia praetextu. nonus locus occupat omnem
gnatorum sortem dubiam patriosque timores
omniaque intrantum mixta nutricia turba.
huic vicinus erit, vitae qui continet actum,
in quo sortimur mores et qualibus omnis
formetur domus exemplis, quoque ordine certo
ad sua compositi discedant munera servi.
praecipua undecima pars est in sorte locata,
quae summam nostri semper viresque gubernat,
quaque valetudo constat, nunc libera morbis,
nunc oppressa, movent ut mundum sidera cumque.
non aliast sedes, tempusve genusve medendi
quae sibi deposcat, vel cuius tempore praestet
auxilium et vitae sucus miscere salubris.
ultimus et totam concludens ordine summam
rebus apiscendis labor est, qui continet omnis
votorum effectus, et quae sibi quisque suisque
proponit studia atque artes, haec irrita ne sint,
seu ferat officium, nutus blanditus in omnes,
aspera sive foro per litem iurgia temptet,
fortunamve petat pelago ventisque sequatur,
seu Cererem plena vincentem credita messe
aut repetat Bacchum per pinguia musta fluentem;
hac in parte dies atque hac momenta dabuntur;

---

130 specioso **ML²** speciosus **L¹G** **131** praetextu **F** praetexto **O** **132** gnatorum *Scal.* gratorum **L¹**(?)**M** fatorum **L²G** **133** intrantum **O** (*cf. Sen. de prov. VI, 7*) infantum *Scal.* **135** sortimur mores *Scal.* sortium rumores **O** et qualibus *Scal.* aequalibus **O** **136** exemplis domus **G¹** **137** compositi **M** composita **LG** **139** gubernat *Reg.* gubernant **O** **140** quaque *Scal.* quae **M** quaeque **LG** **141** movent ut *Scal.* movente **M** movent et **LG** **142** aliast *Scal.* alias **O** **144** in vitae *Bentl.* miscere *Bon.* miserere **O** **146** apiscendis *Reg.* aspiciendis **L¹M** apicendis **L²G** **149** virtus blanditus nominis **M** **153** musta] multa **M** *post h. v.:* quomodo fortunae locus inveniatur **M** *spatium quattuor linearum in* **L**, *inscripsit vv. IV 10—16 manus recentissima saec. XV, postea delevit* **154** dies atque hac *Fayus* dies atque haec **O** fides inque hac *Bentl.*

si bene convenient stellae per signa sequentes.
quarum ego posterius vires in utrumque valentis
ordine sub certo reddam, cum pandere earum
incipiam effectus; nunc ne permixta legentem
confundant, nudis satis est insistere membris.
  et quoniam certo digestos orbe labores
nominaque in numerum viresque exegimus omnes, —
athla vocant Graii, quae cuncta negotia rerum
in genera et partes bis sex divisa coercent, —
nunc, quibus ascendant signis quandoque, canendum est.
perpetuas neque enim sedes, eademve per omnis
sidera nascentis retinent, sed tempore mutant,
nunc huc nunc illuc signorum mota per orbem,
incolumis tamen ut maneat, qui conditus ordo est.
ergo age, ne falsa variet genitura figura,
si sua quemque voles revocare ad signa laborem,
fortunae conquire locum per sidera cuncta.
[quae primum pars est numerosis dicta sub athlis.]
qui tibi cum fuerit certa ratione repertus,
cetera praedicto subeuntibus ordine signis
coniunges, teneant proprias ut singula sedes.
et ne forte vagus Fortunae quaerere sedem
incipias, duplici certam ratione capesse.
cum tibi nascentis percepto tempore forma
constiterit caeli, stellis ad signa locatis,

---

157 earum *Scal.* rerum O 158 affectus M 159 *post h. v.*: quomodo adaper signa de sonibus animus(?) M *unius lineae spatium relictum in* L (*in m.*: quomodo athla per signa scribantur) 163 coercent *Reg.* cohaerent M coherent LG 166 retinent . . . mutant *Bon.* retinet . . . mutat O tempore *Scal.* tempora O 168 incolumis L^{2}G incolomis L^{1}M maneant L^1 169 variet *Reg.* varia O 170 voles L^{2}G volens L^{1}M laborem *Bon.* labore O 172 primum O primo F numerosis O numero sic F *versum damnat Bentl.* 173 qui ML quae G 174 praedicta L^1 175 *post h. v.*: quomodo fortunae locus inveniatur M *spatium unius lineae in* L 176 et ne G //t ne L //si M 177 duplici certam *Bentl.* duplici certa L^1(?)M duplicem certa L^{2}G capesce L^2 179 constiterit ML^2 cum steterit L^1 constiterint G caela M

transverso Phoebus si cardine celsior ibit,
qui tenet exortum, vel qui demergit in undas,
per tempus licet affirmes natum esse diei.
at si subiectis senis fulgebit in astris
inferior dextra laevaque tenentibus orbem
cardinibus, noctis fuerit per tempora natus.
haec tibi cum fuerint certo discrimine nota,
tunc, si forte dies nascentem exceperit alma,
a sole ad lunam numerabis in ordine partes
signorum, ortivo totidem de cardine duces,
quem bene partitis memorant horoscopon astris;
in quodcumque igitur numerus pervenerit astrum,
hoc da Fortunae; iunges tunc cetera signis
athla suis certo subeuntibus ordine cunctis.
at cum obducta nigris nox orbem texerit alis,
si quis erit, qui tum materna excesserit alvo,
verte vias, sicut naturae vertitur ordo.
consule tum Phoeben imitantem lumina fratris
semper et in proprio regnantem tempore noctis.
quotque ab ea Phoebus partes et signa recedit,
tot numerare iubet fulgens horoscopus a se;
hunc Fortuna locum teneat subeuntibus athlis,
ordine naturae sicut sunt cuncta locata.
    forsitan et quaeras agili rem corde notandam,
qua ratione queas in tali tempore nati
exprimere immenso surgentem horoscopon orbe.
quod nisi subtili visum ratione tenetur,

---

181 Germ. Arat. I 159: 'demersus in undas' 187 cf. Firm. IV 17, 3 194 cf. Firm. IV 17, 4

---

180 sic **M** 183 at **LG** ac **M** senis *Reg.* sevus **M** sevis **L** saevis **G** 185 natis **ML**[1] 188 *deest in* **LG** 189 totidem ortivo **M** 190 memorat **G** 191 agitur **L**[1] 194 obducto **L** nigros **L**[1] 195 materna *Bon.* materno **O** 199 quotque *Reg.* quoque **O** 200 fulgens **M** *om.* **LG** 202 natura **M** *post h. v.*: quomodo hopus (= *horoscopus*) inveniatur **M** quomodo opus inveniatur **G** (*in m.* **L**) 204 in tali *Br.* natalis **O** a tali *Scal.* 206 subtili *Scal.* sub stellis **O**

fundamenta ruunt artis, nec consonat ordo,
cardinibus quoniam falsis, qui cuncta gubernant,
mentitur faciem mundus, nec constat origo,
flexaque momento variantur sidera templi.
sed quanta effectu res est, tam plena laboris
cursibus aeternis mundum per signa volantem,
ut totum lustret curvatis arcubus orbem,
exprimere et vultus eius componere certos
ac tantae molis minimum deprendere punctum,
quae pars exortum vel quae fastigia mundi
aut terat occasus aut imo sederit orbe.
nec me vulgatae rationis praeterit ordo,
quae binas tribuit signis orientibus horas
et paribus spatiis aequalia digerit astra,
ut parte ex illa, qua Phoebi coeperit orbis,
discedat numerus summamque accommodet astris,
donec perveniat nascentis tempus ad ipsum,
atque ubi substiterit, signum dicatur oriri.
sed iacet obliquo signorum circulus orbe,
atque alia inflexis oriuntur sidera membris,
ast illis magis est rectus surgentibus ordo,
ut propius nobis aliquod vel longius astrum est.
vix finit luces Cancer, vix bruma reducit;
quam brevis illa iacet, tam longus circulus hic est.
Libra Ariesque parem reddunt noctemque diemque;
sic media extremis pugnant extremaque summis.
nec nocturna minus variant quam tempora lucis,
sed tantum adversis idem stat mensibus ordo.
in tam dissimili spatio variisque dierum
umbrarumque modis quis possit credere in auras

208 qui *Reg.* que **M** quae **LG** 210 memento **M** 213 ut **MG** et **L** 214 exprimere et *Reg.* exprimet et **O** 215 deprendere **ML** compendere **G** 217 aut terat *Pingreus* auferat **O** aut ferat *Reg.* orbe *Reg.* orbem **O** imum obsederit orbem *Bentl.* 219 orientibus **M** surgentibus **LG** 220 digerit V_2 degerit **O** 225 orbem **M** 228 propius L^2 proprius L^1M aliquod **M** aliquid **LG** 229 finit] sunt **M** luces *om.* **M** 230 circula **M** 235 dissimilis L^1 236 possit] sit **L** auras] horas *Br.*

omnia signa pari mundi sub lege meare ?
adde quod incerta est horae mensura, neque ullam
altera par sequitur, sed sicut summa dierum
vertitur, et partes surgunt rursusque recedunt;
cum tamen in quocunque dies deducitur astro,
sex habeat supra terras, sex signa sub illis;
quo fit, ut in binas non possint omnia nasci,
cum spatium non sit tantum pugnantibus horis,
si modo bis senae servantur luce sub omni.
quem numerum debet ratio, sed non capit usus.
  nec tibi constabunt aliter vestigia veri,
ni lucem noctemque paris dimensus in horas,
in quantum vario pateant sub tempore, noris.
regulaque exacta primum formetur in hora,
quae signetque diem sedem perpendat et umbris.
haec erit, in Libra cum lucem vincere noctes
incipiunt vel cum medio concedere vere.
tunc etenim solum bis senas tempora in horas
aequa patent, medio quod currit Phoebus Olympo.
is cum per gelidas hiemes summotus in austros
fulget in octava Capricorni parte biformis,
tunc angusta dies vernalis fertur in horas
dimidiam atque novem; sed nox oblita diei
bis septem apposita, numerus ne claudicet, hora
dimidia. sic in duodenas exit utrimque,
et redit in solidum naturae condita summa.
inde cadunt noctes, surguntque in tempora luces,
donec ad ardentis pugnarunt sidera Cancri,

237 meare *Scal.* manere **O** 238 incertum **L^1** 239 par *Bentl.* pars **O** 242 sex **ML^2** sed **L^1G** 243 quo **L^2G** quod **ML^1** fit] sit **M** 246 usu **M** *post h. v.*: de mensura temporum et signorum **MG** (*in m.* **L**) 248 demensus **M** 249 vano **L^1** 250 formetur **ML** formatur **G** hora *Bentl.* horas **O** 251 signetque *Br.* signemqne **O** segnemque **C** sedem **O** segnes **M^{on}** umbris *Br.* umbras **O** 254 tempora **F** tempore **O** 256 is **G** his **ML** hiemes **V_2** hieme **O** austros *Scal.* astro **O** 259 dimidia **M** 260 nec **L** horta **L^1** 261 dimidias **L^1** ex///t **L** utrimque **V^{en}** utrumque **O** 262 natura **M**

atque ibi conversis vicibus mutantur in horas
brumalis, noctemque dies lucemque tenebrae
hibernam referunt alternaque tempora vincunt
nunc huc nunc illuc gradibus per sidera certis
impulsae; quarum ratio manifesta per artem
collecta est venietque suo per carmina textu.
atque haec est illas demum mensura per oras,
quas rigat aestivis gravidus torrentibus amnis
Nilus et erumpens imitatur sidera mundi
per septem fauces atque ora fugantia pontum.
nunc age, quot stadiis et quanto tempore surgant
sidera quoque cadant, animo cognosce sagaci,
ne magna in brevibus pereant compendia dictis.
nobile Lanigeri sidus, quod cuncta sequuntur,
dena quater stadia exoriens, duplicataque ducit
cum cadit; atque horam surgens eiusque trientem
occupat; occiduus geminat; cum cetera signa
octonis crescunt stadiis orientia in orbem
et totidem amittunt gelidas vergentia in umbras.
hora novo crescit per singula signa quadrante,
tertiaque in quinas pars si diducitur eius.
haec sunt ad Librae sidus surgentibus astris
incrementa; pari momento damna trahuntur,
cum subeunt orbem rursusque a sidere Librae
ordine mutato paribus per tempora versa
momentis redeunt. nam per quot creverat astrum
Lanigeri stadia aut horas, tot Libra recedit.

---

265 ibi **M** ubi **LG** visibus **L**[1] haras **L**[1] 271 est illas demum *Reg.* illa demum est **LG** illa demum **M** oras *Scal.* horas **L**[2]**G** hora **L**[1]**M** 272 gravidus *Scal.* gradibus **O** 275 quot **L**[2]**G** quod **L**[1]**M** 277 pereant *Bentl.* careant **O** lateant *Jacob* 281 occiduus **L**[2]**G** occidusis **L**[1] occidus **M** 283 amittunt *Reg.* admittunt **O** gelidas vergentia *Scal.* gelida vergentia **M** gelidasque rigentia **LG** 285 quinas *Bentl.* quarta **O** pars *Bentl.* parte **O** si diducitur *Br.* si ducitur **ML** sic ducitur **G** 288 a sidere *Scal.* ad sidera **O** 290 quot **L**[2] quod **L**[1]**MG** *post h. v. sequitur in* **L** (*linea subducta*): denique si non est fati cur traditur ordo (= *IV 106*)

occiduusque Aries spatium tempusque cadendi
quod tenet, in tantum Chelae consurgere perstant.
eius in exemplum se signa sequentia vertunt.
haec ubi constiterint vigilanti condita mente,
iam facile est tibi, quod quandoque horoscopet astrum,
noscere, cum liceat certis surgentia signa
ducere temporibus propriisque adscribere in horas
partibus, ut ratio signis ducatur ab illis,
in quis Phoebus erit, quorum mihi reddita summa est.
  sed neque per terras omnis mensura dierum
umbrarumque eadem est, simili nec tempora summa
mutantur; modus est varius ratione sub una.
nam qua Phrixei ducuntur vellera signi
Chelarumque fides iustaeque examina Librae,
omnia consurgunt binas ibi signa per horas,
quod medius recto praecingitur ordine mundus
aequalisque super transversum vertitur axem.
illi perpetua iunguntur pace diebus
obscurae noctes; aequo stat foedere tempus;
nec manifesta patet falsi fallacia mundi,
sed similis simili toto nox redditur anno.
omnibus autumnus signis, ver omnibus unum,
una quod aequali lustratur linea Phoebo.
nec refert tunc, quo Phoebus decurrat in astro,

---

308 Lucan. VIII 462: 'inde maris vasti transverso vertitur aestu'

---

292 occidusque **M** cadendi **M** canendi **L**[1]**G**[1] oriendi **L**[2]**G**[2] 293 perstant *Reg.* perstat **ML** praestat **G** 294 vertunt *Scal.* versis **O** versant *Reg.* 295 tibi **L** 296 tibi *Bentl.* si **O** sic *Br.* horosco per **M** 297 nosceret **M** signa **M** signis **LG** 298 propriisque *Scal.* propriasque **O** 300 quis *Scal.* quos **O** quorum *Reg.* quarum **O** *post h. v. sequitur*: de inclinationibus mundi **MG** (*in m.* **L**) 303 statione *Bentl.* 304 nam qua *Bentl.* numquam **O** Frixei **G** 306 ibi *Bentl.* sibi **O** 309 illi **ML** illa **G** iunguntur *Reg.* iungentur **M** iungantur **LG** 312 sed *Bentl.* nec **O** et *Ellis* anno *Bentl.* aevo **O** 313 autumnus] acuminis **M** autumnis **G**[1] 315 refert] referet **L**[1] resque et **M** quo] quod **L**[1]; decurat **M**

litoreumne coquat Cancrum, contrane feratur,
sideribus mediis an quae sint quattuor inter.
quod quamquam per tris signorum circulus arcus
obliquus iaceat, recto tamen ordine zonae
consurgunt supraque caput terrasque feruntur
et paribus spatiis per singula lustra resurgunt,
ac bene diviso mundus latet orbe patetque.
at simul ex illa terrarum parte recedas,
quicquid ad extremos temet praeverteris axes
per convexa gravi gressu fastigia terrae,
quam tereti natura solo decircinat orbem
in tumidum et mediam mundo suspendit ab omni;
ergo ubi conscendes orbem scandensque rotundum
degrediere simul, fugiet pars altera terrae,
altera reddetur; sed quantum inflexerit orbis,
tantum inclinabit caeli positura volantis,
et modo quae fuerant surgentia limite recto
sidera, curvato ducentur in aethera tractu.
atque erit obliquus signorum balteus orbe,
qui transversus erat; statio quando illius una est,
nostrae mutantur sedes. ergo ipsa moveri
tempora iam ratio cogit variosque referre
sub tali regione dies, cum sidera flexo
ordine conficiant cursus obliqua malignos,
longius atque aliis aliud propiusve recumbat.

---

316 litoreumne *Reg.* litoreumve O 317 sunt *Br.* 319 obliquus *Reg* obliquos O 320 terrasque] subterque *Bentl.* 323 at simul L^{2}G ad simul L^1 adsimilis M 324 ad extremos ML^{1}G^2 ab extremo L^{2}G^1 temet L^{2}G tenet L^{1}M praeverteris *Reg.* praevecteris O axes *Bentl.* axe O 325 gravi gressu *Br.* gravis gressum M gradus gressum LG fastigia M vestigia LG 326 terecti L^1 orbem *Jacob* orbe O 327 mundo *Scal.* in mundo O ab L^{2}G ad L^{1}M omni O 328 conscendes *Reg.* consedes O scandensque L^{1}G scandesque ML^2 329 degrediere G digrediere ML 330 reddetur LG redditur M orbis *Bentl.* orbe O 331 inclinabit *Reg.* inclinavit O posituri L^1 332 limite recto *Reg.* limiter octo M limitet octo L^2 limite octo L^1 limitis octo G 333 ducentur C ducuntur O 335 statio *Scal.* spatio O unam G 337 iam M nam L nec G vanosque L^{1}M

pro spatio mora magna datur. quae proxima nobis
consurgunt, longos caeli visuntur in orbes,
ultima quae fulgent, celeris merguntur in umbras.
et quanto ad gelidas propius quis venerit arctos,
tam magis effugiunt oculos brumalia signa,
vixque ortis occasus erit. si longius inde
procedat, totis condentur singula membris
tricenasque trahent conexo tempore noctes,
et totidem luces adiment. sic parva dierum
efficitur mora et attritis consumitur horis.
paulatimque perit statio fulgentibus astris;
pluraque per partes subrepto tempore signa
quaerentur medio terrae celata tumore
abducentque simul Phoebum texentque tenebras,
mensibus ereptis donec sit debilis annus.
si vero natura sinat sub vertice caeli,
quem gelidus rigidis fulcit compagibus axis,
aeternas super ire nives orbemque rigentem,
prona Lycaoniae spectantem membra puellae,
stantis erit caeli species, laterumque meatu
turbinis in morem recta vertigine curret.
inde tibi obliquo sex tantum signa patebunt
circuitu nullos umquam fugientia visus,
sed teretem inclini mundum comitantia semper.
hic erit una dies per senos undique menses

---

343 ultima quae fulgent **G** *Bentl.* ultimaque et fulgent **ML** ultima quae et fulgent **C** umbras **M** umbris **LG** 344 quanto **L^2G** quando **L^1M** 345 effugiunt *Bentl.* efficiunt **ML^1G** officiunt **L^2** oculos **M** oculis **LG** 346 ortis *Bentl.* ortus **O** 348 tricenasque **L^2G** tricinasque **L^1M** trahent **M** trahet **LG** conexo **M** connexa **L** convexo **G** 350 officitur **L** 351 statio *Scal.* spatio **O** 352 subrepto *Bentl.* subrupto **ML^2G** subruto **L^1** 353 quaerentur **V_2** quaeruntur **O** terrae *Scal.* tempore **O** tumore **F** timore **O** tempore quaeruntur medio caelata timore **L^2** 354 abducentque *Reg.* adducentque **O** 355 ereptis *Bentl.* eruptis **O** 358 regentem **L^1** 359 prona **M$L^2$$G^2$** prima **$L^1$$G^1$** Licaonicae **G** 360 meatu **MG** meatum **L** 361 curret *Bentl.* currit **O** 362 patebunt **M** patebit **LG** 364 teretem **G** terentem **ML** inclini *Bentl.* acclini **LG** aedini **M** semper] spira *Bentl.*

dimidiumque trahens contextis lucibus annum,
numquam erit occiduus quod tanto tempore Phoebus,
dum bis terna suis perlustrat cursibus astra,
sed circumvolitans recto visetur ab orbe.
at simul e medio praeceps descenderit orbe
inferiora petens deiecto sidera cursu
et dabit in pronum laxas effusus habenas,
per totidem menses iunget nox una tenebras
vertice sub caeli. nam quisquis spectat ab omni,
dimidium e toto mundum videt orbe rotundi,
pars latet inferior; neque enim circumvenit illum
recta acies mediaque tenus distinguitur alvo;
effugit ergo oculos summo spectantis ab orbe,
dum sex submersis vectatur Phoebus in astris
adducitque simul luces tenebrasque relinquit,
sideribus donec totidem quot mensibus actis
cesserat unde, redit geminasque ascendit ad arctos.
hic locus in binas annum noctesque diesque
per duo partitae dirimit divortia terrae.
  et quoniam quanto variantur tempora motu
et quibus e causis, dictum est, nunc accipe, signa
quot surgant in quoque loco cedantque per horas,
partibus ut prendi possint orientia certis,
ne falsus dubia ratione horoscopos erret.
atque hoc in totum certa sub lege sequendum est:
singula quod nequeunt per tot distantia motus
temporibus numerisque suis exacta referri,
a me sumat iter; positum sibi quisque sequatur
perque suos tendat gressus; mihi debeat artem.

---

369 visetur *Bentl.* versetur **L**[1]**M** versatur **L**[2]**G** orbe] axe *Bentl.* 370 *om.* **M** 373 tenebras **F** tenebris **O** 374 omni] axe *Bentl* 375 e toto *Bentl.* ex toto **V**[en] et toto **O** mundum] tantum *Bentl.* 377 mediamque **L**[1] descingitur **M** 378 ore **G** 381 iactis **M** 382 redit **M** regit **LG** 384 *post h. v.*: quomodo in omni inclinatione mundi hopus (opus **G**) inveniatur **MG** 385 quanto **L**[2] quinto **L**[1]**MG** variantur] varientur *Br.* (*sed cf. IV 117, 211*) 386 et quibus **G** e quibus **LM** 387 quot **L** quod **MG** 389 herret **G** 393 sequantur **L**[1]

quacumque hoc parte in terrarum quisque requiret,
deducat proprias noctemque diemque per horas,
maxima sub Cancro minimis quae cingitur umbris;
et sextam summae, fuerit quae forte, diurnae
vicino tribuat post Cancri templa Leoni;
at quae nocturnis fuerit mensura tenebris,
in totidem partes simili ratione secanda est,
ut, quantum una ferat, tantum tribuatur ad ortus
temporis averso nascenti sidere Tauro;
has inter quasque accipiet Nemeaeus in horas
quod discrimen erit, per tris id divide partes,
tertia ut accedat Geminis, quae tempora Tauri
vinciat, atque eadem Cancro similisque Leoni.
sic erit ad summam ratio perducta priorem,
quam modo divisis Nemeaeus duxerat horis.
inde pari Virgo procedat temporis auctu,
sed certa sub lege, prioris semper ut astri
incolumem servent summam crescantque novando.
his usque ad Chelas horarum partibus auctis

---

395 hoc parte in terrarum *Bentl.* hoc parat iter rarum **L** hoc para terrarum **M** hoc parte terrarum **G** 398 fuerit *Reg.* fuerint **O** 399 *post h. v. sequuntur IV 10—313, deinde III 400 sqq. in* **L** *) *(litteris appictis genuinus ordo restitutus) et* **G** *in m.*: hiatus est ad hoc signum *, *omnia recte in* **M** 400 at quae **GC** atque **ML** 402 tribuatur L^2**G** tribuantur L^1**M** 403 averso *Huet* adverso **O** nascenti sidere *Scal.* nascentia sidera **O** 404 405 406 *om.* **M** 406 Tauri *Reg.* Tauro **O** qua **G** 407 vinciat L^2**G** vinceat L^1 vincat **M** 408 perducta **O** deducta **C** 409 quam modo *Bentl.* quo modo **O** Nemeaeus duxerat *Bentl.* Nemea si duxerit **O** 410 auctu *Reg.* actu **O** 411 ut astri *Reg.* ut astris **ML** in astris **G** 412 servent M^{on} servet **O** crescantque *Bentl.* crescensque **O** 413 ad Chelas *Bentl.* ad denas **O**

---

*) *In* **L** *(fol. 52) legitur ad III 399*: hic male ordinata lectio, sed si vis eius ordinem rectum reperire, memento eam per ordinem alfabeti quaerere, quo eam denotavimus. Post hunc enim versum „vicino tribuat p. c. t. l.“ debet ille sequi quem inveneris post sex folia *(fol. 59)* B littera denotatum, videlicet istum „at quae nocturnis f. m. t.“

per totidem a Libra decrescent sidera partes,
et quantis in utrumque modis tollentur ad ortus,
diversam in sortem tantis mergentur ad umbras.
haec erit horarum ratio ducenda per orbem,
illa ⟨et⟩ quot stadiis oriantur quaeque cadantque.
quae cum ter centum numeris vicenaque constent,
detrahitur summae tota pars, quota demitur usque
omnibus ex horis aestivae nomine noctis,
solstitium summo peragat cum Phoebus Olympo;
quodque his exsuperat demptis, diducito in aequas
sex partes sextamque ardenti trade Leoni;
rursus qui steterit numerus sub nomine noctis,
eius erit signo Tauri pars illa dicanda;
quodque hanc exsuperat partem, superatur ab illa,
distinguitque duas medio discrimine summas,
tertia pars eius numero superaddita Tauri
tradetur Geminis. simili tunc cetera lucro
procedent numeros semper tutata prioris
augebuntque novo vicinas munere summas,
donec perveniant ad iustae sidera Librae.
ex illa totidem per partes sic breviantur
Lanigeri ad fines, conversaque omnia lege
accipiunt perduntque pares cedentia sortes.

---

433 Lucan. IV 58: 'ad iustae pondera Librae'

---

414 a Libra *Bentl.* Librae O a Librae *Scal.* 415 in *om.* M 417 *post h. v. lacunam statuit Pingreus* 418 illa ⟨et⟩ quot *Br. in edit. sua* (*olim*: accipe quot), illa quod O stadiis L^2 standis L^1MG 419 ter centum M trecentum LG numeris L^2G numerus L^1M vicenaque F vicinaque O 420 detrahitor *Br.* quota demitur L^1 quod ademitur M quota demit L^2 quot ademit G usque *Jacob* utque M uterque LG 422 peragit *Bentl.* 423 diducito *Jacob* id ducito G id ducit ML 425 nomine *Reg.* numine O noctis] lucis *Br.* 427 quotque G 429 numero L^2G numerum L^1M 430 tradetur V_2 traditur M traditur et LG 431 procedent M procedunt LG priores L^2 432 novo *Bentl.* novem O munere *Bentl.* munero M numero L munera G 433 perveniant G perveniet ML^1 pervenient L^2

haec via monstrabit stadiorum ponere summas,
et numerare suos ortus per sidera cuncta.
quod bene cum propriis simul acceptaveris horis,
in nulla fallet regione horoscopus umquam,
cum poterunt certis numerari singula signa
temporibus parte ex illa, quam Phoebus habebit.
  nunc quibus hiberni momentis surgere menses
incipiant, — neque enim paribus per sidera cuncta
procedunt gradibus, nivei dum vellera signi
contingunt, aequum luces cogentia et umbras
ferre iugum — magna est ratio breviterque docenda.
principio capienda tibi est mensura diei,
quam minimam Capricornus agit, noctisque per horas
quam summam; quoque ad iustas superaverit umbras
et trepidet luces, eius pars tertia signo
tradenda est medio semper; qua sorte retenta
dimidio vincat primum, vincatur et ipsum
extremo. totum in partes ita digere tempus.
his opibus tria signa valent; sed summa prioris
accedat numeri, coniuncta sequentibus astris
cesserit, ut, ternis fuerit si longior horis
brumali nox forte die, Capricornus et hora
dimidia attollat luces, et Aquarius horam
ipse suam proprie ducat summaeque priori
adiungat, Pisces tantum sibi temporis ipsi
constituant, quantum accipiant de sorte priorum,
et tribus expletis horis noctemque diemque
Lanigero tradant aequandam tempore veris.

---

437 monstrabit **G** monstravit **ML** 442 *post h. v.*: de accessionibus temporum et desessionibus (decessionibus) **M** (*in m.* **L**) 443 hibernis **L**[1] 444 incipiant **G** incipiam **ML** 446 contingunt **LG** contingant **M** luces *Reg.* lucis **O** 449 noctis // **G** horas *Scal.* horam **O** 450 ad iustas *Br.* ad iusto **O** ab iusto *Scal.* umbras] umbra *Scal.* 451 trepidet *Br.* trepident **O** 454 in *om.* **G**[1] degere **L**[1] 456 accedat *Jacob* accedit **O** 458 brumalis *Br.* et *Br.* in **O** 459 dimidiam **L**[1] 461 ipsi *Reg.* ipse **ML** ipsae **G** 462 sorte] sede **M** priorum *Bentl.* prioris **O** 463 et] e **M**

incipit a sexta tempus procedere parte
dividuum; duplicant vires haerentia signa,
ultimaque acceptas triplicant. ita summa diebus
redditur, aequatae solvuntur faenore noctes,
rursus et incipiunt propria de sorte diebus
cedere diversa labentia tempora lege.
namque Aries totidem deducit noctibus horas,
quot prius abstulerant proprio sub nomine Pisces.
hora datur Tauro, cumulentque ut damna priora,
dimidiam adiungunt Gemini. sic ultima primis
respondent pariterque illis, quae proxima fulgent,
et media aequatis censentur viribus astra
praecipuosque gerunt varianda ad tempora motus.
hac vice discedunt noctes ad sidera brumae
tolluntur que dies annique invertitur orbis,
solstitium tardi cum fit sub sidere Cancri;
tuncque diem brumae nox aequat, tempora noctis
longa dies similisque redit, quam creverat actu.
illa etiam poterit nascens via ducere ad astrum,
quod quandoque vadis emissum redditur orbi.
nam quota sit lucis, si luce requiritur, hora,
aspicies atque hunc numerum revocabis in ipsum
multiplicans deciens adiectis insuper eidem
quinque tamen summis, quia qualicumque sub hora
ter quinas mundi se extollunt sidera partes.

---

472 Germ. Arat. I 335: 'proprio sub nomine'

---

466 duplicant *Scal.* triplicant **O** haerentia *Reg.* arentia **O** 467 triplicant *Scal.* duplicant **O** 468—469 *in* **O** *post 474 collocatos huc revocavit Bentl.* 470 labantia **L**[1] 472 quot **L**[2]**G** quod **L**[1]**M** 473 cumulentque *Scal.* cumuletque **O** 474 gemini **G** geminis **ML** 478 hac **L**[2]**G** haec **L**[1]**M** descendunt *Bentl.* a sidere *Scal.* 482 similique *Scal.* quam] quo *Reg.* *post h. v.*: alteratio inveniendi horam **M** altera ratio inveniendi horam **G** (*in m.* **L**) 483 austrum **L** 487 multiplicans **M** multiplicatis **L** multiplica// **G** decies *Bon.* decens **ML** dece// **G** eidem *Scal.* iisdem **G** hisdem **ML** eisdem *Br.* 488 summis **MG** summus **L**[1] sumis **L**[2] 489 se extollunt *Jacob* sex tollunt **O** se tollunt *Scal.*

hic ubi constiterit numerus, coniungere et illas,
quae superent Phoebo partes per signa, memento.
ex hac tricenas summa per sidera partes
distribues primamque vicem, quo Phoebus in astro
fulserit, inde aliis, solem quaecumque sequentur.
tum quo subsistet numerus consumptus in astro,
quave in parte suam summam numerumque relinquet,
haec erit exoriens. et par sit norma per ignes.
contineas partes. ubi summam feceris unam,
tricenas dabis ex illa per singula signa,
donec deficiat numerus; quaque ille sub astris
parte cadet, credas illam cum corpore natam
esse hominis pariterque orbem vidisse per ignes.
sic erit ipse tibi rapidis quaerendus in astris
natalis mundi certoque horoscopus ortu,
ut cum exacta fides steterit sub cardine primo,
fallere non possint summi fastigia caeli,
non seri te obitus, stent fundamenta sub imo,
[stent veri stellarum obitus, verique subortus]
omniaque in proprias vires sortesque recedant.
  nunc sua reddentur generatim tempora signis,
quae divisa etiam proprios ducuntur in annos
et menses lucesque suas horasque dierum,

---

510 sqq. cf. Firm. IV 20, 2

---

490 coniungere *Scal.* coniunges **ML**^{1} coniungis **L**^{2}**G** **491** memento *Reg.* momenta **O** **492** summa *Reg.* summas **O** **495** tum **MG** cum **L** **496** numerumque *Jacob* numerique **O** relinquet *Jacob* reliquit **O** **497** et par sit norma *Br.* et pars et forma **O** **498** contineas *Br.* contineat **O** continua *Scal.* summam **G** summa **ML** feceris *Scal.* fecerit **O** unam **G** unum **ML** **500** quaque *Reg.* quamque **LG** quae **M** ille **LG** illa **M** astri *Scal.* **501** cadat *Scal.* **504** ortum **G** **505** exacta *Bentl.* ex hac **O** fides **L**^{1}**MG** sedes **L**^{2}**C** **506** possint *Reg.* possit **O** **507** non seri te obitus *Bentl.* nosceret oblitus **M** non feret oblitus **LG**^{2} non ferret oblitus **G**^{1} sub uno **G** **508** *damnavit Bentl.* stent **L**^{2}**G** stant **L**^{1} sint **M** obitus *Wakefield* ortus **O** **509** omniaque *Bentl.* denaque **M**^{1}**LG** donaque **M**^{2} *post h. v.*: cuius signi quisque annus aut mensis aut dies aut hora sit **MG** (*in m.* **L**) **511** quae **L**^{2}**G** quique **L**^{1}**M**

per quos praecipuas ostendunt singula vires.
primus erit signi, quo sol effulserit annus,
annua quod lustrans consumit tempora mundum.
proximus atque alii subeuntia signa sequuntur.
luna dabit menses, peragit quod menstrua cursum.
tutelaeque suae primas horoscopos horas
asserit atque dies traditque sequentibus astris.
sic annum mensesque suos natura diesque
atque ipsas voluit numerari signa per horas,
omnia ut omne foret divisum tempus in astra
perque alterna suos variaret sidera motus,
ut cuiusque vices ageret redeuntis in orbem.
idcirco tanta est rerum discordia in aevo
et subtexta malis bona sunt lacrimaeque sequuntur
vota nec in cunctos servat fortuna tenorem;
usque adeo permixta fluit nec permanet usque
amisitque fidem variando cuncta per omnis.
non annis anni nec menses mensibus usque
conveniunt seque ipse dies aliumque requirit
horaque non ulli similis producitur horae,
tempora quod distant propriis parentia signis,
per numeros omnis aevi divisa volantis,
talesque efficiunt mentes casusque minantur,
qualia sunt, quorum vicibus tum vertimur, astra.
sunt, quibus et caeli placeat nascentis ab hora

---

513 quos] quae *Scal.* 515 annua *Bentl.* annum **O** mundum **M** mundi **LG** 516 alii *Scal.* aliis **M** illis **LG** 519 traditque **G** tradit **ML** 520 suos **G** tuos **ML** 521 numerari *Reg.* numerandi **O** 525 tanta est **L**^{2}**G** tanta **M** tantam **L**^{1} 528 p. usque **ML** p. usquam **G** 530 annis anni **M** annus anni **L**^{1} annus annis **L**^{2}**G** usquam **G** 531 ipse *Reg.* ipsa **O** requirit **L**^{2}**G** requiret **L**^{1}**M** revisit *Bentl.* 532 non ulli **G** nonulli **M** nonnulli **L** 533 distant *Jacob* sistant **O** 534 omnis . . volantis **L**^{1}**MG** omnes . . . volantes **L**^{2} 535 mentes *Jacob* menses **O** 536 *post h. v.*: alteratio cuius signi quisque annus, *(deinde litteris minusculis versus instar scriptum)* aut mensis aut dies aut hora sit **M** altera ratio *cet.* **L** *in m.*, cuius signi quisque annus sit **G** 537 et *om.* **ML**^{1} placeat **M** pateat **LG** pateant **F** hora *Jacob* horae **O** ortu *Bentl.*

[sidere, quem memorant horoscopon inventuros,
parte quod ex illa describitur hora diebus]
omne genus rationis agi per tempora et astra,
et capite ex uno menses annosque diesque
incipere atque horas tradique sequentibus astris;
et quamquam socia nascantur origine cuncta,
diversas tamen esse vices, quod tardius illa,
haec citius peragant orbem. venit omnis ad astrum
hora die, bis mense dies, semel unus in anno
mensis et exactis bis sex iam solibus annus.
difficile est in idem tempus concurrere cuncta,
unius ut signi pariter sit mensis et annus.
⟨namque erit, ut mitis qui signi duxerit annum⟩
asperioris agat mensem; si mensis in astrum
laetius inciderit, signum sit triste diei;
si fortuna diem foveat, sit durior hora.
idcirco nihil in totum sibi credere fas est,
non annos signis, menses vertentibus annis,
mensibus aut luces, aut omnes lucibus horas,
quod nunc illa nimis properant, nunc illa morantur,
et modo deest aliis, modo adest, vicibusque recedit
aut redit, atque alio mutatur tempore tempus
interpellatum variata sorte dierum.
  et quoniam docui, per singula tempora vitae
quod quandoque genus veniat, cuiusque sit astri
quisque annus, cuius mensis, simul hora diesque,

---

538 *damnavit Bentl.* horoscopon **M** horoscopos **LG** inventuros] inventores *Postg.* 539 *damnavit Br.* . 540 agi **M**$\mathbf{L}^1$ agit $\mathbf{L}^2$**G** 541 capite *Scal.* capit **O** 542 tradique *Scal.* tradit **O** 543 socia **M** spatia **LG** nascantur *Fayus* nascuntur **O** 544 divisas t. e. cives **G** 546 die $\mathbf{L}^2$ dies $\mathbf{L}^1$**MG** 547 solibus] mensibus *Bentl.* annus *Scal.* annum **O** 549 ut *Reg.* et **O** 549[a] *inseruit Bentl., nisi quod ille dedit* sic *pro* namque 550 agat **F** agam **O** 551 sit triste *Scal.* si triste **O** 552 sit durior *Scal.* si durior **O** 554 signis **G** signi **ML** 557 aliis *Scal.* alius **O** adest $\mathbf{L}^2$**G** est $\mathbf{L}^1$**M** 559 variata $\mathbf{L}^2$**G** variatam **M** variantam $\mathbf{L}^1$ *post h. v.*: quod annos unum quodque signum tribuit **MG** quot *cet.* **L** *in m.* 560 docui *Bentl.* duci **O** 561 veniat *Bentl.* venit **O**

altera nunc ratio, quae summam continet aevi,
reddenda est, quot quaeque annos dare signa ferantur.
quae tibi, cum finem vitae per sidera quaeris,
respicienda manet ratio numerisque notanda.
bis quinos annos Aries unumque triente
fraudatum dabit. appositis tu, Taure, duobus
vincis; sed totidem Geminorum vinceris astro.
tuque bis octonos, Cancer, binosque trientes;
bisque novem, Nemeaeë, dabis bessemque sub illis;
Erigone geminatque decem geminatque trientem;
nec plures fuerint Librae quam Virginis anni;
Scorpios aequabit tribuentem dona Leonem;
Centauri fuerint eadem, quae munera Cancri;
ter quinos, Capricorne, dares, si quattuor essent
appositi menses; triplicabit Aquarius annos
quattuor et menses vitam producet in octo.
Piscibus est Aries et sorte et finibus haerens:
lustra decem tribuent solis cum mensibus octo.
nec satis est annos signorum noscere certos,
ne lateat ratio finem quaerentibus aevi;
templa quoque et partes caeli sua munera norunt
et proprias tribuunt certo discrimine summas,
cum bene constiterit stellarum conditus ordo.
sed mihi templorum tantum nunc iura canentur;
mox veniet mixtura suis cum viribus omnis;
cum bene materies steterit percognita rerum,
non interpositis turbabitur undique membris.

585sqq. cf. Firm. II 25, 3—9

564 quot **L²G** quod **L¹M** **567** triente *Scal.* trientem **O** **569** vincis sed **G** vincis et **M** vinci set **L** **571** Nemeaee dabis *Scal.* Nemee dabis *Reg.* Nemee tribues **ML** Nemeae tribuis **G** bessemquè **M** bissemque **LG** **575** Contauri **L¹** cum Tauri **G** **576** ēet **O** **577** appositis **G** triplicabit *Bon.* triplicavit **O** **578** producet **Mᵒⁿ** producit **O** **580** tribuent *Reg.* tribuet **O** solis **G** soles **ML** *post h. v.*: quod (quot) annos quaeque loca tribuant **O** **586** templorum tantum nunc **LG** nunc tantum templorum **M** **587** venit **M** **589** turbabitur **G** turbatur **M** turbantur **L**

si bene constiterit primo sub cardine luna,
qua redit in terras mundus nascensque tenebit
exortum, octonos decies ducetur in annos,
ni duo decedant. at cum sub culmine summo
consistet, tribus hic numerus fraudabitur annis.
bis quadragenos occasus dives in actus
solis erat, numero nisi deesset olympias una;
imaque tricenos bis fundamenta per annos
censentur bis sex adiectis mensibus aevo.
quodque prius natum fuerit dextrumque trigonum,
hoc sexagenos tribuit duplicatque quaternos.
quod fuerit laevum praelataque signa sequetur,
tricenos annos duplicat, tris insuper addit.
quaeque super signum nascens a cardine primum
tertia forma est et summo iam proxima caelo,
haec ter vicenos geminat, tris abstrahit annos.
quaeque infra veniet spatio divisa sub aequo,
per quinquagenas complet sua munera brumas.
quemque locum superat nascens horoscopos, ille
dena quater revocat vertentis tempora solis
accumulatque duos cursus iuvenemque relinquit.
at qui praecedit surgentis cardinis oram,
vicenos ternosque dabit nascentibus annos
vix degustatam rapiens sub flore iuventam.
quod super occasus templum est, ter dena remittit

591 qua *Bentl.* quo **O** redit] credit **G** tenebit **G** tenebat **ML** 593 ni **MG** si **L** decedant L^2**G** decidant L^1**M** 595 quadragenos **M** quadragenis **LG** actus] annos *Br.* ortos *Bentl.* 596 solis] solus *Bentl.* (*v. 595 legens*: quadragenis) olympias una *Bon.* olimpia luna **LG** olimpa luna **M** 597 imaque *Scal.* primaque **O** 599 quodque L^2**G** quoque L^1**M** 601 sequetur *Reg.* sequentur **O** 602 duplicat **G** duplicant **ML** 604 est et L^2**G** et L^1**M** erit et *L. Muell.* venit *Br.* 605 haec *Reg.* nec **O** abstrahit **G** abstrahat **ML** annis **M** 606 veniet *Scal.* veniens **O** 607 per *Scal.* ter **O** complet *Reg.* complent **O** brumas **M** bruma **LG** 608 horoscopos **M** -us **LG** 609 dena **M**L^2 dona L^1**G** 610 reliquit **G** 611 praecedit **G** praecidit **ML** oram *ego* horam **O** 614 templum est *Bentl.* temptatum est **O** ter dena **M** dena **LG** hoc dena *Bentl.* ter sena *Br.*

annorum spatia et decumam tribus applicat auctam.
inferius puerum interimet, bis sexque peracti
immatura trahent natales corpora morti.
sed tamen in primis memori sunt mente notanda
partibus adversis quae surgunt condita signa
divisumque tenent aequo discrimine caelum,
quae tropica appellant, quod in illis quattuor anni
tempora vertuntur signis nodosque resolvunt
totumque emittunt converso cardine mundum
inducuntque novas operum rerumque figuras.
Cancer ad aestivae fulget fastigia zonae,
extenditque diem summum parvoque recessu
destruit et quanto fraudavit tempore luces,
in tantum noctes auget; stat summa per omnis.
tum Cererem fragili properant destringere culmo,
Campus et in varias destringit membra palaestras,
et trepidum pelagus tacitas tum languet in undas.
tunc et bella fero tractantur Marte cruenta,
nec Scythiam defendit hiems; Germania sicca
iam tellure fugit, Nilusque tumescit in arva.
hic rerum status est, Cancri cum sidere Phoebus
solstitium facit et summo versatur Olympo.
parte ex adversa brumam Capricornus inertem

---

615 decimam **LG** decum/// **M** (*cetera huius versus desunt in* **M**) auctam *Br.* auctis **LG** 616 inferius *Bon.* interius **O** *post* interius puerum in // *cetera huius versus desunt in* **M** peracti *Scal.* peractis **LG** 617 trahent **L** trahant **M** trahet **G** corpora **L**^{2}**G** corpore **L**^{1}**M** morti **ML**^{2} morque **L**^{1} morbus **G** *post h. v.*: quae sint triplica signa et quas vires habeant **M** quae sint triplicata s. e. q. v. h. **G** quae sint triplicata s. e. q. h. v. **L** 620 tenent **L**^{2}**G** tenet **L**^{1}**M** 623 emittunt **LG** emutant **M** 626 parvoque **LG** paritoque **M** pariterque *Jacob* 628 augit **G** 629 tum **M** tunc **G** cum **L** properant **L**^{1}**M** properat **L**^{2}**G** 630 destringit *Jacob* destringunt **LG** destrigunt **M** 631 trepidum **LG** tepidum **F** templum **M** tacitas tum *Jacob* iactatum **O** 632 Marte **L**^{2}**G** morte **L**^{1}**M** 634 arva *Scal.* aura **M** auras **LG** 635 hic *Reg.* huic **M** hinc **LG** rerum **ML**^{1} iterum **L**^{2}**G** status **M** satus **L**^{1} situs **L**^{2}**G** 637 adversa **L**^{2}**G** adverso **ML**^{1} brumam *Reg.* brumae **O** brumae . . . inertis *Bentl.*

per minimas cogit luces et maxima noctis
tempora producitque diem tenebrasque resolvit
inque vicem nunc damna legit, nunc tempora supplet.
tunc riget omnis ager, clausum mare, condita castra,
nec tolerant medias hiemes sudantia saxa,
statque uno natura loco paulumque quiescit.
proxima in effectum et similis referentia motus
esse ferunt luces aequantia signa tenebris.
namque Aries Phoebum repetentem sidera Cancri
inter principium reditus finemque coërcet,
tempora diviso iungens concordia mundo,
convertitque vices victumque a sidere brumae
exsuperare diem iubet et succumbere noctes,
aestivi donec veniant ad sidera Cancri.
tum primum miti pelagus consternitur unda,
et varios audet flores emittere tellus.
tunc pecudum volucrumque genus per pabula laeta
in venerem partumque ruit, totumque canora
voce nemus loquitur frondemque virescit in omnem.
viribus in tantum segnis natura movetur.
huic ex adverso simili cum sorte refulget
Libra diem noctemque pari cum foedere ducens;
tantum quod victas usque ad se vincere noctes
ex ipsa iubet ad brumae. tum tempora vincit,
tum Liber gravida descendit plenus ab ulmo
pinguiaque impressis despumat musta racemis.

---

655 Claud. Nupt. 65: 'vivunt in Venerem' . . .

---

638 ter **G** surgit *Bentl.* 640 supplex **G** 641 riget *Reg.* figit **M** fugit **LG** 643 statque uno **G** stat quinto **M** stantque uno **L** 644 in effectum *Jacob* in infectum **O** in in efectum **C** similis **G** simili **ML** 645 luces] lunas *Br.* noctes *Scal.* tenebris *Bentl.* diebus **O** *Br.* 646 namque **ML** iamque **G** 649 a sidere **M** ad sidera **LG** 651 veniat a sidere **M** 652 tum **ML** tunc **G** 657 viribus] vernis *Jacob* (*retinens* signis) segnis **G** signis **ML** 658 hinc **G** 659 pari cum *Reg.* pari-tur **M** partitur **LG** foedere *Reg.* foedera **O** ducens **G** ducem **ML** 661 iubet ad] vivet a **M** brumam *Scal.* tum **LG** cum **M** vincit **L**^{2}**G** vincat **L**^{1}**M** 663 despumat *Br.* despumant **O**

mandant et sulcis Cererem, dum terra tepore
autumni resoluta patet, dum semina ducit.
quattuor haec et in arte valent, ut tempora vertunt,
sic hos aut illos rerum flectentia casus
nec quicquam in prima patientia sede manere.
  sed non per totas aequa est versura figuras,
omnia nec plenis flectuntur tempora signis.
una dies sub utroque aequat sibi tempore noctem,
dum Libra atque Aries autumnum verque figurant.
una dies toto Cancri longissima signo,
cui nox aequalis Capricorni sidere fertur.
cetera nunc urguent vicibus, nunc tempore cedunt.
una ergo in tropicis pars est cernenda figuris,
quae moveat mundum, quae rerum tempora mutet,
facta novet, consulta alios declinet in usus,
omnia in adversum flectat contraque revolvat.
has quidam vires octava in parte reponunt;
sunt, quibus esse placet decimas; nec defuit auctor,
qui primae momenta daret frenosque dierum.

---

664 tum *Br.* 665 dum *Reg.* cum M tum L tunc G ducit M ducat L^1 ducunt L^2G 666 ut ML^2G et L^1 668 nec quicquam C nequiquam M necui quiquam L ne cuiquam G *post h. v.*: quae partes in quattuor signis tropicae sint MG *in m.* L *(in quo spatium unius lineae relictum)* 669 figura G 670 flectuntur ML vertuntur G 671 tempore] sidere *Bentl.* 673 toto ML tanto G 674 cui G qui ML 676 cernenda L^2G gerdenda ML^1 677 mutet G mutent ML 678 facta O fata F novet *Scal.* movent ML^1 movens L^2G 679 adversum MG aversum L flectat L^2G flectant L^1M revolvat L^2G revolvant L^1M 680 quidam M quidem L aequidem G octava L octavam M octavat G

M. Milnili Astronomicon lib̄. III explicit, incipit IIII M, finit liber tertius, incipit quartus G *nulla subscriptio in* L

LIBER QUARTUS

Quid tam sollicitis vitam consumimus annis
torquemurque metu caecaque cupidine rerum
aeternisque senes curis, dum quaerimus aevum,
perdimus? et nullo votorum fine beati
victuros agimus semper nec vivimus umquam?
pauperiorque bonis quisque est, quo plura requirit,
nec quod habet numerat, tantum quod non habet optat.
cumque sui parvos usus natura reposcat,
materiam struimus magnae per vota ruinae
luxuriamque lucris emimus luxuque rapinas,
et summum census pretium est effundere censum.
solvite, mortales, animos curasque levate
totque supervacuis vitam deflere querelis.
fata regunt orbem, certa stant omnia lege,
longaque per certos signantur tempora casus.
nascentes morimur, finisque ab origine pendet.
hinc et opes et regna fluunt, et saepius orta
paupertas, artesque datae, moresque creati
et vitia et clades, damna et compendia rerum.
nemo carere dato poterit nec habere negatum,
fortunamve suis invitam prendere votis

---

14 Iuv. IX 32: 'fata regunt homines' 15 Claud. Rapt. II 54: 'parvo signatur tempora cornu' 16 CIL. II 4426, XI 3273

---

6 quo *Scal.* qui **O** 9 *post h. v. sequuntur vv. IV 314 sqq., vv. IV 10—313 in libro III post v. 399 inveniuntur* **LG** *omnia recte in* **M** 10 eminus L^1 13 deflere **O** ne flete *Rossberg* deplete *Scal.* 15 casus M^1G cursus LM^2 (*in m.*) 17 hinc *Bentl.* tunc **O** orta V_2 ortu **O** 18 creati L^2G creatis L^1M 19 clades] laudes *Jacob* 20 carere dato *Bentl.* caret damno **O** 21 prendere **M** pendere **LG** votis M^2G vobis M^1L

aut fugere instantem. sors est sua cuique ferenda.
an, nisi fata darent leges vitaeque necisque,
fugissent ignes Aeneam, Troia sub uno
non eversa viro fatis vicisset in ipsis?
aut lupa proiectos nutrisset Martia fratres?
Roma casis enata foret, pecudumque magistri
in Capitolino sanxissent fulmina monte,
includive sua potuisset Iuppiter arce?
captus et ⟨a⟩ captis orbis foret? igne sepulto
vulneribus victor repetisset Mucius urbem?
solus et oppositis clausisset Horatius armis
pontem urbemque simul? rupisset foedera virgo?
tresque sub unius fratres virtute iacerent?
nulla acies tantum vicit. pendebat ab uno
Roma viro regnumque orbis sortita iacebat.
quid referam Cannas admotaque moenibus arma,
Varronemque fuga magnum, quod vivere posset
postque tuos, Trasimene, lacus Fabiumque morantem?
accepisse iugum victae Carthaginis arces,
speratum Hannibalem nostris cecidisse catenis
exiliumque rei furtiva morte luisse?
adde etiam vires Italas Romamque suismet
pugnantem membris, adice et civilia bella

---

35 Claud. Poll. 374: 'inque uno ... refulsit Roma viro' 43 Lucan. I 2—3: 'populumque ... in sua victrici conversum viscera dextra' 44 sqq. Iuv. X 258—288

---

22 sortem M² (*in m.*) sua cuique *Scal.* vacuique LG va//uque M sua culpa *Reg. Bon.* 23 an *Bentl.* ad M¹L¹ at M² (*in m.* L²) aut G 24 fugissent M fulsissent LG 26 proiectus M 27 enata ML et nata G 28 Capitolino ... monte *Br.* Capitolinos ... montes O sanxissent *Br.* auxissent O fulmina *Huet.* flumina O 30 ⟨a⟩ *Scal.* captis G capitis ML 31 Mucius urbem] iuvenis orbem M Mutius orbem L¹ Mutius urbem L²G
32 et] et in L¹ 33 pontem MG montem L 36 iacebit M 38 fuga *Bentl.* pugum O quod *Bentl.* quam O posset *Jacob* possit O 39 *ante v. 38 collocavit Jacob* Trasimene L Tharsymenne M Tasimene G 42 rei G rogi M regi L 43 vires Italas G Italas acies M Italas L¹ Italas vires L² Italicas vires L³
44 adice ML¹G adice et L² (*ss.* et *inter* civilia *et* bella)

et Cimbrum in Mario Mariumque in carcere victum.
quod consul totiens exul, quod de exule consul
adiacuit Libycis compar iactura ruinis
eque crepidinibus cepit Carthaginis urbem,
hoc nisi fata darent, umquam fortuna tulisset?
quis te Niliaco periturum litore, Magne,
post victas Mithridatis opes pelagusque receptum,
et tris emenso meritos ex orbe triumphos,
cum iam etiam posses alium componere Magnum,
crederet, ut corpus sepeliret naufragus ignis,
eiectaeque rogum facerent fragmenta carinae?
quis tantum mutare potest sine numine fati?
ille etiam caelo genitus caeloque receptus,
cum bene compositis victor civilibus armis
iura togae regeret, totiens praedicta cavere
vulnera non potuit toto spectante senatu,
indicium dextra retinens, nomenque cruore
delevit proprio, possent ut vincere fata.
quid numerem eversas urbes regumque ruinas?
inque rogo Croesum, Priamumque in litore truncum,
cui nec Troia rogus? quid Xerxem maius et ipso
naufragium pelago? quid capto sanguine regem
Romanis positum? raptosque ex ignibus ignes
cedentemque viro flammam, qui templa ferebat?

---

47 Lucan. II 91—92: 'solacia fati Carthago Mariusque tulit'
55 Lucan. VIII 755: 'collecta procul lacerae fragmenta carinae'
59 Lucan. IX 238—239: 'sub iura togati civis eo'

---

45 Cimbrum **ML**[2] Cimbum **L**[1] Cymbrum **G** Cinnam *Bentl.* carcere] Caesare *Bentl.* 46 quod de exule *Bentl.* quod exule **ML**[1] quodque exule **G** quot et exule **L**[2] 47 adiacuit **ML**[1]**G** at iacuit **L**[2] 48 eque *Scal.* seque **O** urbem *Scal.* orbem **M** arces **LG** 49 umquam **M** numquam **LG** 53 posses **L**[2] posset **ML**[1]**G** componere **LG** coponere **M** cognoscere **C** 55 eiectaeque *Scal.* (a)electaeque **O** 58 victorum vilibus **M**[1] victorum vilius **M**[2] 59 iuro togae regerit **L**[1] iurato gaere gerit **M** 61 indicium V_2 inditium **LG** iudicium **M** 63 orbes **M** 65 quid Xerxem maius **L**[2] quiderxema ius **ML**[1] quid Xerxe maius **G** 66 quid **M** quod **LG** 68 quae *Bentl.*

quot subitae veniunt validorum in corpora mortes
seque ipsae rursus fugiunt errantque per ignes?
ex ipsis quidam elati rediere sepulcris;
atque his vita duplex, illis vix contigit una.
ecce levis perimit morbus graviorque remittit;
succumbunt artes, rationis vincitur usus:
cura nocet, cessare iuvat, mora saepe malorum
dat causas, laeduntque cibi parcuntque venena.
degenerant nati patribus vincuntque parentes
ingeniumque suum retinent; transitque per illum,
ex illo fortuna venit. furit alter amore
et pontum transnare potest et vertere Troiam;
alterius frons est scribendis legibus apta.
ecce patrem nati perimunt, natosque parentes,
mutuaque armati coeunt in vulnera fratres.
non nostrum hoc bellum est; coguntur tanta moveri
inque suas ferri poenas lacerandaque membra.
quod Decios non omne tulit, non omne Camillos
tempus et invictum devicta morte Catonem,
materies in rem superat, sed lege repugnat.
et neque paupertas breviores excipit annos,
nec sunt immensis opibus venalia fata;
sed rapit ex tecto funus fortuna superbo
indicitque rogum summis statuitque sepulcrum.
quantum est hoc regnum, quod regibus imperat ipsis!
quin etiam infelix virtus et noxia felix,
et male consultis pretium est, prudentia fallit,
nec fortuna probat causas sequiturque merentis,
sed vaga per cunctos nullo discrimine fertur.

---

82 Lucan. II 149: 'nati maduere paterno sanguine'

---

69 quot] quod **M**L^{2}G quo L^1 in *om.* L^1 72 contingit **M** 73 morbis L^1 76 dat L^{2}G dant **M**L^1 79 exilio **M** 80 transnare **M**L^{1}G tranare L^2 84 moveri G moventur **M**L 86 omne L^{2}G mone L^1**M** 87 invictum devicta F invicta devictum O 88 in rem] virem **M** lege repugnat L^{2}G in lege repugnat L^1 legere pugnat **M** 91 ex tecto *Bentl.* exceptos O superbo *Scal.* superbos O 96 causa **M**L^1

scilicet est aliud, quod nos cogatque regatque,
maius et in proprias ducat mortalia leges
attribuatque suos ex se nascentibus annos
fortunaeque vices; permiscet saepe ferarum
corpora cum membris hominum; non seminis ille
partus erit: quid enim nobis commune ferisque?
quisve in portenti noxam peccarit adulter?
astra novant formas caelumque interserit ora.
denique si non est, fati cur traditur ordo,
cunctaque temporibus certis ventura canuntur?
nec tamen haec ratio facinus defendere pergit
virtutemve suis fraudare in praemia donis.
nam neque mortiferas quisquam minus oderit herbas,
quod non arbitrio veniunt, sed semine certo;
gratia nec levior tribuetur dulcibus escis,
quod natura dedit fruges, non ulla voluntas:
sic hominum meritis tanto fit gloria maior,
quod caelo gaudente venit; rursusque nocentis
oderimus magis in culpam poenasque creatos.
nec refert, scelus unde cadit; scelus esse fatendum.
hoc quoque fatale est, sic ipsum expendere fatum.
quod quoniam docui, superest nunc ordine certo
caelestis fabricare gradus, qui ducere flexo
tramite prudentem valeant ad sidera vatem.
  nunc tibi signorum mores summumque colorem
et studia et varias artes ex ordine reddam.
dives fecundis Aries in vellera lanis
exutusque novis rursum spem semper habebit,

---

100 suo sex e **M** 101 permiscet] promisca et *Jacob.* 103 quod **L**[1] nobis **L**[2]**G** novis **L**[1]**M** 104 in portenti **G** (*man. rec. in m.*) importent **ML** importans **G**[1] 105 ora **G** hora **ML** 110 minus **M**[on] magis **O** oderit] ederit $\mathbf{V}_1$ 112 dulcibus **G** (*man. rec. in m.*) dulcior **MLG**[1] 113 non ulla **G** non nulla **ML** 114 meritis **L**[2]**G** mentis **L**[1] eritis **M** fit **L**[2]**G** sit **L**[1]**M** 115 quod **ML** quo **G** 117 cadit **ML** cadat **G** 118 facile **M** 120 flexo **L**[2]**G** plexo **L**[1]**M** recto *Pingreus* 123 studia et varias **M** studii varias **LG** 125 novis **L**[2]**G** nobis **ML**[1]

naufragiumque inter subitum censusque beatos
crescendo cadet et votis in damna feretur;
in vulgumque dabit fructus et mille per artes
vellera diversos ex se parientia quaestus:
nunc glomerare rudis, nunc rursus solvere lanas,
nunc tenuare levi filo, nunc ducere telas,
nunc emere et varias in quaestum vendere vestes,
quis sine non poterant ullae subsistere gentes
vel sine luxuria. tantum est opus. ipsa suismet
asseruit Pallas manibus dignumque putavit
seque in Arachneo magnam putat esse triumpho.
haec studia et similes dicet nascentibus artes
et dubia in trepido praecordia pectore finget
seque sua semper cupientia vendere laude.
  Taurus simplicibus dotabit rura colonis,
pacandique labor veniet; nec praemia laudis,
sed terrae tribuet partus. summittit in astris
colla iugumque suis poscit cervicibus ipse.
ille suis Phoebi portat cum cornibus orbem,
militiam indicit terris et segnia rura
in veteres revocat cultus, dux ipse laboris;
nec iacet in sulcis solvitque in pulvere pectus;
Serranos Curiosque tulit fascesque per arva
tradidit eque suo dictator venit aratro.

---

148 Lucan. X 152 149 Claud. IV cons. 415: 'dictator flexit Serranus aratra'

---

126 naufragiumque inter *Reg.* inter naufragium ML^{1}G naufragium inter L^2 127 cadet *Reg.* cadit O votis M vatis L^1 natis G vates L^2 128 vulgumque M iugulumque LG dabis L^1 132 emere *Reg.* gemere O 136 Arachneo M Araneo G Ar//aneo L Arachnea *Scal.* magnam M magna L^1 magnum L^{2}G triumpho *Jacob* triumphum O 138 finget V_1 figum M figunt L^2 signum L^{1}G 139 laudem L^1 140 dotabit G dotavit ML 141 pacandique *Postg.* pacatque M pacatique LG 142 summittit in astris *Bentl.* sumit ////// M summittit in antris L sumitut in antris G summittit aratris F 145 segnia L^{2}G signia L^1 signa M 147 volvitque *Bentl.* 148 fascesque M^{2}G facesque M^{1}L arva G aura ML^1 auras L^2 149 aque *L. Muell.*

laudis amor tacitae, mentes et corpora tarda
mole valent, habitatque puer sub fronte Cupido.
mollius e Geminis studium est et mitior aetas
per varios cantus modulataque vocibus ora
et gracilis calamos et nervis insita verba
ingenitumque sonum; labor est etiam ipsa voluptas;
arma procul lituosque volunt tristemque senectam;
otia et aeternam peragunt in amore iuventam.
inveniunt et in astra vias numerisque modisque
consummant orbem postque ipsos sidera linquunt;
natura ingenio minor est perque omnia servit.
in tot fecundi Gemini commenta feruntur.
Cancer ad ardentem fulgens in cardine metam,
quam Phoebus summis revocatus curribus ambit,
articulum mundi retinet lucesque reflectit.
ille tenax animi nullosque effusus in usus
attribuit varios quaestus artemque lucrorum:
merce peregrina fortunam ferre per urbes
et, gravia annonae speculantem incendia, ventis
credere opes orbisque orbi bona vendere posse
totque per ignotas commercia iungere terras
atque alio sub sole novas exquirere praedas
et rerum pretio subitos componere census.
navigat et celeris optando sortibus annos
dulcibus usuris, aequo quoque, tempora vendit.
ingenium sollers suaque in compendia pugnax.
quis dubitet, vasti quae sit natura Leonis,
quasque suo dictet signo nascentibus artes?
ille novas semper pugnas, nova bella ferarum

---

150 *post* tacitae *interpunxi* **151** fronde **G**[1] **152** mollius *Reg.* mollibus **O** **153** ora **G** hora **ML** **156** lituos **G** **157** in amore *Bentl.* in morte **O** **159** postque *Bentl.* postquam **O** **162** metam *Bentl.* victam **O** (*etiam in* **M**) vittam *Scal.* **163** quam] qua *Jacob.* **164** reflectit **ML**[2] reflectet **L**[1] reflecti; **G** **169** opus **M** orbisque orbi **MG** orbique orbis **L** **173** celeris **MG** sceleris **L** **174** aequo quoque **G** aequoque **ML**

apparat et spolio vivit pecorumque rapinis,
ac dabit hoc studium: postes ornare superbos
pellibus et captas domibus praefigere praedas
et pacare metu silvas et vivere victo.
sunt, quorum similes animos nec moenia frenent,
sed pecudum membris media grassentur in urbe
et laceros artus suspendant fronte tabernae
luxuriaeque parent caedem moresque lucrentur.
ingenium ad subitas iras facilisque recessus
aequale et puro sententia pectore simplex.
at quibus Erigone dixit nascentibus aevum,
apta magisterio, nodoque coërcita virgo,
ad studium ducet mores et pectora doctis
artibus instituet; nec tam compendia census
quam causas viresque dabit perquirere rerum.
illa decus linguae faciet regnumque loquendi
atque oculos mentis, qua possit cernere cuncta
quamvis occultis naturae condita causis.
hinc et scriptor erit velox, cui littera verbum est,
quique notis linguam superet cursimque loquentis
excipiat longas nova per compendia voces.
ingenio bonus, at teneros pudor impedit annos,

---

162 Germ. Arat. 6—7 **185** Lucan II 164: 'laceros artus'

---

179 apparat **L²G** apparet **L¹M** spolio vivit pecorumque **M** pecorum spolio vivitque **LG** **180** ac dabit hoc studium *ego* (*cf. IV 193, 577*) hoc habet hoc studium **O** hoc habet hic studium *Fayus* postes . . . superbos **G** (*man. rec. in m.*) positis . . . superbis **MLG¹** **182** victo *Rossberg* victor **O** rapto *Bentl.* **183** sint **L¹** frenent *Reg.* frenis **O** **184** pecudum **M** pecorum **LG** grassentur **ML** grassantur **G** **185** suspendant **L²G** suspendat **L¹M** **186** caenam *Bentl.* moresque **LG** mortesque **M** **187** recessus **L²G** recensus **L¹M** **188** aequare **L²** puro *Bentl.* puero **O** **189** at **G** a **ML** dixit **MLG²** duxit **G¹** **190** apta *Bentl.* opta **M** ora **LG** nodoque *Scal.* nudosque **O** **191** ducet *Bentl.* ducit **O** **194** illa **V²** ille **O** **195** mentis **M** menti **LG** qua **LG** qui **M** **198** *om.* **M** **200** ingenio *Bentl.* invicio **O** bonus **L²G** bonas **L¹M** at *Bentl.* ut **O** in vitio bona sunt, teneros p. i. a. *Ellis*

magnaque naturae cohibendo munera frenat.
nec fecundus erit (quid mirum?) Virgine partus.
librantes noctem Chelae cum tempore lucis
per nova maturi post annum munera Bacchi,
mensurae tribuent usus ac pondera rerum
et Palamedeis certantem viribus ortum,
qui primus numeros rebus, qui nomina summis
imposuit certumque modum propriasque figuras.
hic etiam legum tabulas et condita iura
noverit atque notis levibus pendentia verba
et licitum sciet et vetitum quae poena sequetur,
perpetuus populi privato in limine praetor.
non alio potius genitus sit Servius astro,
qui leges Latio posuit, cum iura retexit.
denique in ambiguo fuerit quodcumque locatum
et rectoris egens, diriment examina Librae.
Scorpion armavit violenta cuspide cauda,
qua, sua cum Phoebi currum per sidera ducit,
rimatur terras et sulcis semina miscet,
in bellum ardentis animos et Martia castra
efficit et multo gaudentem sanguine civem
nec praeda quam caede magis. quin ipsa sub armis
pax agitur: capiunt saltus silvasque pererrant,
nunc hominum nunc bella gerunt violenta ferarum,
nunc caput in mortem vendunt et funus harenae,

221 Lucan. II 439: 'nullas nisi sanguine fuso gaudet habere vias' 223 Nem. Cyn. 86: 'saltus silvasque pererras'

202 quid **M** quod **LG** virgine **ML**[1] in virgine **L**[2]**G** *signum interrogationis post* mirum *posui* 203 librantes **L**[2] libantes **L**[1]**MG** nocte Celeum **G** 205 mensurae **G** mensura et **M** mensurae et **L** pondera **LG** tempora **M** 207 numeros **L**[2]**G** numerus **L**[1]**M** summus **L**[1] 210 noverat **L**[2] 211 sequetur **ML**[2] sequentur **L**[1] sequatur **G** 212 limine *Reg.* lumine **O** precor **M** 214 Latio *Br.* potius **O** proprias *Bentl.* cum] quam **L**[2]**G**[2] 217 armavit *Ellis.* armati **M** armata **LG** 221 efficit et **MG** effici et **L** multo **L**[2]**G** multum **L**[1]**M** 223 pererrant **L**[2]**G** perarant **ML**[1] peragrant *Ellis* 224 violentia ferrum **M** 225 funus *Reg.* finis **O**

atque hostem sibi quisque parat, cum bella quiescunt.
sunt, quibus et simulacra placent et ludus in armis —
tantus amor pugnae — discuntque per otia bellum
et quodcumque pari studium producitur arte.
  at quibus in bifero Centauri corpore sors est
nascendi concessa, libet subiungere currus
ardentis et equos ad mollia ducere frena
et totis armenta sequi pascentia campis;
quadrupedum omne genus positis domitare magistris,
exorare tigris rabiemque auferre leoni
cumque elephante loqui tantamque aptare loquendo
artibus humanis varia ad spectacula molem.
quippe ferae mixtum est hominis per sidera corpus
impositumque manet; quocirca regnat in illas.
quoque intenta gerit curvato spicula cornu,
et nervos tribuit membris et acumina cordi
et celeres motus nec delassabile pectus.
  Vesta tuos, Capricorne, fovet penetralibus ignes.
hinc artes studiumque trahis; nam quicquid in usus
ignis eget poscitque novas ad munera flammas,
sub te censendum est: scrutari caeca metalla
depositas et opes terramque exurere venis,
materiamque manu certa duplicarier arte,
quicquid et argento fabricetur, quicquid et auro,
quod ferrum calidi solvant atque aera camini,
consummentque foci Cererem, tua munera surgent.
addis et in vestes studium mercemque fugacem,

---

227 Claud. IV cons. 539: 'simulacraque Martia ludis' 228 Lucan. I 21: 'tantus amor belli'

---

228 pugnae G pugnae est L pugna est M 233 et] e L^1 234 magistros L^1 238 mixta L^1 239 impostumque M regnet L^1 240 quoque O quodque F quaque *Bech.* 243 Vesta tuos] vastat vos L^1 restat vos M 244 trahis F trahit O 245 eget ML^1 agit L^2G munera L^2G numera M flumina L^1 248 duplicarier F duplicari et O duplicare repertam *Haupt versum damnaverunt Scal. et Bentl.* 250 ferrum] fretum L calidi G calidis ML 251 consummentque *Huet.* consumentque O

frigore brumalem servans per saecula sortem,
qua retrahis ductas summa ad fastigia noctis
nascentemque facis revocatis lucibus annum.
hinc et mobilitas rerum mutataque saepe
mens natat; et melior iuncto sub pisce senecta est,
pars prior at Veneri mixto cum crimine servit.
ille quoque, inflexa fontem qui proicit urna,
cognatas tribuit iuvenalis Aquarius artes:
cernere sub terris undas, inducere terris
ipsaque conversis aspergere fluctibus astra
litoribusque novis per luxum illudere ponto
et varios fabricare lacos et flumina ficta
et peregrinantes domibus suspendere rivos.
mille sub hoc habitant artes, quas temperat unda,
269 [quae per aquas veniunt operum pontisque sequuntur].
267 quippe etiam mundi faciem sedesque movebit
268 sidereas caelumque novum versabit in orbem.
mite genus, dulcesque fluunt ad sidera partus;
pectora nec sordent, faciles in damna feruntur;
nec deest, nec superest census: sic profluit urna.
ultima quos gemini producunt sidera Pisces,
his erit in pontum studium, vitamque profundo
credent et puppes aut puppibus arma parabunt,
quicquid et in proprios pelagus desiderat usus.
innumerae veniunt artes; vix nomina rebus
sufficiunt; tot sunt parvae quoque membra carinae.
adde gubernandi studium. pervenit in astra

---

253 frigore L^{2}G frigora L^{1}M saecula] sidera *Scal.* 256 hinc *Scal.* hic O mobilitas M nobilitas LG mutataque *Reg.* mutuataque O 257 iuncto *Br.* iuncta O 258 at *Scal.* et ML^{2}G *om.* L^1 Veneri] ventri M 259 illa L^1 260 iuvenalis ML^1 iuvenilis L^{2}G 264 lacos M lacus LG 269 *post 266 posuit Scal., post 260 Br., post 265 mutato* quae *in* qui *Immisch* sequuntur *Fayus* sequentur O *versum damnavit Bentl.* 270 mite L^{2}G mitte L^{1}M ad sidera] ab sidere *Scal.* 272 urna L^{2}G orna L^{1}M 275 et ML in G puppes . . . puppibus G pupes . . . pupibus ML 278 quoque] quot *Scal.* 279 in *om.* L^1

et pontum caelo vincit, sed noverit orbem
fluminaque et portus, mundum ventosque necesse est.
iamque huc atque illuc agilem convertere clavum
et frenare ratem fluctusque effindere rectos,
aut remis agere et lentas inflectere tonsas;
quin placidum ductis everrere retibus aequor
litoribusque suis populos exponere captos
aut uncos celare cibis aut carcere fraudem;
navalis etiam pugnas, pendentia bella
attribuunt pelagique infectos sanguine fluctus.
fecundum genus est natis et amica voluptas
et celeres motus mutataque cuncta per aevum.
  hos tribuunt mores atque has nascentibus artes
bis sex materia propria pollentia signa.
sed nihil in semet totum valet; omnia vires
cum certis sociant signis sub partibus aequis
et velut hospitio mundi commercia iungunt
conceduntque suas partis reddentibus astris.
[quam partem Graiae dixere decania gentes]
a numero nomen positum est, quod partibus astra
condita tricenis triplici sub sorte feruntur
et tribuunt denas in se coëuntibus astris,
inque vicem ternis habitantur singula signis.
sic altis natura manet consaepta tenebris,

288 Claud. Gild. 474: 'pendula bella' 292 sqq. cf. Firm. II 4, 1—2 296 Claud. Rapt. I 91: 'geminoque facis commercia mundo'

280 vincit sed *Bentl.* vincit et O vinxit set *L. Muell.* 281 mundum ML^1 mundi L^{2}G ventosque MG ventusque L 282 illuc agilem *Susius* (*cf. V 62*) illuc aligem G huc caliginem L huc caligine M 283 effindere L^2 effundere L^{1}MG 284 remis ML remos G agere ML agitare G 285 quin *Br.* quid O everrere M evertere LG 287 iuncos M 289 fluctus *Reg.* luctus O 290 natis ML^1 nautis L^{2}G voluptas L^{2}G^1 voluntas ML^{1}G^2 293 *post h. v.*: decanico M 294 in semet totum LG in totum semet M 297 reddentibus *ego* retinentibus O 298 Graiae *Bentl.* deganae ML^1 decanae L^{2}G Danaae *Postg.* decimam *Scal.* decania *Scal.* decanica O *versum expunxit Br.* 299 a G an ML nomen G numen ML 302 singula *Bentl.* sidera O 303 aliis G consaepta *Scal.* conspecta O

et verum in caeco est multaque ambagine rerum.
nec brevis est usus, nec amat compendia caelum,
verum aliis alia opposita est et fallit imago
mentiturque suas vires et nomina celat.
quae tibi non oculis, alta sed mente fuganda est
caligo, penitusque deus non fronte notandus.
nunc quae sint coniuncta quibus quove ordine reddam,
ne lateant aliae vires aliena per astra.
namque Aries primam partem sibi vindicat ipsi,
altera sors Tauro, Geminis pars tertia cedit.
sic in ter denas divisum ducitur astrum
totque dabit vires, dominos quotcumque recepit.
diversa in Tauro ratio est; nec parte sub ulla
censetur. Cancro primam mediamque Leoni,
extremam Erigonae tribuit. natura per astrum
stat tamen et proprias miscet per singula vires.
Libra decem partes Geminorum prima capessit,
Scorpius adiunctas, Centauri tertia pars est.
nec quisquam numero discernitur; ordine cedit.
Cancer in adversum Capricorni dirigit astrum
bis quinas primum partes dignatus in illo
temporis articulo, sub quo censetur et ipse,
quod facit aequales luces brumalibus umbris,
cognatamque gerit diverso in cardine legem.
alterius partis perfundit Aquarius ignes,
quem subeunt Pisces extremo sidere Cancri.
at Leo consortis meminit sub lege trigoni
Lanigerumque ducem recipit Taurumque quadrato

---

304 caeco **M** caeno **LG** multa **G** 308 alta *Reg.* alia **O** 312 vendicat **L** 313 *post h. v. sequuntur III 400—682, deinde IV 1—9 tum IV 314 sqq in* **LG** *(notis in m. genuinus ordo restitutus)* 314 in ter denas *Scal.* inter denas **M** inter densas **LG** ducitur *Scal.* dicitur **O** 316 ulla *Bentl.* illa **O** 318 Erigonae *Reg.* Erigonen **M** Erigonem **L** trigone **G** 321 adiunctas *Bentl.* adiuncta **O** pars est *Scal.* partes **O** (s *in ras.* **L**) 322 quicquam **L**^{1} decernitur **G** cedit] *an* cedunt? *ego* 325 censetur **MG** cessetur **L** 326 umbris *Reg.* undis **O** 328 perfundit **L**^{2}**G** perfundet **L**^{1}**M** ignem **G** 330 sublegit **G** 331 recepit **M**

coniunctum sibi; sub Geminis pars tertia fertur;
hos quoque contingit per senos linea flexus.
praecipuum Erigone Cancro concedit honorem,
cui primam tribuit partem; vicina relicta est
vicino, Nemeaee, tibi; pars ipsius una est,
quae fastidito concessa est iure potiri.
sed Libra exemplo gaudet pariterque regentem
noctes atque dies diverso in tempore secum
Lanigerum sequitur; veris iuga temperat ille,
haec autumnalis componit lancibus horas.
nulli concedit primam traditque sequenti
vicinam partem; Centauri tertia summa est.
Scorpios in prima Capricornum parte locavit;
alterius dominum fecit, cui nomen ab undis;
extremas voluit partes sub Piscibus esse.
at qui contento minitatur spicula nervo,
Lanigero primas tradit sub iure trigoni
et medias Tauro partis Geminisque supremas.
nec manet ingratus Capricornus crimine turpi,
sed munus reddit Cancro recipitque receptus
principiumque sui donat; coniuncta Leonis
regna ferunt, summas partis sed Virginis esse.
fontibus aeternis gaudens urnaque fluenti
iura sui Librae permittit prima regenda;
haerentisque decem partis Nepa vindicat ipsi;
summas Centaurus retinet iuvenale per astrum.
iam superant gemini Pisces, qui sidera claudunt.

---

333 his **G** coniungit *Scal.* senas **G** flexus **MG** flexos **L** 334 principium **L**[1] 335 cui **M** cum **LG** primam tribuit **M** tribuit primam **LG** 336 ima *Scal.* 338 exemplo *Reg.* extemplo **O** 340 veris *Bon.* verbis **O** iura **L**[1] 341 haec **L**[1] hec **M** hac **L**[2] hic **G** lancibus *Fayus* lucibus **M** lucidus **LG** horas] umbras *legendum, si* lucibus *retinemus* 342 traditque **L**[2]**G** tradiditque **L**[1] trahitque **M** 343—344 *post 348 collocantur in* **O** 345 fecit cui nomen **M** cui nomen fecit **LG** 347 at qui **L**[2]**G** atque **L**[1] atque in **M** 350 ingrati **M** 352 principium **G** Leonis *Scal.* leoni **O** 353 sed *Br.* et **O** 356 Nepa *Reg.* nota **O** 357 iuvenale **ML**[1] iuvenile **L**[2]**G**

Lanigero primos tradunt in finibus usus,
perque decem medias partes tu, Taure, receptus;
quod superest, ipsi sumunt; utque orbe feruntur
extremo, sic et sortis pars ultima cedit.
haec ratio retegit latitantis robora mundi
in plurisque modos repetitaque nomina caelum
dividit et melius sociat, quo saepius, orbem.
nec tua sub titulis fallantur pectora notis;
dissimulant, non ostentant mortalibus astra.
altius est acies animi mittenda sagacis,
inque alvo quaerenda manent, cunctisque sequendum
viribus. et cuius signi quis parte creatur,
eius habet mores atque illo nascitur astro.
talis per denas sortes natura feretur.
testis erit varius sub eodem sidere fetus,
quodque in tam multis animantum milibus, uno
quae veniunt signo, tot sunt quot corpora mores,
et genus externum referunt aliena per astra,
confusique fluunt partus hominum atque ferarum;
scilicet in partis iunguntur condita pluris
diversasque ferunt proprio sub nomine leges.
nec tantum lanas Aries nec Taurus aratra
nec Gemini musas nec merces Cancer amabit,
nec Leo venator veniet nec Virgo magistra,
mensuris aut Libra potens aut Scorpius armis
Centaurusque feris, igni Capricornus, et undis
ipse suis Iuvenis geminique per aequora Pisces;

359 Lanigeros **G** 361 utque *Bentl.* atque **L**[2]**G** quae **ML**[1] 363 latitantis **M** latrantis **L**[2]**G** latrantes **L**[1] 364 repetitaque **L**[2] repetit atque **L**[1]**MG** nomina **LM** omine **G** 366 pectora **MG** pectore **L** notis **G** nodis **ML** 367 ostentant *Jacob* ostentur **O** se ostentant *Bentl.* ostendunt *Reg.* 369 alvo *Br.* alio **O** alto *Scal.* quaerenda **GC** quaerendo **ML** manent *Scal.* manet **F** mala quid **M** mali qđ ē (quod est *in ras.*) **L** mali **G** cunctisque **L** cunctis **G** iunctisque **MC** 375 quae veniunt **L**[1]**MG** quaeve ruunt **L**[2] corpora **M** corpore **LG** 378 partis **L**[1]**M** partes **L**[2] partus **G** 380 arata **G** 381 amabit *Reg.* amavit **O** 384 feris, igni **L**[2] feri signi **L**[1]**G** seri signi **M** 385 suis *Reg.* tui **O** tuis *Ellis*

mixta sed in pluris sociantur sidera vires.
multum, inquis, tenuemque iubes me ferre laborem
rursus et in magna mergis caligine mentem,
cernere cum facili lucem ratione viderer.
quod quaeris, deus est; conaris scandere caelum
fataque fatali genitus cognoscere lege
et transire tuum pectus mundoque potiri.
pro pretio labor est; nec sunt immunia tanta.
nec mirere viae flexus rerumque catenas.
admitti potuisse sat est. sint cetera nostra;
at nisi perfossis fugiet te montibus aurum,
obstabitque suis opibus superaddita tellus.
ut veniant gemmae, totus transibitur orbis,
nec lapidum pretio pelagus cepisse pigebit.
annua solliciti consument vota coloni,
et quantae mercedis erunt fallacia rura!
quaeremus lucrum, naves Martemque sequemur
in praedas. pudeat tanto bona velle caduca!
luxuriae quoque militia est, vigilatque ruinis
venter, et ut pereat, suspirant saepe nepotes.
quod caelo dabimus, quantum est, quo veneat omne!
impendendus homo est, deus esse ut possit in ipso.
hac tibi nascentum mores sunt lege notandi.
  nec satis est signis dominantia discere signa
per denos numeros, et quae sint insita cuique;
sed proprias partes ipsas spectare memento
vel glacie rigidas, vel quas exusserit ignis,

398 Lucan. X 156: 'luxus toto quaesivit in orbe' 409 sqq. cf. Firm. IV 22, 2 sqq.

387 multum *Reg.* vultum LG vultu M 388 *post 396 collocant* O 394 nec LG ne M 396 nisi] non G 398 geminae L transibunt M 400 consument M consummant L consumant G 401 fallacia LG sollacia M rura ML^2 ruris L^1G 402 quaeremus LG quae renuis M navem L^1 sequuntur M 404 milicia ML^2 malicia L^1 malitia G ruinis] culinis *Bentl.* 405 pereas *Br.* 406 quod caelo LG quid caelo M quo MG quod L veneat *Scal.* veniat O 412 glacie MG glaties L quae M exusserit M^{on} exusserat LG sexus erat M igni L^1

et sterilis utroque tamen, quas largior umor,
quasque minor rivus fovit; namque omnia mixtis
viribus et vario consurgunt sidera textu.
est aequale nihil. terrenos aspice tractus
et maris atque artis fugientia flumina ripis:
crimen ubique frequens, et laudi noxia iuncta est.
sic sterilis torrens laetis intervenit arvis,
ac subito rumpit parvo discrimine fetus.
et modo portus erat pelagi, iam vasta Charybdis,
laudatique cadit post paulum gratia ponti.
et nunc per scopulos, nunc campis labitur amnis
aut faciens iter aut quaerens curritve reditve.
sic etiam caeli partes variantur in astris.
ut signum a signo, sic a se discrepat ipsum
momentoque negat vires usumque salubrem,
quodque per has geritur partes, sine fruge creatur
aut cadit aut multis sentit bona mixta querelis.
hae mihi signandae proprio sunt carmine partes.
sed quis tot numeros totiens sub lege referre,
tot partes iterare queat, tot dicere summas
per partis causas? faciem mutare loquendi
incipimus, si verba piget? sed gratia deerit,
in vanumque labor cedit, quem despicit auris.

---

435 Lucan. II 663: 'cedit in immensum cassus labor'

---

413 sterilis] sceleris M tamen] modo *Bentl.* tumet *Jacob* quas] qua *Br.* 414 quasque *Scal.* quaque O minor rivus fovit *ego dubitanter* minor ibi tovit M minoribus (ovit *ss.*) L minor //// G^1 minor iam sucus obit G (*man. rec.*) minor ros vivus obit *Rossberg* 417 atque artis *ego* eque artis *Bech.* et partis ML^{1}G et partes L^2 et notis F fugientia M fulgentia LG 419 torrens *Immisch* terris O torres *Haupt* arvis] annus *Scal.* (terris *retinens*) 421 vasta M facta LG 422 gratia ponti ML^2 gra xpi (= *gratia Christi*) L^{1}G 423 labitur L^{2}G lavitur L^{1}M 424 curritve *Barth.* uritve O 426 a (*prius*)] *om.* M sit L^1 427 neget L usumque M utrumque L victumque G salubre L^2 432 dicere M discere LG summas L^{2}G summis L^{1}M 433 per partis L^{2}G per patris L^{1}M 434 incipimus *Bentl.* incidimus O si G sit L sic M

sed mihi per carmen fatalia iura ferenti
et sacros caeli motus ad iussa loquendum est;
nec fingenda datur, tantum monstranda figura;
ostendisse deum nimis est, dabit ipse sibimet
pondera. nec fas est verbis suspendere mundum.
rebus erit maior; nec parva est gratia nostri
oris, si tantum poterit signare canenda.
accipe damnandae quae sint per sidera partes.
  Lanigeri pars quarta nocet, nec sexta salubris;
septima par illi ac decuma a decumaque secunda.
quaeque duas duplicat summas septemque novemque,
unaque viginti numeris pars addita laedit
et quinta, et duram consummat septima partem.
  Tauri nona mala est, similis cui tertia pars est
post decumam, nec non decumae pars septima iuncta;
bisque undena notans et bis duodena nocentes,
quaeque decem trisque ingeminat fraudatque duobus
triginta numeros; et tu, tricesima, summa es.
  pestifera in Geminis pars prima et tertia signis,
septima non melior, ter quinta et noxia pars est,
unaque bis denis brevior nocet unaque maior;
et similis noxae veniet vicesima quinta,
cumque duae subeunt, vel cum se quattuor addunt.
  nec Cancri prima immunis nec tertia pars est
nec sexta; octava est similis, decumaque peracta
prima rabit; nec ter quintae clementior usus.

---

436 carnem **L**[1] **438** fingenda **L**[2] singenda **M** signanda **L**[1]**G** **440** nec fas **L**[2] nefas **L**[1]**MG** **442** canendi **L**[1] **445** par *Bentl.* pars **O** decuma a decumaque *Heringa* decumaeque decumae **ML**[1] decuma decumaeque **L**[2]**G** **447** laedit *Scal.* laudet **ML** gaudet **G** **448** quintam **L**[1] **449** cui *Jacob* quo **O** **450** iuncta *Scal.* iuncta est **O** **451** notans *Housm.* nocens **O** **452** quaeque **L**[2]**G** quemque **L**[1]**M** fraudatque *Scal.* frauda **ML**[1] fraudata **L**[2]**G** **453** et tu **L** et tri **M** ec tum **G** es *Jacob* est **O** **455** quinta et *Br.* quina et **O** quinae *Scal.* pars] par *Scal.* **460** octava est similis *Bentl.* octavae similis **O** decumaque peracta *Bentl.* decumaeque peracta **LG** secum seque peracta **M** **461** rabit *Bentl.* rapit **O** quintae **ML** quinae **G**

septima post decimam luctum et vicesima portat
et quinta accedens et septima nonaque summa.
tu quoque contactu primo, Nemeaee, timendus
et quarta sub parte premis; bis quinta salubri
terque caret caelo, vicesima et altera laedit,
et tribus appositis vitium totidemque secutis,
ultima nec prima melior tricesima pars est.
Erigonae nec pars prima est nec sexta nec una
ad decumam nec quarta nec octava utilis umquam.
proxima viginti numeris et quarta timendae,
et quae ter decumam claudit sors ultima partem.
at quinta in Chelis et septima inutilis aestu,
tertia et undecimae et decimae quae septima iuncta est,
quartaque bis denis actis et septima et ambae,
quae numerum claudunt, nona et tricesima partes.
Scorpius in prima reus est, cui tertia par est
et sexta et decuma et quae ter ⟨tibi⟩ quinta notatur,
undecimam geminans, et quae vicesima quinta est,
octavoque manet numero nonumque capessit.
si te fata sinant, quartam ne selige partem
Centauri; fuge et octavam; bis sexque peractis
octo bis aut denis metuendus dicitur aër,
cumque iterum duodena refert aut terna decemque
aut septena quater, vel cum ter dena figurat.
nec pars optanda est Capricorni septima; nona

---

463 accedens et L^{2}G accedens L^{1}M 464 contactu *Reg.* contractu O Nemeaee] Nemee O 465 premis L^{2}G primis L^{1}M salubri *Reg.* salubris O 467 et] e G vitium *Bentl.* victum O 470 a decuma M 472 claudit LG cludit M 473 *post 474 collocant* O at V^{en} et O aestu MG estu L esto *Scal.* 474 tertia .... septima *Bentl.* septima .... tertia O et septima et undecima est decimaeque et tertia iuncta est M septima et undecima est decimaeque et tertia iuncta est L *prius* est *om.* G 476 claudunt LG cludunt M non extricesima L^1 477 par *Scal.* pars O 478 quae ter ⟨tibi⟩ quinta *Bech.* quater quinta ML quae ter quinta G 479 undecimam L undecima MG 480 octavoque *Scal.* octavove O nonumque M notumque LG 482 Centauri M Centaurum LG sex M 485 figurat L^2 figurant L^{1}MG 486 nona *Bentl.* nonae LG novae M

consentit, decumamque sequens quam tertia signat,
et tribus aut una, quae te, vicesima, fraudat,
quaeve auget quinto numero vel septima fertur.
⟨pars est prima nocens fundentis semper Aquari⟩ 489[a]
tertiaque et quinta et numero quae condita nono est; 491
damnanda est, decumae succedens prima peractae 490
et post viginti prima et vicesima quinta,
cumque illa quartam accumulans vicesima nona.
tertia per geminos et quinta et septima Pisces
undecima et decumae metuenda est septima iuncta,
et quinta in quinos numeros revocata duasque
accipiens ultra summas metuenda feretur.
hae partes sterilem ducunt et frigore et igni
aëra, vel sicco vel quod superaverit umor
[si rapidus Mavors ignis iaculatur in illum
Saturnus sumet glaciem Phoebusve calores].
nec te perceptis signorum cura relinquat
partibus; in tempus quaedam mutantur et ortu
accipiunt proprias vires ultraque remittunt.
namque ubi se summis Aries extollet ab undis
et cervice prior flexa quam cornibus ibit,
non contenta suo generabit pectora censu
et dabit in praedas animos solvetque pudorem.
tantum audere iuvat; sic ipse in cornua fertur,

505—584 cf. Firm. VIII c. 19—30

---

487 terna **M** 488 una **M** unam **LG** 489 quinta **G** septima **ML** sexta **G** 489[a] *versum ex II 232 huc transposuit Bentl.* pars est prima nocens *Bentl.* parsque marina nitens **O** 491 *ante 490 collocavit Br.* quinta et *Scal.* quinta est **O** nono est *Scal.* non est **LG** vē **M** 490 succedens *Reg.* succendens **O** 493 accumulans *Scal.* accumulant **O** accumulat **C** *493 et 494 locum inter se mutarunt in* **M** *sed litteris* b a *ordo restitutus* 498 frigori **M** 499 quo V_1 500—501 *damnavit Fayus* 500 seu rapidos *Bentl.* si rapidiss mavor signis iaculatur in illum **M** 501 Saturnusve suam *Bentl.* vapores *Bentl.* colores **L**[1] Phoebus veca labores **M** *post h. v.*: orientia signa quid efficiant **MG**, (*in m.*) **L** 502 nec **LG** ne **M** relinquant **L**[1] 505 extollet *Jacob* extollit **O** 508 solvetque **G** solvitque **MG** 509 tantum **M** tanta **LG** audere **M** audire **LG**

ut ruat aut vincat. non illos sedibus isdem
mollia per placidas delectant otia curas;
sed iuvat ignotas semper transire per urbes
scrutarique novum pelagus, totius et esse
orbis in hospitio. testis tibi Laniger ipse,
cum vitreum findens auravit vellere pontum
orbatumque sua Phrixum per fata sorore
Phasidos ad ripas et Colchida tergore vexit.
at quos prima creant nascentis sidera Tauri,
feminei incedunt. nec longe causa petenda est,
si modo per causas naturam quaerere fas est.
aversus venit in caelum divesque puellis,
Pleiadum parvo referens glomeramine sidus.
accedent et ruris opes, propriaque iuvencum
dote per inversos exornat vomere campos.
sed geminos aequa cum profert unda tegitque
parte, dabit studia et doctas producet ad artes.
nec triste ingenium, sed dulci tincta lepore
corda creat vocisque bonis citharaeque sonantis
instruit et dotes saltus cum pectore iungit.
at niger obscura Cancer cum nube feretur,
quae velut exustus Phoebeis ignibus ignis
deficit et multa fuscat caligine sidus,
lumina deficient partus, geminamque creatis
mortem fata dabunt. se quisque et vivit et effert.

---

510 ut G et **ML** ruat L^1G ruet **M** ruit L^2 aut *Bentl.* ut **M** et **LG** illos *Bentl.* ullis **LG** ullus **M** isdem **M** idem **LG** **511** delectant **M**L^3 delicidant L^1 deludant L^2G curas **M** curam **LG** **512** ignotas ... urbes **MG** ignotos ... orbes **L** **514** tibi **ML** sibi G **517** tergore vexit G tergo revexit **M** tergo revixit L^1 terga revexit L^2 **518** sidere L^1 **519** feminei *Bentl.* feminea **O** incedunt *Bentl.* iuceat **M** iacet L^1 iaceat L^2 iace/// G **522** glomeramine *Gron.* glomerabile **O** **523** accedunt G ruris **M** rursus **LG** **524** dote **M** docte **L** nocte G exercet *Bentl.* **525** cum profert **M** profert cum **LG** unda **M**L^1 vincla L^2G **528** vocisque G vecisque **ML** **529** saltus **LG** salius **M** pectine *Bentl.* **531** exustus *Jacob* exsutus **M** exutus **LG** exstinctus **F** **532** defuit G **533** partus *Bentl.* arctus **ML** artus G

si cui per summas avidus produxerit undas
ora Leo et scandat malis hiscentibus orbem,
ille patri natisque reus, quas ceperit ipse,
non legabit opes censumque immerget in ipso.
tanta fames animumque cibi tam dira cupido
corripit, ut capiat semet nec compleat umquam
inque epulas funus revocet pretiumque sepulcri.
Erigone surgens, quae rexit saecula prisca
iustitia rursusque eadem labentia fugit,
alta per imperium tribuet fastigia summum
rectoremque dabit legum iurisque sacrati,
sancta pudicitia divorum templa colentem.
sed cum autumnales coeperunt surgere Chelae,
felix aequato genitus sub pondere Librae!
iudex examen sistet vitaeque necisque
imponetque iugum terris legesque rogabit.
illum urbes et regna trement nutuque regentur
unius, et caeli post terras iura manebunt.
Scorpius extremae cum tollet lumina caudae,
si quis erit stellis tum suffragantibus ortus,
urbibus augebit terras iunctisque iuvencis
moenia subcinctus curvo describet aratro,
aut sternet positas urbes inque arva reducet
oppida et in domibus maturas reddet aristas;
tanta erit et virtus et cum virtute potestas.

---

548 Germ. Arat. IV 27: 'aequato libratae pondere Chelae'

---

535 cui *Scal.* qui **O** 537 patris natis **G** 538 legabit **G** legavit **ML** censumque **G** censuque **ML** inmerget **G** inmergit **ML** ipso **ML**^{2} ipsa **L**^{1}**G** 539 cibi *Scal.* sibi **O** 541 epulas **M** epula **LG** revocet **ML**^{2} reticet **L**^{1} retitet **G** 542 Erigone **L**^{2}**G** Erigonem **L**^{1} Erigonen **M** 544 tribuet *Jacob* tribuit **O** 546 duorum **L**^{1} 549 examen *Bentl.* externea **M** extranea **L**^{1}**G** extrema **L**^{2} 550 rogabit **L**^{2}**G** rogabis **L**^{1}**M** 551 nutuque **L**^{2} notumque **L**^{1}**MG** regentur **ML** gerentur **G** 553 extremae **L**^{2} extraeme **M** extraneae **L**^{2}**G** tollet **M** tollit **LG** caudae **MG** claudit **L** 556 subcinctus *Reg.* subcinctis **MG**^{1} subcinitis **L** subinctis **G**^{2} describit **L**^{1} 557 urbes **L**^{2}**G** orbes **ML**^{1} 558 reddet **L**^{2}**G** reddit **L**^{1}**M**

nec non Arcitenens prima cum veste resurget,
pectora clara dabit bello magnisque triumphis
conspicuum patrias victorem ducet ad arces,
altaque nunc statuet nunc idem moenia vertet.
sed nimium indulgens rebus fortuna secundis
invidet in facie saevitque asperrima fronti.
horrendus bello Trebiam Cannasque lacumque
ante fugam tali pensabat imagine victor.
ultimus in caudae Capricornus acumine summo
militiam in ponto dictat puppisque colendae
dura ministeria et vitae discrimen in undis.
quod si quem sanctumque velis castumque probumque,
hic tibi nascetur, cum primus Aquarius exit.
neve sit ad primos animus procedere Pisces:
garrulitas odiosa datur linguaeque venenum
verba maligna novas mutantis semper ad auris,
crimina per populum populi ferre ore bilingui.
nulla fides inerit natis, sed summa libido.
ardentem medios animum libet ire per ignes.
scilicet in piscem sese Cytherea novavit,
cum Babyloniacas summersa profugit in undas
[anguipedem alatos umeros Typhona ferentem].
inseruitque suos squamosis piscibus ignes.

---

560 resurget *Jacob* resurgit **O** 562 ducet **G** ducit **L** victore ducet **M**^{1} victõ reducet **M**^{2} 563 statuet **G** statuit **ML** vertet **G** vertit **ML** 565 asperrima **G** asperima **L** adsperrima **M** 566 lacumque **MG** (*man. rec.*) locumque **LG**^{1} 569 militiam **L**^{2}**G** militiae **L**^{1}**M** in *om.* **G** dictat *Reg.* dicat **ML** pubesque **L**^{1} 570 dura **F** dira **O** ministerio **L**^{1} in undis *Jacob* inertis **O**
571 probumque **F** probumve **M**^{2}**L**^{2}**G** probumbe **L**^{1}**M**^{1} 572 primis **L**^{1} 573 neve sit] ne velit *Jacob* ne ferat *ego* ad *Br.* et **O** primos *Scal.* primus **M** primis **LG** animus **ML**^{2} *om.* **L**^{1}**G** procedere **ML** producere **G** 574 venenum **M**^{on} moventum **O**
575 mutantis] musantis *Reg. Bon.* 576 populum **G** polum **ML** ore **G** orbe **ML** 578 libet] iubet *Bentl.* iuvat *Br.* 579 novavit *Reg.* notavit **O** 580 Babiloniacas summersa **M** Babilonia casum mersa **L**^{1} Babilonias casum **L**^{2} Babilonias casus **G**
581 alatos umeros **MLG**^{1} alatis umeris **G**^{2} *versum damnavit Bentl.*

nec solus fuerit geminis sub Piscibus ortus;
frater erit dulcisve soror materve duorum.
  nunc age diversis dominantia sidera terris
percipe. sed summa est rerum referenda figura.
quattuor in partes caeli describitur orbis,
nascentem lapsumque diem mediosque calores
teque, Helice. totidem venti de partibus isdem
erumpunt secumque gerunt per inania bella.
asper ab axe ruit Boreas, fugit Eurus ab ortu,
Auster amat medium solem, Zephyrusque profectum.
hos inter binae mediis e partibus aurae
exspirant similis mutato nomine flatus.
ipsa natat tellus pelagi lustrata corona
cingentis medium liquidis amplexibus orbem;
inque sinus pontum recipit, qui vespero ab astro
admissus dextra Numidas Libyamque calentem
alluit et magnae quondam Carthaginis arces
litoraque in Syrtis revocat sinuata vadosas
rursusque ad Nilum directis fluctibus exit.
laeva freti caedunt Hispanas aequore gentis,
teque in vicinis haerentem, Gallia, terris,
Italiaeque urbes dextram sinuantis in undam
usque canes ad, Scylla, tuos avidamque Charybdim.
hac ubi se primum porta mare fudit, ⟨aperto⟩
enatat Ionio laxasque vagatur in undas,
sed prius in laevam se effundens circuit omnem

583 solus MG solis L 584 erit ML^{1}G erat L^2 de partibus terrae destributis ad signa fide universa terra et mari M (*in m.*) de p. t. distributis ad s. fide u. t. et m. G *(post 584)*, de p. t. ad s. descriptis L *(in m.)* 588 lapsumque *Bon.* ipsumque O 590 gerunt *om.* G 591 ab axerunt L^1 Eurus L^2 urus M^{2}L^1 verus G curus M^1 593 mediis e L^{2}G medios e L^1 medios se M 595 natat ML^1 vacat L^{2}G 597 vespero O vespere F astro O atro F 598 admissis L^1 599 alluit *Jacob* aluit M abluit LG 600 revocat *Br.* revocans O vadosas *Reg.* vadosis O 601 Nilum *Reg.* nihilum O directis G derectis ML 602 caedunt] cedunt O alludunt *Woltjer* 604 sinuantis L^{2}G sinuatis L^{1}M 606 hac M ac LG ⟨aperto⟩ *Bentl.* 607 enatat M et natat LG 608 sed *ego* et O laevam se *Gron.* levas O

Italiam atque Hadriae comitatur nomine pontus
Eridanique bibit fluctus; secat aequore laevum
Illyricum Epirumque lavat claramque Corinthum
et Peloponnesi patulas circumvolat oras;
rursus et in laevum refluit vastoque recessu
Thessaliae fines et Achaica praeterit arva.
hinc intus iuvenisque fretum mersaeque puellae
truditur invitum faucesque Propontidos artas
Euxino iniungit ponto, Maeotis et undis,
quae tergo coniuncta manet pontemque ministrat.
inde ubi in angustas iterum se navita fauces
Hellespontiacis revocatus fluctibus effert,
Icarium Aegeumque secat laevaque nitentis
miratur populos Asiae totidemque tropaea
quot loca et innumeras gentes Taurumque minantem
fluctibus et Cilicum populos Syriamque perustam
ingentique sinu fugientis aequora terras,
donec in Aegyptum redeunt curvata per undas
litora Niliacis iterum morientia ripis.
haec medium terris circumdat linea pontum
atque his undarum tractum constringit habenis.
mille iacent mediae diffusa per aequora terrae.
Sardiniam in Libyco signant vestigia plantae,
Trinacria Italia tantum praecisa recessit.
adversa Euboicos miratur Graecia montes,
et genetrix Crete civem sortita Tonantem;

609 atque *om.* ML^{1} Hadriae *Br.* Hadriam M Adriam LG comitatur *Bech.* comitatus O pontus *Bech.* ponto ML pontum G 610 laevum *Scal.* bellum O 611 lavat G labat ML 612 Peloponnesi *Reg.* Peloponensi O 614 Thessaliae L^{2}G Thessaliae et L^{1} Thessalia et M Achaica G Achaia L Athicha M 605 hinc *Bentl.* hic O intus *Br.* pontus O 616 artas *Bentl.* apto O apta *Reg.* artae *Scal.* 617 iungit G 618 pontemque O pontumque M^{on} portumque *ego* ministra M 622 populos G populus ML Asiae L^{2}G Asiae et L^{1} Asia et M 623 quot G quod ML Taurumque *Vossius* aurumque M arcumque LG 625 fugientes L^{2}G fugentis M fulgentis L^{1} 629 habenis *Scal.* harenis O 630 diffusa MG diffusae L 634 et] est *Rossberg* Crete *Reg.* Creta O

Aegypti Cypros pulsatur fluctibus omnis.
totque minora solo, tamen emergentia ponto
litora et aequalis Cyclades Delonque Rhodonque
Aulidaque et Tenedum vicinaque Corsica terris
litora Sardiniae primumque intrantis in orbem
oceani victricem Ebusum et Balearica rura.
innumeri surgunt scopuli montesque per altum.
nec tantum ex una pontus sibi parte reclusit
faucibus abreptis orbem; nam litora plura
impulit Oceano, potius sed montibus altis
est vetitus, totam ne vinceret aequore terram.
namque inter borean ortumque aestate nitentem
in longum angusto penetrabilis aequore fluctus
pervenit et patulis tum demum funditur arvis
Caspiaque Euxini similis facit aequora ponti.
altera sub medium solem duo bella per undas
intulit oceanus terris. nam Persica fluctus
arva tenet titulum pelagi praedatus ab isdem,
quae rigat ipse, locis latoque infunditur ore.
nec procul in mollis Arabas terramque ferentem
delicias variaeque novos radicis odores
leniter affundit gemmantia litora pontus,
et terrae mare nomen habet: media illa duobus.

quondam ⟨est⟩ Carthago regnum sortita sub armis,
ignibus Alpinas cum contudit Hannibal arces

635 Aegypti *Scal.* Aegyptia O pulsatur Cypros Aegyptia L^2 636 solo tamen M sola tamen LG sola et tamen *Bentl.* solo taceo *Dorvillius* 637 littora et equalis O praetereo Aegaeas *Bentl.* mitto vel Aegaeas *Br.* 638 Aspidaque *Bech.* Aulidaque O 639 primum G orbem *Reg.* orbe O 640 Ebusum G melius usum M ebu sum usumq; L 641 innumeri L^2G innumerum L^1M 642 reclusit *Bentl.* reclusus O 644 Oceanus propius *Immisch* 647 longum M longo LG 650 per undas M per undae L per unde G 651 iam L^1G 652 tenet *Reg.* tenent O 653 rigat *Scal.* regat ML^1G regit L^2 ore *Bentl.* obe M^1 orbe LGM^2 656 geminantia L 658 *ante h. v. lacunam statuit Scal.* ⟨est⟩ *inserui* 659 Alpinas M Albinas L^1 Albanas L^2G cum contudit L^2G contundit cum L^1M

fecit et aeternam Trebiam Cannasque sepulcris
obruit et Libyen Italas infudit in urbes.
huc varias pestes diversaque monstra ferarum
concessit bellis natura infesta futuris.
horrendos angues habitataque membra veneno
et mortis pastu viventia crimina terrae
667 in poenas fecunda suas parit horrida tellus
666 et vastos elephantas habet saevosque leones
et portentosos cercopum ludit in ortus
ac sterili peior siccas infestat arenas,
donec ad Aegypti ponat sua iura colonos.
inde Asiae populi divesque per omnia tellus,
auratique fluunt amnes, gemmisque relucet
pontus, odoratae spirant medicamina silvae;
India notitia maior Parthique vel orbis
alter et in caelum surgentis moenia Tauri.
totque illum circa diverso nomine gentes
ad Tanaim Scythicis dirimentem fluctibus orbes
Maeotisque lacus Euxinique aspera ponti
aequora et extremum Propontidos Hellespontum.
hanc Asiae metam posuit natura potentis.
quod superest Europa tenet, quae prima natantem
fluctibus excepitque Iovem taurumque resolvit,
ponere passa suos ignis onerique levari.

---

660 Trebiam M^2 Tribiam M^1LG 661 Italicas L^2 infudit L^2G infundit L^1 infudet M 662 huc ML^1G huic L^2 hinc C pisces M 665 pastu *Bentl.* partu O 667 *ante 666 posuit Jacob, post 668 Br.* fecundas L^1 tellus *Scal.* bella O (*quod Br. retinet*) 666 vastos L^2G vastas L^1M *versum eiecit Bentl.* 668 cercopum *Scal.* cecropum MGL^1 cicropum L^2 Cyclopum *Reg. Bon.* 670 ponat G ponet ML colonos L^2 colonis L^2MG 672 geminisque G 673 adoratae L^1 674 Parthisque *Bentl.* 676 diverso *Bentl.* diviso O (*cf. II 91*) 677 ad *Scal.* at ML^1 ac L^2G Tanaim *Scal.* tantam ML^1 tantum L^2G Scythicis *Bentl.* Sciticas LG Scychicas M orbes ML urbes G 679 et extremum] ad extremumque *Huet Rossberg* 680 hanc L^2G *om.* L^1M hic L^3C 682 excepit G 683 ponere *Br.* pondere O suos ignes *Jacob* suo signi LG suo sigmo M onerique LG verique M levari *Br.* iuvavit O *versum damnat Scal.*

ille puellari donavit nomine litus
et monimenta sui titulo sacravit amoris.
maxima terra viris et fecundissima doctis
urbibus: in regnum florentes oris Athenae,
Sparta manu, Thebae divis, et rege vel uno
princeps Pella domus, Troiani gratia belli
Thessalia Epirosque potens vicinaque ripis
Illyris et Threce Martem sortita colonum,
et stupefacta suos inter Germania partus,
Gallia per census, Hispania maxima belli,
Italia in summa, quam rerum maxima Roma
imposuit terris caeloque adiungitur ipsa.
hos erit in fines orbis pontusque vocandus,
quem deus in partes per singula dividit astra
ac sua cuique dedit tutelae regna per orbem
et proprias gentes atque urbes addidit altas,
in quibus assererent praestantes sidera vires.
ac velut humana est signis discripta figura,
et quamquam communis eat tutela per omne
corpus, et in proprium divisis artubus exit, —
namque Aries capiti, Taurus cervicibus haeret,
bracchia sub Geminis censentur, pectora Cancro,
te scapulae, Nemeaee, vocant teque ilia, Virgo;
Libra colit clunes et Scorpius inguine regnat,
et femina Arcitenens, genua et Capricornus amavit,
cruraque defendit Iuvenis, vestigia Pisces, —
sic alias aliud terras sibi vindicat astrum.
  idcirco in varias leges variasque figuras

---

684 illa **LG** litus **M** luctus **LG** **685** sui **MG** sub hoc **L** amoris **LM** honoris **G** **687** orbibus **M** **688** Thebae *Scal.* Thebas **O** divis et V_2 diviset LM^1 divisit L^2G **689** Pella *Jacob* (*cf. I 770*) illa **O** Traiani **G** **691** Thrace L^2G hrece L^1M **693** per **M** prae **LG** **694** Italia **G** Italiam **ML** in summa **MG** in summam **L** **696** hos G^2 hoc LMG^1 notandus *Scal.* **697** per *Bentl.* et **O** **698** tutela **M** **701** segnis L^1 discripta *Buecheler* descripta **O** **702** et] ut *Scal.* eat L^2 et L^1M erat **G** **703** artubus **LG** artibus **M** exit ML^1 exiit L^2 extet **G** **707** colit L^2G colet L^1M regnet L^1

dispositum genus est hominum proprioque colore
formantur gentes sociataque iura per artus
materiamque parem privato foedere signant.
flava per ingentes surgit Germania partus;
Gallia vicino minus est infecta rubore;
asperior solidos Hispania contrahit artus;
Martia Romanis urbis pater induit ora
Gradivumque genus miscens bene temperat artus;
perque coloratas subtilis Graecia gentes
gymnasium praefert vultu fortesque palaestras;
et Syriam produnt torti per tempora crines;
Aethiopes maculant orbem tenebrisque figurant
perfusas hominum gentes; minus India tostas
progenerat mediumque facit moderata tenorem.
iam propior tellusque natans Aegyptia Nilo
lenius irriguis infuscat corpora campis;
Phoebus harenosis Afrorum pulvere terris
exsiccat populos, et Mauretania nomen
oris habet titulumque suo fert ipsa colore.
adde sonos totidem vocum, totidem insere linguas
et mores pro sorte paris ritusque locorum;
adde genus proprium simili sub semine frugum
et Cererem varia redeuntem messe per urbes
nec paribus siliquas referentem viribus omnis;
nec te, Bacche, pari donantem munere terras
atque alias aliis fundentem collibus uvas;
cinnama nec totis passim nascentia campis;

720—721 Lucan. VII 270—271: 'Graiis delecta iuventus gymnasiis aderit'

---

718 Romanis **ML** Romanas **G** urbis **ML**^{1} orbis **L**^{2} urbes **G** **719** Venus *Bentl.* **721** vultu fortesque **L**^{2}**G** vultus ortisque **M**^{2}**L**^{1} vultus ortusque **M**^{1} **722** et Syriam **LG** Cisyram **M** Assyriam *Br.* **723** orbem *Reg.* urbem **O** **724** tostas **L**^{2} tostis **L**^{1}**MG** **726** propior **LG** proprior **M** **727** lenius *Reg.* linius **LG** imnis **M** **728** Phoebus *Bentl.* Poenus **LM** Paenus **G** **729** Mauretania **L**^{1} Mauretanea **M** Mauritania **L**^{2} Mauritanea **G** **731** *et* **732** *om.* **LG** *habet* **M** **731** sonos **V**$_2$ fovos **M**

diversas pecudum facies propriasque ferarum
et duplici clausos elephantas carcere terrae.
quot partes orbis, totidem sub partibus orbes,
et certis discripta nitent regionibus astra
perfunduntque suo subiectas aethere gentes.
  Laniger in medio sortitus sidera mundo
Cancrum inter gelidumque ⟨Caprum⟩ per tempora veris
adserit in vires pontum, quem vicerat ipse,
virgine delapsa cum fratrem ad litora vexit
et minui deflevit onus dorsumque levari.
illum etiam venerata colit vicina Propontis
et Syriae gentes et laxo Persis amictu,
vestibus ipsa suis haerens, Nilusque tumescens
in Cancrum et tellus Aegypti iussa natare.
Taurus habet Scythiae montes Asiamque potentem
et molles Arabas, silvarum ditia regna.
Euxinus Scythicos pontus sinuatus in arcus
sub Geminis te, Phoebe, colit, post bracchia fratris,
† ultimus et solidos Ganges et transcolit India Cancer.
ardent Aethiopes Cancro, cui plurimus ignis;
hoc color ipse docet. Phrygia, Nemeaee, potiris
Idaeae matris famulus regnique ferocis
Cappadocum Armeniaeque iugis; Bithynia dives

---

753 Lucan. IX 1002: 'Asiamque potentem' 754 Claud. IV cons. 258: 'mollis Arabs'

---

740 clausos *Reg.* causas **O** elephantas **M** elephantum **LG** 741 quot **G** quod **LM** 742 et] ut *Scal.* discripta **ML**^{1} descripta **L**^{2}**G** regionibus *Scal.* recionibus **M** rationibus **LG** 743 subiectis **L**^{1} aethere *Scal.* aequore **O** 744 sortitus *Scal.* sortitur **O** 745 ⟨Caprum⟩ *Bentl.* veris **V**$_1$ verxis **O** axis *Reg. Bon.* 746 adserit **M** arserit **LG** ipse **ML**^{2} ipsa **L**^{1}**G** 748 minui **G** minuti **M** minuit **L** 750 et Syriae **L**^{2} et Sirae **G** e Syrae **ML**^{1} Assyriae *Br.* 751 tumescens **ML**^{2} tumescent **L**^{1}**G** 754 Arabas **M** Arabes **LG** 755 Euxinus **G** Enximus **M** Euxinius **L** 756 colit **L**^{2}**G** colet **L**^{1}**M** fratrem *Br.* 757 *sic in* **O** ultimus et Ganges et te colit India Cancer **V**$_1$ (*pro* Cancer *fortasse* cuncta *legendum*), ultimus et colit hos Ganges et decolor Indus *Bentl.* 759 potiris **L** potiri **MG** 760 regnique **O** regnoque *Bentl.* ferocis **L**^{2}**G** feroces **L**^{1}**M** feroci *Bentl.*

te colit et Macetum tellus, quae vicerat orbem.
Virgine sub casta felix terraque marique
est Rhodos, hospitium recturi principis orbem,
tumque domus vere solis, cui tota sacrata est,
cum caperet lumen magni sub Caesare mundi;
Ioniae quoque sunt urbes et Dorica rura,
Arcades antiqui celebrataque Caria fama.
quod potius colat Italiam, si seligis, astrum,
quam quod cuncta regit, quod rerum pondera novit,
designat summas et iniquum separat aequo,
tempora quo pendent, coeunt quo noxque diesque?
Hesperiam sua Libra tenet, qua condita Roma
orbis et imperio retinet discrimina rerum
lancibus et positis gentes tollitque premitque
[qua genitus Caesarque meus nunc condidit orbem]
et propriis frenat pendentem nutibus orbem.
inferius victae sidus Carthaginis arces
et Libyam Aegyptique latus donataque rura
Cyrenes lacrimis radiatus Scorpios armis
eruit Italiaeque tamen respectat ad undas
Sardiniamque tenet fusasque per aequora terras.
Gnosia Centauro tellus circumdata ponto
paret, et in geminum Minois filius astrum
ipse venit geminus; celeris hinc Creta sagittas
asserit intentosque imitatur sideris arcus.
insula Trinacriae fluitantem ad iura sororem

---

763 marique L^2G maiorisque L^1M 764 es L^2 recturae L^1 765 tumque *Bentl.* tuque O 766 caperet M caperent LG 767 quoque M quaeque LG 768 Arcades antiqui L^2G Areades antiqui L^1M Aeolis antiqua *Br.* 769 si seligis L^2G sisiligis L^1M 773 sua M sub LG 774 imperio *Bentl.* imperia G imperium ML 775 positis G positas ML 776 Caesarque meus nunc condidit orbem M *et* L^1 (*omisso* Caesarque), cum fratre Remus hanc condidit urbem L^2G *versum damnavit Bentl.* meus] deus *Bickel* 780 Cyrenes *Ellis* Thirrenos L^1M Thirrenas L^2G radiatus L^2G radiat L^1M radiato *Ellis* armis *Br.* arces O arcu *Ellis* 782 fusasque L^2G fusaque L^1M 783 Centaure M 784 Minois L^2G Minuis L^1M filus L^1

subsequitur Creten sub eodem condita signo;
proximaque Italiae, tenui divisa profundo,
ora paris sequitur leges nec sidere rupta est.
tu, Capricorne, regis, quicquid sub sole cadente
est positum gelidamque Helicen quod tangit ab illo,
Hispanas gentes et quot fert Gallia dives,
teque feris dignam tantum, Germania, matrem
asserit ambiguum sidus terraeque marisque
aestibus assiduis pontum terrasque tenentem.
sed Iuvenis nudos formatus mollior artus
Aegyptum ad tepidam Tyriasque recedit ⟨ad arces⟩
et Cilicum gentis vicina et Aquarius arva.
Piscibus Euphrates datus est, ubi piscis opertu,
cum fugeret Typhona, Venus subsedit in undis.
magna iacet tellus magnis circumdata ripis
Parthis et a Parthis domitae per saecula gentes,
Bactraque et † aeterius Babylon et Susa Panosque
nominaque innumeris vix complectenda figuris,
et Tigris et rubri radiantia litora ponti.
sic divisa manet tellus per sidera cuncta,
e quibus in proprias partes sunt iura trahenda.

---

788 Creten **L**^{2} Cretens **L**^{1} Crentens **M** Cremen **G** 789 Italiae *Br.* Italia et **O** 790 paris **ML**^{2} patris **L**^{1}**G** sidere **M** sidera **LG** est *om.* **G** 791 cadente **G** cadentem **ML** 792 est positum *Jacob* expositum **ML**^{1}**G** expositam **L**^{2} 793 et quot *Bentl.* et quod **G** quod **ML**^{1} seu quod **L**^{2} 795 ambiguam **L**^{1} 796 aestibus **M** astibus **L**^{1} ictibus **L**^{2} letibus **G** 797 nudos ... artus *Scal.* nudo ... actus **ML**^{1} nudo ... actu **L**^{2}**G** formatis **L**^{1} 798 Aegyptum ad tepidam *Bentl.* Aegyptum alepidam **ML** Aegyptum ///// lepidam **G** ⟨ad arces⟩ *supplevit Bentl., post* lepidam *habet* **F** 800 data **L**^{1} piscis opertu *Rossberg.* pisces uruptor **M** piscis uruptor **LG** pisce sub atro *Vossius* 801 fugerit **M** 803 Parthis et a Parthis *Scal.* Parthis et Parthis **M** Parthi sub Parthis **L**^{1} Parthi sed Parthis **L**^{2}**G** 804 Bactraque **MG** Barthraque **L**^{1} Bacthrique **L**^{2} ete aeterius **M** (ete *expunctum*), aetherios **LG** et interius *ego* et Arii *Scal.* Babylone(m) **O** Susa Panosque **F** Susa Apimosque **M** Sispimosque **G** Suspimosque **L**^{1} Suapimosque **L**^{2} 805 innumerus **M** complectenda **M** amplectanda **L**^{1} amplectenda **L**^{2}**G** 808 et **L**

namque eadem quae sunt signis commercia servant.
utque illa inter se coeunt odioque repugnant,
nunc adversa polo, nunc et coniuncta trigono,
quaeque alia in varios affectus causa gubernat,
sic terrae terris respondent, orbibus orbes,
litora litoribus, regnis contraria regna;
sic erit et sedes fugienda petendaque cuique,
sic speranda fides, sic et metuenda pericla,
ut genus in terram caelo descendit ab alto.
   percipe nunc etiam, quae sint ecliptica Graio
nomine, quod certos quasi delassata per annos
nonnumquam cessant sterili torpentia motu.
scilicet immenso nihil est aequale sub aevo
perpetuosque tenet flores unumque tenorem;
mutantur sed cuncta diu variantque per annos.
et fecunda suis subsistunt frugibus arva
continuosque negant partus effeta creando.
rursus quae fuerant steriles ad semina terrae,
post nova sufficiunt nullo mandante tributa.
concutitur tellus validis compagibus haerens
subducitque solum pedibus, natat orbis in ipso
et venit Oceanus pontum sitiensque resolvit
nec sese ipse capit. sic quondam merserat urbes,
humani generis cum solus constitit heres
Deucalion scopuloque orbem possedit in uno.
nec non, cum patrias Phaethon temptavit habenas,
arserunt gentes timuitque incendia caelum
fugeruntque novas ardentia sidera flammas
atque uno timuit condi natura sepulcro.
in tantum longo mutantur tempore cuncta

---

809 servat L^1 812 quaeque alia in L quaeque aliam M quaeque in G 815 sit L^1 816 sic et O et sic V_1 817 *post h. v.*: de eclipticis signis G de eclipticis L (*in m.*) de eglipticis signis M (*in m.*) 820 non umquam M 822 tenorem O colorem F 823 mutatur L^1 diu O die *Gron.* 828 haerens L^2G heres ML^1 830 venit] vomit *Scal.* resolvit] resorbet *Scal.* 831 sese L^2G se L^1M urbes L^2 urbe L^1M orbem G 834 patrios L^2 837 timent M^1 838 mutatur L^1 tempore M tempora LG

atque iterum in semet redeunt. sic tempore certo
signa quoque amittunt vires sumuntque receptas.
causa patet, quod, luna quibus defecit in astris,
orba sui fratris noctisque immersa tenebris,
cum medius Phoebi radios intercipit orbis
nec trahit ad se tum, quo fulget, Delia lumen,
haec quoque signa suo pariter cum sidere languent
incurvata simul solitoque exempta vigore
et velut elatam Phoeben in funere lugent.
ipse docet titulus causas: ecliptica signa
dixere antiqui. pariter sed bina laborant,
nec vicina loco, sed quae contraria fulgent,
sicut luna suo tum tantum deficit orbe,
cum Phoebum adversis currentem non videt astris.
nec tamen aequali languescunt tempore cuncta,
sed modo in affectus totus producitur annus,
nunc brevius lassata manent, nunc longius astra,
exceduntque suo Phoebeia tempora casu.
atque ubi perfectum est spatium, quod cuique dicatur,
impleruntque suos certa statione labores
bina per adversum caelum fulgentia signa,
tum vicina labant ipsis haerentia signis,
quae prius in terras veniunt terrasque relinquunt,
sidereo non ut pugnet contrarius orbi;
sed qua mundus agit cursus, inclinat et ipse
amissasque negat vires nec munera tanta

---

839 tempore ML^{2}G tempora L^1 841 quod *Scal.* quo O defecit in] defecerit M 843 medius *Bentl.* medios O 844 se tum *Scal.* coetum M cecum (caecum) L^{1}G cetum L^2 lumen M luna LG 845 languet ML^1 846 incurbata M^{1}L^1 vigore L^{2}G vigori ML^1 847 lugent M^2 lucent M^{1}LG 848 ipse M ipsa LG titulus *Bon.* titulos O causas *Bentl.* causae ML^1 causaeque L^2 causae quae G 851 luna suo tum *Jacob* luna suo tunc L^{2}G lunas votum M luna votum L^1 deficit in orbes L^1 853 tempore M tempora LG 856 exceduntque LG seceduntque M 858 impleruntque suos G implerumque suo ML 862 orbis *Br.* 863 qua M quia LG inclinat L^{2}G inclinet L^{1}M ipse M ipsa LG 864 animasque M

nec similis reddit noxas. locus omnia vertit.
sed quid iam tenui prodest ratione nitentem
scrutari mundum, si mens sua cuique repugnat
spemque timor tollit prohibetque a limine caeli?
condit enim quicquid vasto natura recessu
mortalisque fugit visus et pectora nostra;
nec prodesse potest, quod fatis cuncta reguntur,
cum fatum nulla possit ratione videri.
quid iuvat in semet sua per convicia ferri
et fraudare bonis, quae nec deus invidet ipse,
quosque dedit natura oculos deponere mentis?
perspicimus caelum; cur non et munera caeli?
inque ipsos penitus mundi descendere census
seminibusque suis tantam componere molem
et partum caeli sua per nutricia ferre
extremumque sequi pontum terraeque subire
pendentis tractus et toto vivere in orbe,
quanta et pars superest, rationem ducere nostis.
iam nusquam natura latet; pervidimus omnem
et capto potimur mundo nostrumque parentem
pars sua perspicimus genitique accedimus astris.
an dubium est, habitare deum sub pectore nostro
in caelumque redire animas caeloque venire?
utque sit ex omni constructus corpore mundus
aetheris atque ignis summi terraeque marisque,
spiritus et motu rapido, quae visa, gubernet,

---

865 noxis **M** *post h. v.*: fatorum rationem perspici posse **MG** quomodo possimus fatorum rationem perspicere **L** (*in m.*) 868 a limine *Scal.* e limine **L**[2]**G** lumine **L**[1]**M** 869 condit **G** conditur **ML** quicquid **F** quid **M** quod **L** ///quod **G** 872 fatum **ML** fatis **G** 873 quod **L**[1] 876 *post h. v. lacunam statuit Rossberg* 877 census **M** censum **LG** 879 nutricia] victricia **M**[1] nictricia **M**[2] 880 pontum *Bentl.* portum **O** 882 et] ex *Ellis* ducere *Br.* discere **LG** discerne **M** nostis *Br.* noctis **O** discere in astris *Postg.* 889 aeris *Bentl.* terraeque **G** terraque **ML** 890 spiritus *Scal.* spiritum **O** et motu *Jacob* et totum **M** et toto **LG** visa *Jacob* iussa **O** gubernet *Jacob* gubernent **M** gubernant **LG**

sic esse in nobis terrenae corpora sortis,
sanguineas[que] animas, animum, qui cuncta gubernat
dispensatque hominem? quid mirum, noscere mundum
si possunt homines, quibus est et mundus in ipsis,
exemplumque dei quisque est in imagine parva?
an cuiquam genitos, nisi caelo, credere fas est
esse homines? proiecta iacent animalia cuncta
in terra vel mersa vadis vel in aëre pendent;
omnibus una quies venter censusque per artus,
et, quia consilium non est, et lingua remissa.
unus ⟨in⟩ inspectus rerum viresque loquendi
ingeniumque capax variasque educitur artes;
hic partus, qui cuncta regit: secessit in urbes,
edomuit terram ad fruges, animalia cepit
imposuitque viam ponto, stetit unus in arcem
erectus capitis victorque ad sidera mittit
sidereos oculos propiusque adspectat Olympum
inquiritque Iovem; nec sola fronte deorum
contentus manet et caelum scrutatur in alvo
cognatumque sequens corpus se quaerit in astris.
huic in tanta fidem petimus, quam saepe volucres
accipiunt trepidaeque suo sub pectore fibrae.
an minus est sacris rationem ducere signis,
quam pecudum mortes aviumque attendere cantus?
atque ideo faciem caeli non invidet orbi
ipse deus vultusque suos corpusque recludit

---

892 sanguineasque] -que *delevi* animum *Postg.* animo **O** animi **F** 893 homines **G**[1] quod **L**[1] 894 in *om.* **MG** *894 post 895 collocat* **G** 896 an **M**[on] aut **O** cuiquam] quoquam *Bon.* 899 censusque *Jacob* censumque **O** 901 unus] unius *Br.* ⟨in⟩ inspectus *Bentl.* inspectus **ML**[1] et inspectus **L**[2]**G** 903 qui cuncta regit *Reg.* quicumque regit **O** secessit *Reg.* sic esset **ML**[1] si cesset **L**[2]**G** urbes *Bentl.* orbes **ML** orbe **G** 904 edomuit **MG** et domuit **L** 905 arcem *Scal.* arce **O** 906 erectus **MG** ereptus **L** capitis **G** captis **ML** 907 sydereos **G** sidereosque **ML** *Woltjer* propiusque **LG** propriusque **M** 910 se *Scal.* sit **ML**[1] sic **L**[2]**G** 911 tanta] fata *Bentl.* 912 suo] boum *Bentl.* suum *Ellis* 915 adeo *Br.* 916 recludit *Reg.* reducit **O**

semper volvendo seque ipsum inculcat et offert,
ut bene cognosci possit doceatque videntis,
qualis eat, cogatque suas attendere leges.
ipse vocat nostros animos ad sidera mundus
nec patitur, quia non condit, sua iura latere.
quis putat esse nefas nosci, quod cernere fas est?
nec contemne tuas quasi parvo in corpore vires;
quod valet, immensum est. sic auri pondera parvi
exsuperant pretio numerosos aeris acervos.
sic adamas, punctum lapidis, pretiosior auro est.
parvula sic totum pervisit pupula caelum,
quoque vident oculi, minimum est, cum maxima cernant.
sic animi sedes, tenui sub corde locata,
per totum angusto regnat de limite corpus.
materiae ne quaere modum, sed perspice vires,
quas ratio, non pondus habet. ratio omnia vincit.
ne dubites homini divinos credere visus;
iam facis ipse deos, mittisque ad sidera numen,
maius et Augusto crescet sub principe caelum.

---

917 volvendo semper **M** 918 possit **L**^{2}**G** posset **ML**^{1} videntis *Heringa* videndis **O** 919 eat **M** erat **LG** cogatque **M** doceatque **LG** 922 putat **O** putet **F** nosci **M** nasci **LG** 924 quod **L**^{2}**G** quo **L**^{1}**M** pondera **L**^{2}**G** pondere **L**^{1}**M** 926 adamas **L**^{2} adamans **L**^{1}**MG** punctunt **L**^{1} 934 facis **ML**^{1} facit **L**^{2}**G** mittisque **M** mittitque **LG** 935 crescet **O** crescit **F**

explicit liber II, incipit liber III **M**, finit liber IIII, sequitur quintus **G** *nulla subscriptio in* **L**

LIBER QUINTUS

Hic alius finisset iter signisque relatis,
quis adversa meant stellarum numina quinque
quadriiugis et Phoebus equis et Delia bigis,
non ultra struxisset opus caeloque rediret
ac per descensum medios percurreret ignes
Saturni Iovis et Martis solisque sub illis,
post Venerem et Maia natum te, luna, vagantem.
me properare viam mundus iubet omnia circum
sidera vectatum ⟨et⟩ toto decurrere caelo,
cum semel aetherios iussus conscendere currus
summum contigerim sua per fastigia culmen.
hinc vocat Orion, magni pars maxima caeli,
et ratis heroum, quae nunc quoque navigat astris,
fluminaque errantis late sinuantia flexus,
et bifer et cetum squamis atque ore tremendo,
Hesperidumque vigil custos et divitis auri,
et canis in totum portans incendia mundum,
Araque, divorum cui votum solvit Olympus;
illinc per geminas Anguis qui labitur Arctos,
Heniochusque memor currus, plaustrique Bootes,
atque Ariadneae caelestia dona coronae,

---

10 Lucan. I 48: 'flammigeros Phoebi conscendere currus'
12 Anth. Lat. I 2, 723, 1: 'magni pars maxima caeli'

---

1 relatis **ML** relictis **G** **4** struxisset **MG** strinxisset **L** **5** percurreret **M** decurreret **LG** **6—7** *damnavit Bentl.* **8** mundi *Scal.* iubet *Reg.* libet **O** circa **M** **9** vectatum *Reg.* vectantur **O** vectantem *Br.* ⟨et⟩ *Bentl.* **10** conscendere **MLG²** descendere **G¹** **11** vestigia **G** **12/3** magni ... heroum *om.* **LG** **13** quae **ML** qui **G** **15** bifer et *Pingreus* biferum **O** cetum *Bon.* cecum **M** caecum **LG** ora **L**

victor et invisae Perseus cum falce Medusae,
Andromedamque negans genitor cum coniuge Cepheus,
quique volat stellatus Equus, celerique Sagittae
Delphinus certans, et Iuppiter alite tectus,
ceteraque in toto passim labentia caelo.
quae mihi per proprias vires sunt cuncta canenda,
quid valeant ortu, quid cum merguntur in undas,
et quota de bis sex astris pars quaeque reducat.
has stellis proprias vires et tempora rerum
constituit magni quondam fabricator Olympi.
  vir gregis et ponti victor, cui parte relicta
nomen onusque dedit, nec pelle immunis ab ipsa,
Colchidis et magicas artes qui vertere Iolcon
Medeam iussit movitque venena per orbem,
nunc quoque vicinam puppim, ceu naviget, Argo
a dextri lateris ductat regione per astra.
sed cum prima suos puppis consurgit in ignis,
quattuor in partis cum Corniger extulit ora,
illa quisquis erit terris oriente creatus,
rector erit puppis clavoque immobilis haerens
mutabit pelago terras ventisque sequetur
fortunam totumque volet transnare profundum
classibus atque alios montes aliumque videre

---

23 Germ. Arat. I 184: ‘cum coniuge Cepheus’ **41** Firm. VIII 6, 1 (Navis): ‘erit gubernator nauclerus navicularius’

---

24 quique *Fayus* quaque **O** 28 valeat **L**^{1} 29 quota de *Bentl.* quod ade **ML**^{1} quod de **L**^{2}**G** quota e **V**^{en} pars *Scal.* par **O** quaeque *Jacob* quemque **ML** quenque **G** 30 has *Scal.* ab **O** *30 et 31 damnavit Bentl.* 32 ponti victor **ML** victor ponti **G** 33 honosque **G** 34 vertere **L**^{2}**G** vestre **L**^{1} visere **M** Iolcon *Bentl.* C(h)olchon **O** 36 ceu **F** caeli **O** 37 ac **G** ductat *Immisch* ducat **O** 39 ora **L**^{2}**G** horas **L**^{1} hora **M** 40 illa *Bentl.* illis **MLG**^{2} illos **G**^{1} quisquis **ML**^{2} quisque **L**^{1}**G** terris **ML** in terris **G** 41 rector] pectus **L**^{1} puppis **L**^{2}**G** puppim **L**^{1} puppi **M** heres **L**^{1} 42 mutabit **L**^{2}**G** mutavit **L**^{1}**M** 43 transnare **LM** trans mare **G** 44 montes *Fayus* menses **O** Minyas *Bentl.*

Phasin et in cautes Tiphyn superare trementem.
tolle istos ortus hominum sub sidere tali,
sustuleris bellum Troiae classemque solutam
sanguine et appulsam terris; non invehet undis
Persida nec pelagus Xerxes facietque tegetque,
vera Syracusis Salamis non merget Athenas,
Punica nec toto fluitabunt aequore rostra,
Actiacosque sinus inter suspensus utrimque
orbis et in ponto caeli fortuna natabit.
his ducibus caeco ducuntur in aequore classes
et coit ipsa sibi tellus totusque per usus
diversos rerum ventis arcessitur orbis.
sed decuma lateris surgens de parte sinistri
maximus Orion magnumque amplexus Olympum,
quo fulgente super terras caelumque trahente
ementita diem nigras nox contrahit alas,
sollertis animos, velocia corpora finget
atque agilem officio mentem curasque per omnis
indelassato properantia corda vigore.
instar erit populi totaque habitabit in urbe
limina pervolitans unumque per omnia verbum
mane salutandi portans communis amicus.

---

50 Lucan. III 183: 'veram credi Salamina' 61 sqq. Firm. VIII 6, 2: '(Orion) facit homines veloci corporis mobilitate perspicuos' 64 sqq. Firm. VIII 6, 2: 'variabunt semper domicilia .... et per omnium limina matutinis semper salutationibus pervolabunt'

---

45 Tiphyn *Reg.* Typhim **G** Thiphum **L** Tiphum **M** trementem] triremem **G** 46 ortus **G** portus **L** portur **M** partus **F** 47 solutam **L**[2]**G** solutum **L**[1]**M** 49 Persida *Vossius* per sidera **ML**[1] sydera **L**[2]**G** Xerxes **C** Xerxen **L**[2]**G** Xerxenus **L**[1]**M** 50 vera **LG** utra **M** versa *Jacob praef. XIX* 51 rostro **L**[1] 52 utrimque *Scal.* utrumque **L** utrunque **G** ūtrunque **M** 53 fortuna] secura **G**[1] 57 sed decuma *Reines.* sed deus ma **ML**[1] (*in litura*) sed // sūma **L**[2] sed summa **G** 59 quo **L**[2]**G** quod **L**[1]**M** fulgent **G** trahente **L**[2]**G** trahentem **L**[1]**M** 60 ementita **G** et mentita **ML** alas **ML** aras **G** 62 agilem] aligem **G** 63 inlassato **L**[1] corda vigore *Reg.* corde videre **O** 64 totaque **M** totoque **LG** habitabit **L**[2]**G** habitavit **L**[1]**M** urbe *Scal.* orbe **O**

sed cum se terris Aries ter quinque peractis
partibus extollit, primum iuga tollit ab undis
Heniochus clivoque rotas convellit ab imo,
qua gelidus boreas aquilonibus instat acutis.
ille dabit proprium studium caeloque retentas,
quas prius in terris agitator amaverat, artes:
stare levi curru moderantem quattuor ora
spumigeris frenata lupis et flectere equorum
praevalidas vires ac torto stringere gyro;
at cum laxato fugerunt cardine claustra,
exagitare feros pronumque anteire volantis
vixque rotis levibus summum contingere campum,
vincentem pedibus ventos, vel prima tenentem
agmina in obliquum cursus agitare malignos
obstantemque mora totum praecludere circum,
vel medium turbae nunc dextros ire per orbes
fidentem campo, nunc meta currere acuta
spemque sub extremo dubiam suspendere casu.
nec non alterno desultor sidere dorso
quadrupedum et stabilis poterit defigere plantas
perque volabit equos, ludet per terga volantum;
aut solo vectatus equo nunc arma movebit,
nunc leget in longo per cursum praemia circo.
quicquid de tali studio formatur, habebit.
hinc mihi Salmoneus (qui caelum imitatus in urbe

85 sqq. Firm. VIII 6, 3 (Auriga): 'qui saltu quadrigas transeat aut ⟨qui in⟩ dorsostans equorum ..... atque adprime equo vectus militares armaturas exerceat' 91—97 Firm. VIII 6, 3: 'hoc astro (Auriga) oriente et Salmoneus et Bellerofontes nati esse narrantur'

70 acutis] avitis **M** 71 retentas **M** retentans **LG** 74 spumigeris **ML** spumiferis **G** 75 praevalidas L^2**G** praevalides L^1 praevalidis **M** torto **M** toto **LG** 76 at cum **LG** d (*evanidum*) deum **M** sed cum *Br.* 81 percludere **G** 83 findentem **G** 87 perque volabit equos *Bentl.* perquo labite quos **M** per quos labit equos L^1**G** per quos vadit equos L^2 ludens *Jacob* terra L^1 88 vectatur **LG** 89 leget *Turnebus* licet **O** cursum **M** cursus **LG** 90 quicquid L^2**G** quid quod L^1 quidquid **M** 91 imitatus **ML** imitatur **G** urbe **M** orbe **LG**

pontibus impositis missisque per aera quadrigis
expressisse sonum mundi sibi visus et ipsum
admovisse Iovem terris, dum fulmina fingit,
sensit et immensos ignes super ipse secutus
morte Iovem didicit) generatus possit haberi.
hoc genitum credas de sidere Bellerophontem
imposuisse viam mundo per signa volantem,
cui caelum campus fuerat, terraeque fretumque
sub pedibus non ulla tulit vestigia cursus.
his erit Heniochi surgens tibi forma notanda.
cumque decem partis Aries duplicaverit ortus,
incipient Haedi tremulum producere mentum
hirtaque tum demum terris promittere terga,
qua dexter boreas spirat. ne crede severae
frontis opus signi: strictos in corda Catonis
abreptumque patri Torquatum et Horatia facta.
maius onus signo est, Haedis nec tanta petulcis
conveniunt; levibus gaudent lascivaque signant
pectora et in lusus agiles agilemque vigorem
desudant, vario ducunt in amore iuventam;
in vulnus numquam virtus, sed saepe libido
impellit, turpisque emitur vel morte voluptas.

---

106 Firm. VIII 6, 4 (Haedus): 'sunt enim austera facie ... obstinata fronte, ut Catonis [frontem ut Catonis] prorsus institutum imitari videantur' 108—114 Firm. VIII 6, 4—5: 'sunt enim natura petulantes, lascivi ... mortem sibi inferre coguntur'

---

92 pontibus **MG** montibus **L** 94 dum fulmina *Vossius* de fulmine **O** 97 de sidere **M** defidere **L**^{1} diffidere **L**^{2}**G** Bellerophontem **ML**^{1} Bellorophontem **L**^{2}**G** 100 *interpunctionem post* pedibus *sustuli* non ulla **M** non nulla **LG** cursus **M** cursu **LG** campum **C** 101 erat **L**^{1} notanda *Bentl.* conanda **ML**^{1} canenda **L**^{2} cananda **G** 103 haedi **G** haeduli **ML** 104 promittere **ML** producere **G** 105 ne crede **M** nec crede **LG** 106 signi] signo *Scal.* gigni *Ellis* strictosque **M** in corda *Carrio* incoda **ML**^{1}**G** incude **L**^{2} nec crede **F** Catones *Scal.* 107 abreptumque *Bentl.* abruptumque **M** abruptamque **LG** aut Brutum atque parem Tarquinium **F** 108 petulcis **L**^{2}**G** peculcis **L**^{1}**M** 109 gaudet **L**^{1} 110 illusus **G** 111 desudant **L**^{2}**G** desidant **L**^{1}**M** iuventam **L**^{2}**G** iuventae (e) **ML**^{1} 113 morte voluptas] more libido **L**^{1}

et minimum cecidisse malum est, quia crimine victus.
nec non et cultus pecorum nascentibus addunt
pastoremque suum generant, cui fistula collo
haereat et voces alterna per oscula ducat.
sed cum bis denas augebit septima partes
Lanigeri, surgent hyades. quo tempore natis
nulla quies placet, in nullo sunt otia fructu;
sed populum turbamque petunt rerumque tumultus;
seditio clamorque iuvat, Gracchosque tenentis
rostra volunt montemque sacrum rarosque Quirites,
pacis bella probant curaeque alimenta ministrant.
immundosque greges agitant per sordida rura;
et fidum Laërtiadae genuere syboten.
hos generant Hyades mores surgentibus astris.
ultima Lanigeri cum pars excluditur orbi,
quae totum ostendit terris atque eruit undis,
Olenie servans praegressos tollitur Haedos
egelido stellata polo, quae dextera pars est,
officio magni mater Iovis. illa Tonanti
fundamenta dedit pectusque implevit hiantis
lacte suo, dedit et dignas ad fulmina vires.
hinc fidae mentes tremebundaque corda creantur

---

115 sqq. Firm. VIII 6, 5: ʽnascuntur etiam ex hoc sidere pastores ovium, sed qui fistula rustici carminis dulces modos dicant' **118—124** Firm. VIII 6, 6 (Hyades): ʽinquietus erit turbulentus popularis' cet. . . . . ʽsed huic varii quaestus ex assidua sollicitudine saepe nascuntur' **125** sq. Firm. VIII 6, 6: ʽfacit etiam hoc sidus bubulcos' (an: subulcos?) **129—134** Firm. VIII 6, 7 (Capra): ʽin Arietis parte XXX, quae pars totum signum . . , . ostendit, exoritur Capra, quam fabulosi poetae . . . . nutricia' **135—139** Firm. VIII 6, 7: ʽerunt nimia mentis trepidatione solliciti' cet.

---

114 quia] sed *Reg.* victus *Jacob* victum **O** **119** surgunt **M**[2] natis *Reg.* nati **O** **122** Gracchosque *Reg.* Grecosque **O** **124** curaeque] iraeque *Thom.* **126** fidum *Scal.* fidunt **O** Laertiadae *Scal.* verciadu **M** nerciadu **LG** syboten *Scal.* syboetem **O** Bootem **F** **128** orbi *Reg.* orbis **O** **131** egelido **M** et gelido **LG** quae **MG** que **L** qua *Jacob; versum damnavit Bentl.* **132** tonandi *Br.* **135** fidae] trepidae *Skutsch* creantur **L**[2]**G** creatur **ML**[1]

suspensa ad strepitus levibusque obnoxia causis.
his etiam ingenita est visendi ignota cupido,
ut nova per montis quaerunt arbusta capellae
semper et ulterius pascentes tendere gaudent.
Taurus in aversos praeceps cum tollitur artus,
sexta parte sui certantes luce sorores
Pleiadas ducit. quibus aspirantibus almam
in lucem eduntur Bacchi Venerisque sequaces
perque dapes mensasque super petulantia corda
et sale mordaci dulcis quaerentia risus.
illis cura sui cultus frontisque decorae
semper erit: tortos in fluctum ponere crines
aut vinclis revocare comas et vertice denso
fingere et appositis caput emutare capillis
pumicibusque cavis horrentia membra polire
atque odisse virum sterilisque optare lacertos.
femineae vestes nec in usum tegmina plantis,
sed speciem, fictique placent ad mollia gressus.
naturae pudet, atque habitat sub pectore caeco

140—156 Firm. VIII 7, 1—3: 'in Tauri parte VI inveniuntur Pliades ...... qui salsi sermonis mordacibus dictis risus hominibus concitare consueverint ..... quorum inflexi crines torquantur (sic!) semper in bostrychos ..... hi demptis pilis .... hi molliter ambulantes .... sed hos ambitio sollicitat' cet.

---

136 suspensa ad strepitus *L. Muell.* suspensas trepitus M^2 suspensas trepidus M^1LG levibusque M levibus LG **137** etiam ingenita est *Bentl.* etiam ingeniest M etiam tamen ingeniem L^1 etiam ingenium L^2G visendi ML viscendi G **138** per montis quaerunt *Scal* per noctisque rut (*alterum* u *s.* t) M per noctisque ruunt LG pernoctes quaerunt *Cartault* **140** aversos *Scal.* adversos O praeceps cum tollitur *Bentl.* praeceps compellitur M praeceps (que) attollitur LG artus *ego* ortus O **141** luce sorores M lucis odores LG **142** Pleiadas *Bentl.* Pleidas M Pleiades L Peliades G **143** eduntur *Scal.* educunt O **145** mordaci G mordacis ML **146** frontisque decorae L^2G fortisque decorde L^1 frocitisque decorde M **148** vinclis V_1 undis O revocare L^2G pervocare ML^1 **150** pumicibus ML^2 punicibus L^1G **152** nec in usum *Bentl.* nec insunt O **153** speciem *Bentl.* specie O fictique L^2G fictaeque L^1M **154** caeca *Bentl.*

ambitio, et morbum virtutis nomine iactant.
semper amare parum est; cupient et amare videri.
  iam vero Geminis fraterna ferentibus astra
in caelum summoque natantibus aequore ponti,
septima pars Leporem tollit. quo sidere natis
vix alas natura negat volucrisque meatus;
tantus erit per membra vigor referentia ventos.
ille prius victor stadio quam missus abibit;
ille cito motu rigidos eludere caestus,
nunc exire levis missas, nunc mittere palmas;
ille pilam celeri fugientem reddere planta
et pedibus pensare manus et ludere saltu
mobilibusque citos ictus glomerare lacertis;
ille potens turba perfundere membra pilarum
per totumque vagas corpus disponere palmas,
ut teneat tantos orbes sibique ipse reludat
et velut edoctos iubeat volitare per ipsum.
invigilat somnis, curas industria vincit;
otia per varios exercet dulcia lusus.
  nunc Cancro vicina canam, cui parte sinistra
consurgunt Iugulae. quibus aspirantibus orti
te, Meleagre, colunt (flammis absentibus ustum

157—171 Firm. VIII 8, 1 (Lepus): 'ut cum currere coeperint agitati ⟨cursus⟩ velocitate aves superare videantur. hunc locum .... si Mercurius (respexerit) praestigiatores aut pilis ludentes' **174—196** Firm. VIII 9, 1: 'in I parte Cancri oriuntur Iugulae. Quibus orientibus qui natus fuerit .... ad omne studium venationis applicatus. is retibus feras capit aut foveis decipiet' cet. § 2 'quodsi Saturnus ..... erunt ad omne studium piscationis applicati' cet.

---

155 iactant **L^2G** lactant **L^1M** **156** et amere **M** videri **M** videre **LG** **157** vero **L^2G** *om.* **L^1M** **161** ventos **M** victor **LG** **163** motu **M** moritur **LG** **166** pensare *Reg.* pinsare **O** saltu **F** fulto **O** folle *Bentl.* **167** *ante 165 posuit Huet.* mobilibusque (molibusque) cito sic tuos **ML^1** **168** pilarum **ML** pilatum **G** **169** vagas **F** vagus **O** **170** teneat **L^2G** teneant **L^1M** ipse *Reg.* ipsa **O** **171** edoctos **L^2G** edictos **ML^1** **176** flammas **L^1** absentibus *Gron.* habentibus **M** habitantibus **LG**

reddentemque tuae per mortem munera matri,
cuius et ante necem paulatim vita sepulta est)
atque Atlanteos conatum ferre labores,
et Calydonea bellantem rupe puellam
vincentemque viros et quam potuisse videre
virgine maius erat, sternentem vulnere primo,
quique erat Actaeon silvis imitandus et ante
quam canibus nova praeda fuit. ducuntur et ipsi
retibus et claudunt campos formidine mortis
mendacisque parant foveas laqueosque tenaces
currentisque feras pedicarum compede nectunt,
aut canibus ferrove necant praedasque reportant.
sunt, quibus in ponto studium est cepisse ferarum
diversas facies et caeco missa profundo
sternere litoreis monstrorum corpora harenis
horrendumque fretis in bella lacessere pontum
et colare vagos inductis retibus amnis
ac per nulla sequi dubitant vestigia praedas.
luxuriae quia terra parum, fastidit et orbem
venter et ipse gulam Nereus ex aequore pascit.
at Procyon oriens, cum iam vicesima Cancro
septimaque ex undis pars sese emergit in astra,
venatus non ille quidem, verum arma creatis
venandi tribuit: catulos nutrire sagacis
et genus a proavis, mores numerare per urbes

197—205 Firm. VIII 9, 3 (Procyon): 'erunt quidem ipsi ab omni venationis studio separati, verum arma venatoribus aut facient aut parabunt .... nutrient etiam canes' cet.

177 marti L[1] 179 Atlanteos *Bentl.* Atalanteos M Adlanteos L Athlanteos G conatum L[2]G conatur M conatus L[1] 180 puellam ML capellam G 181 videre M videri LG 182 maius ML natus G 183 quique *Postg.* quamque O quaque *Gron.* Actaeon] acteon tactem L[1] tactaeon M 185 campos] vastos *Bentl.* mortis L[2]G montes ML[1] *Bentl.* 190 missa] mersa *Reg.* misso L[1] 191 harenis *Rein.* habetis M habenis LG 194 dubitant *Scal* dubitat O 195 luxuriae *Reg.* luxuria O quia LG qua M fastidit et *Bech.* fastidiet O 196 pascet *Reg.* 197 Cancro est LG 198 sese *om.* M[1]L[1] 200 tribuet *Br.* 201 urbes O artes C

retiaque et valida venabula cuspide fixa
lentaque contextis formare hastilia nodis
et quaecumque solet venandi poscere cura,
in proprios fabricare dabit venalia quaestus.
  cum vero in vastos surget Nemeaeus hiatus,
exoriturque Canis latratque Canicula flammas
et rabit igne suo geminatque incendia solis.
qua subdente facem terris radiosque movente
dimicat in cineres orbis fatumque supremum
sortitur languetque suis Neptunus in undis
et viridis nemori sanguis decedit et herbis.
cuncta peregrinos orbes animalia quaerunt
atque eget alterius mundus. natura suismet
aegrotat morbis nimios obsessa per aestus
inque rogo vivit; tantus per sidera fervor
funditur atque uno ceu sunt in flumine cuncta;
haec ubi se ponto per primas extulit oras,
nascentem quam nec pelagi restinxerit unda,
effrenos animos violentaque pectora finget
irarumque dabit fletus odiumque metumque

---

207 Firm. VIII 10, 1: 'in I parte Leonis oritur Canicula quae' cet. Cul. 220 **220—230** Firm. VIII 10, 1—2: 'effrenatos animos ad omne studium praeposteri facinoris applicabunt. erunt . . . qui libenter omnia violentiae studia sectentur, furiosi iracundi terribiles minaces, ⟨et⟩ quos omnes homines et oderint pariter et metuant. erunt etiam animosi cet. .... horum cor crebris agitationibus palpitat et vox eorum arescentibus faucibus canum latratus imitatur, ut impetu et furore commoti aut dentes quatiant aut attritu semper exacuant'

---

203 contexos **L** consectis *Huet.* **204** quaecumque *Rein.* quicumque **M** quodcumque **LG** poscere **ML** pascere **G** **205** proprios **M** proprias **LG** **206** surgit *Scal.* **207** flammis $\mathbf{L}^2$ **208** rabit *Scal.* rapet **M** rapiet $\mathbf{L}^1$ rapit $\mathbf{L}^2$**G** **209** movente **LG** moventem **M** **212** nemori $\mathbf{L}^2$**G** nemoris $\mathbf{L}^1$**M** herbis] undis $\mathbf{G}^1$ (*cf. v. 211*) **217** ceu sunt] candent *Jacob* flumine] flamine *Jacob* fulmine *Br.* lumine *Scal.* **218** primas *Br.* proximas **O** pronas *Reg.* oras *Scal.* horas **O** **219** quam nec **M** si quem $\mathbf{L}^2$**G** quem $\mathbf{L}^1$ restinxerit **G** restrinxerit **ML** **220** finget $\mathbf{L}^2$**G** fingit $\mathbf{L}^1$**M** **221** fluctus *Reg.*

totius vulgi. praecurrunt verba loquentis,
ante os est animus; nec magnis concita causis
corda micant et lingua rabit latratque loquendo
morsibus et crebris dentes in voce relinquit.
ardescit vitio vitium, viresque ministrat
Bacchus et in flammam saevas exsuscitat iras.
nec silvas rupesque timent vastosque leones
aut spumantis apri dentes atque arma ferarum
effunduntque suas concesso in corpore flammas.
nec talis mirere artes sub sidere tali;
cernis, ut ipsum etiam sidus venetur in astris;
praegressum quaerit Leporem comprendere cursu.
ultima pars magni cum tollitur orta Leonis,
Cretera auratis surgit caelatus ab astris.
inde trahit quicumque genus moresque, sequetur
irriguos ruris campos amnesque lacusque
et te, Bacche, tuas nubentem iunget ad ulmos
disponetque iugis imitatus fronte choreas,
robore vel proprio fidentem in bracchia ducet
teque tibi credet, stirpemque ⟨a⟩ matre resectam

233 Firm. VIII 10, 4: 'erunt etiam ⟨ea⟩ corporis velocitate, ut leporem cursu comprehendant' 234—250 Firm VIII 10, 6: 'in parte XXX Leonis oritur Cratera. quicumque .... inriguos amabit campos et fontes ... ad alia derivabit loca. erit vinearum et amator et cultor .... hic vinum sine admixtione aliqua libenter bibit .... in dolium vinarium .. submersus morietur'

222 praecurrunt **LG** procurrunt **M** *post* loquentis *interpunxit Bech.* 223 concita *Scal.* condita **O** 224 rabit **M**L^1 rapit L^2**G** 225 relinquit **M**L^2 relinquid L^1 reliquit **G** relidit *Br.* 227 flammam **M** flamma **LG** 228 rupesque **M** ripasque **LG** 229 aut V_2 et **M** at **LG** 230 corpore **M** robore **LG** 231 nec alis **M** 232 venetur L^2 veneretur L^1**MG** 234 orta **M** ora **LG** 235 Cretera **M** c(a)eteraque **LG** Crater *Scal.* 236 sequetur *Scal.* sequentur **O** 238 tuas **M** tuos **LG** iunget **M** iungit **LG** 239 disponetque **LG** disponetve **M** fronte *Br.* fronde **O** 240 fidentem **M** findentem L^1**G** fundentem L^2 ducet *Scal.* ducit **O** 241 tibi *Scal.* sibi **M**L^2**G** cibi L^1 credet V_1 credit **O** stirpemque *Schneider* semper qui **O** ⟨a⟩ *Bentl.* resectam *Schneider* resectum **O**

adiunget calamis segetemque interseret uvis;
quaeque alia innumeri cultus est forma per orbem,
pro regione colet; nec parce vina recepta
hauriet et miseris et fructibus ipse fruetur
gaudebitque mero mergetque in pocula mentem.
nec solum terrae spem credet in annua vota;
annonae quoque vectigal mercesque sequetur,
praecipue quas umor alit nec deserit unda.
talis effinget Crater, umoris amator.
    iam subit Erigone. quae cum tibi quinque feretur
partibus ereptis ponto, tollentur ab undis
cara Ariadneae quondam monumenta Coronae
et mollis tribuent artes. hinc dona puellae
namque nitent, illinc oriens est ipsa puella.
illa colet nitidis gemmantem floribus hortum,
pallentes violas et purpureos hyacinthos
liliaque et Tyrias imitata papavera luces
vernantisque rosae rubicundo sanguine florem;
caeruleum foliis viridemve in germine collem
conseret et veris depinget prata figuris,
aut varios nectet flores sertisque locabit
effingetque suum sidus, quin mutua pressos

256—270 Firm. VIII 11, 1 (Corona): 'qui amoenis hortorum delectationibus adhaerescat, odores unguenta ... desiderans'

242 adiunget *Scal.* adiungit **O** calamis **M** t(h)alamis **LG** palis *Bentl.* interseret *Scal.* interserit **O** 243 est **F** et **O** 244 colet **M** colit **LG** parce **L**^{2}**G** parte **L**^{1}**M** 245 et miseris *ego* emiseris **O** e mustis *Vollmer* e murris *Rossberg* fructibus **MG** frugibus **L** fruetur *Scal.* fovetur **O** 246 mergitque **L**^{1} 247 terra **M** in anima **M** 250 Crater umoris *Scal.* craterum moris **ML** craterum mortis **G** 251 tibi *Bentl.* ter **O** feretur *Reg.* feruntur **O** feratur *Bon.* 255 namque **G** nam qua **ML**^{1} nam quae **L**^{2} 256 illa *Br.* (*cf. v. 263*) ille **O** ortum **LG** 260 caeruleum foliis **LG** caeruleumque foliis **M** caeruleumque oleis *Bentl.* germine **M** gramine **LG** 261 consereret **M** 262 nectet **L**^{2}**G** nectit **L**^{1}**M** locavit **ML**^{1} 263 et fingetque **M** suum **ML**^{2}**G** suos **L**^{1} sidus, quin *Bentl.* sidus similesque in **M** similesque sidus im **L**^{1} similes im **L**^{2} similes in **G** *nihil excidisse mihi videtur post* sidus, *sed numeros retinui editionum Jacobi et Breiteri*

incoquet atque Arabum silvis mulcebit odores
et Medos unguenta dabit referentia flatus,
ut sit adulterio sucorum gratia maior.
munditiae cultusque ⟨placent⟩ artesque decori
et lenocinium vitae praesensque voluptas.
virginis hoc anni poscunt floresque Coronae.
at cum per decimam consurgens horrida partem
Spica feret prae se vallantis corpus aristas,
arvorum ingenerat studium rurisque colendi:
seminaque in fenus sulcatis credere terris
usuramque sequi maiorem sorte receptis
frugibus innumeris atque horrea quaerere messi
(quod solum decuit mortalis nosse metallum;
nulla fames, non ulla forent ieiunia terris;
dives erat census saturatis gentibus orbi;)
et si forte labor ruris tardaverit artis,
quis sine nulla Ceres, non ullus seminis usus:
subdere fracturo silici frumenta superque
ducere pendentis orbes et mergere farra
ac torrere focis hominumque alimenta parare
atque unum genus in multas variare figuras.
et quia dispositis habitatur spica per artem
frugibus et structo similis componitur ordo
seminibusque suis cellas atque horrea praebet,
sculpentem faciet sanctis laquearia templis

---

273 sqq. Firm. VIII 11, 3 (Spica): 'erit ruralibus officiis semper applicatus' cet. 282 sqq. Firm. VIII 11, 3: 'facit etiam .... pistores dulciarios'

---

266 Medos *Bentl.* medios **O** 268 ⟨placent⟩ *Bentl.* decorae **F** 272 prae se *Scal.* praesens **O** vallantis **M** valentis **LG** 279 orbis **CF** 280 ruris **F** iuris **O** artis] artes **LG** actis **M** 282 fracturo silici *Bentl.* facturos liti **M** facturos luci **L**^{1}**G** facturos lici **L**^{2} 283 farra **ML**^{2} sacra **L**^{1}**G** *h. v. post 284 collocat* **G** *sed potius 285 post 283 collocandus* 285 variare *Scal.* variasque **O** 286 habitatur **ML**^{2} habeatur **L**^{1}**G** 287 et structo *Bentl.* destructos **ML** exstructos **G** 289—293 *antiqua (prima?) manus inscripsit in* **L** (*in m.* olim lacuna; restituimus **L**^{3}) hi versus infra reiciendi **G** (*man. rec. in m.*)

condentemque novum caelum per tecta Tonantis.
haec fuerat quondam divis concessa figura;
nunc iam luxuriae pars, et triclinia templis
concertant; tectique auro iam vescimur auro.
  sed parte octava surgentem cerne Sagittam
Chelarum. dabit et iaculum torquere lacertis
et calamum nervis glebas et mittere virgis
pendentemque suo volucrem deprendere caelo,
cuspide vel triplici securum figere piscem.
quod potius dederim Teucro sidusve genusve,
teve, Philoctete, cui malim credere parti?
Hectoris ille faces arcu teloque fugavit,
mittebat saevos ignes qui mille carinis;
hic sortem pharetra Troiae bellique gerebat
maior et armatis hostis subsederat exul.
quin etiam ille pater tali de sidere cretus
esse potest, qui serpentem super ora cubantem,
infelix, nati somnumque animamque bibentem
sustinuit misso petere ac prosternere telo.
ars erat esse patrem; vicit natura periclum
et pariter iuvenem somnoque ac morte levavit
tunc iterum natum et fato per somnia raptum.
at cum secretis improvidus Haedus in astris
erranti similis fratrum vestigia quaerit
postque gregem longo producitur intervallo,

---

295 sqq. Firm. VIII, 12, 1 (Sagitta): 'erit iaculator sagittarum, qui volantes aves ... percutiat aut pisces tridente vel cuspide ... figat intrepidus' 312 Firm. VIII 12, 3: 'in Librae parte XV oritur Haedus', cf. Boll Sph. 298, 2.

---

290 Tonantis *Reg.* tenacis **O** 292 et *om.* **M** est *Scal.* 295 lacertis **ML**[1]**G** sagittis **L**[2] 297 dependere **L** 299 potius *Scal.* tocius **M** totius **LG** Teucro *Reg.* tecicro **O** 300 tene **M** malim **L**[2] mallim **L**[1]**G** mallum **M** 301 teloque **G** telumque **M** telaque **L**[1] et tela **L**[2] 302 mittebat saevos ignes qui *Ellis* mittebatque suos ignes et **O** sistebatque suis ignes et *Rossberg* 303 sortem pharetra *Bentl.* orta in pharetro **M** ortam pharetram **LG** bellique *Bentl.* bellumque **O** 307 somnumque *Bon.* sonumque **O** sucumque *Immisch* bibentem **L**[2]**G** viventem **L**[1]**M** 310 levabit **L**[1] 311 natum] nato **M** fato *Reg.* fatum **O** 312 cum] quu **L**[1]

sollertis animos agitataque pectora in usus
effingit varios nec deficientia curis
nec contenta domo; populi sunt illa ministra
perque magistratus et publica iura feruntur.
non illo coram digitos quaesiverit hasta
defueritque bonis sector poenamque lucretur
noxius et patriam fraudarit debitor aeris;
cognitor est urbis. nec non lascivit amores
in varios ponitque forum suadente Lyaeo,
mobilis in saltus et scaenae mollior arte.
nunc surgente Lyra testudinis enatat undis
forma per heredem tantum post fata sonantis,
qua quondam somnumque feris Oeagrius Orpheus
et sensus scopulis et silvis addidit aures
et Diti lacrimas et morti denique finem.
hinc venient vocis dotes chordaeque sonantis
garrulaque in modulos diversa tibia forma
et quodcumque manu loquitur flatuque movetur.
ille dabit cantus inter convivia dulcis
mulcebitque sono Bacchum noctemque tenebit;
quin etiam curas inter secreta movebit
carmina, furtivo modulatus murmure vocem,
solus et ipse suas semper cantabit ad auris,

318 sqq. Firm. VIII 12, 3: 'erit etiam obsequiis magistratuum deputatus' cet. 324 Firm. VIII 12, 3: 'aptus ad saltandum et scaenicas artes [pro] studiosa animositate ⟨per⟩ discens'

315 pectora **G** pectore **ML** 316 effingit **G** et fingit **ML** 319 illo **ML**^{1} ullo **L**^{2}**G** coram *Gron.* curam **O** digitos *Bentl.* digito **O** quaesiverit *Bentl.* quae iuverit **M** qui iuverit **LG** hastae **G** 320 defuerit **M** 321 fraudaret **L**^{1} 322 urbis **M** verbis **LG** amores *Reg.* amoris **ML**^{1} amaris **L**^{2}**G** 323 ponitque **L**^{2}**G** ponetque **L**^{1}**M** suadente *Bentl.* suadetque **O** 324 mobilis *Scal.* nobilis **O** scaenae] scenae **L**^{2} senae **L**^{1} staenae **M** seve **G** arte **ML**^{1}**G** ire **L**^{2} actor *Jacob* 326 post fata **M** praefata **LG** 327 somnumque **ML**^{2} sonitumque **L**^{1}**G** feris *Bentl.* ferens **O** 330 vocis dotes *Reg.* voces dotis **O** chordaeque *Pingreus* horeaeque **M** boreaeque **LG** sontis **L**^{1} 331 garrulaque in **V**^{en} garrulaque **M** garrula quae **LG** 334 noctemque **M** noctesque **LG** 336 carmina **M** carmine **LG** 337 cantabit **G** cantavit **ML**

sic dictante Lyra, cum pars vicesima sexta
Chelarum surget, quae cornua ducit ad astra.
quid regione Nepae vix partis octo trahentis
Ara ferens turis stellis imitantibus ignem
(in qua devoti quondam cecidere Gigantes;
nec prius armavit violento fulmine dextram
Iuppiter, ante deos quam constitit ipse sacerdos) —
quos potius finget partus, quam templa colentis
atque auctoratos in tertia iura ministros
divorumque sacra venerantis numina voce,
paene deos, et qui possint ventura videre?
quattuor appositis Centaurus partibus effert
sidera et ex ipso mores nascentibus addit.
aut stimulis agitabit onus mixtosque iugabit
semine quadrupedes aut curru celsior ibit
aut onerabit equos armis aut ducet in arma;
ille tenet medicas artes ad membra ferarum
et non auditos mularum tollere morbos.
hoc est artis opus, non exspectare gementis
et sibi non aegrum iam dudum credere corpus.
hunc subit Arcitenens, cuius pars quinta nitentem

---

345 sqq. Firm. VIII 13, 1 (Ara): 'erunt sacerdotes prophetae neocori' cet. 349—355 Firm. VIII 13, 3 (Centaurus): 'auriga erit aut equorum nutritor .... aut mulomedicus' cet. 358—364 Firm. VIII 14, 1 (Arcturus): 'huic opes regiae credentur aut aerarium populi ..... cura illis populi credetur aut fiunt domus regiae ianitores aut quibus .... credantur'

---

338 sic dictante *Pingreus* hic distante **ML^{2}G** hinc distante **L^1** 339 surgent **L^1** ducit **M** ducet **LG** *hemistichia* cum pars vicesima sexta (*v. 338*) *et* quae cornua ducit ad astra *sedes inter se mutare iussit Pingreus* 340 quid **M** quod **LG** Nepae vix *Scal.* parvis **L^1** pavis **M** pari vix **L^{2}G** 341 ferens] feret *Br.* 343 dextram **L^{2}G** dextra **M** dextro **L^1** 345 quos *Reg.* quod **O** finget *Scal.* fingent **O** partus *Fayus* ortus **O** 347 voce *Scal.* voces **O** 348 possint **M** possunt **LG** 350 sidera **M** sidere **LG** mores *Reg.* more **ML** morem **G** 351 agitabit *Jacob* agitavit **ML^1** agit **L^{2}G** onus **M** aut omis **L^{1}G** aut omes **L^2** mixtosque **G** mixtasque **ML** 352 curru **L^{2}G** currus **L^{1}M** 353 onerabit **L^{2}G** oneravit **L^{1}M** 354 medicas *Reg.* medias **O** ferorum *Bentl.* 355 mularum *Postg.* mutarunt **O** mutarum *Reg.* mutorum *Bentl.* 357 aegrum **F** aegros **O**

Arcturum ostendit ponto; quo tempore natis
fortuna ipsa suos audet committere census,
regalis ut opes et sancta aeraria servent,
regnantes sub rege suo rerumque ministri,
tutelamque gerant populi, domibusve regendis
praepositi curas alieno limine claudant.
Arcitenens cum se totum produxerit undis,
ter decuma sub parte feri formantibus astris
plumeus in caelum nitidis Olor evolat alis.
quo surgente trahens lucem matremque relinquens
ipse quoque aërios populos caeloque dicatum
alituum genus ⟨in⟩ studium censusque vocabit.
mille fluent artes: aut bellum indicere mundo
et medios inter volucrem prensare meatus,
aut nidis captare suis ramove sedentem,
pascentemve super surgentia ducere lina.
atque haec in luxum; iam ventri longius itur
quam modo militiae; Numidarum pascimur oris
Phasidos et lucis; arcessitur inde macellum,
unde aurata novo convecta est aequore pellis.
quin etiam linguas hominum sensusque docebit
aërias volucres novaque in commercia ducet
verbaque praecipiet naturae lege negata.

---

371 sqq. Firm. VIII 14, 3 (Cygnus): 'aut aves capiet aut aves mercabitur' 379 sqq. Firm. VIII 14, 3: 'aut ingenioso studio avibus humanae sonum vocis insinuat' (385) 'aut palumbos studiose nutriet'

---

359 natis L^2G nantis L^1M 361 opus ML^1 sancta M sc̄a LG servent L fervent G servit M 362 regno ML^1 363—364 *post 362 posuit Scal., post 374 exhibent* O 363 gerunt G 364 limine *Scal.* lumine M limite LG claudunt G 367 nitidis olor evolat alis *Reg.* nitidis olore volantis LG ut tibi solore volat alis M 370 alituum G^2 altiuumque G^1 alitumque M alituumque L ⟨in⟩ *Huet.* vocavit L^1 371 fluant L^1 372 prensare L^2G pensare L^1M 373 nidis captare *Bentl.* nitidos clamare MLG^1 nidis damnare G^2 374 ducere M dicere LG^1 deicere G^2 lina M luna L^1 vina L^2G 376 oris M horis LG 377 lucis *Scal.* ducis ML dulcis G 378 convecta G effecta ML^1 confecta L^2 devecta *Jacob* 380 novaque L^2G novasque L^1M ducet G ducit ML 381 necata ML^1

ipse deum cycnus condit vocemque sub illo,
non totus volucer, secumque immurmurat intus.
nec te praetereant, clausas qui culmine summo
pascere aves Veneris gaudent et reddere caelo
ac certis revocare notis; totamve per urbem
qui gestant caveis volucres ad iussa paratas,
quorum omnis parvo consistit passere census.
has erit et similis tribuens Olor aureus artes.

Anguitenens magno circumdatus orbe Draconis
cum venit in regione tuae, Capricorne, figurae,
non inimica facit serpentum membra creatis;
accipient sinibusque suis peploque fluenti
osculaque horrendis iungent impune venenis.
at cum se patrio producet in aequore Piscis
in caelumque ferens alienis finibus ibit,
quisquis erit tali capiens sub tempore vitam,
litoribus ripisve suos circumferet annos
pendentem et caeco captabit in aequore piscem
cumque suis domibus concha valloque latentis
protrahet immersus. nihil est audere relictum;
quaestus naufragio petitur corpusque profundo
immissum pariter cum praeda exquiritur ipsa.
nec semper tanti merces est parva laboris:
censibus aequantur conchae lapidumque nitori;

390—394 Firm. VIII 15, 1 (Ofiuchus): 'erunt Marsi qui .... mitigent' 410—417 Firm. VIII 15, 3 (Lyra): 'erunt ... vindices scelerum, quibus publica iudicia quaestionesque credantur. ... erunt tortores carnifices, cf. Boll Sph. 400

385 Veneris gaudent **M** gaudent Veneris **LG** redere **L** caelo *Jacob* caecos **O** 386 ac *Bentl.* aut **M**L^2**G** at L^1 387 gestat L^1 389 has erit **M** haeserit **LG** olor aureus *Reg.* olo taureus **M** color aureus **LG** 390 Anguitenens *Scal.* et quitenens **M** arcitenens L^2**G** arcetenens L^1 393 accipient **G** accipiunt **ML** sinibusque L^2 senibusque **MG** sensibusque L^1 peploque **GC** populoque **ML** fluenti **G** fluentis **ML** 395 ac **M** producit **L** in] ab *Scal.* Piscis L^2**G** pisces L^1**M** 397 erit **M** est L^1**G** is est L^2 398 ripisve **M** ripisque **LG** 401 immersus **M**L^2 immensus L^1**G** 403 cum *Reg.* quam **O** exquiritur **M** exequitur **LG** 404 tanti **G** tanta **ML** 405 lapidumque nitori *Dorvillius* rapidumque notori **M**L^1 rapidumque notari L^2**G**

vix quisquam est locuples. oneratur terra profundo.
tali sorte suas artes per litora tractat
aut emit externos pretio mutatque labores
institor aequoreae varia sub imagine mercis.
cumque Fidis magno succedunt sidera mundo,
quaesitor scelerum veniet vindexque reorum,
qui commissa suis rimabitur argumentis
in lucemque trahet tacita latitantia fraude.
hinc etiam immitis tortor poenaeque minister,
et quisquis verove favet culpamve perodit,
proditur, atque alto qui iurgia pectore tollat.
caeruleus ponto cum se Delphinus in astra
erigit et squamam stellis imitantibus exit,
ambiguus terrae partus pelagoque creatur.
nam velut ipse citis perlabitur aequora pinnis,
nunc summum scindens pelagus nunc alta profundi,
et sinibus vires sumit fluctumque figurat,
sic, venit ex illo quisquis, volitabit in undis:
nunc alterna ferens in lentos bracchia tactus
explosa resonabit aqua, nunc aequore mersas
diducet palmas furtivus remus in ipso,
nunc in aquas rectus veniet passumque notabit
et vada mentitus reddet super aequore campum;

418 sqq. Firm. VIII 15, 2 (Delfinus): 'habebit natandi studium ..... urinator erit'

406 quisquam **ML** umquam **G** 407 sorte *Reg.* forte **O** 408 mittatque **L**¹ 409 institor **MG**² insitor **LG**¹ sub] sibi **L** 410 sidere **L**¹ 413 latitantia *Scal.* latentia **O** 415 verove favet *Jacob* vero favet **ML**¹ vero favit **L**²**G** 416 pectore **G** pectora **ML** 418 exit] est sic **M** 419 creatur **M** creatus **LG** 420 velud **L** pinnis **M** pennis **LG** 422 sinibus *Rein.* senibus **O** sumit **G** sumet **ML** fluctumque **M** fructumque **LG** 424 nunc **F** huic **M** hinc **LG** tractus *Scal.* 425 explosa *Jacob* et plausa **O** resonabat **G** mersas **MG** mersus **L** *post h. v. sequitur*: et senibus iure sonabit aqua nunc aequore mersas **M** (*cf. v. 422*), *eadem verba in* **L**, *sed deleta* 426 diducet *Bentl.* dicutet **M** deducet **LG** furtivus *Bentl.* furtivo **O** remus **G**² renus **M** remis **LG**¹ 427 passumque **O** passimque **F** passuque *Bentl.* notabit **LG** notavit **M** natabit *Reg.* 428 reddet **L**²**G** reddit **L**¹**M** aequore **M** aequora **LG**

aut immota ferens in tergus membra latusque
non onerabit aquas summisque accumbet in undis
pendebitque super; tutum sine remige votum est.
illis in ponto iucundum est quaerere pontum,
corpora qui mergunt undis ipsumque sub antris
Nerea et aequoreas conantur visere Nymphas
exportantque maris praedas et rapta profundo
naufragia atque imas avidi scrutantur harenas.
par ex diverso studium: sociatur utrumque
in genus atque uno digestum semine surgit.
adnumeres etiam illa licet cognata per artem
corpora, quae valido saliunt excussa petauro
alternosque cient motus; elatus et ille
nunc iacet atque huius casu suspenditur ille;
membrave per flammas orbesque emissa flagrantis
molliter ut liquidis per humum ponuntur in undis
delphinumque suo per inane imitantia motu
et viduata volant pinnis et in aëre ludunt.
at si deficient artes, remanebit in illis
materies tamen apta; dabit natura vigorem
atque alacres cursus campoque volantia membra.
sed regione means Cepheus umentis Aquari
non dabit in lusum mores; facit ora severa,

---

436 Lucan. III 698: 'scrutarique fretum' 440 Firm. VIII 15, 2: 'petauristarios' 449 ibid.: 'aut certe nautas cursus agilitate perspicuos' 450–459 Firm. VIII 15, 4 (Cepheus): 'erunt graves austeri .... vultum semper ex morum integritate fingentes .... tales fuerunt apud veteres Catones'. § 5: 'arte tragica carmina aut legunt semper aut faciunt'

---

431 tutum **G** totum **ML** votum] velum *Bentl.* 432 iocundum L^1**G** 433 corporaque immergunt *Bentl.* 437 par *Scal.* pars **O** studium **M** studuit L^1 studet et L^2**G** 438 in genus **G** ingemis **M** ingeminus L^1 ingeniis L^2 atque] aque *Bentl.* 439 adnumeres *Rein.* ad numeros **O** illa **G** ulla **ML** 441 elatus *Scal.* delatus **O** 442 nunc **L** hunc **M** huc **G** 444 molliter] tollitur **L** 445 Delphinumque **G** delfinamque **ML** suo ... imitantia motu *Scal.* suos ... natantia (natanta **M**) motus **O** 446 pinnis L^1 pinus **M** pennis L^2**G** in *om.* **L** 448 apta *Reg.* acta **O** 449 volantia *Bon.* vocantia **O** 451 illusum **G** severa *Scal.* severare **M** severae **LG**

frontis ac vultus componit pondere mentis.
pascentur curis veterumque exempla revolvent
semper et antiqui laudabunt verba Catonis
tutorisque supercilium patruive rigorem
component, teneros etiam qui nutriat annos
et dominum dominus praetextae lege sequatur,
quodque agat, id credat, stupefactus imagine iuris.
quin etiam tragico praestabunt verba cothurno,
cuius erit quamquam in chartis stilus ipse cruentus;
nec minus et scelerum facie rerumque tumultu
gaudebunt: Atrei luxum memorare sepulcri
ructantemque patrem natos solemque reversum
et caecum sine sole diem; Thebana iuvabit
dicere bella uteri mixtumque in fratre parentem,
quaerere Medeae natos fratremque patremque,
hinc vestis, flammas illinc pro munere missas
aëriamque fugam votosque ex ignibus annos;
mille alias rerum species in carmina ducent.
forsitan ipse etiam Cepheus referetur in actus.
et si quis studio scribendi mitior ibit,
comica componet laetis spectacula ludis,
ardentis iuvenis raptasque in amore puellas
elusosque senes agilesque per omnia servos,
quis in cuncta suam produxit saecula vitam

462 Lucan. VII 183: 'gaudet monstris mentisque tumultus' cet.

452 mentis M mentes LG 453 revolvent G revolvet ML 455 tutorisque *Jacob* totorisque M totorisve L^1 tutorisve L^{2}G 456 componet *Scal.* 457 dominus M dominis LG praetextae M praetexta LG 458 agat ML agit G 459 tragico *Reg.* tragica O 460 chartis *Scal.* cartis LG carthis M cruentus L^{2}G^2 cruentis ML^{1}G^1 461 et L^2 haec L^{1}MG hac *Jacob* 462 Atrei *Jacob* atri LG *E. Müll.* auri M sepulchri L^{2}G sepulchra L^{1}M 463 ructantemque ML luctantemque G natos ML nato G 466 quaerere G quere ML Medeae *Reg.* tune dee (deae) O 467 per L^1 468 votosque M nectosque LG 469 alias *Reg.* aliae O ducent LG ducant M 470 Cepheus] Cefeus M Cestus L^1 gestus L^{2}G actus *Scal.* actis O 472 componet L^{2}G componit L^{1}M

doctior urbe sua linguae sub flore Menander,
qui vitae ostendit vitam chartisque sacravit.
et si tanta operum vires commenta negarint,
externis tamen aptus erit nunc voce poëtis,
nunc tacito gestu, referetque affectibus ora
et sua dicendo faciet solusque per omnis
ibit personas et turbam reddet in uno;
aut magnos heroas aget scaenisve togatos;
omnis fortunae vultum per membra reducet,
aequabitque choros gestu cogetque videre
praesentem Troiam Priamumque ante ora cadentem.
  nunc Aquilae sidus referam, quae parte sinistra
rorantis Iuvenis, quem terris sustulit ipsa,
fertur et extentis praedam circumvolat alis.
fulmina missa refert et caelo militat ales
bis sextamque notat partem fluvialis Aquari.
illius in terris orientis tempore natus
ad spolia et partas surget vel caede rapinas;
cumque hominum dederit strages, dabit ille ferarum
nec pacem a bello, civem discernet ab hoste;
ipse sibi lex est, et qua fert cumque voluntas,
praecipitant vires; laus est contemnere cuncta.

493—504 Firm. VIII 16, 1—2 (Aquila): 'ex caede hominum et ex spoliis habebunt vitae subsidia. capient etiam feras . . . . erunt sane tanta virtute, ut . . . . . ad laudem suam prospere credant, si mortem secura animositate contempserint.' . . . 'faciet praepositos tribunos ministros imperatorum'

476 doctior **ML** doctor **G** urbe **G** orbe **ML** sua **O** 477 vitae *Scal.* vita **O** chartisque *Scal.* charusque **M** carusque **LG** cursusque **F** 479 externis **C** hesternis **O** aptus *Reg.* actus **O** 480 tacito **M** tanto **LG**[1] tantum **G**[2] refertque **L**[1] affectibus **G** adfectibus **M** ad foetibus **L** 482 reddit **L**[1] 483 magnos **L**[2] magnus **L**[1]**MG** heroas **L**[2] heruas **L**[1]**G** haeruas **M** scaenisve togatos *Br.* scenisque togatus **O** *versum eiecit Bentl. fortasse ponendus post 484* 485 aequabitque **L**[2]**G** aequabit **L**[1]**M** 487 referamque partes in astra **M** 488 rorantis **L**[2] rotantis **L**[1]**M** portantis **G** quem] quae **G** 489 extentis *Reg.* externis **O** 490 ales *Bon.* alis **O** 491 Aquaris **G** 492 natis **L**[1] 493 partas **M** partes **LG** 495 pacem a **G** pace ac **ML** discernet **MG** discernit **L** 496 tibi **L** 497 contemnere *ego* contenere **M** contendere **LG**

et si forte bonis accesserit impetus ausis,
improbitas fiet virtus; et condere bella
et magnis patriam poterunt ornare triumphis.
et quia non tractat Volucris sed suggerit arma
immissosque refert ignes et fulmina reddit,
regis erit magnive ducis per bella minister
ingentisque suis praestabit viribus usus.
at cum Cassiope bis denis partibus actis
aequorei iuvenis dextra de parte resurgit,
artifices auri faciet, qui mille figuris
vertere opus possint caraeque acquirere dotem
materiae et lapidum vivos miscere colores.
hinc augusta nitent sacratis munera templis,
aurea Phoebeis certantia lumina flammis,
gemmarumque iubar, radiantes lucibus ignes.
hinc Pompeia manent veteris monumenta triumphi
et Mithridateos vultus induta tropaea,
non exstincta lue semperque recentia flammis.
hinc lenocinium formae cultusque repertus
corporis atque auro quaesita est gratia frontis
perque caput ducti lapides per colla manusque
et pedibus niveis fulserunt aurea vincla.
quid potius matrona velit tractare creatos,
quam factum revocare suos quod possit ad usus?
ac ne materies tali sub munere desit,
quaerere sub terris aurum furtoque latentem
naturam eruere ⟨omnem⟩ orbemque invertere praedae
imperat et glebas inter deprendere gazam

505 sqq. Firm. VIII 16, 3 (Cassiepia): 'erunt aurifices bracteatores inauratores emplastrotores margaritarii'

499 condere] contendere **L**[1] 502 flumina **M** 503 duces **L**[1] minister **F** magister **O** (*cf. V 621*) 504 viribus] urbibus **M** 506 aequorei **L**[2] aequore **M** aequoreae **L**[1]**G** 508 possint **LG** possunt **M** caraeque *Scal.* carnique **O** 512 gemmarum **L**[2] iubar *Bentl.* ub **M** vili **L** vili **G** (*non*: vib) 513 triumphi **G** triumphis **ML** *post h. v. sequitur 543 in* **O** 514 *legitur post 510 in* **O** *post 513 collocavit Bentl.* 515 lue *Br.* (*cf. p. 186*) lues **O** 516 levo cinium **G** 524 ⟨omnem⟩ *Scal.* 525 gazam *Scal.* gazas **O**

invitamque novo tandem producere caelo.
ille etiam fulvas avidus numerabit harenas
perfundetque novo stillantia litora ponto,
parvaque ramentis faciet momenta minutis;
Pactoli ille leget census spumantis in aurum;
et perlucentes cupiens prensare lapillos
verticibus mediis oculos immittet avaros,
et coquet argenti glebas venamque latentem
eruet et silicem rivo saliente liquabit;
aut facti mercator erit per utrumque metalli,
alterum et alterius semper mutabit ad usus.
talia Cassiope nascentum pectora finget.
  Andromedae sequitur sidus, quae Piscibus ortis
bis sex in partes caelo venit aurea dextro.
hanc quondam poenae dirorum culpa parentum
prodidit, infestus totis cum finibus omnis
incubuit pontus; timuit navifraga tellus,
et quod erat regnum, pelagus fuit; una malorum
proposita est merces: vesano dedere ponto
Andromedam, teneros ut belua manderet artus.
hic Hymenaeus erat, solataque publica damna
privatis; lacrimans ornatur victima poenae
induiturque sinus non haec ad vota paratos,

527 numerabit **L^{2}G** numeravit **L^{1}M** 528 perfundetque *Reg.* perfunditque **ML^2** perfuntoque **L^1** perfunctoque **G** 529 ramentis **ML^{1}G** fracmentis **L^2** 530 Pactoli *Br.* protulit **O** ille leget *Huet.* ut legeret **O** *hunc versum ante 529 posuit Jacob* 531 cupiens *Pingreus* cuperet **O** 532 immittet *Scal.* emittit **ML^1** emittet **L^{2}G** 533 et coquet argenti **G** adquoque targenti **M** et quoque targenti **L** 534 rivo saliente *Reg.* rivos alienate **O** liquabit **L^{2}G** liquavit **L^{1}M** 535 aut **M** et **L** at **G** 536 alterum] altum ni **G** 538 Andromedae **MG** Andromachae **L** 539 dextro **M** dextra **LG** 542 navifraga *Jacob* naufragia **O** ⟨vel⟩ naufraga *Bech.* 543 *post 513 in* **O** *post 542 collocavit Jacob* 545 teneros ut belua manderet artus *Reg.* tenepos ut bella maneretatus **M** teneros vel bella mane retatus **L** teneros vel bella manere tanis **G** 546 Hymenaeus *Scal.* Himeneus **G** Chimeneus **L** Chimenaeus **M** solataque *Bentl.* solaque in **ML** solaque **G** solari *Jacob* 547 privatis **M** primatis **L^1** pro natis **L^{2}G** poenae *Bentl.* poena **ML^{2}G** poenam **L^1** 548 inductusque **M**

virginis et vivae rapitur sine funere funus.
ac simul infesti ventum est ad litora ponti,
mollia per duras panduntur bracchia cautes;
astrinxere pedes scopulis, iniectaque vincla,
et cruce virginea moritura puella pependit.
servatur tamen in poena vultusque pudorque;
supplicia ipsa decent; nivea cervice reclinis
molliter ipsa suae custos est casta figurae
defluxere sinus umeris fugitque lacertos
vestis et effusi scapulis haesere capilli.
te circum Alcyones pinnis planxere volantes
fleveruntque tuos miserando carmine casus
et tibi contextas umbram fecere per alas.
ad tua sustinuit fluctus spectacula pontus
assuetasque sibi desiit perfundere rupes
extulit et liquido Nereis ab aequore vultum
et casus miserata tuos roravit in undas.
ipsa levi flatu refovens pendentia membra
Aura per extremas resonavit flebile rupes.
tandem Gorgonei victorem Persea monstri
felix illa dies redeuntem ad litora duxit.
isque ubi pendentem vidit de rupe puellam,
deriguit facie, quam non stupefecerat hostis,
vixque manu spolium tenuit victorque Medusae
victus in Andromeda est. iam cautibus invidet ipsis
felicesque vocat, teneant quae membra, catenas.
et postquam poenae causam cognovit ab ipsa,

549 Apul. Met. IV 34 (101, 20): 'vivum producitur funus'
567 Claud. c. min. append. 2, 102: 'resonantes fletibus'

551 perdurans **L^1** 556 mollitur **L^1** casta *Immisch* ipsa **O** sola **F** 559 te *Scal.* ter **O** Alcyones **M** Alchiones **LG** pinnis **L^1M** pennis **L^2G** 560 flevereque **G** 561 et *Reg.* nec **O** 562 ad **V_1** at **O** 563 rupes **M** ripes **L^1** ripas **L^2G** 564 liquido **ML^1** liquidum **L^2G** vultum **L** vultu **M** vultus **G** 565 roravit in *Jacob* roravit et **O** roravit abunde *Rossberg* 566 levis **L^1** 567 aurea **L^1** resonabat *Postg.* 570 isque ubi **MG** usque **L^1** usque ubi **L^2** 571 deriguit **ML^1** diriguit **L^2G** 572 manu spolium **G** manus pelium **ML** 573 Andromeda est **M** Andromedē **G** Andromachem **L^1** Andromeden **L^2**

destinat in thalamos per bellum vadere ponti,
altera si Gorgo veniat, non territus ira.
concitat aërios cursus flentisque parentis
promissu vitae recreat pactusque maritam
ad litus remeat. gravidus iam surgere pontus
coeperat ac longo fugiebant agmine fluctus
impellentis onus monstri. caput eminet undas
scindentis, pelagusque vomit, circumsonat aequor
dentibus, inque ipso rapidum mare navigat ore.
hinc vasti surgunt immensis torquibus orbes,
tergaque consumunt pelagus; sonat undique Phorcys,
atque ipsi metuunt montes scopulique ruentem.
infelix virgo, quamvis sub vindice tanto,
quae tua tunc fuerat facies? quam fugit in auras
spiritus! ut toto caruerunt sanguine membra,
cum tua fata cavis e rupibus ipsa videres,
adnantemque tibi poenam pelagusque ferentem!
quantula praeda maris! quantis hic subvolat alis
Perseus et caelo pendens iaculatur in hostem
Gorgoneo tinctum defigens sanguine ferrum.
illa subit contra versoque a gurgite frontem
erigit et tortis innitens orbibus alte
emicat ac toto sublimis corpore fertur.
sed quantum illa subit semet iaculata profundo,
in tantum revolat laxumque per aethera ludit

577 ira **O** ire **F** 579 promissu *Reg.* promissum **O** maritam *Bech.* maritum **O** 580 iam **M** nam **LG** 581 ac *L. Mue.* aut **O** 582 undas **F** undis **O** 583 scandentis *Bentl.* vomit *Bentl.* movit **M** movet **LG** 584 navigat ore **L**^{2}**G** navigatorem **L**^{1}**M** 585 vasti surgunt *Bentl.* vastis urgent **O** 586 consumpmunt **L**^{1} Phorcys *Voss.* fortus **M** fortis **LG** forcis **C** Syrtis **F** 587 ipse **L**^{1} 589 quam *Bentl.* quas **ML**^{1} qua **L**^{2}**G** auras *Reg.* aura **G** auro **ML** 592 pelagusque] pestemque *Br.* 593 quantis hic] quanti! hic *Br.* plausis hic *Bentl.* quassis hic *Pingr.* quantulis hic **L**^{1} alis **ML** undis **G** 595 defingens **L** 596 versoque *Bech.* versaque **O** versamque *Bentl.* a gurgite frontem *Bentl.* agurgit effonte **M** asurgit a fonte **L** assurgit a fonte **G** 597 tortis **M** sortis **L** fortis **G** alte *Reg.* altis **O** 599 semet *Gron.* semper **O** seque eiaculata *Bentl.* 600 laxumque per **ML**^{2} laxum per **L**^{1} laxum per et **G**

Perseus et ceti subeuntis verberat ora.
nec cedit tamen illa viro, sed saevit in auras
morsibus et vani crepitant sine vulnere dentes;
efflat et in caelum pelagus mergitque volantem
sanguineis undis pontumque exstillat in astra.
spectabat pugnam pugnandi causa puella;
iamque oblita sui metuit pro vindice tali
suspirans animoque magis quam corpore pendet.
tandem confossis subsedit belua membris
plena maris summasque iterum remeavit ad undas
et magnum vasto contexit corpore pontum;
tunc quoque terribilis nec virginis ore videnda.
perfundit liquido Perseus in marmore corpus,
maior et ex undis ad cautes pervolat altas,
solvitque haerentem vinclis de rupe puellam
desponsam pugna, nupturam dote mariti.
hic dedit Andromedae caelum stellisque sacravit
mercedem tanti belli, quo concidit ipsa
Gorgone non levius monstrum, pelagusque levavit.
quisquis in Andromedae surgentis tempora ponto
nascitur, immitis veniet poenaeque minister
carceris et duri custos, quo stante superbe
prostratae iaceant miserorum in limine matres
pernoctesque patres cupiant extrema suorum
oscula et in proprias animam transferre medullas;
carnificisque venit mortem vendentis imago

---

610 Lucan. III 702: 'summas remeabat in undas' **620** sqq. Firm. VIII 17, 1 (Andromeda): 'erit autem aut poenarum publicarum minister aut carceris custodia aut carnifex' cet.

---

601 *delevit Bentl.* subeuntes L^1 **603** vani] ciani L^1 **604** et flat ML^1 **605** exstillat **M** extollit **LG** **606** puellae **L** **610** remeavit V^{en} regnavit ML^1 renavit L^2G undis L^1 **613** perfundit ML^1 perfudit L^2G **614** altas **M** alto **LG** **617** Andromache L^1 stellisque *Scal.* stellasque **O** **618** quo **ML** quod **G** concidit **M** condidit **LG** **621** minister **M** magister **LG** **622** duri custos L^2G duri tustus **M** durit tustus L^1 superbe **M** superbae **LG** **623** limine **G** lumine **ML** matris L^1 **624** pernoctentque **M** **626** vendentis *Bentl.* vindentis ML^1 vincentis L^2G

accensosque rogos et strictam saepe securem.
supplicium vectigal erit; qui denique posset
pendentem et scopulis ipsam spectare puellam,
vinctorum dominus sociusque in parte catenae,
interdum poenis innoxia corpora servat.
Piscibus exortis cum pars vicesima prima
signabit terrae limen fulgebit et orbi,
aërius nascetur Equus caeloque volabit
velocisque dabit sub tali tempore partus
come per officium vigilantia membra ferentis.
hic glomerabit equo gyros dorsoque superbus
ardua bella geret rector cum milite mixtus;
hic stadium fraudare fide poteritque videri
mentitus passus et campum tollere cursu;
quamvis extremo citius revolaverit orbe
nuntius, extremum vel bis penetraverit orbem.
vilibus ille etiam sanabit vulnera sucis
quadrupedum et medicas artes in membra ferarum
noverit, humanos et quae nascentur ad usus.
nixa genu species et Graio nomine dicta

632—645 Firm. VIII 17, 3 (Equus): 'erunt . . . aurigae agitatores equites veredarii speculatores, nonnumquam medici sed qui herbis medelas hominibus pecoribusque componant' **646** sqq. Firm. VIII 17, 4: 'in extremis partibus Piscium oritur Ingeniculus qui a Graecis Engonasin dicitur. hoc sidere oriente . . . erunt sagaces callidi variis instructi dolis, mendaces qui homines variis insidiis appetant et qui . . . grassentur. . . . . erunt funambuli' cet. Germ. Arat. I 627: 'nixa genu species dextro redit ardua crure'.

---

627 strictam . . . securem *Br.* stricta . . . secure **O** **628** posset **L**^{1}**G** posse **M** possit **L**^{2} **629** e **G** et **ML** **631** innoxia **L**^{2}**G** noxia **ML**^{1} servet **M** **633** signabit *Bentl.* signavit **M** signato **LG** limen **ML**^{1} lumen **L**^{2}**G** fulgebat **L**^{1} **636** come **O** omne **F** **637** glomeravit **L**^{1} cyros **ML**^{1}**G** cyrros **L**^{2} **639** huic **L**^{2} studium **L**^{2} fide *Bentl.* fidem **O** videri **M** videre **LG** **640** cursu **G** cursum **ML** **641** quamvis *Scal.* quamvis ab **LG** quavis ab **M** **642** extremum vel bis **L**^{2}**G** extremum vel lebis **L**^{1} extremum velle bis **M** extremumve levis *Jacob* **644** artes] herbas *Bentl.* **645** humanos et *Reg.* humano sed **O** nascantur *Br.* **646** et] vel *Jacob*

Engonasin, cui clauda fides sub origine constat,
dextra per extremos attollit lumina Pisces.
hinc fuga nascentum, dolus insidiaeque creantur,
grassatorque venit mediam metuendus in urbem.
et si forte aliquas animus consurget in artis,
in praerupta dabit studium vendetque periclo
ingenium, ac tenuis ausus sine limite gressus
certa per extentos ponet vestigia funes
et caeli meditatus iter vestigia perdet
paene sua et pendens populum suspendet ab ipso.
laeva sub extremis consurgunt sidera Ceti
Piscibus, Andromedam ponto caeloque sequentis.
hoc trahit in pelagi caedes et vulnera natos
squamigeri gregis: extentis laqueare profundum
retibus et pontum vinclis armare furentem.
et velut in laxo securas aequore phocas
carceribus claudent raris et compede nectent
incautosque trahent facularum lumine thynnos;
nec cepisse sat est; luctantur corpora nodis
exspectantque novas acies ferroque necantur,
inficiturque suo permixtus sanguine pontus.
tum quoque, cum toto iacuerunt litore praedae,
altera fit caedis caedes; scinduntur in artus
corpora et ex uno varius discribitur usus.

---

647 Engonasin *Rein.* et gonas **M** et comas **L**^{1} et comes **L**^{2}**G** cui clauda *Postg.* cui nulla *Thom.* iuguicula **M** inguicula **L** inguicola **G** fides *Rossberg* vides **O** 649 creantur **L**^{2}**G** creatur **L**^{1}**M** 650 urbem **L**^{2}**G** orbem **L**^{1}**M** 651 consurget **F** consurgit **ML**^{2} et surgit **L**^{1} exsurgit **G** 652 vendetque **V**^{en} vindetque **ML**^{1} vincetque **L**^{2}**G** 654 extentos *Scal.* extinctos **O** ponet *Bentl.* ponit **O** funes **LG** fines **M** 655 mediatus inter **M** 656 paene sua et *Bentl.* et peneva et **O** populum *Scal.* porulum **O** suspendet **ML**^{2} suspendit **L**^{1}**G** ipso *Reg.* ipsa **O** 657 extremis *Reg.* extremi **O** 659 trait **L** bulnera **ML**^{1} natos **M**^{on} notos **O** 661 artare *Scal.* 663 nectent **G** nectant **ML** 664 trahant **L**^{1} facularum lumine *Jacob* macularum numine **L**^{2}**G** meularum nomine **ML**^{1} 667 pontus **L**^{2}**G** potus **L**^{1}**M** 668 tum quoque cum *Bentl.* totum quoque cum **M** totum cum **LG** 669 fit **G** sit **L**^{2} *om.* **L**^{1} sic **M** 670 discribitur **M** describitur **LG**

illa datis melior sucis, pars illa retentis;
hinc sanies pretiosa fluit floremque cruoris
evomit et mixto gustum sale temperat oris.
illa putris turba est; strages confunditur omnis
permiscetque suas alterna in damna figuras
communemque cibis usum sucumque ministrat.
aut cum caeruleo stetit ipsa simillima ponto
squamigerum nubes turbaque immobilis haeret,
excipitur vasta circumvallata sagena
ingentisque lacus et Bacchi dolia complet
umoresque vomit socia per mutua dote,
et fluit in liquidas tabes resoluta medullas.
quin etiam magnas poterunt celebrare salinas
et pontum coquere et ponti secernere virus,
cum solidum certo distendunt margine campum
appelluntque suo deductum ex aequore fluctum
claudendoque negant; tum demum suscipit unda
aëra et epoto per solem umore nitescit.
congeritur siccum pelagus messisque profundi,
canities semota maris; spumaeque rigentis
ingentes faciunt tumulos; pelagique venenum,
quo perit usus aquae suco corruptus amaro,
vitali sale permutant redduntque salubrem.
at revoluta polo cum primis vultibus Arctos

---

671 retentis **G** recentis **ML** **672** floremque **ML**^{2} florumque **L**^{1}**G** **673** mixto] guxto **G** **674** turba est; strages *Reg.* turba est rages **M** turbata est rages **L**^{1} turbat strages **L**^{2}**G** **678** turbaque *Bentl.* turbaeque **O** **679** sagena **L**^{2}**G** sagina **L**^{1}**M** **681** umoresque vomet *Scal.* (vomit *Bentl.*) umorisque volet **ML**^{2} ut morisque volet **L**^{1}**G** socia **ML**^{2} saucia **L**^{1}**G** **684** quoqueret **ML**^{1} virus *Scal.* vires **O** **685** distendunt **L**^{2} distendant **L**^{1}**G** discendant **M** **686** adpelluntque *Scal.* ad bellumque **O** deductum **LG** diductum **M** ex] et **ML**^{1} **687** negant] rigant *Br.* regunt *Jacob* unda *Jacob* undas **O** **688** aera *Br.* aepa **ML**^{1}**G**^{1} aeia **L**^{2} aepia **G**^{2} area *Scal.* et epoto *Rossberg* (*cf. Lucr. V 384*) et ponto **O** **689** messisque *Jacob* mensisque **O** **690** semota *Jacob* sed nota **O** **691** venenum **L**^{2}**G** venerunt **L**^{1}**M** **692** quo perit *Bentl.* quod erit **ML**^{1} quodque erit **L**^{2}**G**

ad sua perpetuos revocat vestigia passus,
numquam tincta vadis, sed semper flexilis orbe,
aut Cynosura minor cum prima luce resurgit,
et pariter vastusve Leo vel Scorpius acer
nocte sub extrema promittunt iura diei,
non inimica ferae tali sub tempore natis
ora ferent, placidasque regent commercia gentis.
ille manu vastos poterit frenare leones
et palpare lupos, pantheris ludere captis,
nec fugiet validas cognati sideris ursas
inque artes hominum perversaque munera ducet.
ille elephanta premet dorso stimulisque movebit,
turpiter in tanto cedentem pondere punctis;
ille tigrim rabie solvet pacique domabit,
quaeque alia infestant silvis animalia terras,
iunget amicitia secum catulosque sagaces

* * *

tertia Pleiadas dotavit forma sorores
femineum rubro vultum suffusa pyropo,
invenitque parem sub te, Cynosura, colorem,
et quos Delphinus iaculatur quattuor ignes,
Deltotonque tribus facibus similique nitentem
luce Aquilam et flexos per lubrica terga Dracones.
tum quartum quintumque genus discernitur omni
e numero; tum summa, gradu quae iungitur, ignes

---

695 perpetuos **L²G** perpetuas **L¹M** 696 sed] si **L** orbe *Reg.* orbem **O** 697 aut] at **L²** 698 vastusve Leo vel] vastus veleo ut **L¹** 699 promittunt **O** permittunt **F** 700 ferae *Scal.* fere **O** 701 hora **MG** 705 duce **M** 706 monebit *Jacob* 707 punctis *Huet.* cunctis **O** 708 domabit **ML²** donabit **L¹G** 710 amicitia **G** amicitias **ML** *post h. v. multa excidisse vidit Scal.*

711 dotavit **ML¹G** dotabit **L²** 712 rubro **M** rubo **LG** 713 invenitque parem **ML²** inventi parem **L¹G** 714 Delphinos **L¹G**

716 et flexos per lubrica terga dracones **M** et lubrica terga leones **L¹** et flexos in lubrica terga leones **L²** et lubrica flexos in terga leones **G** 717 omni *Scal.* omnem **ML¹G** omne **L²** 718 tum summa, gradu quae iungitur, ignes *Huet.* summaque gradus qui iungitur angue **O**

maxima per minimos census concluditur imo.
quae neque per cunctas noctes neque tempore in omni
resplendet vasto caeli summota profundo;
sed cum clara suos avertit Delia cursus,
cumque vagae stellae terris sua lumina condunt,
mersit et ardentis Orion aureus ignis,
signaque transgressus permutat tempora Phoebus,
effulget tenebris et nocte accenditur atra.
tum conferta licet caeli fulgentia templa
cernere seminibus ⟨lucis⟩ totumque micare
[spiritus aut solidis desint sitque haec discordia concors]
stipatum stellis mundum nec cedere summa
floribus aut siccae curvum per litus harenae;
sed quot eant semepr nascentes auquore fluctus,
quot decliva cadant foliorum milia silvis,
amplius hoc ignes numero volitare per orbem.
utque per ingentis populus discribitur urbes,
principiumque patres retinent, et proximum equester
ordo locum, populumque equitum, populoque subire
vulgus iners videas et iam sine nomine turbam,
sic etiam magno quaedam res publica mundo est,
quam natura facit, quae caelo condidit urbem.
sunt stellae procerum similes, sunt proxima primis
sidera, suntque gradu suntque ordine victa priorum;

---

721 resplendet vasto *Bentl.* respondent alto **ML^{2}G** respondent alta **L^1** 723 vagae stellae terris *Bentl.* vaga est illa e terris **O** sua lumina **L^2** sublimia **L^{1}G** sulumina **M** 724 ignis *Reg.* igni **O** 725 permutat *ego* mutat per **O** 728 seminibus **O** luminibus **M^2** (*in m.*) **V$_2$** ⟨lucis⟩ *Br.* solidis **M^2** (*in m.*) **V$_2$** densis *Reg.* 728^a *irrepsit ex I 142* spiritus *om.* **G** desit **L^2** sintque **G** conchors **L^1** 729 stipatum stellis *Bentl.* spatium stellis **O** (*ante* spatium *littera* R *erasa in* **L**) nec spatium stellis **F** 731 quot *Reg.* quod **O** 732 quot *Bon.* quod **O** decliva *Rossberg* delibia **M** deliba **LG** delapsa *Reg. Bon.* 734 discribitur **M** describitur **LG** urbes **M** orbes **LG** 736 equitum] equiti *Reg.* 737 et iam *Bentl.* etiam **O** 738 res publica *Bentl.* respondere **ML** res pendere **G** res pondere *Br.* 739 urbem *Bentl.* orbem **O** 741 gradu suntque ordine *ego* gradus atque omnia **O** victa **O** iura *Bentl.* (*retinens* gradus atque omnia) priorum **M^2** priorem **M^{1}LG**

maximus est populus, summo qui culmine fertur;
cui si pro numero vires natura dedisset,
ipse suas aether flammas sufferre nequiret,
totus et accenso mundus flagraret Olympo.

744sq. Lucan. I 656: 'toto fluerent incendia mundo, succensusque tuis flagrasset curribus aether'

---

743 cui si] cuoi si **M**^{2}

Τελωσ **M** explicit liber quintus **G** (*man. rec.*) *nulla subscriptio in* **L**

I. INDEX NOMINUM PROPRIORUM

(asteriscus vocabulo appositus coniecturam indicat).

II. INDEX RERUM ET VERBORUM NOTABILIUM.

III. INDEX METRICUS ET PROSODIACUS.[1])

Caesurae.

Omnium caesurarum longe usitatissima est penthemimeres, ad quam prope accedit hephthemimeres vel ita cum penthemimere consociata, ut post tertiam arsim etiam sit finitum verbum, vel coniuncta cum trithemimeri et caesura *κατὰ τρίτον τροχαῖον*. Eadem semiseptenaria cum trithemimeri sed sine caesura *κ. τρ. τρ.* apud Manilium invenitur quadragies sexies: I 31, 216, 316, 467, 546, 639, 660, 696, 913; II 91, 145, 168, 218, 285, 382, 411, 463, 476, 686, 748, 871, 905, 919; III 129, 136, 182, 279, 350, 404, 462, 568, 616; IV 71, 306, 367, 404, 452, 459, 482, 493, 769; V 248, 306, 660, 693, 736. Hephthemimeres cum caesura *κ. τρ. τρ.* duodecies: I 510, 513, 565, 694; II 221; III 639; IV 611, 621, 690, 761, 779, 781. Eiusdem caesurae cum nulla alia caesura coniunctae nullum apud M. exstat exemplum.[2]) Caesuram *κ. τρ. τρ.* cum trithemimere coniunctam invenias sexies: I 417, 493; II 213, 704; III 411; IV 470. Etiam in I 194 cum Lachmanno (ad Lucr. IV 1067) legendum videtur:

nec vero / natura // tibi admiranda videtur.

Monosyllaba ante caesuram penthemimerem cum hepthemimere non coniunctam praecedente monosyllaba exstant: I 29, 313, 668,

---

1) Cf. Cramer de Man. qui dicitur elocutione p. 10—21.
2) Sed cf. II 171.

682; II 105, 186, 351, 545, 969; III 195, 253, 261, 296, 315, 318, 598; IV 81, 106, 278, 362, 440, 450, 469, 809, 844, 862; V 272, 348, 365, 496, 665; praecedente bisyllabo: I 468, 523, 531, 534; II 331, 377, 425, 600, 828, 850; III 227, 636; IV 127, 390, 393, 909; V 134, 295.[1]) Monosyllaba ante caesuram penthemimeren cum hephthemimere coniunctam, praecedente monosyllabo: II 126, 172, 192, 220, 366, 624, 789; III 70 (duobus monosyllabis brevibus praecedentibus monosyllabo), 172, 244; IV 88, 461; V 29; praecedente pyrrhichiaco: I 460, 833; II 228, 364, 449, 581, 611, 666, 676, 822, 959; III 121, 303. 553, 594, 661; IV 116, 200, 211, 290, 332, 424, 521, 712, 767, 921; V 6, 120, 285, 370, 554.

Versibus spondiacis

utitur M. sex: I 387, II 682, III 538(?), IV 679, V 314, 412. Omnes ita in vocabulum tetrasyllabum cadunt, ut praecedat semel (I 387) vocabulum pyrrhichiacum, in ceteris ionicus a maiori qui dicitur.

Pedes secundi et quinti.

Pes secundus efficitur verbo spondiaco: II 346, 479, IV 810, quintus verbo pyrrhichiaco (praecedente verbo spondiaco) I 521.

Elisiones.

Tres elisiones insunt in III 24 (*bella atque otia et*) et III 68 (*quaeque opera atque artes*), quattuor in IV 524, sed ibi ⟨*omnem*⟩ a Scal. insertum est.

Monosyllaba longa eliduntur: I 604 *inter se adversi* (in arsi secundi pedis), II 924: *per quae humana regit* (in thesi primi pedis), *III 507: *non seri te obitus* (in thesi secundi pedis), III 489: *se extollunt* (in thesi tertii pedis post caesuram legitimam), *IV 46: *de exsule* (in arsi quinti pedis), IV 608: *se effundens* (in thesi tertii pedis post c. l.); brevia II 749: *per quam omnia constant* (in arsi quinti pedis), sexies coniunctio *cum*: I 287 *sed cum aer omnis* (in thesi primi pedis), II 136: *cum ad sidera flatu* (in thesi quarti pedis), II 770: *et cum omnia certa* (in arsi quinti pedis), III 194: *at cum obducta* (in thesi primi pedis), similiter III 505: *at cum exacta*, IV 547: *sed cum autumnales*; bis *iam*: I 291 *nec iam inclinari* (in thesi primi pedis), IV 53: *cum iam etiam* (similiter); *quam* (adv.) in arsi quinti pedis *II 621 (Garrod).

Dactylicum eliditur ante sextam arsim V 735, pyrrhichiacum ante secundam I 90, II 347(?). Spondiaca eliduntur (si *quando* et *ergo* excipias): I 285 *vero* (post primam thesin),

---

1) III 604: *tertia forma est et summo iam proxima caelo* (L^2G), Breiter: *tertia forma venit*, L. Müller: *tertia forma erit et* cet.

IV 445 *illi* (post secundam thesin), 831 *sese* (post primam thesin), 923 *parvo* (post quartam arsin), V 198 *sese* (post quartam arsin), 206 *vero* (post primam thesin), 477 *vitae* (post primam thesin).

Syllabae longae raro eliduntur. Praeter exempla monosyllaborum et spondiacorum supra commemorata cf. III 423: *diducito in aequas* (*diducito* coniectura Jacobi).

Elisionis exemplum ante arsim sextam unum extat III 238: *mensura neque ullam.*

Vocales Graecae breves eliduntur I 14 *aera et*, I 446 *quae notia antiqui*, *II 28 *Persea et Andromeden* (Scal.), 695 *dodecatemoria in titulo,* V 434 *Nerea et aequoreas.*

Syncope.

periclum I 414, III 127, IV 816, V 309, 652; *vincla* II 630, III 107, V 148, 519, 552, 615, 661; *vincula* II 805; constanter *prendere, comprendere, deprendere.*

Synhizesis.

fortūitos I 182, ubi alii *i* vocalem correptam esse putant. *Phaethontem patrio* I 736, *ēidem* (dat.) III 73. Dihaereseos exempla apud M. non inveniuntur.

Hiatus

in pede quarto post caesuram II 831: *hic tenet arbitrium vitae / hic regula morum est.*[1]) Sustulit hiatum Kleinguenther I 795 inserendo ⟨tu⟩: *emeritus caelum et ⟨tu⟩ Claudi magna propago.*

Prosodiaca.

Nusquam vocalis brevis in vocabuli exitu posita, si sequuntur consonae duae, producitur. Loci I 90, III 89, 250, V 136 iam emendati sunt.

Ante *z* consonam vocalis brevis finalis non producitur: III 319 *ordinĕ zonae,* III 625 *fastigiă zonae.*

Nota: II 675: *sidera quādrata efficiunt non lege quădrati; ădice* IV 44. Bis syllaba ultima brevis vi ictus producitur: I 10 *facīs* et 876 *futtilibūs.* Etiam in prima thesi legitur III 4: *conōr et dignos*, sed ibi lectio incerta (Bechert: *conor et indictos* cum cod. Bodl., Breiter *fines* (v. 4) et *conor* (v. 3) sedes inter se mutare iussit). Exigit metrum *trigintă* II 322 (cf. adn. crit.), *Prōpontidos* IV 679 (cf. adn. crit.).

---

1) Hiatus in **O**, etiam in **M** (cf. Cramer p. 19).

IV. INDEX GRAMMATICUS.

Ad declinationem I: *Macetum* pro *Macetarum* IV 762.

— — II: nom. plur. *certantesque Deci* (*certantes Decii* Cramer p. 21) I 789, *di* I 422; abl. plur. *dis* I 29; gen. plur. *Argivum* I 694, *Danaum* I 765, *deum* I 803, *divum* I 752, 803, *virum* I 911, *squamigerum* V 678; *ulmos tuas* (**M**), *tuos* (**LG**) V 238.

Ad declinationem III: *honos* I 328; abl. *orbi* V 279 (orbis **CF**), *vigori* IV 846 (**ML**[1]), *parti* II 726 (Scal.), *igni* I 832, II 56, IV 384, 498; part. praes. *ardenti* I 268, 322, *fluenti* (in fine hex.) IV 354, V 393 (**G**), *fulgenti* I 349, *vigilanti* III 46, 295; *cadente* I 241, IV 791 (in fine hex.), *distante* V 338, *ducente* I 708, *fallente* I 240, *fugiente* I 161, V 59, *gaudente* II 142, IV 115, *iubente* II 562, *monstrante* II 223, *movente* V 209, *oriente* V 40, *redeunte* II 852, *revocante* II 101, *saliente* V 534, *spectante* IV 60, *stante* V 622, *subdente* V 209, *surgente* I 241, V 325, 368, *trahente* V 59; gen. plur. *caelestum* I 26, *animantum* IV 374, *latentum* III 47, *serpentum* V 392, *volantum* V 87, *nascentum* II 726, 936, III 79, IV 408, V 537, 649, *parentum* II 947, V 540, *infantum* (Scal.) III 133 (*intrantum* **O**); abl. **oneri* IV 683; abl. **luē* V 515.

Graeca Vocabula 1) declin. I: *Aeacidas* (acc.), *Aeneam*, *Andromedā* (bis), *Andromedae* (gen. ter), *-dae* (dat.), *-dam* (quater), *-den*, *Atridas* (acc.), *Bootes* (bis), *Boreas*, *-ae* (gen.), *-am* (bis), *-an* IV 646 (cum vocalis sequatur), *Cassiepia* (bis), *Cassiope* (bis), *Chelae, Creta, Crete, -en, *Cyrenes, Daemonien, Delia, Erigone* (octies), *-nae* (gen. et dat.), *-en* (ter), *Euphrates* (bis), *Europa, -am, Ganges, Helice* (ter), *-cen* (bis), *Hesperiam, Hydram, *Laertiadae* (gen.), *Ledae* (dat.), *Libyam, Libyen, Lyciae* (gen.), *Lyra, Lyrā* (bis), *-ram, Medeae* (gen.), *-am, Medusae* (gen.), *Messanae* (gen.), *Nepa, -pae, -pam, Olenie, Orestes, Pella, Philoctetē* (voc.), *Phoeben* (ter), *Pylades, Scipiadae* (plur.), *Scylla, Scythiae* (gen.), *-am, Sparta, Syracusis* (abl.), *Syriae* (gen.), *-am* (bis), *Thebae, -arum, Thessalia, -ae* (gen.), *Thraecia* *I 769, *Threce* IV 691, *Trinacria, -ae* (gen.), *Tydidem, Xerxem*. — *syboten* (Scal.) V 126, (*syboetem* **O**).

declin. II: *Aegypti* (gen. quater), *Aegyptum* (bis), *Arcton, Arctos* (nom. bis), *Arctos* (acc. decies), *Arcturum, *Atrei, Canopum, Cetus, Ceti* (bis), *Corinthum, Croesum, Cycni, -um, Cypros* (nom.), *Cyllenius, -nie* (ter), *Daemonium, Delon, Delphinus, Deltoton, Epiros, -um, Hellespontum, Heniochus, -i, -um, Hesiodus, Hymenaeus, Iaccho* (dat.), *Illyricum, Iolcon, Ithacum, Lycurgus,*

---

1) Numeri locorum in primo indice et secundo commemorati sunt.

Medos, Meleagre, Menander, Nemeaeus (quater), *Nemeaee* (sexies), *Nilus* (quater), *-o* (abl.), *-um, Olympus, Ophiuchus, Pactoli, Peloponnesi, Pergama* (acc.), *Perseüs* I 350 (?), *Phoebĕ, Phoebus* (paene tricies), *Phrixum, Priamum, Pylium, Pyrrhi, Rhodon, Rhodos, Scorpios* (undecies), *Scorpius* (decies), *Scorpion* (acc. sexies), *Susa* (nom.), *Tenedum, Teucro* (dat.), *Trigonum* (sidus), *Zephyrus.* — *hesperos, horoscopus* (quater), *-pos* (bis), *-pon* (ter), *tartaron, tartara, dodecatemorium* (II 700, 736, 741), *-ii, -io, -ia, -iis.*

declin. III: *Acheronta, Actaeon, Aethiopes, Alcyonĕs* (nom. plur.), *Arabas* (bis), *-um, Arcades, Arctophylax, -laca, Argo,* **Aspida, Aulida* (IV 638 **O**), *Babylōn, Bellerophontem, Cappadocum, Cepheidos, Cepheus, Charybdis, -im, Cilicum, Colchida* (bis), *Colchidis, Crater, Cyclades* (acc.), *Cythereide, Deucalion, Dracone, -es, -is, Engonasin, Erechtheos, Gigantes, Gorgo, -one, -onis, Hectora, -re, -ris* (bis), *Helicona, -nis, Hesperidum, Hyades, Illyris, Iris, Lycaone, Maeotis* (nom. et gen.), *Minois* (gen.), *Nerea, Nereis, Nereus, Ōrīōn* (quater *Ŏrīŏn,* semel *Ōríon*), *Ōrīona* (I 387), *Orpheus, Pallas, Pana* (acc.), *Panos* (nom.) IV 804 **F**, *Parthis* (nom.), *Persea* (ter), *Perseus* (quinquies), **Persida, -dis, Persis* (nom.), *Phăĕthon, Phaëthontem, Phasidos* (bis), *Phasin, Pierides, -dum, Platon, Pleiadas* (bis), *-des, -dum, Procyon, Propontis, -idos* (bis), *Salamis, Salmoneus, Solon, Syrtis* (acc.), **Tanaim, Tigris, Tiphyn, Titanas, Typhoeus, Typhona* (bis), *-nis.*

— *horizon; aër* IV 483 (in fine hex.), *aëris, aëre, aëra; aether, -is, -a, -e; elephanta* V 706, *-tas* IV 667, 740, *-te* IV 236; *tertia lampada* I 352 (nom.? Housm.: *lampas tertia*), *-das* I 846; *herōăs* V 483, herōum V 13.

Heteroclita: *acclivis* (nom.) I 233, *acclivia* II 918 [1]); *alituum* V 370; *ambagine* IV 304; *Crater, Cretera* (cf. ind. I); *declivia* I 233, 240, II 919; *frenos* I 924, III 682, *frena* IV 232; *iuventam* II 848, III 613, IV 157, V 111; *lacos* (**M**), *lacus* (**LG**) IV 264; *lacūs* (acc.) IV 38, IV 264; *materia, materies* (cf. ind. II); *senectus* I 519, *senecta* IV 257, *-ā* I 115, 764, *-am* II 855, IV 156; *sucūs* (acc.) III 144; *vespero (ab astro)* IV 597, *(accenso) vespere* I 872.

Pronomina: *ēīdem* (dat.) III 73, *īdem* (nom. plur.) II 518, *ĕis* (abl.) II 744, *ĕisdem* II 707; *quis* (= quibus) I 377, 448, 488, II 161, 455, III 300 (Scal.), IV 133, V 2, 281, 475; *quiscumque* (= quibuscumque) II 337; *illīus* III 92, *illĭus* III 335, V 492; *ipsĭus* I 420, IV 336; *utrĭusque* II 621. *quidquid* (indefinitum) IV 869; *quaecumque* (indefinitum) I 147. *tota (pars) quota* III 420.

Adiectiva et numeralia: demin. *parvulus* IV 927; *quantulus* V 593; *totīus* I 170, II 321, IV 513, V 222; *unīus* II 11, 330, 566, III 25, IV 34, *unĭus* III 549, IV 552; *duŏ (cernere Pisces)* II 661, *duos* I 633, II 62, III 610.

---

1) III 364: *acclini* **LG**, *aedini* **M**, acclivi **C**.

Adverbia per tmesin dirempta: *ut . . . cumque* III 141; *qua . . . cumque* V 496. *illi* = illic III 309.

Verba: perfecta cet contracta in *-arunt* (7), *implerunt* I 909, IV 858, in *-arat, locarat, strarat* I 776, in *-arit, -arint* (6), *-asset, -isset,* inf. *-isse, -asse.*

norunt I 277, 475, *norant* I 430, *noris* III 249, *noverit* IV 210, 280, V 645, *nosse* II 115, III 34, V 277, *novisse* I 16, 78.

perfecta in *-ēre* pro *-erunt* (29): *dixere* II 25, 218, *dixerunt* I 446, *vīdēre* I 52, 522, *viderunt* I 816; — *exstitĕrunt* (Scal.) II 877 (*exstiterint* **O**).

resonavit V 567 (**O**), *resonabat* Postg.

sing. pass. II pers. in *-re* pro *-ris*: *degrediēre* III 329, *mirēre* I 557, 859, 904; II 201, 423, 951; IV 394, V 231.

inf. praes. pass. in *-ier*: *duplicarier* (**F**) IV 248 (*duplicari et* **O**).

coniugatio IV: *potĭtur* I 572, *potĭmur* IV 884, *exorĭtur* V 207, *potīris* IV 759, *oriri* III 224, *potiri* IV 337, 392.

tmesis: *inque . . . tulit* I 50; *circumque feratur* I 189, *circum . . . volantes* V 559.

Praepositiones: postponuntur I 156 *aequora per,* 236 *hanc circum,* 305 *has inter,* 433 *quam propter,* 582 *hunc ultra*, 586 *quos super,* II 53 *prata per,* III 521 *signa per,* V 144 *mensasque super,* 281 *quis sine,* 319 *illo coram,* 335 *curas inter,* 374 *pascentemve super,* 525 *glebas inter*; III 374 *vertice sub caeli*; I 810 *terram caelumque inter,* V 52 *Actiacosque sinus inter,* 95 *immensos ignes super,* I 45 *nigras super evolat urbes.* Praepositio *inter* collocata inter duo substantiva vel pronomina per *et* vel *-que* iuncta: I 308 *Venerem inter agit Lunamque*, 812(?), II 429, 920, III 404, IV 745 *Cancrum inter gelidumque Caprum.*

Praepos. = *a*, subst. = *b*, attrib. = *c*. Saepe Manilius *ac* disiungit a *b* et in exitu hexametri ponit verbo regente interiecto, velut I 118 *caelo descendit carmen ab alto*, 447, 701, 754, III 57, 118, 299, 578, 606, 656, IV 25, 817, 833, 935, V 33, 69; interiecto vocativo: II 623 *te, Nemeaee, sub uno*, IV 605 *canes ad, Scylla, tuos.*

a b disiuncta a *c*, quod antecedit: I 121 *sua totus sub imagine mundus,* 162, 275; *cac* disiuncta a *b*: IV 170 *totque per ignotas commercia iungere terras.*

a disiuncta a *b* alio vocabulo (non genetivo qui a *b* pendet) I 146, 568, 886, 913 *perque patris pater Augustus vestigia,* II 541, 549, 599, III 264, 625, IV 34, 568, 670, V 37, 87.

in ἀπὸ κοινοῦ positum: IV 220, 252.

Praepositio et casus in diversis versibus: I 324, V 8.

Coniunctiones: *ast* II 779, III 227; *at* secundo loco I 282, tertio IV 258 (Scal.); *atque* secundo I 157, 426, III 340; *aut* secundo I 142, II 214, 474, 873, III 555, IV 383; *cum* (causale) secundo I 559, 721, 863, II 263, quinto II 136; (temporale) secundo

V. LOCI SIMILES

poetarum, qui ante Manilium fuerunt.

Liber primus

1/2 V. Ae. IV 519—520: *et conscia fati / sidera.* **4/5** V. Ae. VII 641: *Helicona . . . movete* (= X 163). **5** V. Ae. II 629: *vertice nutat.* (IX 682: *vertice nutant*). **13** L. I 40 sqq. (*R.* p 84). **14** L. I 72 sqq. (*R.* p. 62). **17** L. VI 493: *magni . . . mundi* (V 454). **2[illegible]** L IV 450: *bina lucernarum florentia lumina flammis.* **32** L. I 374: *et liquidas aperire vias.* **38** Arat. Ph. 10. **51** V. G. I 122: *. . . . primusque per artem*; L. V 10: *quique per artem.* **53** Ov. F. I 657: *signantes tempora*; II 7: *signataque tempora*; IV 15. **60** Ov. Met. X 573: *potentia*

formae. 60 sqq. L. V 925 sqq. (*R.* p. 72). 61 L. V 1452/3: *usus et impigrae simul experientia mentis / paulatim docuit pedetemptim progredientis.* 62 V. Ae. I 382: *monstrante viam* (*R.* p. 35). 66 L. V 1314: *nullo discrimine.* 67 Ov. Am. I 10, 25: ... *ratione carentes*; F. III 119. 68 L. II 144: *lumine terras*; V. Ae. IV 584 (*R.* p. 43). 68 sqq. L. V 972 (*R.* p. 72). 71/2 L. V 1185: *nec poterant quibus id fieret cognoscere causis.* 79 V. G. I 123: ... *acuens mortalia corda.* 83/4 L. V 958: *nec commune bonum poterant spectare* (cf. V 1343).

88 L. VI 339: ...*itinerque sequatur*; Tib. I 3, 39—40: *nec vagus ignotis repetens compendia terris / presserat externa navita merce ratem.* 90 L. V 1456 (1305): *alid ex alio* (*R.* p. 72). 92 V. Ecl. VIII 71: *cantando rumpitur anguis.* 93 V. Ae. VII 312: ... *Acheronta movebo*; XI 23: ...*Acheronte sub imost.* 96 L. II 92: .. *sine fine modoquest.* 105 L. II 214: ... *nubibus ignes* (*R.* p. 44). 107 L. V 96: *moles et machina mundi.* 113 Ov. F. IV 830: ...*hoc mihi surgat opus* (Prop. IV 1, 67). 118 V. Ae. VIII 423: ...*caelo descendit ab alto*; cf. Man. IV 817. 122 L. I 59: ... *semina rerum* (*R.* p. 110).

149 L. III 405: ..*aetherias..auras* (*R.* p. 18). 149 L. V 458: ... *se sustulit.* (*R.* p. 70). 150 L. V 470: ... *complexu* .. (*R.* p. 70). 150 V. Ae. VII 210: ..*stellantis regia caeli.* 151 L. V 454: . . *magni moenia mundi* (*R.* p. 70).

152 L. I 1087: ..*tenuis . aeris auras* (*R.* p. 27). 154 L. I 231: *unde aether sidera pascit?.* 1087, 1090. 155 Ov. Met. VIII 171: *tertia sors*; L. V 488: ... *camposque natantis.* 157 L. I 724: ...*vis ut vomat ignis*; III 432: *exhalare vaporem*; V 463: *exhalantque lacus.* 158 L. V 525: *flammea per caelum pascentes corpora passim.* 159 L. V 449/50: .. *primum terrai corpora quaeque* ... *coibant* (*R.* p. 69). L. V 495—497: *sic igitur terrae concreto corpore pondus / constitit atque omnis mundi quasi limus in imum / confluxit gravis et subsedit funditus ut faex.* Ov. Met. I 31: *ultima possedit.* 172 L. IV 206: ....*et longius ire* (*R.* p. 77). 180 L. VI 1128: ..*suspensa manet.* 182 (V 127) V. G. I 440: *surgentibus astris.*

196 L. III 4: ..*pono.vestigia* (*R.* p. 29). *224 *lumina terrae*, cf. *R.* p. 43. 236 L. II 1076: .*varias hominum gentis et saecla ferarum.* V. G. III 242: ..... *hominumque ferarumque* (*R.* p. 95). 249 L. I 744: *aera rorem ignem terras* (*R.* p. 28). 260 L. VI 247: ...*caelo.sereno* (*R.* p. 14). 267 L. V 690: . *aequato caeli discrimine*; V. G. I 208: *libra die somnique pares ubi fecerit horas*; Ov. Am. II 10, 27: ....*tempore noctis* (*R.* p. 23). 269 V. Ae. XI 654: ...*derigit arcu.* 272 Ov. F. II 457: .... *Aquarius urnam.* 276 Cat. LXVI 1: *omnia qui magni dispexit lumina mundi*; Ov. A. A. II 87: .*a summo despexit in aequora caelo.* 279 sqq. Arat. Ph. 21—23. 285 V. Ae. II 639: .. *solidaeque suo stant robore vires.* 292 Ov. Met. I 7: *quem dixere chaos.* 298—301 Arat. Ph. 37—39. 304 V. Ae. XI 695: ... *sequiturque sequentem.* 305 sqq. Arat. Ph. 45—47. 306 Enn. ann. 339: ... *stellis ardentibus.*; *R.* p. 25. 313 Arat. Ph. 552. 314/5 Arat. Ph. 63—64. 316—318 Arat. Ph. 91—95. 317 V. Ae. III 369: ..*caesis.de more iuvencis.* 319 Cat. LXIV 251: *at parte ex alia florens volitabat Iacchus*; Cic. Arat. 367; V. Ae. X 362; Arat. Ph. 71. 329 Ov. Met. XI 1 sq.: .*dum.silvas....et saxa sequentia ducit*; Id. Trist. IV 1, 17 (ao. 11 p. Chr.): *cum traheret silvas Orpheus et dura canendo saxa* (Cramer de Man. eloc. p. 4, ann. 2). 330 V. G. II 153: *nec rapit immensos orbis.* 334 L. VI 744: .. *molli cervice profusae*; V. Ae. VIII 633: .. *tereti cervice reflexa* (*R.* p. 96). 331 (334—335) Arat. Ph. 82—83; 86—87. 341 Arat. Ph. 278. 348—350 Arat. Ph. 205—206.

351—354 Arat. Ph. 233—236. 357 Ov. Met. XI 212: .... *ad saxa revinctam.* 359 Ov. Met. IX 781: *auxilioque iuva.* 361 sq. Arat. Ph. 167—168. 362 L. II 998: .. *nomen adeptast* (V 795, 821). 365 Arat. Ph. 158—159. 366—370 Arat. Ph. 162—164. 371 V. G. I 138: *Pleïadas Hyadas*; Ov. Met. XIII 293: *Pleïadasque Hyadasque.* 372 Arat. Ph. 319—320. 396 V. Ae. V 291: .... *rapido contendere cursu*; L. VI 28: ....*recto contendere cursu.*

403 V. Ae. X 160: *eventus belli varios.* 411 Ov. Trist. I 4, 1: *tinguitur Oceano.* 412—415 Arat. Ph. 338—348. 414 *periclis* (in fine hexametri) cf. *R.* p. 59. 429 L. II 1152: .... *corpora partu.* 433 V. G. III 426: *squamea convolvens..terga.* 438 Arat. Ph. 386—388. 447 L. V 496: ... *mundi quasi limus in imum* (*R.* p. 33). 448 L. V 490/1: *caeli* (in fine hexametri) .... *fulgentia templa* (*R.* p. 50). 456 L. V 473: ...... *maximus aether* (*R.* p. 19). 463—466 Arat. Ph. 379—381. 469 Ov. Met. II 344: *luna .. implerat . orbem*; XI 453: ...*luna . impleat orbem*; F. II 175: *luna .. implerat . orbem.* 471 Arat.

Ph. 385. 476 sqq. Arat. Ph. 451—453. 483 sqq. L. I 149 sqq., 237, 785 (*R.* p. 64). 486 L. I 73: ...*moenia mundi*; 1102 (*R.* p. 48). 488 L. I 340: *per maria ac terras sublimaque caeli*; VI 678; Aetna 103. 492/3 L. I 328: *corporibus caecis igitur natura gerit res*; I 153 *(operum)*; Ov. A. A. II 467: *confusa sine ordine moles.* Cf. I 131, *R.* p. 65. 499 L. V 582: ...*certamque figuram.* 502 L. VI 117: *frontibus adversis* .... *ire* (*R.* p. 77). 514 V. G. IV 426: ....*sol igneus orbem.* 516 L. V 1438: *annorum tempora verti* (*R.* p. 42). 519 V. Ae. V 783: *quam nec longa dies.* 527 L. III 410: ....*luminis orbem*; Ov. Met. XIV 200. 529 L. II 209: *non cadere in terram stellas et sidera.* 536 L. I 744: *aera rorem ignem terras*; V. Ae. I 224: . . . *terrasque iacentis* (*R.* p. 28). 553 L. III 151: . *per inane meat*; 158: . *per inane meant* (*R.* p. 77). 553 sqq. Arat. Ph. 542—544. 561 sqq. Arat. Ph. 460—461 575 L. V 534: .. *in media mundi regione*; Ov. F. VI 273: .. *in media rerum regione locata* (*R.* p. 97). 583 Ov. Met. I 767: ... *lumina solis*; Trist. II 325. 596 cf. Man. I 53. 597 sqq. Arat. Ph. 467—468. 607 cf. Man. I 53. 649 V. Ae. VIII 310: . *facilisque oculos fert omnia circum.* 651 cf. Man. I 66. 657 (IV 631) Ov. F. IV 463: *vestigia plantae*; Gratt. 238. 667 Enn. ann. 29: ...*stellis fulgentibus* (*R.* p. 25). 668 Ov. Met. VI 223: ....*moderantur habenas.* 686 Arat. Ph. 656—657. 704 V. G. IV 52: . *caelumque..reclusit.* 709 V. Ae. III 268: ....*spumantibus undis*; Cat. LXIV 155: ...*spumantibus.undis*; LXVIII 3. 710 L. V 482: ..*salso.gurgite.* (*R.* p. 14) 716 V. Ae. II 397: .*per caecam..noctem*; L. I 1115/6. *766 V. Ae. VI 650: *Ilusque Assaracusque* (Jacob). 767 V. Ae. I 489: ... *nigri Memnonis arma.* 777 V. Ae. VI 611: ... *quae maxima turba est.* 786 cf. Norden Ae. VI p 322. 787/8 V. Ae. V 339: ...*et.tertia palma Diores.* 792 L. III 1034: *Scipiadas* .. *Carthaginis horror* (*R.* p. 44). 795 L. I 42: .... *Memmi clara propago* (*R.* p. 53). 798 cf. I 118. 803/4 Arat. Ph. 359—360; Cat. LXVI 69: ..... *vestigia divum.* 835 Cat. LXIV 350: .....*a vertice crines* (Ov. Met. IV 558; XIII 427). 844 Ov. Met. I 35: ....*glomeravit in orbis*; VI 19: ....*glomerabat in orbes.* 845 V. Ae. VII 9: ..*splendet tremulo sub lumine pontus* (*R.* p. 35). 849 V. Ae. VII 73: ..*longis . crinibus ignem.* 853 L. VI 365: .. *opus est fabricanda ad fulmina nubi* (*R.* p. 50). 860 L. VI 283 sq.: ... *ferturque coruscis / omnia luminibus lustrans* (*R.* p. 78). 863 cf. Man. I 845. 869 L. V. 519: ...*rapidi sunt aetheris aestus.* 877 V. G. I 125: ...*arva coloni.* 878/9 V. G. III 517/8: ...*it tristis arator /.abiungens..iuvencum.* 880 Ov. Met. VII 541: ....*et corpora tabent.* 881 Ov. Met. VII 532: *letiferis calidi spirarunt flatibus austri* (*R.* p. 91 sqq.); V. G. III 271: ....*flamma medullis.* 882—884 Ov. Met. VII 552/3: *pervenit ad miseros..colonos / pestis et in magnae dominatur moenibus urbis.* 887 cf. Thuc. II 47, 4. 888/9 Ov. Met. VII 611: *qui lacriment, desunt*; VII 613: .... *nec sufficit arbor in ignes.* 890 Thuc. II 52, 3. 898 L. II 254: ....*foedera rumpat*; V. Ae. XII 582: ...... *foedera rumpi.* 904 L. I 1107: ..*rerum caelique ruinas.* 914 V. Ae. I 223: *et iam finis erat.* 916 Ov. Met. II 60: .... *rector Olympi*; IX 499.

Liber Secundus

3 Ov. ex P. IV 7, 42: . *Hectoreas* . *faces* (cf. V 301: *Hectoris faces*). 10 Ov. Met. V 435: *in tenues* . . *rivos.* 17 Ov. Met. XV 402: *corpore de patrio* . . *renasci.* 20 V. G. II 113: *Bacchus amat colles.* 26 V. Ae. III 515: . . . . *labentia caelo;* L. I 2; Ov. F. III 113: *labentia signa.* 32 Ov. Met. III 81: *spolioque leonis* (IX 113); F. II 325: .... *spoliumque leonis* (V 393). 48 L. II 254: ... *fati foedera rumpat* (Man. I 898) (*R.* 98). 49 Ov. F. VI 811: *doctae* . *sorores.* 50—56 L. IV 1—5: *avia Pieridum peragro loca nullius ante / trita solo. iuvat integros accedere fontis / atque haurire, iuvatque novos decerpere flores / insignemque meo capiti petere inde coronam, / unde prius nulli velarint tempora musae.* (cf. L. I 926 sqq., *R.* 67). 51 Ov. Met. XIII 954: *diversis lapsi de partibus amnes.* 53 L. II 33: *tempora conspergunt viridantes floribus herbas.* L. V 1396: *tempora pingebant viridantes floribus herbas.* 56 L. II 1098: *ignibus aetheriis* (*R.* p. 19). 57 L. V 1133: ..*alieno ex ore* (*R.* p. 68). 61 Ov. Am. III 13, 33: ... *terraque fretoque.* 76—77 L. I 502: *unde omnis rerum nunc constet summa creata.* 82 L. V 1238: .... *cuncta gubernent* (*R.* p. 65). L. V 404:

.....*cuncta gubernans* (cf. Man. III 208: *qui cuncta gubernant*; IV 892: *cuncta gubernat*). 84 V. Ae. VIII 193: ... *vasto submota recessu* (cf. Man. II 681: *longo...summota recessu*). 87 V. G. I 110: ..*arentia temperat arva*. 99 L. II 1082 sqq.: ......*mutas / pecudes* (*R.* p. 78). 102 V. Ae. XII 4: *attollitque animos*. V. G. I 335: *caeli menses et sidera serva*. 134—135 V. G. I 463: *solem quis dicere falsum audeat?* 142 Ov. ex P. IV 8, 43: ...*vatum per carmina*. 150 V. G. II 9: . *arboribus varia est natura creandis*. 165 Ov. Met. XII 179: .*in contraria versus*. Ov. Trist. I 3, 75: ..*in contraria versus*. 182 L. VI 359: *tempora . veris florentia*. Ov. Met. I 116: ...*tempora veris*. 202 V. G. I 32: ..*tardis..mensibus*. 221 Catal. Codd. Astr. VII p. 212. 228 Ov. Met. II I 585: *lanigerosve greges*. Ov. Met. VI 395: *lanigerosque greges*. Ov. Met. VII 540: *lanigeris gregibus*. 229 V. G. II 180: ....*dumosis.arvis*. 252 V. G. IV 259: ... *contractae frigore*. 291 V. Ae. IX 754: ... *atque illi partibus aequis*. 359 Ov. A. A. I 641: ....*foedera servet*. Ov. F. II 159: ...*foedera serva*. 400 Ov. F. II 861: ....*tempora poscunt*. 418—422 L. VI 364—374 (*R.* p. 78). 433 V. G. II 259: *his animum adversis*. V. G. III 123: *his animum adversis*. 439 Catal. Codd. Astr. II p. 84. 447 V. Ae. III 347: *adgnoscitque suos*. 452 L. I 78—79: *quare religio pedibus subiecta vicissim / opteritur, nos exaequat victoria caelo* (*R.* p. 63). 453 Catal. Codd. Astr. V 3 p. 128. 456 V. Ae. V 833: *princeps ante omnes*..... 462 Catal. Codd. Astr. VII p. 234/5. 483 L. III 1057: ...*plerumque videmus*. 485 Ov. Trist. II 133: ...*ita principe dignum*. 494 V. G. I 218: . *averso* . . . *astro*. 514 V. Ae. VII 523: *derexere acies*. 530 L. V 1174: . . . . *tantis viribus*. 536 cf. III 155: . . . *stellae per signa sequentis*. V. G. I 439: .... *signa secuntur*. V. Ae. V 590: ..... *signa sequendi*. V. Ae. IX 394: . . . . *signa sequentum*. 572 L. III 256: *sed plerumque fit*. 601 Ov. A A. I 739: ... *mixtum fas . nefasque*. 618 V. Ae. IV 539: .. .... *gratia facti*. V. Ae. VII 232: .... *gratia facti*. 624 L. VI 1159: ....*commixta querela*. 626 V Ae. XI 292: ... *coeant in foedera*. 630 cf. *R.* p. 59: *vinclum* (in fine hexametri). 639 L. III 515: *commutare animum*. V. Ae. VIII 540: .... *et foedera rumpant*. L. II 254: . *foedera rumpat* (cf. Man. I 898). 658 V. Aen. VIII 181: *dona . Cereris Bacchumque ministrant*. 681 V. Ae. VIII 193: . . . . *vasto summota recessu*. Man. II 84: *longo . summota recessu*. 682 L. II 295: ... *maioribus intervallis* (*R.* p. 58). 714 Ov. Met. XIV 680: ..*vagus errat*. 725 cf. Catal. Codd. Astr. I p. 15 [illegible]. 729 L. V 708: [Luna (v. 705)] ....*fulsit* (*R.* p. 17). 738 L. IV 115: ....*percipe paucis*. L. IV 723: ...*percipe paucis*. 762 cf. *R.* p. 58: *elementis* (in fine hexametri). 764 L. III 621: ....*praeposterus ordo*; cf. Man. II 783: *praepostera cura*. 777 cf. I 236 7: . *gentes*....*ferarum / aeriaeque.volucres*. L. VI 1216: . *alituum genus atque ferarum* (Cramer p. 74). 778 V. G. 209: *antiquasque domos*. 779 V. Ae. IV 457: .... *de marmore templum*. 780 V. G. I 143: . *ferri rigor*. 783 cf. II 764: .....*praeposterus ordo*. L. III 621: ......*praeposterus ordo*. 793 L. II 1000: *ex aetheris oris* (*R.* p. 18, 1). 794 V. G. II 292: . . . *in Tartara tendit*. V. Ae. IV 446: . . . *in Tartara tendit*. 796 V. G. I 250: . . . *equis Oriens . anhelis*. V. Ae. V 739: . . . *equis Oriens . anhelis*. 806 V. G. II 28, 29: ... *summumque* / ...... *cacumen*. L. II 1130: .. *summum cacumen* L. V 1457: .. *summum* .. *cacumen* (*R.* p. 103). 807 L. V 96: . *ruet moles et machina mundi*. Ov. Met. I 25: *dissociata locis*. 836 (Cf. IV 744) L. I 788: .... *ad sidera mundi* (*R.* p. 16). 839 Ov. ex P. III 2, 29: ....., *tempora vitae*. 842 L. II 582: . . *memori . mente tenere* (*R.* p 83). 847 Ov Met. II 55: .. *puerilibus annis* (Cramer p. 68). 851 V. G III 529: .....*exercita cursu*. 860 L. II 1149: .... *natura ministrat* (*R.* p. 104). 903 L. III 1001: . . *e summo . vertice* (*R.* p. 15). 911 V. G. IV 471: . . . . *Erebi de sedibus imis* (*R.* p 109). 929 Cf. III 623: .... *converso cardine mundum*. Ov. ex P. II 10, 45: .... *sub cardine mundi*. V. Ae. IX 724: ... *converso cardine* (*R.* p. 99). 942 L. VI 321: . . . . . *accenditur igni* (*R.* p. 106, Cramer p. 74). 951 V. Ae. VI 127: . . . . *atri ianua Ditis*. Ov. Met. IV 438: . . *nigri* . . *Ditis* (*R.* p. 32).

Liber tertius

1 V. Ae. X 811: . . . *maioraque viribus audes.* 2 V. Ae. VII 11: . *inaccessos . . . lucos.* 13 Ov. Met. X 503: *at male conceptus.* 21 L. V 374: . . . . . *aequoris undis* (Cramer p. 74). 22 Ov. F. VI 505: . . . *spatio maiore canenda.* 23 V. Ae. XII 166: ... *Romanae stirpis origo.* 26 V. Ae. IV 546: ... *ventis dare vela.* V. Ae. III 683: . *ventis intendere vela secundis.* Ov. A. A. I 51: ... *vento dare vela.* Ov. Her. 17, 163: ... *ventis dedit . secundis.* 27 Ov. Met VII 417: *fecundique soli.* 48 Cf. I 486. L. I 73: ... *moenia mundi.* L. I 1102: .... *moenia mundi* (*R.* p. 48). 66 Ov. F. IV 97: .... *contraxit in unum.* 76 L. V 517—518: ..... *caelum . manere / in statione* (*R.* p. 104). 95 V. Ae. X 149: . . . . . *nomenque genusque.* 136 L. V 679: ..... *ex ordine certo.* L. V 1183: ... *ordine certo.* L. V 1439: ...... *ordine certo.* Cf. Man. IV 119: . . *ordine certo.* 168 L. I 246: *incolumi remanent res corpore* (*R.* p. 80 et 20). 173 Ov. Met. I 688: . . *ratione reperta.* 202 L. II 884: .... *ordine quaeque locata.* 203 V. G. II 288: *forsitan et . . . . quaeras.* V. Ae. II 506: *forsitan et .... requiras.* 241—242 Arat. Ph. 554 sqq.: *πάσῃ δ' ἐπὶ νυκτὶ / ἓξ αἰεὶ δύνουσι δυωδεκάδες κύκλοιο / τόσσαι δ' ἀντέλλουσι.* 264 Cf. v. 480: .... sub *sidere Cancri.* V. Ecl. X 68: ... sub *sidere Cancri.* 265 L. V 274: .. *mutatur in horas.* 276 L. II 840: ... *animum cognoscere . sagacem.* 283 L. V 641: . . . *gelidis a frigoris umbris* (*R.* p. 106). 286 Cf. Man. I 286. 295 L. VI 998—1000: .... *ubi haec. / .constiterint . . . facile . . . .* — (*R.* p. 82).

311 L. II 559: ... *placidi pellacia ponti* (*R.* p. 84). L. III 30: . *manifesta patens* (*R.* p. 85). 315/6 L. VI 722: ... *percocto . colore.* L. VI 962: . . *terram sol excoquit.* L. VI 1109: . . *percocto . colore* (*R.* p. 23). 369 L. II 329: *et circum volitant.* 374 L. VI 467: *vertice de montis* (*R.* p. 24). 380 L. III 414: *occidit . lumen tenebraeque secuntur* (*R.* p. 38), cf. III 639. 412 L. II 1146: . *debet . cibus integrare novando* (*R.* p. 80). 436 L. I 819: .... *dent motus accipiantque* (*R.* p. 34). V. G. IV 172: *accipiunt redduntque.* V. Ae. VIII 450: *accipiunt redduntque.* 480 L. V 617: *cancri ... metas ad solstitialis.* V. Ecl. X 68: .. *sub sidere cancri.* 510 L. I 563: ... *generatim tempora* (*R.* p. 80). 514/5 L. V 619: *annua sol .. consumit tempora* (*R.* p. 55). L. V 693: *annua sol .. concludit tempora.* 517 L. V 762/3: *menstrua* [sc. *luna*] (*R.* p. 19). 527 L. IV 632: . . . . . *servare tenorem.* 547 V G. III 139: *exactis .. mensibus.* V. Ae. V 46: . *exactis . mensibus.* 553 L. V 146: *non est ut possis credere;* 160: *nec fas esse* (*R.* p. 66). 554 L. V 1438: . . *annorum tempora verti* (*R.* p. 42). 560 sqq. Prognostica ex signis Zodiaci, Cat. Codd. Astr. IV p. 158.

560 L. I 951: *sed quoniam* (*R.* p. 83) 585 L. VI 998 sqq.: . *bene ubi...../ .constiterint* (*R.* p. 82). 588 L. VI 998 sqq.: . *bene ubi . . . . / . constiterint* (*R.* p. 82). 588 L. V 7: ... *cognita rerum.* 602 V. Ae. XI 107: ...... *insuper addit.* V. Ae. XII 358: .... *insuper addit.* Ov. Met VI 362: . *insuper addit.* 613 V. Ae. VIII 160: ..... *flore iuventas.* V. Ae. VII 162: ..... *flore iuventus.* 620 L. V 690: *aequato caelum discrimine metans* (*R.* p. 22). 624 L. VI 770: .... *rerum . figuras.* 629 V. G. I 317: . . *fragili stringeret . culmo.*

630 V. Ae. VI 642: .... *membra palaestris.* 639 L. III 414: *occidit. lumen tenebraeque secuntur,* cf. Man. III 380. V. Ae. VIII 591: . . . . . *tenebrasque resolvit* (*R.* p. 38). 642 L. VI 942/3: .....*saxa. / sudent* (*R.* p. 49). 652—656 L. I 6—14 (*R.* p. 73). 658 V. Ae. II 716: *hanc ex diverso.* 671 Cf. III 620.

Liber quartus

8 L. II 369: .. *natura reposcit.* 9 L. VI 544: *magnis .. ruinis.* 12 L. II 365: *animum curasque levare.* V. Ae. I 562: *solvite corde metum, Teucri, secludite curas.* 23 cf. Norden Aen. VI p. 307. 27 V. Ecl. III 101: . . *pecorisque magistro.* V. G. II 529: . . *pecorisque magistris.* 40 (599) Ov. F. VI 45: .. *Carthaginis arces.* 44 L. V 381: *pugnent membra..* (*R.* p. 51). 60 Ov. ex P. IV 4, 41: .. *toto comitante senatu* (Cramer p. 4, ann. 2). 64 V. Ae. II 557: .. *iacet ingens litore truncus.* 83 Ov. Met III 123: . . *per mutua vulnera fratres.* Trist. II 319: *et mutua vulnera fratrum.* 105 Ov. Met. XI 261: *illa novat for-*

mas... 118 Ov. H. IV 63: *hoc quoque fatalest...* 119 (III 136) L. V 1183: ... *ordine certo* (L. V 679, 1439). 119 L. II 478: *quod quoniam docui..* (L. I 951; *R.* p. 83). 124 L. VI 504: . *vellera lanae* (Ov. H. VI 2; *R.* p. 17). 130 Ov. Met. VI 19: *sive rudem primos lanam glomerabat in orbes* (Ov. H. I 78, A. A. II 220). 133 L. I 1079: . . *ulli subsistere debet.* 156 V. G. III 67: .. *tristisque senectus* (V. Ae. VI 275). 171 V. G. II 512: *atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.* 176 L. II 53: *quid dubitas..* (*R.* p. 21). 182 V. Ae. VII 749: . . *et vivere rapto* (V. Ae. IX 613. Man.: . . *et vivere victo* [*rapto* Bentl.]). 193—197 cf. L. I 144—145; *R.* p. 80. 223 V. G. IV 53: .. *saltus silvasque peragrant.* L. V 1386: . . *silvas saltusque repertas* (*R.* p. 36). 234 L. V 1311: . . *magistris* (*domitare* V. G. I 285; Ae. VII 163). 235 Catal. codd. astr. VI p. 65. 243 V. Ae. II 297: *penetralibus ignem* (V 660). 287 Ov. Met. XV 476: *celate cibis uncos hamos.* 308—309 L. VI 39—41: *terrorem animi tenebrasque* (*R.* p. 83). 326 (aequinoctium) L. V 687: *nocturnas exaequat lucibus umbras* (*R.* p. 23). 339 L. II 12: *noctes atque dies* (III 62; V. Ae. VI 127). 350 L. III 49: .. *crimine turpi.* 352 L. II 262: *principium dat* . .. 368 L. I 402: *animo* .. *sagaci.* 380 V. G. I 45: . . *taurus aratro.* 387 V. Ae. XII 635: *te ferre labores* (*R.* p. 38). V. Ae. II 3: *infandum, regina, iubes renovare dolorem.* 389 L. IV 143: . . *facili et celeri ratione genantur.* 390 Cat. codd. astr. V 2 p. 50 et 123. 394 L. III 587: *viarum omnis flexus.* 397 L. III 26: *nec tellus obstat.* 407 Cat. codd. astr. V 2 p. 50. 409 L. VI 704: *non satis est* (Hor. A. P. 99; *R.* p. 84). 413—414 L. IV 1241: *praeter iustum* (Man.: *minor iusto* [Breiter]; *R.* p. 81). 417 V. Ecl. VII 52: .*flumina ripas* (L. II 362; *R.* p. 42). 421 L. I 722: *vasta Charybdis* (*R.* p. 39). 428 L. II 170: ..*frugesque creare.* 429 L. VI 1244: . . *mixta voce querelae.* 481 Prop. III 7, 23: *dum nos fata sinunt* (Ov Met XI 408) 499 L. V 411: *umor* . . . *superare* (V 806). 506 V. G. I 433: . . *cornibus ibit.* 508 V. Ae. IV 55: . . *solvitque pudorem.* 509 V. Ae. XII 104: . . *irasci in cornua temptat* (G. III 232; Man.: *in cornua fertur*). 524 V. G. II 211: . . *vomere campus*; L. I 211: *vertentes vomere glebas* (L. V 210, V. Ae. VII 798). 527 L. V 1376: ..*distincta lepore.* 539 V. Ae. VI 373: . . *tam dira cupido* (G. I 37). 550 L. VI 3: . . *legesque rogarunt.* 556 L. V 933: . . *curvi moderator aratri* (*R.* p. 107). 577 Tib. III 6, 49: *nulla fides inerit....* 591 Ov. Trist. I 2, 27: . . *eurus ab ortu.* 599 (40) Ov. F. VI 45: .. *Carthaginis arces.* 605 Ov. Met. XIV 75: .. *avidamque Charybdin* (*R.* p. 40). 623 V. Ae. VI 706: *innumerae gentes* (Cramer p. 75). 626—627 Cf. *R.* p. 31 *(curvata litora).* 643 L. I 724: *faucibus* . .. 649 L. I 8 (et passim, *R.* p. 7) *aequora ponti.* 662 V. A. VI 285: . . *variarum monstra ferarum.* 669 Cf. *R.* p. 30 *(harenas).* 681 L. I 50: *quod superest* (*R.* p. 21). 684 L. I 94: *donarat nomine.* 694 V. Ae. VII 602: . . *maxima rerum / Roma...* 724 L. II 1076: *hominum gentis.* 729 L. VI 618: *exsiccare.* 741 L. II 1075: ..*in partibus orbis.* 742 L. III 617: *certis regionibus*; Cat. codd. astr. II p. 84. 755 Ov. Met. XIV 51: . . *curvos sinuatus in arcus*; e P. I 1, 79: *Scythico* .. *ab arcu.* 758 V. Ecl. VII 49: . . *plurimus ignis.* 760 L. II 611: *Idaeam* . . *matrem.* 763 (795, 889) L. V 219: . *terra marique* (Cramer p. 75). 766 L. V 772: *magni* . . *mundi.* 788 L. II 496: *subsequitur..* (*R.* p. 20). 795 Cf. Man. IV 763. 799 V. Ae. III 500: *vicina* . . *arva.* 807 L. V 1441: *divisa* . . *tellus.* 817 (Cf. I 118). V. Ae. VIII 423: *caelo descendit ab alto.* 821 L. V 379: *immensi validas aevi contemnere vires.* 828 L. IV 1113: . . *compagibus haerent* (IV 1204; *R.* p. 47 et 76). 829 L. I 1106: *terraque se pedibus raptim subducat* (VI 605; *R.* p. 54 atque 76). 830 Ov. H. XII 125: *quaeque vomit totidem fluctus totidemque resorbet.* Man.: *et venit* (*vomit* Scal.) *oceanus pontum sitiensque resolvit* (*resorbet* Scal.). 831—837 Cf. L. V 396—415 (*R.* p. 76). 839 L. V 748: .. *si certo tempore luna / gignitur et* . . *deletur* (*R.* p. 75). 869 V. Ae. VIII 193: . . *vasto submota recessu.* 872 L. I 153: .. *nulla ratione videre / possunt* (VI 90). 886 L. II 279: ..*in pectore nostro.* 889 Cf. Man. IV 763. 889 (quattuor elementa) cf. L. I 744 (*R.* p. 28). 891 L. II 1114: . . *terreno corpore terra.* 897 L. IV 986: . . . *animalia cuncta.* 924 V. A. X 527: .. *auri pondera facti* (Cramer p. 76). 926 Ov. A. A. II 299: .. *pretiosior auro* (Am. III 8, 3).

Liber Quintus

10 L. VI 47: *semel .... conscendere currus* (*R.* p. 56). 16 V. Ae. IV 484. *Hesperidum templi custos...* 26 V. Ae. III 515: .. *labentia caelo.* 28 L. III 829: .. *mergitur undas* (*R.* p. 16). 32 sqq. Catal. codd. astr. V 1 p. 188 (Asclepiades Myrleanus). 41 V. Ae. VII 250: . . *immobilis haeret.* 51 V. Ae. IX 119: . . *aequora rostris.* 54 V. Ae III 403: . . *aequora classes.* 91 V. Ae. VI 587 sqq. (cf. Norden p. 276). 93 L. III 495: *exprimitur* . . (*R.* p. 20). 108 V. G. IV 10: . . *haedique petulci.* 125 V. Ecl. II 28: . . *sordida rura.*

143 *sequaces* (in exitu hexametri), *R.* p. 111. 150 V. G. IV 44: *pumicibusque cavis.* .. 154 L. II 14: .. *pectora caeca.* 176 Ov. Ib. 599 (601): *flammis absentibus* (F. V 305). 184 Ov. Trist. II 106: *praeda fuit canibus.* 185 Ov. Met. XV 153: ... *formidine mortis* (L. III 64, *R.* p. 105). 187 L. VI 93: *currenti...* 191 *harenis* (in exitu hexametri) cf. *R.* p. 30. 201 V. Ae. XII 225: *cui genus a proavis...* 202 V. Ae. XI 691: . . . *cuspide fixit.* 206 *Nemeaeus hiatus* (*χάσμα λέοντος*) cf. Boll, Sphaera p. 45. 207 L. I 23: *exoritur* . . (*R.* p. 21). 209 L. VI 1285: *subdebantque faces* . . (*R.* p. 81). 218 L. I 179: . . *effert in luminis oras* (*R.* p. 25). 220 V. Ae. X 151: *violentaque pectora.* 221 L. VI 74: .. *irarum volvere fluctus* (*R.* p. 42). 224 Ov. F. III 331: *corda micant...* 226 V. Ae. XI 71: . . *virisque ministrat.* 227 Ov. Met. VIII 474: .. *resuscitat iram* (XIV 495). 229 V. Ae. I 324: *aut spumantis apri* . . . . 233 Arat. Ph. 339 sqq. 237 Ov. Met. VII 197: .. *amnesque lacusque* (*R.* p. 41).

*241 V. G. II 23: ... *abscindens de corpore matrum.* 253 Ov. F. III 513: .. *monimenta coronae.* 256, 260 sqq. L. II 33, 319, V 1396 (*R.* p. 22). 257 sq. V. Ecl. II 47: *pallentes violas* . . *papavera.* 260 Cf. Man. V 256. 285 L. II 484: . . *variare figurae* (II 491, 494; *R.* p. 88). 289 V. Ae. VIII 25: *laquearia tecti* (*R.* p. 34). 295 Ov. ex P. II 9, 57: .. *iaculum torquere lacerto.* 302 V, Ae. IX 148: . . *mille carinis* (II 198; Ov. Met. XII 37, XIII 182). 313 L. IV 705: *errant ... vestigia quaerunt* (*R.* p. 57). 314 V. Ae. V 320: *longo* .. *intervallo* (*R.* p. 59). 318 Cf. *R.* p. 40. 327 V. Ae. XII 455: *sonitumque ferunt* (Man.: *somnumque* (*sonitumque* L[1]G) *ferens.* 333 Ov. F. II 767: *dederat cantus.*

348 V. Ae. II 125: . . *ventura videbant.* 410 L. V 433: . . *magni sidera mundi.* 425 V. Ae. VI 342: . . *sub aequore mersit* (VI 348; Cramer p. 76). 428 L. III 1002: .. *aequora campi* (*R.* p. 25). 436 *harenas,* cf. *R.* p. 30. 461 V. G. I 506: *scelerum facies* (Ae. VI 560). 464 L. V 841: *sine voltu caeca*; Ov. Met. II 331: *diem sine sole*; *R.* p. 85. 489 V. Ae. III 233: . . *praedam pedibus circumvolat uncis* (Ov. Met. II 719). 496 L. III 46: . . *si fert ita forte voluntas* (IV 352; *R.* p. 41). 507 Ov. A. A. II 679: .. *per mille figuras* (Cramer p. 76). 511—512 L. V 461—462 (*R.* p. 52). 532 L. VI 467: *vertice* . . . (*R.* p. 24). 534 V. Ecl. V 47: *saliente* .. *rivo.* 540 sqq. Cf. Ov. Met. IV 670 sqq. (Müller, Philol. 62, [1903] p. 64 sqq.; 66 [1907] p. 48 sqq. 542 L. VI 1143: *incubuit..* (*R.* p. 20). 545 Cf. Eur. fr. 121 N.: *ἐκθεῖναι κήτει φορβάν.* 546 atque 552, cf. Eur. fr. 122 N.; Ov. Met. VI 429: *non Hymenaeus adest.* 551 Ov. Met. IV 672: . . *bracchia cautes* (V. Ae. IV 366). 552 Cf. Man. V 552. 553 Cf. Eur. fr. 122 N.; V. G. IV 458: . . *moritura puella.* 566 Cf. Eur. fr. 118 N. 570 Cf. Eur. fr. 127 N. 571 Ov. Met. IV 676: *et stupet* . *eximiae correptus imagine formae.* 572 Ov. Met. IV 615: *viperei referens spolium memorabile monstri.* 579 Cf. Ov. Met. IV 703—705. 584 L. I 720: *rapidum mare.* 601 Ov. Met. IV 727: . . *falcato verberat ense.* 602, 603 V. Ae. V 436: *crepitant sub volnere.* 604 sqq. Cf. Ov Met. IV 728 sqq. 631 V. Ae. VI 731: *non noxia corpora.* 646 V. Ae. III 210: .. *Graio stant nomine dictae.*

654 L. III 4: *ficta pedum pono pressis vestigia signis* (*R.* p. 29). 663 L. II 264: *carceribus....* 666 L. III 778: *exspectare...* (*R.* p. 21). 678 V. Ae. VII 250: . . *soloque immobilis haeret.* 682 Ov. Met. IX 484: . . *resoluta medullis.* 684 (691) Cf. L. II 471—476, *R.* p. 55. 691 Cf. Man. V 684. 697 Arat. Ph. 308 sqq. 700 Catal. codd. astr. VI p. 65. 709 L. V 797: . . *animalia terris.* 714 Arat. Ph. 316—317. 723 Ov. H. I 113: . . *sua lumina condas.* 727 (I 448) L. V 490—491: .. *caeli / ... fulgentia templa* (*R.* p. 50). 730 *harenae,* cf. *R.* p. 30. 732 V. Ae. VI 309–310: *quam multa in silvis / lapsa cadunt folia..* (Man.: *quot decliva* [*delapsa* Reg. Bon.] *cadant foliorum milia silvis.*)

In hoc indice quinto conficiendo Theodora Meyer et Guilielmus de Groot, discipuli carissimi, diligenter mihi opitulati sunt.

ADDENDA[1]) ET CORRIGENDA

I 58 Cf. Avien. Arat. 1363: 'redeuntia sidera'.
I 96 *modumque* ed. Ald. 1499.
I **112** *vario* Scal., *variis* **O**.
I 167sqq. Cf. Sidon. C. XV 72sqq. (p. 317 Mohr): 'ut . . . sit locus inferior media tellure' cet.
I 284 Cf. Avien. Arat. 92: 'constitit' (axis).
I 291 Cf. Avien. Arat. 84sqq.
I 323 Cf. Avien. Arat. 196—198.
I 332 Cf. Avien. Arat. 235—237.
I 776 *staraton* **M**[1]. *stravit qui* **M**[2].
I **850** *procul] viam* **M**.
II 96 *reddis] redes* **M**.
II 181 *per] sup* **L**.
II 367 *finit] sunt* **M**.
II 587 *reum] rerum* **M**.
III 139 *summam] sumam* **M**; *viresque] vir estque* **M**.
III 416 *mergentur] mergentis* **M**.
III 633 *tellurem* **M**.
III 663 *musta] invicta* **M**.
III 671 *una] qua* **M**.
IV 12 *lavate* **M**[1].
IV 25 *fatis] statis* **M**.
IV 129 *parentia* **M**.
IV 154 *nervis insita] verius in seta* **M**.
IV 155 *sonum] socium* **M**.
IV 158 *numerisque] munerisque* **M**.
IV **179** *et* om. **ML**.
IV 197 *hinc] huic, est] es* **M**.
IV 209 *iura] rura* **M**.
IV 215 *denique et in* **M**.
IV 216 *egens] tegens* **M**.
IV 238 *ferae] vere* **M**.
IV 240 *intenta] interna* **M**.
IV 245 *poscitque] poscit* **M**.
IV 278 *carina* **M**.
IV **602** *aequore* **LG**, *aequora* **M**.
IV 638 *Tenedum* **M**, *Tenodum* **LG**.
IV 914 *cantis* **M**.
V 34 *Colcludis* **M**, *Cholchidis* **LG**.
V 364 *praepositis* **M**.
Pag. 187, 40: *quisquis* (loco quarto) V 423; p. 190, I **435** = V. Ae. XII 751.

1) Pleraque additamenta sunt lectiones pravae Matritensis, quibus adnotationem criticam onerare nolui.

V iribus et u mur.
E st equale ra
E t maris et nis.
C rimen ubi otes.
S ic sterilis mne.
A c subito r ipso.
E t modo p di;
L audari q p.
E t nunc p(er)sco ito.
A ut faciens gm.
S ic etiam cel umor
V t signum as r
M omento q xtu.
A deq; phas tus.
A ut cadit a ipis.
H ec mihi sign sta est.
S ed quis to s.
T ot partes aribdis
P er partis c
I ncidimus si amnis.
I n vanum q; dit ne.
S ed mihi p

Gemblacensis 10012/3 (fol. 72ʳ)

Man. 4 415–436

Lipsiensis 1465 (fol. 68ʳ)

Man. 4 402–424